

f. 122.959 K.00001418127 F.A. 153

ROMANARVM ANTIQUITATVM LIBRI DECEM

EX VARIIS SCRIPTORIBVS SVMMA
fide singularique diligentia collecti

A JOANNE ROSINO BARTHOLOMÆI
F. Jſennacensi Thuringo.

Cum INDICIBVS locupletissimis.

EDITIO ULTIMA.

LUGDVNI,
IN OFFICINA Q. HVG. A PORTA.
SVMPTIBVS IOAN. DE GABIANO.

M. D C V I.

*J\NDEX LIBRORVM
DECIM.*

- I. Liber est de Vrbe & populo Romano.
- II. De Diis & templis, Ædibus, Ædiculis, Aris Deorū.
- III. De Sacerdotiis.
- IV. De Annorum & Dierum ratione, & Diebus festis.
- V. De Ludis, Accumbendi & Discumbendi ratione,
seu de Mensis, Vestimentis, Ritibus nuptiarum,
& Deducendorum funerum.
- VI. De Comitiis.
- VII. De Magistratibus.
- VIII. De Legibus.
- IX. De Iudiciis.
- X. De Militia.

JLLVSTRISS.

PRINCIPIBVS, AC
DOMINIS, DOMINIS
FRIDER. VVILHELMO
ET IOANNI,
DVCIBVS SAXONIÆ, COMITIBVS
Prouincialibus Thuringiæ, Marchionibus
Misniæ, &c. Dominis suis
clementissimis.

 VM has meas lucubrations, Illustrissimi
Principes, Domini clementissimi, hortatu ami-
corum in lucem dare vellem, & Patronum
quærerem, cuius illæ felicibus auspicijs tutius in
manus hominum venirent, Vestre Illustres Celsitudines oc-
currerunt, quas ego clementer huius fœtus humilis clientis sui
patrocinium sumpturas confidebam, & quorum etiam Celsi-
tudinibus primitias studiorum meorum iure optimo deberi in-
telligebam.

Illustris est sententia summi Oratoris nostri Ciceronis:
Non nobis solum natos nos esse, sed ortus nostri partem pa-
triam sibi vendicare, partem parentes, partem amicos. qua
monemur, ut in omnibus actionibus primùm omnium patriæ
nostræ utilitatem, salutem, & gloriam respiciamus. Mihū

E P I S T O L A

profecto incurdius, atque magis ex voto accidere nihil posset, quām si aliquando mea opera patriæ meæ in seruendi facultas daretur. quod cūm hactenus fieri nequuerit, volui tamen ad testandum animum meum hoc literarum munus VV. CC. patriæ meæ Principibus offerre. In ea enim terra, cui VV. CC. nunc præsunt, ego primū aërem hausī, eī sacro baptismatis fonte à peccatis ablutus in cœtum Ecclesie, & numerum filiorum Dei receptus sum. Sub VV. CC. maioribus Illustrissimis & pientissimis Principibus prima literarum fundamenta Isennaci & Vinariae ieci: VV. CC. Illustrissimi atque Sanctissimi Patris, piæ et sanctæ memoriae, Principis Optimi et Clementissimi beneficio & liberalitate studiorū cursum in illustri Academia Jenensi continuavi. Quorum igitur beneficijs hæc studia mea fideliter adiuta & prouecta sunt, ad eosdem etiam fructus eorum redire honestissimum esse iudicau. Accedit huc voluntas parentis mei charissimi, qui cum maximam vitæ suæ partem docendo & gubernando Scholas, & Ecclesias sub VV. CC. Maioribus, Auo, Patruo, ac Patre transegerit, vult eī me, cæterosque liberos suos quoque erga VV. CC. gratos esse, atque eisdem, ubi requiritur, operam nostram addicere. Huius igitur piæ voluntati facere non possum, quin obsequar. Ad librum autem hunc, quod attinet, coniecti in eum sunt plerique veterum Romanorum mores, ritus & consuetudines: quæ tum ad religionem & Deorum cultum, tum ad politicam gubernationem, ac ad ciuilem, militarēmque disciplinam pertinent, quantum quidem earum in veterum Scriptorum fragmentis hincinde sparsarū, mediocri diligentia conquirere potui.

Neque verò dubium est, maximam cognitionis harum rerum esse ad omne genus studiorum utilitatem. Si enim quis orationis Latinae facultatem sibi comparare velit, ex veterum scriptis,

D E D I C A T O R I A.

scriptis, & maximè Ciceronis nostri id faciat, necesse est. Hæc
verò sine antiquitatis cognitione intelligere nemo poterit. Ad
historiæ Romanae lectionem earum scientiam requiri, inde ma-
nifestum est, quod pleraque ex antiquis Historiographis sint
desumpta. Iuris autem & iustitiae studiosis maximè necessa-
riam hanc partem esse, tam manifestum est, ut de eo verba
facere, aut præstantissimorum Iurisconsultorum testimonia ad-
ducere non habeam necesse. Quid verò, Theologi his studijs
carere sine ullo detimento possunt? Minimè. Plurima enim
sacrarum literarum loca ab harum, & aliarum antiquitatum
gnaro felicius interpretari & explicari possunt, quam ab ea-
rundem ignaro. Et veterum Doctorum primitiæ Ecclesiæ
monumenta, quæ Theologo etiam cognoscenda sunt, quia ipsis
cum Ethnicis pugnandum fuit, notis antiquitatis sunt refer-
tissima. Non igitur inutile cuiquam videri debet, studium hoc,
quod illis cognoscendis & colligendis impenditur.

Apud veteres quidem Romanos plurimi eruditione &
prudentia clari & præstantes viri certatim hoc egerunt, ut
veterum morum, rituum & ceremoniarum origenes & causas
scriptis comprehendenderent, & posteritati proderent: quorum no-
mina apud Grammaticos antiquos, & alios Scriptores Mi-
scellaneos passim reperiuntur, monumenta intercidérant. In
primis autem Marcus Terentius Varro, cuius illustria Elogia
apud Ciceronem, & illud lumen Ecclesiæ Aurelium Augusti-
num extant, tum alia de hac materia literis mandauit, tum
quadraginta & unum libros Antiquitatum ad C. Iul. Casarem
Pontificem Maximum scripsit, quos in res humanas di-
uinæque diuisit: ita quidem, ut in prioribus vigintiquinque
ageret de rebus humanis, sequentibus sedecim de rebus diuinis.
Quid verò in singulis illis tractarit, ex eodem Augustino col-

E P I S T O L A

ligi aliquo modo, & intelligi potest. De libris quidem rerum humanarum obscura admodum sunt, quæ scribit: ita tamen, ut cognosci facile possit, egisse ipsum in ijs de ciuibus Romanis, eorum diuisionibus, de Patricijs & Plebeijis, Patronis, Clientibus, de Tribubus, Curijs, Classibus, & Centurijs: de Vrbe, de Senaculis, Rostris, Foris, Campis, & alijs ædificijs: de anni ratione, mensibus, diebus, & eorum diuisionibus, fastis, nefastis, comitalibus, præliaribus: de pace & bello: de Comitijs, Magistratibus, legibus, iudicijs, ludis, & alijs. De libris autem rerum diuinarum clarius loquitur, cum docet, egisse Varronem, in primo earum libro generaliter de omnibus: in secundo, de Pontificibus: in tertio, de Auguribus; in quarto, de Quindecimviris sacrorum: in quinto, de sacellis: in sexto, de sacris ædibus: in septimo, de locis religiosis: octavo, de ferijs: nono, de ludis Circensis: decimo, de Scenicis: undecimo, de consecrationibus: duodecimo, de sacris priuatis: decimotertio, de publicis: decimoquarto, de Dijs certis: quintodecimo, de incertis: sextodecimo, de Dijs cunctis, tum de præcipuis, sive selectis. Ex quibus omnibus intelligi potest, quantam iaeturam amissione eorum librorum fecerimus. Nihil enim præter pauca eorum fragmenta à Grammaticis passim citata restant, quæ vna cum ceteris eiusdem auctoris, & aliorum reliquijs collegit, & ante annos decem cum alijs harum rerum studiois communicauit Antonius Ricobonus Rhodiginus. Et simile studium se habuisse Justus Lipsius alicubi non obscurè indicat.

Nos quidem etiam, ubi visum fuit, multa quæ apud Augustinum, Agellium, Macrobius, Festum, Nonium, Marcelum, & alios reperimus, his libris inseruimus. Post obitum Varronis, humaniores literæ & antiquitatis studia sensim labi coepерunt, & tandem prorsus iacerunt, donec patrum nostro-

D E D I C A T O R I A.

rum memoria Flavius Blondus Foroliuiensis ea ex tenebris
eruere, & ab interitu vindicare primus studuerit, cuius vesti-
stigia multi sunt securti. Nostra vero tempestate, ubi omnia lite-
rarum & artium studia effluerunt, plures etiam in hoc incu-
buerunt, ut antiquitatis studia quasi sepulta in vitam reuoc-
arent, maxima cum industria sua laude: Quorum quidem
mihi ista diligenter perquirenti, & inuestiganti quatuor vi-
dentur esse quasi classes, qui diuersa incedentes via omnes ad
eundem tendunt finem. Alij enim vulgata veterum Scripto-
rum monumenta cum manuscriptis exemplaribus conferentes,
illustriora illa reddunt, & multa antiquitatis vestigia e tene-
bris eruunt, atque in lucem proferunt: idque nonnulli in uno
aliquo & altero faciunt auctore: quidam passim varios scri-
ptores perlustrantes modò huius, modò illius, ut quisque occur-
rit, locum quendam de vitio suspectum, rationibus in medium
allatis corrigunt. Alij vetera monumenta, lapides, numismata,
trophæa, ædificia, & alia inuestigant, & ita antiquæ Romæ
imaginem quasi ob oculos nobis ponere conantur.

Tertia classis eorum est, qui in veteri historia, & fastis re-
stituendis laborant. Quorum Princeps fuit Carolus Sigonius,
qui & in prioribus duabus classibus, & in sequenti etiam non
fuit postremus. Quarta classis est eorum, qui singulas antiqui-
tatis partes sibi explicandas & declarandas sumpserunt. Quo-
rum quidem omnium conatus est laude dignissimus: quamuis
alijs felicius in proposito sint versati. Ex horum præcipuis
ego tandem ea collegi, quæ videbantur esse notatu digniora,
eaque in unum quasi corpus contuli, non aliam ob causam, nisi
ut iuniores quasi manu ducerem ad aliorum præstantium vi-
rorum scripta cognoscenda, & euoluenda: nullius, cuius ope-
rhus esset, auctoris nomine prætermisso. Quos libros VV. CC.

EPIST. DEDICATORIA.

Illusterrimi Principes, Domini clementissimi inscribo, &
quemadmodum antiqui solebant, L.M.D.D. humilimè petens,
vt Illustres CC.VV. clientis sui munus clementer accipere,
sibiq; me commendatum habere velint. Deum oro vt Illustres
CC.VV. Spiritu suo sancto regere, eisdem sapientiam & for-
titudinem ad gubernationem, ad quam aliquando accessuri
estis largiri, & diutissimè nostræ patriæ incolumes seruare
velit. Ratisbonæ, Kalend. Januar. ineuntis anni ab Orbe
redempto 15 XXC.

Vestrarum Illustriss. Celsitudinum

Subiectissimus atque humilimus cliens

JOANNES ROSINVS
Bartholomæi F. Isennacensis.

CLARIS

CLARISSIMO VIRO
ERUDITIONE ET VIRTUTIBVS
ORNATISSIMO D. IO. THO. FREIGIO
legum Doctori celeberrimo, & Gymnasi Altorphiani
Rectori dignissimo, Domino & Patrono suo
summa obseruantia colendo.

MITTO tandem, clarissime vir, Domine atq; Patrone obseruande , iam diu promisso Antiquitatum libros, qui si probabuntur tibi, patiar sanè ut in lucem edantur, non tamen sine tua præfatione. Ego ingenuè fateor me nō præstissem in iis colligēdis id, quod maximè volui. Qua in re multa me imp̄edierūt: laboriosa, in qua versor functio , inopia libroru, quibus vti potuisse, & defuerunt nerui. Nostī autē, clarissime vir, quātis sumptibus, & quāta optimorum auctořū copia opus fit iis, qui tanta clarissimoru & eruditissimoru virořū copia, aliquid lectione dignum in lucem volunt emittere. Sed si tamen vlla ad studiosos ex his libris accedet vtilitas , id omne post Deum, parēti meo charissimo, qui mihi præcipius huius scriptionis auctor fuit, & T.Excellentie, qui me ad perfectionem & publicationem hortari nō desisti, acceptum ferent. Vsus sum nonnunquā cōfilio & auxilio tum aliorum eruditione præstantium virorum, D.Doctoris Oberti Giphanijs.D.Doctoris Simonis Ostermanni, & Magistri Ioannis Vuolfij Rectoris Scholæ Ratisbonēsis, compatriis mei charissimi, tum etiā tuo. Atque vtinam licuisset mihi saepius cum viris illis clarissimis, quos nominaui, per literas conferre , vel etiam proprius à T.E. disiunctus fuisse, illustriora & ornatoria hæc in manus hominum exirent. Sed quia & T.E.& amici alij moram diutius ferre noluerunt, prodire tandem in scenam ausus sum, hac tamen conditione, vt T.E.huic foetui nō aliter atque proprio patrocinetur. Possunt autē ea quæ defunt facile à quo-uis, qui in lectione veterum Scriptorum, & Philologorum ver-satur, suis locis addi. Ipse enim volui hæc esse quasi rudimenta quædam & initia, iis, qui porrò Antiquitatem inquirere volēt. Nec scribo viris doctis, verūm iunioribus, versantib.in lectione Classicoru auctorum, quibus has explicationes non parū lucis

B

præbere posse puto. Addo etiā eos, qui studiorū puerilium informatores sunt, quibus recta institutio, & auctorū explicatio curæ quidem est, verū sumptus non suppetunt ad varia illa doctissimorū hominum monumenta, quibus hæc sparsim traduntur, coëmenda. Quòd ad Orthographiam attinet, discessi aliquantum à more vulgi, secutus Aldi Manutij, Iusti Lipsij, & aliorū præcepta, & veterum monumentorum auctoritatē, non quòd adeò sim nouitatis affectator: sed quòd mihi in rebus antiquis explicandis, Orthographiæ etiam antiqua ratione vti libuerit: alioqui nemini præscribo, vt eandem rationē sequatur. Valet in his tritū illud, Suum cuique pulchrum. Vbi tamen illi, quos modò nominauī, Orthographiæ Doctores firmis nituntur rationibus, in iis nos non cōtemnendos, sed prauam potius cōsuetudinem abiiciendā esse iudico Stilos etiam est aliquāto humilior, puerilior, & magis humi script: id quod ego diuersæ diuersorum auctorum, qui diuerso tēpore floruerunt, lectioni tribuo, quos ego interdum sequi, ipsorummet verbis recitatis, volui. Verū si res probabuntur, de stilo non vsq; adeò labore: poterit eas quiuis, prout opus fuerit, elegantius & illustrius explicare, & auditoribus suis proponere. Ego verò fui rerū, quām elegantia orationis studiosior. Denique si quid interdum minus diligenter & dilucidè explicauero: si ea, quorū meminisse maximè oportebat, tacitus præteriuero: si etiam in quibusdam palam errauero, etiam atque etiam beneuolos Lectores rogo, vt id corrigant, & meminerint neminem adeò Lynceum esse, qui non interdum vel in summa luce impingat. Dabo autem operam, si aliquando editio horum librorum iterari debeat, & vita mihi suppetet, ocium etiam à grauioribus studiis, quibus sum deditus, fuerit, vt grauiori adlibita lima, multa quæ iam desiderantur, addantur. Hæc ad te, vir clarissime, scribenda putaui, quæ vt locum apud te inuenire patiaris, méque, & studia mea commendata tibi habeas, vehementer etiam atque etiam rogo. Ratisbonæ anno Domini XIII. Kalend. Ianuarij, anno ineunte à nato Christo ̄ 10 xxci.

T. Excellentiam omni reverentia colens atque obseruans

IOANNES ROSINVS.
IOAN.

IOANNES THOMAS FREIGIVS

BENE VOLO LECTORI S.

I v v s Augustinus fertur tria videre cupuisse : nimirum Christum in carne, Paulum in Cathedra, & Romam in flore. Quemadmodum autem ad Christum videndum satis est Patrem intueri, & oculos in cœlum attollere , quo ipse Christus orans attollebat, & nos attollere iussit: Pauli quoque effigies in Actis Apostolicis, & ipsius Epistolis expressa est, nec idè corporis viui lineamenta magnopere requirenda videntur : ita Romæ vel antiquæ illius & florentis , vel eius quæ postea secuta est , videnda cupiditas , fatis quorundam eruditorum librorum lectione satiari & restinguï potest, vt nullam ideò longinquam aut periculosam peregrinationem suscipere necesse sit. Et memini illius temporis, quo mihi illa, quæ sparsim de Rom. antiquitatibus scripta extant, in unum corpus congerenda existimau, ac iam aliquousque progressus , publica in Altorianis Panaegyricis declamatione illius rei prima lineamenta, quæ deinde viuis coloribus exprimerem & illustrarem , ducere & adumbrare conatus sum. Sed interea confilium docti viri & in antiquitate ista admodum periti : Ioannis Rosini , mihi ab ipso familiariter expositum , conatus meos retardauit. Eius enim singularis & præclara in eo genere opera iam posita , & ad finem tum temporis propemodum deducta, ita mihi placuit, vt illi auctor hortatörque fuerim ad ea quamprimum in studiorum utilitatem publicanda. Promisit ille quidem iā se facturum , sed contra expectationem, voluntatēmque meam diutius pressit , quam studiosorum utilitati conuenire putabam. Itaque paruit ille tandem meis aliorūmque amicorum consiliis : quo factum est, vt literis bonis meritò gratulari queam, hunc insignem thesaurum à nouo nostræ ætatis Varonne publicæ utilitati non inuideri , sed omnium vñibus promptum aper- tūmque exhiberi, & de quo antea sèpè sollicitéque cogitabam, antiquitatis cognitionem in quandam artis formam redigi. Spero enim futurum, vt inter artes liberales Grāmaticam, Rhetoricam, Logicam, Arithmeticam , Geometriam, Musicam, Astronomiam, & alias, Antiquitatis cognitio pro arte reponatur: & omissis vanarum ac sophistarum nugarum, (quæ religionem hodie etiam turbant) subtilitatibus, vel potius facilitatibus, in his rebus, quæ politicæ vitæ plus adiumenti afferunt, eruditorum hominum ingenia elaboratura sint: præsertim cum hęc antiquitatis cognitio ad omnia literarum genera tam expositas utilitates , cum summa iucunditate coniunctas , habeat. Nec verò necesse est, vt proli-

xius exponam, quantum vtilitatis hæc ars habeat antiqua Poëtarum. His-
toricorum & Iureconsultorum scripta intelligenda, & interpretanda.
Hæc enim omnibus nota & in confessu sunt. Iucunditas certè tanta est,
vt ex omnibus studiorum generibus, (quæ tamen plurimum habent ad-
mistrum suauitatis) nullum hoc genere antiquitatis cognoscendæ suauius,
aut iucundius deprehenderim. Cùm igitur in his Rosini libris verè
rosea suavitate refertis, tantum vtilitatis & iucunditatis sit: te Lector
beneuole (quamuis reuera, iuxta vetus prouerbium, his libris vt vino
vendibili, nulla suspensa hedera opus sit) paucis affari & hortari volui,
vt tam præclaris & Attico melle delicatioribus laboribus faueas: & ad
cæteras artes liberales Antiquitatis scientiam adiugas: in qua nullo cum
periculo, aut itineris longinquitate tædióve Romam eiusque magnifi-
centiam, imò totam antiquitatem absens animi oculis tutissimè perlu-
strare potes. Bene vale, Lector beneuole, & nos studio tuo (vt hac tenus
fecisti) deinceps adiuua. Datum Kalend. Septemb. anno cīc 15 LXXXI.

BENEVOLO LECTORI SALVTEM.

Si queris, beneuole Lector, quæ causa mihi fuerint, hos de Romana
Republica libros scribendi & in lucem emittendi, dicam. Non me
mouit ræbides, vel insana quadam libido, quæ iam plures tor-
quet, ut orbem vanis & nullius usus scriptis compleant, maximo
cum detimento totius Christianæ Reipublicæ. Quippe cum ipsis nu-
gis præoccupata sint, alijs vtiliores libri lucem aspicere non possunt, sed in tene-
bris latitare coguntur. Nec etiam mouit me leuis ambitio, nominis aliquam ce-
lebritatem & famam hoc labore aucupandi. Hoc enim si quererem, stultus essem,
qui eam materiam tractandam susciperem, in qua multi excellentes viri summa
industria laude hac tenus sunt versati. Sed vera causa fuit ardens studium de
alijs bene merendi. Cùm enim Dei prouidentia singulari demandatum mihi esset
munus regendi iuniorum studia, essentque in eo munere, præter alias lectiones epi-
stola etiam Ciceronis, quas ad familiares scripsit, explicanda, videbam multa in
ipsis esse, quæ sine historiarum & antiquitatum Romanarum cognitione intelligi non
possent. Quoties enim queso in ipsis fit mentio Comitorum? quoties Magistratum,
Consulum videlicet, Dictatorum, Tribunorum, Proconsulum, Proprietorum, Pro-
quaestorum, &c. quoties ad leges Romanorum alluditur? quoties militaria voca-
bula occurrunt? & multa alia, quæ si quis expers historiarum legeret, non intel-
ligi, sed totos epis̄tolarum locos obscuriores esse facile animaduertebam. Optabam
igitur extare aliquem librum, quo præcipua Romanæ antiquitates comprehendende-
rentur, ut innari eo discentes possent. Audieram quidem Paulum Manutium,
virum

virum eruditissimum, & totius antiquitatis peritissimum eiusmodi opus moliri, quod in decem libros distributurus, & in ijs omnes antiquitates scitu maximè necessarias, esset explicaturus. Quin & sextum ex illis librum, qui de legibus esset, iamdudum affixisse lucem, erant qui dicerent. Ipse enim, ut verum fatear, non videram. Letabar igitur vehementer, & gratulabar tum mihi, tum alijs studiosis, de ea utilitate, que ex isto opere ad nos prefectura videbatur. Sed quid sit? cum ea spe viuarem, assertur nuncius de summi illius viri obitu: quo audito, dolui vehementer meam & aliorum studiorum vicem, qui isto thesauro nunc defranchatum iri videbamur. Incidebam postea forte in Richardi Streineij Baronis Austriae librum de familijs, & gentibus Romanorum, in cuius prefatione meminit, se etiam de plurimis partibus Romana antiquitatis commentarum esse, nec dissimilat fore, ut ea aliquando edantur. Sic & Efronius, Professor Vitebergensis, in prefatione Commentarij ad Orationem Ciceronis pro Milone subindicat, se simile aliquod opus meditari. Sed ista omnia haecenius frustra expectanimus. Cœpi igitur mecum cogitare, istorum summorum virorum exemplum sequi, & quid in tanto opere possem, mearum virium periculum facere. Et consilium de eo proposito à parente meo dilecto, & alijs doctissimis viris, quos mihi bene velle noueram, peti: qui omnes id unice probabant, & ut in ea re studiosis humaniorum literarum operam meam prestarem, me admonebant. Secutus sum eorum consilium, & primum diligenter quesui de ordine rerum quas tractatus essem, & ex quibus ista anterioribus colligenda essent: Inueni, nisi fallor, ordinem huic materia conuenientissimum, atque auctores illos, in quibus pricipuum locum sibi vendicant Historici, mihi non sine detimento rei familiaris (cuius tamen curam publica utilitati semper putavi postponendam) comparavi. Accidit deinde, vi recentiorum etiam quorundam Scriptorum copia mihi fieret, qui de iisdem rebus, non tamen singulis, diligenter scripserant: quorum omnium catalogum toti operi præmisí, ut quibus auxilijs usus & adiutus essem, Lector scires. Atque hec occasio mihi fuit scribendi. Nec vero dissimulandum hic est, quod cum in lectione librorum Caroli Sigoni de Iudicijs, & Nicolai Grucchij de Comitijs versarer, usque adeò mihi & diligentia eorum, & ordo placuerit, ut non dubitarim hos duos libros de Iudicijs & Comitijs, alterum quidem ex Caroli Sigoni, alterum ex Nicolai Grucchij monumentis totos describere, & in hoc opus referre: paucissimis quibusdam mutatis, & omisssis tot testimoniosis auctorum, que ipsi coaceruatis, non sine granibus & iustis causis, adduxerant: aliqui nimium hi libri excrescissent. Quia in re velim candidos Lectores meum consilium attente considerare, nec nimium faciles ad damnandum, vel accusandum me plagi esse. Non enim mihi propositum fuit hac ratione eorum opera in manibus hominum excutere, id quod multis veteribus epitomarum scriptoribus consilium fuisse, iam à pluribus proditur. Sed cum constitutum mihi esset, & no aliquo opere, si non omnes, at saltem pricipias Romanae Republicæ antiquitates comprehendere: illi autem, de quibus loquor, eruditissimi viri de his rebus omnium diligentissime, & optimo ordine scripsissent, ita ut desperarem ego posse aliquid utilius, & ordine meliori à me confici, volui iisdem verbis ea huic operi inserere, ne ijs, quibus bona literæ curæ sunt, sumptus autem ad com-

parandois alios libros non suppetunt, iam optimarum rerum cognitione frandarentur. Quos tamen oratos volo, vi hos duos libros, de Iudiciis videlicet & Comitis, non pro meis, sed alterum pro Nicolai Grucchij, alterum pro Caroli Siganij habebant: iisque pro ea voluntate atque industria, nostra studia iuuandi gratias maximas agant. Qui verò alia præstantissimorum virorum monumenta comparare sibi possunt, eos summopere adhortor, & moneo, ut his meis collectaneis, quæ in tenuioris fortuna hominum usum conscripti, neglectis, illa potius diligenter evoluant. Hac ingenua confessione spero & candidos Lectores delectatum iri, & aquiores mihi futuros: atque illos etiam ipsos, quos sapienter nominauit, auctores, viros eruditissimos veniam facilius mihi datus. Velle autem maximè, ut hoc meo labore occasionem darem perito alicui istarum antiquitatum viro, quales Italia, Gallia, Belgica, & nostra etiam Germania plurimos habet, ut de his rebus diligentius, accuratius, atque etiam, si videretur, conuenientiori ordine scriberet: latus animo, ut tum hi mei labores intercidant. Hec de meo consilio paucis prefari volui. Ceterum cum plurimis numerorum notis in his libris utendum mihi sit, & passim alibi etiam reperiantur, quæ fortasse non cuius sunt obvia, libertas eis primum explicare, ac deinde operis initium facere.

EXPLICATIO NOTARVM NUMERO- rum veteribus usitatarum, ex Paulo Manutio, Justo Lipsio, & alijs.

VETERES numerorum notas variarunt, primùm quinto loco, deinde decimo, mox quinquagesimo, tum centesimo, eodem in reliquis ordine conservato, mutato numeri ipsius signo, quoties numerus à quinario ad duplum, & à duplo rursus ad quinarium peruenisset. Prima nota fuit 1. ea quinques geminata facit v. Hæc nota duplicata facit x. quæ quinques geminata facit l. Hæc rursus duplicata facit c. & sic deinceps. 1. autem circumscriptum media lunula à latere sinistro, vel etiam interdum dextro, hoc modo 10 vel c1, quod tamen rarius est, quinquaginta valet: ex illius notæ similitudine imperiti literam fecerunt. Hanc notam antiqui etiam sic scripserunt 9. Millenarium autem numerum pingebant 1. utrinque lunula inclusa c10. Ex qua nota vulgo natum est, ut m. pro mille depravatè scribatur. In lapidibus & libris antiquis millenarius numerus etiam sic notatur, oo. Atque id est, quod Priscianus ait libro de Ponderibus & Mensuris, x. circumscriptum, mille significare. Inueniuntur & hæ notæ in monumētis antiquis , quæ interpretandas sunt, pro ratione adiūctarum linearum, & idem valent, atq; si mediæ lunulæ essent. Atq; hæ notæ singulæ valebūt centum millia.

Quod

Quod ne fingere videar, addam inscriptionem quandam antiqui mar-
moris, in qua aliquot exempla harum notarum extant: visitur illud mar-
mor Romæ, & est huiusmodi:

P. DECIMIVS L. HEROS
MERVL A. MEDICVS
CLINICVS. CHIRVRGVS
OCVЛАRIVS. vi. VIR
HIC PRO LIBERTATE DEDIT h-s. 100.
HIC PRO SEVIRATV IN REM P.
D EDIT h-s. 88.
HIC IN STATVAS PONENDAS IN
ÆDEM HERCVLIS DEDIT h-s. 木木木。
HIC IN VIAS STERNENDAS IN
PVBLICVM DEDIT h-s. 木木木. 100. 88.
HIC PRIDIE QVAM MORTVV S EST
RELIQVIT PATRIMONI. h-s. 88.

Porrò Romani numeri non progrediuntur vltra decies centena mil-
lia: & cùm plura significare volunt, duplicantur notæ. Quod etiam fa-
ciunt, cùm duo, tria, aut quatuor millia notare volunt. Obseruandum
autem & illud, non raro eos vnam notam numeri alicuius posuisse, & li-
neam, sive virgulam transuersam induxisse, eaque tot millia significasse,
quot ipsa nota præ se fert. Et si ea regula in veterum monumentis non
est perpetua. Reperitur enim non raro linea addita, cùm numerus tamen
non augetur: iudicio igitur vtendum. Neque ea ferè obseruatio infra
decimum numerum inuenitur: et si Priscianus aliter affirmat, magis ra-
tionem secutus, quam vsum.

Cæterum ratio etiam obseruanda est, quam Romani seruarunt in de-
tractione, de qua regula dari hæc potest: Minor numerus ante maiorem
positus, semper tantum detrahit maiori, quantum ipse minor significat.
Hæc ut melius intelligantur, subiiciam præcipuas numerorum antiquas
notas, & valorem earum addam.

i.significat vnum.	x.decem.
ii.duo.	x i.vndecim.
iii.tria.	x ii.duodecim.
iv.quatuor.	x i i l.tredecim.
v.quinque.	x iv.quatuordecim.
vi.sex.	x v.quindecim.
vii.septem.	x vi.sedecim.
viii.octo.	x vii.septemdecim.
ix.nouem.	x viii.octodecim.

EXPLICATIO NUMERORVM.

xix.nouemdecim.	∞ ∞.septendecim millia.
xx.viginti.& sic deinceps.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
xxx.triginta.	∞ ∞ cccccc cccccc cccccc
xl.quadrageinta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
l.quinquaginta.	∞ ∞ nouemdecim millia.
lx.sexaginta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel xx,viginti millia.
lxx.septuaginta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
xxc.octoginta.	∞ ∞.viginti & vnum millia.
xc.nonaginta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
c.centum.	ccccc cccccc cccccc cccccc,∞ ∞.viginti duo millia.
cc.ducenta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
ccc.trecenta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,∞ ∞ ∞ viginti tria millia.
cd.quadringenta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
ci.vel q. quingenta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,∞ ∞ ∞ viginti quatuor millia.
dc.vel ioc.sexcenta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel xxv,viginti quinque millia.
dcc.vel iocc.septingenta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
cc ∞.octingenta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,∞ ∞ viginti sex millia.
c ∞.nongenta.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
cii.vel ccc.vel ∞.mille.	ccccc cccccc cccccc cccccc,∞ ∞ viginti septem millia.
cicci.vel ∞.duo millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
cici.vel ∞ ∞.tria millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,∞ ∞ ∞ viginti ogo millia.
cicci.vel ∞ ∞ ∞.quatuor millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞.quinq. millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.sex millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.septem millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.nouem millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel cc cccccc cccccc
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.decem millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel xx,quadrageinta millia.
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.undecim millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel xx,quinqaginta quinque millia.
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.decim millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel xx,quinqaginta millia.
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.tredecim millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel xx,sexaginta millia.
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.quatuordecim millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel xx,septuaginta millia.
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.quinqaginta millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel xx,sextuaginta quinque millia.
cicci.vel ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞.sefedecim millia.	ccccc cccccc cccccc cccccc,vel xx,sextuaginta quinque millia.

E L O G I A.

septuaginta	millia.
quinque millia.	nonaginta quinque millia.
ccci cccccc cccccc cccccc	cccccccc cccccc vel xxv. octua-
ginta millia.	ginta millia.
ccci cccccc cccccc cccccc	cccccccc cccccc vel c. vel centum
ginta quinque millia.	cccccccc cccccc decies centena millia.
cccccccc cccccc vel xc.	cccccccc cccccc nonaginta

Hæ præcipue sunt veteres numerorum notæ quarum plurimæ in antiquis lapidibus, in Ciceronis etiam scriptis, & præcipue in Epistolis ad Atticum occurunt, quas huic meo tractatui præmittere placuit, cum ipse etiam iis nonnunquam utar.

F R A N C I S C V S A D O M S D O R F

Ioanni F. doctissimo viro D. Ioanni Rosino

scribenti Antiquitatum Romana-

rum libros.

*S*iprius excipias patefacti dogmata Christi,
Quæ veræ monstrant dulce salutis iter.
Omnia per latum circumspice prouidus orbem,
Inuenies nil quod sit prius historijs.
Quas primum Romana locum sibi vendicat inter
Historias merito, iudice me reliquas.
Præcipue veteres inquirens sedula mores,
Quæ leges, ritus, sacra, profana docet.
Hanc tu dum varijs è fontibus vndique partem
Eruis, & multa sedulus arte paras.
Macte animo, nulli tu parce Rosine labori,
Vt placeant doctis, hæc benè scripta viris.
Sic dum historias docta complectoris arte,
Historia dignum nomen habere potest.

V E N E T I I S Anni LXXIX.
Cal. Nouembris.

C

ELOGIA.

PAVLI MELISSI COMITIS PALATINI,
ET EQVITIS CIVIS ROMANI
Epigramma.

AD IOANNEM ROSINVM.

Si quidiucundi est prisca impendere curam
Rebus, & Ausonijs iterare fori:
Æquè incundum mihi suscepisse laborem
Crederis, ac dignum posteritatis opus.
Utile non defit. quin & tibi parta Rosine
Fama, per æternos haud abolenda dies.
Urbis honos, tuus est: per te namque illa reuixit
Cum Genio, Genij quæque fuere prius.
Roma tibi grates aget, & benefacta Quirites
Agnoscant, Tiberim, quæ memissæ volo.
Quid supereft? huic omonumentum ponite Patres,
Urbi qui Latie tot monumenta sacrat.

IN SYMBOLVM IOANNIS
ROSINI.

Fles? solamen adeſt. Gemis? en tibi gaudia præſto.
Scilicet IN SPINIS nata, Rosine ROSA.

Noribergæ pridie eiduum Iunij,
Anno CICCI XXCI.

IOANNIS ROSINI ZATECENSIS,
SENATORIS TVSTENSIS IN ROMAM
Ioan. Rosini Isennacensis.

Elegia,
AD CANDIDVM LECTOREM.

Inter quos colles stratæ fastigia Romæ,
Cincta suis muris, lapsaque tecta iacent

Urbs

ELOGIA.

Vrbs quoqe hac habuit cum thermis, flumina, pontes.

Templa, vias, portas, busta, theatra, Deos:

Qui cupis antiquae vestigia cernere molis,

Jura, Magistratus, arma, fora, atque togas:

Et, quibus ordinibus totum commissa per orbem

Prælia sint terra, ciuibus, aëta mari:

Dum tibi colligit hæc sparsum disiecta Rosinus,

Quam serie constent cuncta decente, vide.

Vt non Martigenum te gesta audire Quiritum,

Aſpicere aut, sed eos inter adesse putas.

Aurea seu niuea tibi pingit secula pacis,

Albicat Jdalijs gratijs illa rosis.

Pro patria laudat seu fusum Marte cruorem.

Purpureas vincunt vulnera pulchra rosas.

Cessit at hæc quorsum rerum consulta vetustas?

Æneadum vix est vel leuis umbra super.

Immensis structæ sunt lapsæ sumptibus arces,

In nihilum ac versa, námque fuere nihil.

Messis vbi creuit, tangebant astra Colossi,

Nunc vbi floruit. Vrbs, gramen, vt antè viret.

An non, Tarpeius vertex vbi splenduit, isto

Tollendis stat crux furibus alta iugo?

Quaque Patres ibant armisque, togâque potentes,

Agmina venduntur puluerulenta suum?

O faciem fragilem mutabilis Vrbis & Orbis,

Spe citius sacrum concidit omne decus.

Nomina sola manent Heroum clara triumphis,

Per doctos neque sunt interitura viros.

Que dum sub patro lustraueris omnia teſto,

Auctori grates, candide Lector, age.

E L O G I A.

Texuit hoc inter Scholicos quod scripta labores,
Quæ parit à curis mente soluta quies.
At tibi cum tales det, Homonyme, Pallas odores,
Suauiores roseis, Ianæ Rosine, rosis.
Fæturam verni pergas coluisse roseti,
Nobilius cedro nomen in orbe feres.
Si dedit ingenium iuvenile hanc stamine telam,
Qualia consilium quæso senile dabit.

I N E A N D E M R O M A M P R O C O P I I
L V P A C I I P R A G E N S I S S E N A T O R I S
T u s t e n s i s ad c a n d i d u m L e c t o r e m ,
E p i g r a m m a .

Passa graueis quondam dominatrix Roma ruinas:
Hostica barbarie sceptræ gerente, fuit,
Quæ quidquid decoris Respublica, quidquid honesti,
Quidquid habet docti, conficere vna solet:
Et vastasset opes Vrbis radicitus omnes,
Huic nisi Mnemosyne fida tulisset opem,
Mnemosyne reuehens in secula postera gentes,
Ad vitamque vocans oppida, regna, domus.
Talis in hoc spirat, post casum, & funera, Roma,
Cumque suis viuit ritibus usque, libro:
Quem tibi dat nostri manus, & cura alta Rosini,
Sub cuius latitans nomen & omen inest:
Quippe bono ingenij, quo nil fæcundius horto,
Diuinitus ille rosas parturit, atque ferit.
Stat, quod struxit, opus durabile, Musa, vigetque:
O felicem operam. Cætera tempus edit.

EΙΣ ΜΥΡΜΗΚΙΑΝ ΑΓΑΘΩΝ, SIVE
 IN THESAVRVM ROMANARVM
 Antiquitatum doctissimi viri
 Ioan.Rosini.

Roma caput mundi veteri exornata decore,
 Hoc libro rursus tollis ad astra caput.
 Germana grates ergo iam dico dignas,
 Germanos redames, & pietate colas.
 Haec tenus in lucem non nullus prodijt Auctor
 Ornarat qui sic mænia celsa tua.
 Italus ingenio pollet, multoque decore
 Lucet, & excellit plurima regna simul.
 Sed nullus Romam tanto decorauit honore,
 Nec tanta cura cuncta notata dedit.
 Zeuxis, & insignis pictor cui patria Cous,
 Non tibi sic Romam pingere ab arte queunt,
 Ut liber hic præsens depingit cuncta vetusta,
 Romani prisci quæ tenuere patres.
 Quæ fuerint Vrbis tantæ primordia quondam,
 Creuerit et tandem qua ratione nimis,
 Templa, Deosque simul cernes, quos ethnica Roma
 Sollicitè coluit numina vera putans,
 Aras cum sacris varijs, quæ turba peregit,
 Ut sic propitos posset habere Deos.
 Longa Sacerdotum prodibunt agmina, veste
 Qui varia induit Mystica sacra parant.
 Ordinibusque suis populus diuisus ad vnguem,
 Temporibus certis, quæ facienda facit.
 Aufex, atque Augur veniunt, volucrēsque futura,
 Quæ monstrant varijs gestibus atque modis.

E L O G I A.

Dictator, Consul, Quæstor, Prætorq; disertus.

Innumerique alij, turba ministra simul.

A: mosus miles, curæ cui Martia castra,

Et sexui belli quicquid ad arma facit.

Sed cesso hic numeris paucis comprehendere cuncta,

Quæ grandi scribi vix potuere libro.

Hic monumenta vides, multis quoque cognita nunquam.

Qui sedem Romæ iam tenuere diu.

Non fuit ignavius Monachus, nouus ille Leander,

Qui scripsit fines Itala terra tuos.

Sed breuiter tantum descripsit pleraque prisca,

Attingens, doctis quæ magè grata, minus

Hic ordo melior multo, et quoque copia rerum

Maior, in antiquis quæ latuere libris.

Hinc sibi Grammaticus, Medicus, doctusq; Poëta,

Historicusque grauis plurima saepe petet.

Quin et qui populo diuini dogmata verbi.

Tradit, et exponit, quæ docuere patres.

Nec minus et iuris sancti studiosus, et aequi.

Hinc sibi desumet munera grata crebro.

Nam leges veteres, quibus usq; est Roma vetusta,

Hic liber explicuit dexteritate noua..

Quod si nunc Varro, Latij decus, ipse videret,

Atque alij veteres talia scripta noua:

Attonici certè, mirantes Teutona rura,

Hæc gratis animis laudibus eueherent.

Hoc ipsum facient, dubitet quis? tempore nostro.

Ausonij quotquot pectora candida habent:

Coget Amor patriæ, tanta hic quæ laude resulget,

Atque vetustatis lumine ad astra micat.

IDEM

ELOGIA.
IDEM IN EVNDEM THESAVRVM
ANTIQUITATVM ROMANARVM.

THesaurum tantum quo vix mihi carior ullus,
Tam profers promptus docte Rosine citò?
Qui paucos veteres nummos congeffit in arcam,
Occulit, & paucis promit, habetque sibi.
Luce sacra tantum, celebrans coniuia lata,
Cognatis monstrat que tenet arca tenax.
Usque adeò metuit, ne quid decadat habenti
Inuidus, & solus sic sibi grata tenet.
Tu contrà nimium largus, námque omnia promis
Prisca Rosine simul, capsula prompta nimis.
Prodigus es certè, profers simul omnia dona,
Tempore quæ longo sunt tibi parta prius.
Non cernis reliquos parcè neqùia clara
Prodere, nec cunctis aspicienda dare?
Parciculas aliquis paucas deprompsit, & inde
Nomen habet magnum, quo super astra volat.
Urbis opus scripsit Romæ loca prisca notauit
Fabricius, quantum laudis & inde tulit?
Sic alius Thermas descripsit, rudera dico,
Thermarum, & claret, nomina magna ferens.
Sic alias partes alius collegit, & ornans
Romam, percepit premia lauta statim,
Aſt tu non famam queris, nec premia lauta,
Sed prodeſſe ſtudes qua ratione potes.
Dignus utroque tamen, niſi fallor, habebis utrumque,
Semina larga ſerens, ſemina larga metit.

IOANNES VVOLFFIUS
Rector Gymnasij Ratisbonensis.

ELOGIA.

M. MATTHIAS BERGIVS SCOLÆ
BRVNVICENSIS AD D. CATHA-
rinam Rector, Ioanni Rosino
suo S. D.

Sic aliquis lectam ripa Gangetide gemmam
Manus ab ignota cui dat amicus humo.
Exilit et mira latus dulcedine, donum hoc
Fert simul inque oculis, in manibusque simul.
Sæpius et visum nihilominus et que reuicit:
Lætitiásque animi vix capit ipse sui:
Ut mihi cum multis sunt gaudia mille datura
Promissa è pluteis dona Rosine tuis.
Dona quibus Latice simul, Argoliceque daturus
Arte etiaque noua lumen es historiae.
Sit tibi victuræ, vir nate ad maxima, famæ
Gratia, proque alijs, proque bono hoc opere.
Utque tibi est cæptum, bona publica sedulus augens
Vtibus hisce datam perge dicare minam.
At tu, quisquis eris Lector, monumenta Rosini
Hæc cui consilium, forsue et videnda dabit,
Dona agnosce Dei, qui tempora lumine nostra
Maiorum ut superent, lumina cuncta facit.
Elogiumque libro huic quod res iubet ipsa ferendo,
Auctorem hoc gratus carmine prosequitor.
Vtilibus quicunque auget bona publica libris,
Huic verbisque bonis, reque fauete boni.

M. BAR.

M. BARTHOLOMÆVS ROSINVS
BARTHOLOMÆI F.

Sicut apis volitans altis in montibus Hiblæ
Ex varijs succos floribus ore trahit,
Collectosq; sagax in concava vasa reponit,
Et mira dulces construit arte fauos.
Ex quibus humanis cibus effluit vobis aptus,
Qui quoque laquenti sape medela venit:
Sic frater lustrans veterum monumenta Rosinus
Excerpsit multis optima quæque libris,
In paucas redigens ferè mille volumina chartas.
Exhibit en miræ Dexteritatis opus.
Quod methodo facili scitu dignissima tradit,
Quod nihil omittit, dum breuitate vacant.
Quæ tibi mille prius vix suffecere tabellæ,
Vnicus hæc tandem suggerit ille liber.
Quem tradit frater, magnis auctoribus usus,
Consilij quorum non meminisse piget.
Historici Latij quicquid memorabile narrant
In multis libris, pagina parua tenet,
Ergò si veteris cupias cognoscere Romæ
Historias suaveis, factaque magna Ducum,
Hunc studiosa cohors vigili lege mente libellum,
Germine dum vexit prima iuuenta genas.
Corporis ac animi totos hic dirige neruos,
Et certè nullum tempus abibit iners,
Hinc refert multum fructus & laudis honorem,
Qui cupid Historici nomen habere sibi,
Hoc opus & studium Fratris doctissime lector

ELOGIA.

Non male currentis consule quæso boni.
Care Rosine Vale, Frater me dilige Fratrem
Perge quod intrasti currere laudis iter.

EPIGRAMMA AD CANDIDVM

LECTORE M.

SEdula sicut apis flores perlustrat oientes,
Mollia quos vario prata colore ferunt,
At non cuncta tamen thyma, sed dulcissima solum
Carpit, & ex illis rosida mella facit:
Plurima sic doctus peragrans monumenta Rosinus
Romulidum historias quæ exhibuere graues,
Lata velut per rura volans, per amoenaque prata,
Dulce thymum legit sedulus instar apis,
Hoc in opusque tulit stricto ceu vimine iunctum,
De Latio quicquid commeminiſſe iuuat.
Et sic quæ innumeris comprehensa fuere libellis,
Vnica, quam cernis, cuncta SYNOPSIS habet.
Ergo operam Auctoris digno complectere amore,
Dt cupida lepidum mente reuolute librum.
Haud feret exiguoſ iſthæc tibi lectio fructus,
Præmia ſed vigilis grata laboris habet.

CONRADVS IVDEX CANTOR
& Collega Gymnasij Ratisbonensis.

A L I V D.

IRrigua Vernum veluti radice roſetum
Fragrantes dulci ſpargit odore roſas,
Quarum prudenti ſapidos ratione liquores

Vſibus

E L O G I A.

Vsibus impertit Pharmacopola suis:
Doctrina celebris, sic & virtute Rosinus
Ingenij rosulas præbet opesque sui.
Ergo vetustatis docta quicunque roseta
Confita odoratis poscis habere rosis.
Adsis, & docti roseique roseta Rosini
Inspice sunt Latij tota referta rosis.
Pluribus hoc nummis, multoque labore rosetum
Constitit, ast gemmis dignius & quoreis.
Climata cum patuli spargantur in omnia mundi
Ordine prudenter prisca roseta nouo.
Absint ergo sues, et iners hinc Zoilus absit,
Ne lacerent pensis ricibus illa suis.

V V O L F F G A N G V S S C H A C H T N E R
Collega Gymnasij Ratisbonensis.

A L I V D.

C Arpe rosas rosei per amena roseta Rosini
Lector: habent similes nulla roseta rosas
Hinc veterum ritus, iura, arma, statuta Quiritum,
Templa, Tribus, Urbem, fana, profana, Deos:
Et quæ porrò iuuat de rebus nosse Latinis,
Ordine succincto, perspicuoque vides.
Vade liber, dudum dignus prodire sub auras,
Dudum multorum dignus et ore legi.
Auctoris sed rara, tenaxque modestia, laudum
Immemor, hoc voluit nos spoliare bono.
Non tulit hoc Phœbus, Latia vetuere Camœna;
Deberique aiunt hac monumenta sibi.

E L O G I A.

Venit & Ausonia Genius Romanus ab urbe
Huc ubi Rhegenas suscipit Ister aquas:
Mox subiens docti Musaeum illustre Rosini,
Hunc cupidè voluens surripit inde librum.
Anne (ait) Auctori tantummodò proderis vni?
Æternaque latens nocte sepultus eris?
Non ita: latè omnes orbis spargere per oras,
Pluribus ut deinceps utilis esse queas.
Hinc celebre insurget nomen per scita Rosino,
Ipsiis & memori laude vigebit honos.
Posthumaque egregios turba admirata labores,
Historicis primis adnumerabit eum.
Dixit, & ex illo commisit tempore prælo,
Nobileque in vulgus prodidit Auctor opus.
Quid, nisi quod grato spectari hæc tempore debent,
Restat? ut hinc Dominus præmia digna ferat.

DANIEL TANNER collaborans
in Gymnasio Ratisbonensi.

CATA

CATALOGVS AVCTORVM
EX QVIBVS HOS DECEM
libros collegimus.

THEOLOGI.

Ambrosius.
Arnobius.
Aurelius Augustinus.
Cyprianus.
Lactantius.
Saluianus Massiliensis Episcopus.
Tertulianus.

IVRIS CONSULTI.

Aimarus Riwallius Allobrox.
Andreas Alciatus.
Antonius Augustinus.
Antonius Contius.
Antonius Vacca.
Bartholomaeus Brissonius.
Franciscus Balduinus.
Franciscus Hotomanus.
Franciscus Polletus.
Iacobus Cuiacius.
Iacobus Ræuardus.
Institutiones Cajii.
Institutiones Iustiniani.
Institutiones Theophili.
Institutiones Vlpiani.
Ioannes Crispinus.
Ioannes Oldendorpius.

Marius Salomonius.
Pandectæ Iuris ciuilis.
Pardulphus Prateius.
Petrus Pithæus.
Philippus Broidæus.
Vdalricus Zasius.

M E D I C I .

Adrianus Junius.
Casparus Peucerus.
Galenus.
Hieronymus Mercurialis.
Ioannes Baccius.

PHILOSOPHI.

Aristoteles.
Plato.

HISTORICI.

Ælius Lampridius.
Ælius Spartianus.
Ammianus Marcellinus.
Appianus Alexandrinus.
Berosus.
C. Cornelius Tacitus.
C.Iul. Cæsar.
Caius Sempronius.
Dio Cassius Nicæus.
Diodorus Siculus.

Dionysius Halicarnassus.
Eutropius.
Flavius Vopiscus.
Herodianus.
Ioannes Xiphilinus.
Iulius Obsequens.
Iulius Solinus.
Liuius
L.Iulius Florus.
Messala Corvinus.
Metasthenes.
Paulus Orosius.
Plinius.
Plinius lunior.
Plutarchus.
Polybius.
Porcius Cato.
P.Victor.
Sallustius,
Sext. Aurelius Victor.
Sex.Rufus.
Suetoniis Tranquillus.
Trebellius Pollio.
Valerius Maximus.
Velleius Paterculus.
Xenophon.
Zonoras..

Plautus.
Persius.
Propertius.
Silius Italicus.
Terentius.
Tibullus.
Virgilius.

P O L Y H I S T O R E S .

Adolphus Occo.
Adrianus Turnebus.
Ælius Donatus.
Agellius,
Albricus.
Aldus Manutius Aldi F.
Antonius Fauensis.
Antonius Riccobonus Rhodiginus.
Bartholomæus Marlianus.
Bernhardus Gamucci.
Carolus Siganus.
Claudius Minos.
Dionysius Lambinus.
Dominicus Floccus Florentinus.
Elias Vinetus.
Erasmus Roterodamus.
Flauius Vegetius Renatus.
Fulgentius Placiades.
Georgius Fabricius.
Guilhelmus Brassicanus.
Guilhelmus Canterus.
Helenius Acro.
Henricus Glareanus.
Herbertus Goltzius.
Hyginus.

P O E T A E .

Ausonius.
Catullus.
Clædianus.
Horatius.
Iuuenalis.
Martialis.
Quidius.

Flauius Vegetius Renatus.
Fulgentius Placiades.
Georgius Fabricius.
Guilhelmus Brassicanus.
Guilhelmus Canterus.
Helenius Acro.
Henricus Glareanus.
Herbertus Goltzius.
Hyginus.
Janus.

Ianus Mellerus Palmerius.	M. Antonius Muretus.
Ioachimus Perionius.	M. Terentius Varro.
Ioannes Baptista Egnatius.	M. Tul. Cicero.
Ioannes Bodinus.	Nicolaus Grucchius.
Ioannes Brodæus.	Nicolaus Perottus.
Ioannes Goropius Becanus.	Nonius Marcellus.
Ioannes Ludouicus Viues.	Onuphrius Panuinius.
Ioannes Sambucus.	Paulus Leopardus.
Ioannes Thomas Freigius.	Paulus Manutius.
Iosephus Scaliger.	Paulus Marsus.
Julius Cæsar Scaliger.	Petrus Menenius.
Iustus Lipsius.	Petrus Raimus.
Læuinus Torrentius.	Pomponius Lætus.
Laurentius Valla.	Porphyrio,
Leonhardus Malæspina.	Richardus Streinius Baro Au-
Lilius Gregorius Gyraldus.	strius.
L.Fenestella.	Seruius Honoratus.
L.Ioannes Scoppa.	Sext.Pompeius Festus.
Ludouicus Carrio.	Stephanus Pighius.
Macrobius.	Theodorus Canterus.

INDEX

INDEX EORVM, QV AE SINGVLIS LIBRIS ET Capitibus tractantur.

LIBRI I. DE VRBE ET Populo capita sunt hæc:

1. *C A P V T . I. De Origine urbis Romæ.*
2. *De forma & magnitudine eius.*
3. *De Pomerio. 4. De monte Palatino.*
5. *De Monte Capitolino.*
6. *De Colle Quirinali.*
7. *De Monte Cælio. 8. De Monte Esquilino.*
9. *De Mōte iminali. 10. De Mōte Auētino.*
11. *De reliquis tribus Vibis collibus, colle Hortulorum, Ianiculo, & monte Vaticano.*
12. *De urbis Roma regionib.*
13. *Descriptio 14. Vrbis regionib. ex Onuph. Panu.*
14. *Explicatio quorūdām vocabulorum, quorum in hac descriptione fit mentio, quæq; alibi non possunt commodè declarari.*
15. *De populo Romano, & eius prima diuīsione, in Patres videlicet, seu Patrios, & Plebem.*
16. *De Patronis & Clientibus.*
17. *De tribus populi Romani ordinib; Se- natori, Equestris, & Populari.*
18. *De Optimatibus & Popularibus.*
19. *Qui Nobiles, Noni, & ignobiles fuerint.*
20. *De Libertis, Libertinis, & ingenuis.*

LIBRI II. DE DIIS. capita sunt hæc:

1. *Vnde Deus dicatus, quid sit, & quæ differ- rentia Deorū apud Romanos fuerint.*
2. *Quid Templum, Fanum, Delubrum, Edes, Ædacula, Ara, Lucus.*
3. *Quid Diū selecti sint, & de Iano.*
4. *De Saturno & Rhea, Ope, Matre Deūm, Dea Cybele.*
5. *De Ioue. 6. De Iunone.*
7. *De Apolline & Diana. 8. De Sole & Luna.*
6. *De Mercurio & Minerua.*
10. *De Marte, Bellona, Dictoria, Nemesis, Venere, Cupidine, Adonide & Gratiis.*
11. *De Libero Patre, siue Baccho, & Cerere.*
12. *De Volcano & Vesta. 13. De Neptuno.*

14. *De Genio, Penatibus & Laribus.*
15. *De Orco, siue Plutone, & reliquis Dijs inferorum, Parcis & Furiis.*
16. *De Fortuna. 17. De Dijs Indigetibus.*
18. *De ijs, propter qua datur ascensus in cœlū.*
19. *De Dijs Semonibus, siue minoribus, in quorum tutela homo esset.*
20. *De Dijs rusticis.*
21. *De alijs Dijs miscellaneis.*
22. *De Dijs peregrinis.*

LIBRI III. DE SACER- dotiis capita sunt:

1. *De prima Latinorum religione.*
2. *De Lupercis Sacerdotibus. Panos Lyca, vel Inui.*
3. *De Graca Sacerdote Cereris.*
4. *De Potitis & Pinarijs Herculis Sacerdotibus.*
5. *De Regibus. 6. De Fratribus Arualibus.*
7. *De L X. Publicis Sacerdotibus.*
8. *De Auguribus & eorum collegio.*
9. *De Augurijs.*
10. *De Pullarijs, Extispicio & Tripudijs.*
11. *De Haruspicibus, & Haruspicina.*
12. *De Tribuno Celerum.*
13. *De Curionibus & Curione Maximo.*
14. *De Sordalibus Titij.*
15. *De Flaminibus in genere.*
16. *De Flamine Diau.*
17. *De reliquis Flaminibus.*
18. *De consecratione Imperatorū Romanorū.*
19. *De Virginibus Vestalibus.*
20. *De Salij Palatinis & virginib. Salaribus.*
21. *De Ferialibus & Patre Patrato.*
22. *De Pontificibus, & Pontifice Maximo.*
23. *De Salij Colliniis X I I.*
24. *De XV. Viris sacris faciundis.*
25. *De Rege sacrorum, seu Rege sacrificulo.*
26. *De Sacerdotibus feminis Bona Dea.*
27. *De Gallis & Archigal. Sacerdotibus Deas Cybeles.*
28. *De VII. Viris Epulonum.*
29. *De Duumuiris adis locanda, faciunde, dedicande, & Triumuiris adibus sacris incendio consumptis restituenda & sacris conquæ*

INDEX LIB. ET CAP.

- conquirendis, donisque persequendis.
 30 De Pontificibus & Sacerdotibus Deorum
singulorum.
 31 De Ministris Sacerdotum populi Romani.
 32 De vasis sacrificiorum.
 33 De sacrificijs.
- LIBRI IIII. DE ANNO,**
Mensibus: & diebus Festis
capita sunt :
- 1 De triplici Romanorum anno.
  - 2 Kalendarium vetus Romanum è manu more descriptum.
  - 3 De discrimine dierum apud Romanos.
  - 4 De Kalendis, Nonis & Idibus.
  - 5 De mensè Ianuario & diebus in eo festis.
  - 6 De Februario & festis in eo diebus.
  - 7 De Martio. 8 De Aprili. 9 De Maio.
  - 10 De Iunio. 11 De Iulio. 12 De Augusto.
  - 13 De Septembri. 14 De Octobri.
  - 15 De Novembri. 16 De Decembri.
  - 17 De diebus festis, non statu aut certo tempore celebratis.

LIBRI V. DE LVDIS

capita sunt hæc:

- 1 De Ludis Romanorum, quidnam illi sint: & quis eorum primus apud Romanos auctor.
- 2 De ludorum diuisione.
- 3 Qui ludo exhibuerit.
- 4 De loco, ubi ludi sint exhibiti. De Circis & circa maximo: Theatro & Amphitheatro.
- 5 Quinam fuerint ludi Circenses.
- 6 Quinam fuerint ludi Scenici.
- 7 De Tragadia.
- 8 De Comœdia, & eius à Tragœdia differentia: de Cothurno item & socco.
- 9 De partibus Comœdia.
- 10 De ornatu Scene atque Saltationibus.
- 11 De tibijs & earum differentijs.
- 12 Alia ludorum diuiso.
- 13 De ludis Megalénibus.
- 14 De ludis Apollinaribus.
- 15 De ludis funebribus.
- 16 De ludis plebeis. 17 De ludis Romanis.
- 18 De ludis Secularibus.
- 19 De Pompa ludorum.

De Mésis & Cœuiiis Romanorū.
 20 Quoties Romani singulis diebus cibum cœperint.

- 21 Quid ientaculum, prandium, merenda, cena, comedatio.
- 22 Quomodo Rom. cibum cœperint, atque de accumbendi & discumbendi ratione.
- 23 De Partibus cena.
- 24 De poculis & eorum mensuris.

De Vestibus.

- 25 De Vestibus Romanorum in genere.
- 26 De Toga & eius multiplici differentia.
- 27 De Tunica. 28 De Trabea.
- 29 De feminarum vestibus.
- 30 De Calceis.
- 31 De Nuptijs Romanorum, & ritibus in eis obseruatis.
- 32 De duobus uxorum delictis, & eorum pœnis, de Diuortio & Repudio.
- 33 De sepulchrīs, & ratione deducendorum funerum.

LIBRI VI. De Comitiis Capita sunt:

- 1 Vnde dicuntur Comitia: quid & quotuplicia ea sint: & quid Comitia calata.
- 2 Quid sint Comitia curiata, & quid, quaque Curia.
- 3 De quibus causis attum sit in Comitijs Curiatis.
- 4 Quas personas Curiatis comitijs interesse oportuerit.
- 5 De loco Curiatorum comitiorum.
- 6 De tempore Curiatorum comitiorum.
- 7 De modo Curiatorum comitiorum.
- 8 Quid sint comitia Centuriata, & quid, quotq̄ centurie.
- 9 De Causis Centuriatorum comitiorum.
- 10 De Personis, quarum interuentu comitia Centuriata peragebantur.
- 11 De loco Centuriatorum comit. & de campo Martio.
- 12 De tempore Centuriatorum comitiorum.
- 13 De modo Centuriatorum comit. & pri- mūm quidem de ijs, qua ante comitia obseruari solebant.
- 14 De ijs, qua in comitijs ipsis obseruabātur.
- 15 Quid sint comitia Tributa, & quid, quörque Tribus.
- 16 De Causis Tributorum comitiorum.
- 17 De Personis, quarum interuentu comitia Tributa peragebantur.
- 18 De loco Tributorum comitiorum.
- 19 De tempore Tributorum comitiorum.
- 20 De modo Tributorum comitiorum.

INDEX LIB. ET CAP.

LIB. VII. de Magistratibus capita sunt hæc:

- 1 De Generibus Politiarum.
- 2 de Varia divisione Magistratum Rom.
- 3 Qui sunt Magistratus maiores, & ordinarij: item de Rege.
- 4 de Prefecto, vel Tribuno scelerum.
- 5 de Senatoribus, eorum numero & lectio-
ne: qui sunt maiorum, qui minorū gen-
tium, qui Patres Conscripti: quis Prin-
ceps Senatus, & qui Pedarij Senatores.
- 6 de Senatu, & eius potestate: itē per quos,
more maiorum, quo loco & tempore
Senatus habitus sit.
- 7 Quomodo sententia in Senatu & rogata, &
dicta fuerint, & de Senatus consultis.
- 8 de Candidatis. 9 de Consulibus.
- 10 de Censoribus. 11 de Pratoribus.
- 12 de Imp. Caesaribus Augustis Donatis,
Tribunicia potestate.
- 13 de Nobilissimis Caesaribus, vel Principibus
iunuentiis.
- 14 de Prefecto Vrbis.
- 15 de Prefecto Vrbis, absente ordinario Ma-
gistratus.
- 16 de Interrege. 17 de Dictatore.
- 18 de Magistro Equitum.
- 19 de Decemuiris legibus scribendis, consula-
ri potestate.
- 20 de Tribunis militum, consulari potestate.
- 21 de Triumuiris Reipublica constituenda.
- 22 de Quaestoribus urbanis, vel ararij.
- 23 de Tribunis plebis.
- 24 de Aedilibus plebis.
- 25 de Aedilibus Curulibus, & Cerealibus.
- 26 de Curatoribus omnium Tribuum.
- 27 de Triumuiris Capitalibus.
- 28 de Triumuiris nocturnis, valetudinis, &
monentalibus, sive A.A.A.F.F.
- 29 de Quatuorviris viarum curandarum, &
Quinque viris cis & vls Tiberim.
- 30 de Decemuiris alitibus indicandis: item
centumuiris litibus indicandis.
- 31 de Prefectis ararij.
- 32 de Curatoribus operum publicorum, Cu-
ratoribus aliae Tiberis & cloacarum,
& Curatoribus viarum singulariū ex-
tra Vrbem.
- 33 de Prefecto Pratorio.
- 34 de Prefecto frumenti populo dividendi, &
prefecto vigilum.
- 35 de Curatorib. & Denunciatorib. regioniū,
& Magistris virorum regionum urbis.

36 de Aduocato fisci.

De Magistratibus minoribus ex-
traordinariis.

37 de Duumuiris pertulionis, & Quaestori-
bus parricidij, vel rerum capitalium.

38 de Prefecto annonae.

39 de Quinqueuiris: item Triumuiris men-
sarijs.

40 de Duumuiris Naualibus, Triumuiris,
qui conquirerent iuuenes idoneos ad ar-
ma ferenda, militē que facerent: ac de
Quinqueuiris turribus, murijs q̄ resi-
cientis.

41 de Triumuiris legendi Senatus, & Triū-
uiris recognoscendi turmas Equitum
Romanorum.

De Magistratibus Prouincialibus.

42 de Proconsulibus. 43 De Propratoribus.

44 de Legatis Proconsulū, & Propratorū.

55 de Quaestoribus prouincialibus, & Pro-
quaestoribus.

46 de Prefecto Aegypti, Prefectis Prefectu-
rarum, Conularibus quatuor, qui per
Italianum ius dicerit, & Iuridicis Italiae.

37 de Triumuiris. Quinqueuiris, Septemuiris,
ac Decemuiris colonia deducenda.

48 de Quinqueuiris, Septemuiris, vigintiui-
ris, agris dandis, attribuendis. Quin-
queuiris, Quindecimuiris, agrorū me-
tiendorum, diuinidendorumq; ac Trium-
uiris, vel Quinqueuiros ad inspicien-
dos fines, litesq; dirimendas.

De ministris Magistratum popu-
li Romani.

49 de Scribis, Accensis, Preconibus, Lictori-
bus, Viatoribus & Carnificibus.

LIB. VII. de Legibus capita
sunt:

- 1 Quid lex sit, & quotuplex.
- 2 Ratio rogandarum legū apud Romanos.
- 3 de Loco & tempore quibus leges latas sint,
quibus de causis late, & qua eorum sit
potestas.
- 4 de Origine & processu iuris Romanii.
- 5 de Iure Papiriano sive Legibus Regijs.
- 6 Leges xij. Tabularum cum breui com-
mentatione.

Altera pars libri i i x. Antiq. Rom.
reliquas Magistratum Rom.
leges continens.

1 De Legibus religionem spectantibus.

2 de

INDEX LIB. ET CAP.

- 1 de Civitate & iure ciuium Rom.
- 2 de Legibus, qua de comitiis & coitionibus fuerunt.
- 3 de Senatu & Senatoribus.
- 4 de Magistratibus in genere, & Magistratis maioribus.
- 5 de Magistratibus minoribus.
- 6 de Legibus earum vi & potestate. item de Privilegijs.
- 7 de Prouincijs earumq; Rectoribus.
- 8 de Colonij deducendis.
- 9 de Legibus agrarijs.
- 10 de Terminis, sive limitibus.
- 11 de Legibus instrumentarijs.
- 12 de Legibus sumptuarijs.
- 13 de Re militari, triumphis & bellis.
- 14 de Iure priuato, & primùm de manumis-
sione & libertate.
- 15 de Iure conubiorum, & maritandis or-
dinib;.
- 16 de Tutelis.
- 17 de Testamentis, hereditibus & legatis.
- 18 de Vscacionibus, cessione bonorum, &
furtis.
- 19 de Re nummaria, & fonore.
- 20 de Iudicibus, donis & muneribus.
- 21 de Iudicij.
- 22 de Criminibus publicis, & primùm de
Majestate.
- 23 de Adulterio.
- 24 de Legibus inter Sicarios, & Legibus ve-
necijs & parricidij.
- 25 de legibus falsis.
- 26 de Legibus de vi.
- 27 de Peculatu, residuis, & sacrilegio.
- 28 de Ambitu. 30 de Repetundis.
- 31 Alia leges miscellaneæ.

LIBER IX. de Iudiciis capi- ta sunt.

- 1 Iudicia in genere quid sint, & quoquale-
cia apud Romanos fuerint.
  - 2 Quid priuata Magistratum, sive Iudicū
iudicia fuerint, & quot eorum causa.
  - 3 de Causis sive controuersiis iudiciorum
priuatorum, qua de personis fuerunt.
  - 4 de Causis sive controuersiis rerum, qua ad
iudicia priuata pertinuerunt.
  - 5 de Causis sive controuersiis obligationum,
qua ad iudicia priuata pertinuerunt.
  - 6 de Ius discentibus, sive de personis, qua ius
dixerunt.
  - 7 de Loco ubi iudicia exercebantur, vide-
- licet de Foro, ac Basiliis, eorum situ &
ornatu.
- 8 de Tribunalis sub sellijs & sessionibus In-
dicum, litigantium & testium.
  - 9 de Tempore iudiciorum exercendorum.
  - 10 de Legis actionibus, sive de exercenda iu-
risdictione, de vindicatione, & in iure
cessione, emancipatione, adoptione, ma-
numissione, postulatione, & datione tu-
toris, postulatione ac datione possessionis
bonorum, atque postulatione interdicti
eiusq; interpositione.
  - 11 de actionibus & earum multiplici diffe-
rentia.
  - 12 de in Ius vocatione, editione actionis, &
postulatione actionis, sive iudicij.
  - 13 de intentione actionis, sive litis.
  - 14 de Iudicibus, de Iudice, & iudicio postu-
lando, & dando: de Tribunorum appella-
tione, & de testibus.
  - 15 de Satisfactionibus, contest, litis, & iudi-
cio faciendo.
  - 16 de Sententia latrone, in integrum restitu-
tione, additione, atque iudicio calum-
nia & falsi.
  - 17 Qua publica iudicia fuerint: item de Cri-
minibus eorum, & paenis.
  - 18 de Praetoribus, Quasitoribus, Iudicibus
questionum, & alijs iudicibus.
  - 19 de Exercitione actionis, sive instituenda
actione, in ius vocatione, postulatione,
nominis delatione, citando accusatore
& reo.
  - 20 de Iudicibus legēdis, sortitione, reiectione,
sub sortitione, & numero iudicū: itē qui
& quando iurati aut iniurati sedent.
  - 21 de Prima actione, questionibus, testibus, &
stabulis. 22 De Accusatione, defensio-
ne & laudatione.
  - 23 de Secunda actione, qua comperendinatio
dicta est, & de officio Quasitoris, dum
causa agelatur.
  - 24 de Latione sententia, estimatione litis, &
animadversione.
  - 25 de iudicio calumnia & pruaricationis.
  - 26 Qua fuerint iudicia populi, & de crimi-
nibus ac paenis eorumdem.
  - 27 de Iudicij curiatis.
  - 28 Quorum iudicij Tributis, & Cen-
turiatis actio fuerit, & quo ordine ijs
actum sit.
  - 29 de Die accusationi dicenda, de citatione
rei, triplici accusatione, anquisitione, &
multo & paenae interrogative.

INDEX LIB. ET CAP.

- 30 de Quarta accusatione & defensione, de
 die iudicio indicenda, auxilijs rerorum,
 & reo euocando.
 31 de rogatione ferienda iudicio faciendo, &
 animaduersione: item de tormentis in
 ecclaeo.
- LIB R O X. De Militia capita**
 sunt hæc:
- 1 Quomodo Romani bellum hostibus indi-
  xerint.
  - 2 de Ritibus ferendi fœderis.
  - 3 de Delectu militum, & sacramento mi-
  litari.
  - 4 de Legione & auxilijs, quod ius fuerit
  legionis.
  - 5 de Parte legionis, cohorte, manipulo, tur-
  ma, & decuria.
  - 6 de Duce exercitus, Imperatore, & Legato.
  - 7 de Tribunis militum, & Centurionibus.
  - 8 de alijs militaribus muneribus.
  - 9 de Varijs militum ordinibus, generibus, &
  discriminibus.
  - 10 de Varijs armorum appellationibus.
  - 11 de Expeditione, quo ordine facta sit.
  - 12 de Castrametatione, & castrorum mo-
  tione.
  - 13 de Disciplina Castrensi Romanorum, &
  de vigilijs.
  - 14 Instructio aciei, & eius partes, earumque
  partium explicatio.
  - 15 de Deuotione suipius, pro exercitu: & de
  deuotione & exercitus hostilis.
  - 16 de Oppugnationibus urbium, & ijs qua
  ad oppugnations requiruntur.
  - 17 de Machinis bellicis ad oppugnations ur-
  bium necessarijs, & Romanis vstatib-
  de balista, ariete, scorpione, &c.
  - 18 de Euocatione Deorum tutelarum.
  - 19 de Prelio nauali, & rebus ad id necessarijs.
  - 20 de Classe, & nauibus, earumq; partibus &
  generibus.
  - 21 de Animaduersione in deuictos hostes.
  - 22 de Discrimine inter colonias, municipia,
  prefecturam, fora, & prouincias.
  - 23 de Ratione ducendarum coloniarum.
  - 24 de Republica coloniarum, municipiorum,
  prefecturarum, fororū, & prouinciarū.
  - 25 de Animaduersione Rom. in milites delin-
  quentes.
  - 26 de Praemiis eorum, qui strenue rem gessi-
  sent.
  - 27 de Coronis militaribus, earumq; variae
  generibus.
  - 28 de Praemissim Imperatorum supplicatione,
  Triumphis, Oratione.
  - 29 de Triumpho maiori, & solis, opiniis, arcu-
  bus triumphalibus, &c.
  - 30 de Missione exercitus.

ANTI

ANTIQUITATVM
ROMANARVM
LIBER PRIMVS,
De Vrbe & Populo.

P R A E F A T I O .

A CAVSIS quæ me mouerint, vt hosce de Republica Romana libros scriberem, in Epistola ad Lectorem satis dixi. Nunc ve initium fiat operis, libet pauca quedam de ordine Librorum in medium afferre. Is vero hic est: Quicunque Rempublicam aliquam literis describendam sibi sumit, cum primùm omnium de loco, vbi illa constituta sit, dicere oportet. Quod nisi fiat, intelligi cætera, quæ dicuntur, non bene possunt. Itaque in hoc meo opere primùm locum huius Reipublicæ describo: vrbem videlicet Romam: cuius originem, ædificationem, & amplificationem atque ambitum, quantum quidem ex veterum & recentium ea de re scriptis editis scire potui, fideliter Lectoribus oculos pono: atque simul præcipua ædificia iuxta quatuordecim regiones, in quas **B** AVGVS TRVS Vrbem descripsit, indico. Vrbe muris circundata, & ædificiis instructa, de incolis atque habitatoribus huius Vrbis iure optimo dicendum est: quod etiam in hoc primo libro, allatis præcipuis huius Populi diuisionibus & differentiis, summa diligentia facio. His cognitis, Instituta Populi consideranda. Illa vero versantur vel circa religionem, vel circa Reipublicæ gubernationem. Secundo igitur huius Commentarii libro de Diis, quos hic populus coluit, quibus de causis eos hoc vel illo nomine appellari, quæ templa, ædes, ædificulas, aras, &c. in eorum honorem ædificari, dissero. Inde libro tertio Deorum vel sacrorum Ministros describo. Cum vero multi etiam dies in honorem illorum Deorum festiue & celebriter fuerint peracti: de iis, quos Romani festos habuerunt, quarto libro ago. Ad festos dies pertinent Ludi, quos quinto libro explico, Absoluta ad hunc modum tractatione de Religione, Politicæ descriptionem aggredior: vbi, cum præcipua ferè partes Reipubl. comitiis Populi sint peractæ, de iis primo loco, libro videlicet sexto, ago. Magistratus postea libro septimo subiungo. Quæ Leges huius Reipubl. ad quarum normam ea gubernata est, fuerint, octavo libro trado. Gubernationis huius praxin, quæ in iudicis consistit, nono libro expono. Ita & Religione & Reipubl. gubernatione explicata, Vrbe egredior, & quæ instituta, qui ritus huius Populi circa rem militarem fuerint, oratione persequor: & sic hunc totum tractatum concludo. Haec de ordine. Nunc Dabo benedicente, rem ipsam aggrediar, & de Vrbe, eiisque habitatoribus **C** agam. In quo tractatu, præter Veteres rei Romanæ Scriptores, recentes etiam quosdam secutus sum, BARTHOLOMAEVM MARLIANVM, ONVPHRIVM PANVINIVM, GEORGIVM FABRICIVM, & CAROLVM SIGONIVM, quod indicare hoc loco volui, ne si videriat Lectores multa hic ex istis, quos dixi autoribus desumpta esse, plagijs me insimulent.

De Origine urbis Romæ, CAP. I.

DE origine urbis Romæ, eius conditoribus, & nomine, variis & discrepantes sunt sententiae, quæ à Liuio & Plutarcho recitantur, atque refutantur, & ab Onuphrio etiam Panquinio initio librorum de Republica Romana breuiter recensentur, quas huc referre non est opus. Simplicissima autem, & vero maximè consentanea hæc est: Conditam esse urbem à Romulo Rhea Sylviæ filio, Numitoris nepote, cuius prosapia refertur ad Æneam Trojanum. Capta enim & diruta Troia, propter raprum Helenæ, Æneas cum patre Anchise, & aliis sociis fuga sibi consuluit: & in columnis quidem à Græcis, quia autor Trojanis reddendæ Helenæ fuerat, dimissus est: post longam autem & diuturnam nauigationem in Latium, quod est pars Italiae, ad Regem Latinum venit, ibique aliquandiu commoratus, accepta Regis Latini filia Lavinia in matrimonium, post socii obitum, hæres Regni relictus est. Sublato autem & ipso è tebus humanis, Ascanio filio, qui tamen nondum maturus imperio erat, Regnum auitum, paternumque, ad puberem ætatem incolumē mansit, & tutela matris Lavinia stetit. Is vero Ascanius vbi ad maturam rebus gerendis ætatem pervenit, abundante Lavinij multititudine, florentem atque opulentam Urbem matri reliquit: nouam ipse aliam sub Albano monte condens, quæ à situ porrectæ in dorso urbis, Alba longa appellata est. Interfuere inter Lavinium conditum, & Albam longam coloniam deductam triginta fere anni. Initium regni Albani caput anno post captam Troiam trigesimo secundo, ætatis Alcani vigesimo quinto: à quo, ad Procum usque, undecim Reges præfuerunt Imperio Albano: quorum nomina apud Dionysium Halicarnasseum recensentur hæc: 1. Sylvius, successor Ascanij, regnauit annos 29. 11. Æneas Sylvius 31. 111. Latinus Sylvius 51. 1111. Alba 39. v. Caperus, hunc quidam Atym dicunt, 26. vi. Capys 28. vii. Calpetus 13. viii. Tyberinus 8. ix. Agrippa 33. x. Alladius, alij Romulum Sylvium vocant, 19. xi. Auentinus 37. Post Auentinum Procas rerum Albanarum potitus est, & regnauit annos 13. relictis duobus filiis, Numitore & Amulio, quorum hic regnum quod Numitori fratri propter ætatem debebatur, fraude occupauit: & ne vindicta Regini ex fratris genere oriretur, ac ipse Regno eiiceretur, Rhea Sylviæ filiam Numitoris, Vestæ facerdotem consecravit. Hæc perpetua virginitati deuota, à Marte, ut fingunt aliqui, sive ab alio quodam, grauida facta, geminos procreauit pueros: Romulum scilicet ac Remum. Amulus igitur hac re cognita, Rheam Sylviam carceri includit, pueros exponi iubet, qui à Faustulo regij pecoris magistro in ripa fluminis, Tyberis reperti, inter Pastores, ab ipsius uxore Laurentia, quæ ob vulgatum corpus Lupa dicta fuit, educati sunt. Remus, vbi ætatem virilem est adeptus, captus à prædonibus, perductusque ad Amulum patrum, Regem, accusatur, ut qui Numitoris greges abigere solitus sit. Itaque Numitori traditur, ut ipse deo eo pro arbitrio pœnas sumat. Verum Remus, multis sermonibus vicissim habitis, & signis cognitus, nepos Numitoris agnitus est. Superuenit & Romulus cum Faustulo, auxiliū fratri Remo latus. Atque hi omnes, coniuratione facta, ex inopinato Amulum obruunt, atque obtruncant, regnumque aucto Numitori restituunt. Anno huius secundo Romulus & Remus urbem Romam in eo loco, vbi expositi fuerant, (anno à capto Illo 431. Olympiadis septimæ anno primo, anno mundi 3213. 11. Calend. Maij. sive, ut alij tradunt, anno mundi 3220. 21. die Aprilis) considerunt. Exerto postea bello inter Romulum ac Remum de Imperio, Remus occiditur: Romulus cuitati ac ciuibus Romanis nomen dedit. Liuius, Plutarchus, Dionysius Halicarnassus, Messala Corvinus, & Bartholomæus Marlianus, ex quo posteriora se ferunt ad verbum descripti.

A *De forma & magnitudine urbis Romæ,*
C A P V T II.

PERMISSA Numitori Albana re, ut iam dictum est, Romulus & Remus condiderunt urbem Romam, quæ postea Septicollis dicta fuit, quod septem montes muris suis complexa sit. Non autem initio tam capax ea fuit. Romulus enim primum eam quadratam condidit in moute Palatino, atque pomerio clausit. Ne autem qua vis externa Urbem adoriri posset, atque finitimi colles, hostium aliquando arces essent, ex quibus Romam vexarent, non quod iis locis indigeret, Capitulum primò, mox Quirinalem & Cælium colles, qui erant Vrbi viciniores, & ex quibus Vrbis ipsa magis oppugnari poterat, fossa, siue aggere, aut muro firmauit, præsidioque locato, tanquam arcis munivit: cum nihilominus extra Vrbis ipsius mœnia pomeriumque essent. Paulò post Titus Tatius, Sabinius Rex, cum à Romulo in prælio vicit, & in Urbem receptus esset, veteris Vrbis Pomerio Tarpeium montem adiunxit, cùmque Sabinis, qui secum Romanam comigraverant, habitandum dedit, quem & ipse habitauit. Quirinalem quoque montem, addita custodia, firmauit: non tamen Vrbis pomerio inclusit.

Con Romulo sublato, Numa Pompilius i. Rex teste Dionysio, collem Quirinalem, qui à Tito Tatio custodia tantum firmatus erat, Vrbis circuitu inclusit, & Pomerium protulit! Neque verò hac Vrbis capacitate reliqui Reges contenti fuerunt: quin nullus fuit, qui non Pomerium protulerit, & montem aliquem vel collem Vrbi addendo, eam capaciorem fecerit. Tullus enim Hostilius, Hosti F. Rex ii. Alba longa diruta, Albanisque in Urbem receptis, montem Cælium Pomerio addidit, cùmque Albanis colendum assignauit. Quem tamen montem Ancum Martium i. v. Règim Pomerio inclusisse Strabo vel L. Tarquinium Priscum, Tacitus produnt. Post hunc Ancus Martius, Numæ F. Rex iv. Politorio, Latinorum Urbe excisa, Latinis in Urbem adscitis monte Aventinum habitandum concessit, quem tamen ut ominosum Vrbis Pomerio non inclusit. Idem autem Rex fossas circum Urbem fecit, quæ Quiritium appellata sunt, & Ianiculum, quem, facto super Tiburim ponte subilio, muro cinxerat, Vrbi addidit. Secutus eum L. Tarquinius, Damarati F. Priscus, Rex v. Vrbis muros ruderibus, vilibusque structuris ad eam diem ædificatos, primus coepit axis magnis, Albano, Tiburino, & Prænestino ad regulâ formatis extrire, quos Seruius Tullius Rex v. i. perfecit. De hoc enim rerum Romanarum Scriptores tradunt, quod Esquilias, Quirinalem & Viminalem, montes, Vrbis Pomerio addiderit, & Romanam aggere, fossis & muro lapideo circumdebet. Tandem L. Tarquinius, L. F. Superbus, Rex vi. immenso ab Oriente aggere addito, Urbem tutiorem fecit. Et ad hunc quidem modum septem illi Reges Urbem amplificasse, à veteribus Scriptoribus traduntur: quanquam de nonnullis inter eos non conueniat. Libertate populi constituta, produntur L. Cornelius L. F. P. N. Sulla Felix Dictator, C. Iulius C. F. C. N. Cæsar, & Imperator Cæsar Divi F. C. N. Augustus, Vrbis ambitum adauxisse, Vrbisque Pomerium protulisse: quo verò modo, aut quo loco Vrbi addicte, non exprimitur. Inter Imperatores Tiberius Claudius, Drusus F. Cæsar Augustus, Auentino monte, L. Domitius Aurelianus, Cæsar, Augustus, Campo Marzio Pomerio inclusus: Flavius Constantinus Maximus, Augustus, Castro prætorio exciso, Vrbis ambitum ampliorem fecerunt. Hæc omnia prolixè & diligenter adductis, pluriinis veterum Scriptorum testimoniis, persequuntur Georgius Fabricius in sua Roma, & Onuphrius Paninius libro i. Commentariorum Reipublicæ Romanæ: vnde pleniorum eius rei cognitionem, qui his contentus non est, petere potest. Nos verò, his præmissis, ad reliqua accedemus: & eum mentio Pomerij, eiisque prolationis facta sèpè fuerit, de eo nunc quædam dicemus.

De

Antiquitatum Romanarum
De Pomerio, C H A P. III.

A

POMERIUM, quasi post murum, ut autor est Varro, quia veteres mœ-
rum pro murum dixerunt: vel, ut Festus, quasi promurum: id est, prox-
imum muro dictum, apud Agellium sic definitur: Pomerium (inquit ex
Augutium libris) est locus intra agrum effusum, per totius Vrbis cir-
cuitum, pone muros, regionibus certis determinatus, qui faciat finem
urbani auspicij, &c. Ex quibus verbis intelligitur quid Pomerium sit: quod idem ta-
mea clarius sit ex antiquo illo ritu, quem in condendis & circumscribendis oppidis
Veteres obseruarunt, qui à Terentio Varrone libro 4. de Latina lingua, ita describi-
tur: Oppida, inquit, condebant in Latio, Etrusco ritu multa, id est, iunctis bubus,
tauro & vacca interiore aratro circumagebant sulcum: hoc faciebant religionis cau-
sa, die auspicio, ut fossa & muro essent munita. Terram vnde exscalperant, Fossam
vocabant: & in rorsum factum, Murum. Postea quod siebat orbis, Vrbs. Principi-
um quod erat post murum, Pomerium dictum: eiisque ambitu auspicia urbana
finiuntur. Hæc Varro. Cum quo consentit Plutarchus in Romulo, vbi indicat, Ro-
mam etiam hoc ritu à Romulo conditam. Eius verba, vberioris explicacionis gratia, libet quoque adscribere: sunt autem hæc, Romulus postquam Remum vna cum
nutritiis suis in Remonia sepieliuit, condidit Urbem: ad quod acciuit Herruscos, qui
velut in mysteriis, ut quidque faciendum erat, ceremoniis quibusdam, & scriptis pre-
scripsierunt, docueruntque. Comitio fossa est rotunda circunducta. In eam primitias
deculerunt omnium, quæ de more ut bonis, natura vrebantur ut necessariis. Postre-
mò, ex qua quisque aduenerait regione, eius terra portiunculam collatam, eò con-
iecerunt, & commiscerunt. Fossam hanc eodem quo cœlum nomine vocauerunt
Mundum. Hinc Urbe, sicut circulo, centrum circumscriptere. Conditor aratro
æreum vomerem adiungit iunctisque bobus, mare & fœmina ipse circum linea-
menta profundum inducit sulcum. Sequentium munus est, ut excitatas ab aratro glebas,
introuerant, nec villam finirent extra ferri. Ita mœnia linea definiunt, idque ellipsis
aliquot literis, Pomerium dicitur, quasi post, vel pone mœnia. Vbi portam designa-
re visum est, vomere exempto, atque aratro sublatu, spacium relinquunt. Vnde to-
rum habent murum, præter portas, sacrum. Nam eas si ducerent sacras, religiosum
esset, necessaria & impura in Urbem recipere, & exportare. Haec tenus Plutarchus.
Quibus addi posunt & ea, quæ Dionysius lib. 1. eadem de re scribit, & Liuius lib. 1.
de Ser. Tullio loquens, vbi indicat, Pomerium locum fuisse, tam intra quam extra
urbis murum, quem antiqui in condendis vrbibus augurato consecrarent, neque in
eo villum fieri ædificium passi fuerint. Inde fit, ut quotiescumque Roma amplior fa-
cta scribitur, Pomerium prolatum esse dicatur: atque ita proferre Pomerium, idem
sit, quod mœnia Vrbis ampliare. Ius autem proferendi Pomerij, teste Agellio, habe-
batis, qui populum Romanum agro de hostibus capto auxerat.

E

De Monte Palatino, C A P. IV.

PI XI antea Urbem Romanam Septicollem appellatam fuisse, quod septem
colles, sive montes Pomerio eius inclusi fuerint: inter eos præcipiu-
serè est Palatinus. Hic mons alijs Palatum dictus fuit: cuius nominis
causa varia ab autoribus referuntur. Terentius Varro lib. 4. de Lingua
Latina scribit: Palatum dictum fuisse, quod Palantes cum Euandro in illum locum
venerint: aut, quod Palatini, qui & Aborigines, ex agro Reatino, qui appellatur Pa-
latum ibi confederint: & addit, alios à Palatia vxore Latini dictum cum montem
tradidisse: alios verò à pecore balante, vnde à Nævio Balantium sit appellatus: quod F
etiam Festus probat, in hæc verba scribens: Palatum mons Romæ appellatus est,
quod ibi pecus pascens balare consuevit: vel, quod palare, id est, errare ibi pecudes
soluerent,

A soluerent, & subiungit, alios existimasse, Palatum dictum, quod Hyperborei filia Palantib ibi habitauerit, quae ex Hercule Latinum peperit: alios, quod Pallas Hercule & Dyna Euandri filia procreatus, ibi sepultus sit, quod & Dyonyssius ex Pollio recitat. Solinus cap. 11. scribit, quosdam autores esse, Palatum à Pale Dea pastorali nomen adeptum. Nos in tanta Scriptorum dissensione, quid sequamur, ignorantes, vnicuique liberum iudicium reliquimus, ut ex his, quam velit sententiam amplectatur. Hoc certe constat, Romulum hunc montem primum omnium muro cinxisse, & in eo Romanam quadratam condidisse, que postea additis semper aliis & aliis montibus & collibus, & Pomerio prolatu ampliata fuit. Causas autem eius rei, propter quas Romulus hunc montem, & non alium voluerit primum muro cingere, & in eum Coloniam suam ducere, Dionysius refert duas praecipuas fuisse: primam, loci fortunam, quae fratribus expositis incolumitatem & educationem praebuerat: alteram deinde causam accessisse auspicium, quod duodecim vultures Romulo imperium addixerant. Vix alius locus scriptis ita celebratus fuit, arque hic mons. Primum enim à Romulo, deinde à Tullo Hostilio est habitatus: fuitque in hoc monte sedes Imperij Romani, & domus Augustana. Ab Octavio enim Augusto deinceps omnes Romani Imperatores in Palatio habitauerunt. Et quia Imperij sedes in eo constituta fuit, cuiusvis Principis aulam aut splendidi hominis domum, Palatum dicimus. Quæ vero templa, aut alia celebria ædificia in hoc monte fuerint, manifestura fiet ex quatuordecim illis Vrbis Romæ regionibus: que ex Onuphrio iam recitabuntur, regione decima. Habet ad Ortum Suburam & Cælium: ad Occasum forum Romanum & Capitolium: ad Meridiem Circum maximum & Auentinum: ad Septentrionem viam Sacram & templum Pacis. Hodie suffossionibus & subterraneis specubus totus est quasi pensilis: & aut ruinis deformis, aut horrie occupatus.

De Capitolino monte, CAP. V.

TRIBVS hic mos insignitus nominibus est, Capitolij, montis Tarpej Saturni. Saturnius dictus fuit à Saturno, qui antiquis temporibus illum locum tenuisse dicitur, & in cuius tutela adhuc esse existimatur. Terentius Varro, Dionysius, Festus: vnde etiam Saturnia terra ab eo dicta fuit Italia. Tarpej appellationem accepit à virgine Vestali Tarpeia, quæ ibi armis à Sabinis necata, & Sepulta est. Historiam eam recitant præter iam dictos Scriptores, etiam Livius libro 1. & Propertius lib. 4. Capitolium idem mons dictus fuit, quod in eo cum fundamenta foderentur ædis Iouis, caput humanum inuentum fuerit, testibus istud & Plutarcho. Theodorus Canterus lib. 1. Variar leet. cap. 11. ex Arnobio demonstrat, montem hunc si appellatam à capite Toli inuenito, qui in monte Capitolino fuerit sepultus. Verba Arnobij ex libro 6. contra Gentes, que à Theodoro citantur, nolo addere. Celebrissimus autem hic mons fuit, cum propter alia multa, tum propter amplissimum templum Iouis Capitolini, quod in hoc à Tarquinio Prisco rege inchoatū, & à Tarquinio Superbo exadiscitatū est: de quo suo loco. Habet ad Ortum Forum & montem Palatinum: ad Occasum Vrbem planā: ad Aquilonem Traiani forū & Quirinalem: ad Meridiem, Auentinū, Tiberim & Theatrum Marcelli, &c. Hunc collem cum Palatino ix. Vrbis regionem Augustus fecit.

De colle Quirinali, CAP. VI.

FOLLIS Quirinalis, ut auctor est Varro à Curetibus dictus est, qui cum T. Tatio Curibus venerunt Romam, quod ibi habuerunt castra. Festus ait primum dictum hunc collem Agona, inquiens: Quirinalis collis, qui nunc dicitur, olim Agon appellabatur, antequam in eum commigrarent Sabini, Curibus venientes, post foedus inter Romulum & Tarium dictum, à quo hanc appellationem sortitus est: quamuis existi-

ment quidam, sic dictum fuisse, quod in eo factum sit templum Quirino. Idem ali- A
bi: Agonia sacrificia, quæ sibi in monte hinc Roma mons Quirinalis Agonius,
& Collina porta Agonensis. Quæ etiam confirmat Dionysius lib. 2. appellans hunc
collem Agonalem. Porro si quis verba Varronis diligenter considerauerit, inue-
nit eiusdem collis aliquot partes, sive colles particulares fuisse: quorum unus Sa-
lutaris, alter Martialis, alias Latiaris sit vocitatus. Sub Imperatoribus autem Ca-
ballum hunc montem dictum fuisse, à duabus statuis marmoreis Alexandri Magni
Regis Macedonum, equum Bucephalum domantis, quas Alexandria Constanti-
nus Imperator Romam transtulerit, atque in medio thermarum à se in Quirinali
extractarum, colocauerit, annotat Onuphrius & Georg. Fabricius in sua Roma. B
Collis hic habet ab Ortu Esquilias & Viminalem: ab Occasu Urbem planam &
campum Martium: à Meridie Nervæ & Traiani fora, atque Capitolium: Septen-
trione collis horulorum, & portam Viminalem. In hoc colle fuit precipua sextæ
regionis pars, quæ Alta semita dicebatur.

De monte Cælio, CAP. VII.

MONTIS Cælij (quem primum Romulum munivisse, Prometio verò Tullum, vt Dionysius & Liuius, vel Ancum, vt Strabo, vel Tarquinium vt Tacitus scribunt inclusisse.) sic meminit Varro libro 4. de Lingua La- tina: in Suburanæ regionis parte princeps est Cælius mons, à Cælio Vi- benno Tusco duce nobili, qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra C Sabinum Regem Hastenus Varro. Cum quo & Dionys. & Sext. Pöpeius Festus con- sentiunt: nisi quod Festus non Cælium illū Etruscum ducem, sed Cælem dictū fuisse scribit. Querquetulanum etiā hunc montē appellatū docet Tacitus lib. 4. inquiens. Haud fuerit absurdum tradere montem eum (de Cælio loquitur) antiquitus Quer- querulanum cognomento fuisse, quod talis sylva frequens, secundusque erat, mox Cælium appellatum, à Cæle Vibenna, qui dux gentis Etruscæ, cùm auxilium appellatum duxisset, sedem eam accepit à Tarquinio Prisco, seu quis alius Regum dedit: nam in eo Scriptores dissentiant. Habitasse autem eum montem Erruscos, & deinde, cùm eum nimis muniissent, & in suspicionem venissent, ab illo in planum locum deductos fuisse, qui ab iis Thuscus vicus dictus sit, tradidit D Varro, & breuiter meminit Tacitus. Qui etiam cum Suetonio auctor est, mon- tem eum à Tiberio Imperatore, quod is post incendium habitatoribus edificia consumpta instaurasset, Augustum dici cœptum esse. Habuit in hoc monte Regiam suam Tullus Hostilius, vt scribit Liuius, quæ postea Curia Hostilia vocata est. Hodie insignis est mons in Urbe habetur, Basilica Ioannis Lateranensis, de qua alij. Hic mons ab Oriente habet Vrbis mœnia, terminumque Esquilinæ regionis, por- tam Esquilinam & Amphitheatrum: ab Occidente Suburam & montem Palatinum: à Septentrione Carinas, Cælium & Esquilias: à Meridie Piscinam publicam & Vallem, quæ est ante viam Appiam, quæ prope Septizonium Seueri inchoans, ver- sus portam Capenam protenditur. In huac montem secundam Vrbis regionem, Cæ- E limontium appellatam Aug. Cæsar posuit,

De monte Esquilino, CAP. IIX.

ESQUILINVS mons quando Urbis sit additus, & Pomerio inclusus, dictum suprà est. Accepit autem nomen, vt plerique existimant, ab excubiis, quas Romulus in illo monte habuit, cum Tito Tatio pa- rum fideret, eumq; infidè societatis suspectum haberet, quasi Excubiu- nus: vnde postea Esquilinus factum est. Quam vocabuli etymolo- giam etiam Ouidius agnoscit libro 3. Fastorum. Alij verò non ab excubiis, sed à quisquiliis dictum eum montem Esquilinas arbitrantur, quod Auctipes ibi quis- quiliis sparsis aues illudenter. Alij verò, quod excultæ Esquilinæ à Rege Tatio in illo

A illo monte fuerint, sic appellarunt: quæ omnia Terentius Varro libro quarto de Lingua Latina indicat, & quædam etiam Sextus Pompeius Festus. Habuit autem hic mons aliquot colles, quorum unus Cispius, alter Oppius, Septimius alias dictus fuit, teste Varrone loco eodem. Quomodo excultus hic mons, & quibus ædificiis exornatus fuerit, ostendet quæstæ regionis descriptio, paulò post secutura. Habet ab Ortu Vrbis muros, versus aggerem & castrum Prætorium: à Meridie viam Laticanam: ab Occasu vallem inter Cælium & Palatinum longè latèque partem: à Septentrione Viminalem.

De Monte Viminali, CAP. IX.

B I M I N A L I S mons, teste Varrone Romanorum omnium doctissimo, à Vimineo Ioue, quod ibi aræ eius sint dictus est: vel, quod ibi viminata, vel viminum sylva fuerit: quod idem & Sextus Pompeius affirmat, & Iuuenalis: cuius autem generis vimina illa fuerint, nemo prodit. Fuit etiam Fagatalis appellatus, à sylva fagea, testibus iisdem. Maxima eius montis pars hodie inculta iacet, & vel hortos, vel vineta, vel populos, salices, & harundines habet. Hunc collem cum Esquiliis quintam Vrbis regionem fecit Cæsar Augustus, quem spaciū Vrbis in vicos & quatuordecim regiones diuideret: vnde ex descriptione eius regionis etiam huius collis ædifica & ornamenta cognoscuntur. In Ortum tendens hic mons, habet campum Esquilinum & Vrbis muros, cum castris Prætoriis: in Occasum verò Quirinalem, falsam Suburam, & vallem planam interiectam: in Meridiem Esquilias, viamque interpositam: à Septentrione Vrbis muros, versus portam Viminalem.

De monte Auentino, CAP. X.

A VENTINUM montem multis de causis sic appellatum, scribit Varro: videlicet, vel ab Auentino Rege Albano, qui ibi sepultus fuerit: vel ab aduentu hominum, quod ibi commune, Latinorum Diana templum sit constitutum: vel ab aubus, quæ sese à Tiberi eò ferrent: vel etiam ab aduentu, quod cùm olim mons ille paludibus à reliquis esset disclusus, ex Vrbe ratis eò aduenti homines essent: cui sententia ipse accedit. Quod ab Atentino Albonorum Rege hic mons Auentinus dictus sit, docent etiam Sextus Pompeius Festus, Dionysius Halicarnassenus, Liuius & Ouidius. Meminuit Varro in libris de Genite populi Romani, quosdam ab Avente Sabinorum fluvio montem illum Auentinum dictum fuisse, opinari, quod Sabinis in Vrbem susceptis, Romulus eum habitandum concederit. Quæ tamen opinio non videtur esse verisimilis: cùm & Virgilius, & Ouidius quodam in loco testetur, ante Euandri & Herculis in Italiam aduentum hunc montem id nominis habuisse. Fuérunt præterea & alia huius montis appellations: nam Murcius dictus est, teste Sexto Pompeio Festo, à sacello Deæ Murcia, quod sub eo monte fuit. Item collis Dianæ, à templo eius Deæ, quod in hoc monte exitit. Et celebris fuit Auentinus, Auentini & T. Tatii Regum, ac Remi, sepolchrīs: secessione etiam plebis Romanæ in eum montem facta. Sed & hoc obseruandum de eo est, quod Romulus neminem eum habitare passus fuerit, sed sacrum fratri esse voluerit. Ideoque cum reliqui colles de quibus haec tenus dictum, Vrbis Pomerio à Regibus inclusi fuissent, hoc tamen de Auentino non legitur. Sed is tandem à Tiberio Claudio Imperatore Augusto Vibi additus legitur. Cuius quidem rei Messala apud Agellium libro 13. capite 14. hanc causam fuisse recitat, quod in eo monte Remus Vrbis condendæ gratia auspicauerit. auésque irritas haberit, & superatus in auspicio à Romulo fuerit. Idcirco addit, omnes qui Pomerium prorulerunt, mortem istum excluserunt, quasi aubus obscenis ominolum. Hæc Messala. Hic mons, quem propter longitudinem certò describi non posse, Georgius Fabricius fatetur, ad Ortum in Meridiem declinantem respicit moenia: ad:

Meridiem campum Figulitum: ad Occasum flumen: ad Septentrionem montem A Palatinum. Hunc montem Augustus xiiii. regionem fecit: vnde ex ea cognosci poterit, quomodo fuerit excultus.

*De reliquis tribus collibus: Hortulorum videlicet, Ianiculo
& Vaticano.* C A P. X I.

IVM Romani nimium studerent, non Imperij tantum auctioni, sed Vrbis etiam amplificationi, vt cuius, qui in scriptis veterum non planè hospes est, manifestum esse potest: ideoque non contenti veteribus Pomerij finibus, illos sæpe mutarunt, & alius atque aliis montibus Vrbi subinde additis, protulerunt, vt haec tenus de septem illis principalibus montibus dictum est: præter quem tamen etiam alios colles superioribus magnitudine nequaquam pares Vrbis Pomerio incluserunt, de quibus hoc capite pauca dicam. Fuerunt autem hi tres: collis Hortulorum, Ianiculum & Vaticanus.

Collis Hortulorum, vel vt alij, Hortorum, hanc appellationem accepisse videtur à proximis ei horris Sallustij. Postea vocatus fuit Pincius, quod in eo Pinciorum domus essent: quæ familia nobilissima fuit, ac claruit in Vrbe circa tempora Constantini. Hic collis antiquitus extra Vrbis mœnia fuit, ideoque extra septem montium numerum. Tempore autem Aureliani Imperatoris Pomerio inclusus est. Celebris fuit, cum propter Neronom in eo sepultum, vt Tranquillus in Nerone testatur, tum propter Candidatos, quibus vsus erat (vt Macrobij verbis vtar) in Comitium nuntidinis venire, & in hoc colle consistere: vnde ab vniuersis possent videri: & inde in Campum Martium, pretium Magistratum, descendere.

Ianiculum inquit Sextus Pompeius Fetus dictum, quod per eum, tanquam perianuam, populus Romanus primitus transferit in agrum Etruscum. Alij sic appellatum scribunt, à vetustissimo oppido, quod Janus in Italia condidit. Macrobius autem dictum putat Ianiculum, quod Janus ibi vel sit sepultus, vel habitauerit. Hodie à flavis arenis mons aureus nominatur, & corrupto vocabulo Montorius. Ex hoc monte propter altitudinem Roma maximè est conspicua. Cæteris autem D infrequentior est, ob aëris grauitatem, vt Martialis testatur. Celebris fuit Numæ Romanorum Regis, vt Dionysius & Liuius: itemque Stati Cæcilij Poëta, vt Cæfariensis Eusebius produnt, sepulchris. In hunc aliquando plebem, secessisse Romanā, & à Quinto Hortensio Dictatore reuo cata, scribunt Plinius libro decimosexto, & Liuius. In eodem, vt scribunt Liuius, Dionysius, Italicusque Silius, Rex Thuscorum Porfenna castra habuit. Fuit autem trans Tiberim.

Vaticanus etiam mons trans Tiberim fuit, olim non habitatus, nec ad Vrbem pertinuit. Nomen accepit, vt est apud Agellium libro 16. cap. 17 à vaticiniis, quæ in eo agro fieri solerent. Sextus Pompeius scribit: Vaticanum collem appellatum esse, quod eo potius sit populus Romanus Vatum responso, expulsis Etruscis. Alij volunt à Vaticano, vel Vagitano Deo sic appellatum. Vetustissima in eo iley fuit, de qua Plinius sic scribit: Vetustior Vrbe in Vaticano iley, in qua titulus æreis literis Etruscis, religione arborem iam tunc dignam fuisse significat. Nobilis olim fuit Scipionis sepulchro. Nunc verò clarus, cum propter alia, tum propter celeberrimam totius orbis Bibliothecam Vaticanam.

Porrò autem ijs montes iam rarissimi habitantur, maxima ex parte hortis & dispersis hinc inde templis, aut claustris religiosis occupati: aut veterum ædificiorum ruinis obruti. Vetustissimi temporibus nemora & pascua habuit Palatinus, vt scribit Tibullus: Capitolinus dumetum. vt Virgilii: Esquilinus, Quirinalis & Viminalis, vimina & syluam fageam, vt Varro: Cælius querchetum, vt Tacitus: Aventinus lauretum, vt Solinus. Ianiculum esculetum, vt Plinius. Vaticanus ilicetum, vt Lulius, prodidere.

Et

A Et hæc quidem quæ de Vrbis initio, ambitu, amplificatione & montibus Pomerio inclusis, hactenus dixi, præter veteres rerum Romanarum Scriptores, quos citauit: habent etiam Georgius Fabricius in sua Roma, Bartholomæus Marlianus in anti- quæ Romæ Topographia, & Onuphrius Panuinius lib. i. Comment. Reipublicæ Romanæ ex quibus plura peti possunt. Situm Vrbis & dictorum montium ostendet subiecta Tabula.

De Vrbis Romæ regionibus.

C A P. XII.

B **I**s explicatis, de quatuordecim nunc regionibus dicendum est, quod hoc capite faciam. Vrbem Romam Romulus in tres partes distribuit, quas Tribus appellavit Dionysio & Liuio testibus. Varro eas partes appellat, hæ fuerunt Tatiensium, Ramnensium & Lucerum. An vero regiones rectè dici possint, dubitari potest: sed tamen habent cognationem aliquam cum regionibus, eo ipso quod unaquæque harum Tribuum propriam sedem in Urbe occupauit. Ramnenses enim à Romulo sic dicti, Palatum & Cælum montes coierunt: Tatienses, à Tito Tatio nomen adepti, Capitolium & Quirinalem habitarunt: Luceres, à Lucumone, vel, ut alijs placet, à Luco, in quo Asylum fuit, denominati, loca inter Palatum & Capitolium plana, atque circum forum tenue: de quibus plura, ybi de Tribubus erit dicendum. Fuerunt autem hæ tres Tribus à Tarquinio Prisco auctæ & ex tribus sex factæ. Seruus Tullius vi. Romanorum Rex ex ijs quatuor fecit, aliaque eis nomina attribuit, de quibus Dionysius lib. 4. ita scribit: Cæterum Tullius, postquam septem colles uno muro complexus est, Vrbem in quatuor partes diuisit, à collibus cognominatas: Palatinam, Suburanam, Collinam, Esquilinam: & quatuor Tribus esse fecit, quæ ad id temporis tres fuerant, suosque cuique tribules adscribit, diuisa habituros munia, nec mutaturos domicilium. Et hæc quidem Vrbis diuisio in quatuor partes, seu regiones à Seruio Tullio facta, durauit usque ad tempora Augusti. Is enim primum Vrbem in certas regiones distribuisse legitur apud Suetonium, qui in Augusto capite 30.

D scribit, Augustum spacium Vrbis in regiones & vicos diuisisse. Plinius autem lib. 3. cap. 5. auctor est, in quatuordecim regiones eam diuisam esse: à quo non dissentit Tacitus, qui libro 15. Annalium de incendio Neroniano loquens, idem perspicue confirmat: ne dicam de Sexti Rufi, & P. Victore, qui quatuordecim illas Vrbis regiones descriperunt. Hos secutus est Onuphrius Panuinius Veronensis, cuius descriptionem, cum reliquis sit plenior, & clarior, hic referre placet. Qualem autem in ea ordinem secutus sit, ipfemet indicat his verbis: Huic, inquit, mea Vrbis descriptioni, integros illos duos libellos (Sexti Rufi scilicet & P. Victoris) inclusi, utriusque ordinem secutus in recensendis Vrbis regionibus, quos deinde ex antiquis probatisque auctoribus, sexcentis locis auxi. In eis autem enumerandis, quæ

E per singulas regiones erant, eorum ordinem non admisi, sed quandam mihi commentus sum rationem, quam iis tradendis rebus commodissimam esse existimauit, ut facilè legentes cognoscere poterunt. Primo enim loco regionis nomen, deinde montes, Insulam, vias intra Vrbem, riuos, aquas, si quæ erunt, ponenda: cliuos, vicos, vico magistros, curatores, denunciatores, cohortes vigilum, nomina locorum publicorum, vel incertorum: deinde lucos, templas, ædes, ædificulas, porticos, Ianos, vel æanos, atria, areas, sacraria, sacella, delubra: nomina cæterorum locorum sacerorum, aras, signa, statua Deorum, hominum; vel animalium: hippodromos, equis, circos, obeliscos, stadia, factionum stabula, theatra, amphitheatra, ludos, naumachias, ædificia reliqua publica incerta, fora, cœnacula, curias, basilicas, regias coniua, F septa, carceres, reliqua publica ædificia profana, castra sive stationes, campos, hor-tos, scholas, tabernas, aquas, thermas, balinea, lymphaea, nymphæa, lauacra lacus, fontes, bibliothecas, arcus, columnas, septizonia, sepulchra, emporia, macella,

horrea, pistrina, domus, insulas, & postremo regionis ambitum. quem ordinem sequi decreui. Hæc ille. Regio autem à rego dicitur, quod priusquam prouincia fierent, regiones sub Regibus erant, atque ab iis regebantur. Postea à similitudine earum regionum, in quas orbis diuiditur, maiores in Urbe pares regiones appellari coepit. Regionis pars est vicus: quippe Vrbs in regiones tanquam in maiora membra, & in vicos tanquam minora diuiditur. Dicitus verò est vicus, quod vias circum haberet, nos Germani dicimus, eine Gassen, oder Straße. Sed hæc haec tenus. Sequitur nunc ex Onuphrio descriptio regionis primæ.

Descriptio XIV. vrbis Romæ regionum, ex Onuphrio Panuinio. CAP. XIII.

REGIO URBIS PRIMA.

Porta Capena.

Almo Fluuius.

Vici nouem.

Vicus Camœnarum.

Vicus Drusianus.

Vicus Sulpici vltterioris.

Vicus Sulpici citerioris.

Vicus Fortunæ obsequentis.

Vicus puluerarius.

Vicus Honoris & Virtutis.

Vicus trium ararum.

Vicus Fabrici.

Vicomagistri xxxvi. quatuor persingu-
los vicos.

Vicos Curatores ii.

Denunciatores ii.

Luci tres.

Lucus Cuperius Hostiliani,

Lucus Ege riæ.

Lucus Camœnarum.

Templa quatuor.

Templum Isidis.

Templum Serapidis.

Templum Fortunæ viatorum.

Templum Martis Extramuranei.

Aedes sex.

Aedes Martis Quirini.

Aedes Mineruæ.

Aedes Mercurij.

Aedes Tempestatis.

Aedes Apollinis.

Aedes Camœnarum.

Ædicula decem.

Ædicula Fortunæ obsequentis.

Ædicula Honoris.

Ædicula Virtutis.

Ædicula Ridiculi.

Ædicula Herculis. *Reliquæ desiderantur.*

Area septem.

Area Apollinis.

Area Spei.

Area Thalli, siue Galli, siue Galliæ.

Area Ifidis Ælianæ.

Area Pinaria.

Area Carfuræ.

Area Mercurij.

Area duæ.

Ara Mercurij.

Ara Isidis.

Lapis Manalis.

Circus Antonini Caracalli cū Obelisco.

Senaculum ad portam Capenam.

Mutatorium Cæsaris.

Campus Ridiculi.

Horti Terentiani.

Tabernæ Cædiciæ.

Thermæ Commodianæ:

Thermæ Seuerianæ.

Balinea publica sex.

Balineum Vettii Bolani.

Balineum Torquati.

Balineum Mamertini.

Balineum Abascantiani.

Balineum Mettiani Secundiani.

Balineum Antiochiani:

Balinea reliqua priuata sine nomine

xxcii.

Lacus.

Lacus Fund. XXCIII. In his:
 Lacus Promethei.
 Lacus Vespasiani, aliás Vipsani.
 Lacus Sanctus.
 Lacus Sudans.
 Lacus Torquati.
 Lacus Publicus.
 Lacus Biuius.
 Lacus Spei.
 Lacus Gratiae.
 Lacus Mamertini.
 Lacus Salutaris.
 Lacus reliqui sine nomine LXXII.

Arcus IV.
 Arcus Drusi Neronis.

Arcus diui Traiani.
 Arcus diui Veri Parthici.
 Archus Bifrons.

Sepulchra.
 Corneliorum Scipionum.
 Atiliorum Calatinorum.
 Seruiliorum.
 Cæciliorum.
 Horatiorum, &c.
 Horrea xiv.
 Pistrina xii.
 Domus cxxi.
 Insulæ oo 100. cccxxxiv.
 Regio in ambitu continet pedes ccic.
 oo oo oo ccxiii.

REGIO URBIS SECUNDA

Cælimontium.

Mons Cælius, aliás Querquetulanus,
 aliás Augustus.
 Cæliolus.
 Subura.
 Cerolieasis.

Vici XII.

*

Vicomagistri xxxii.
 Curatores ii.
 Denunciatores ii.
 Cohortes vigilum v.
 Lupariæ in Subura.
 Antrum Cyclopis.
 Caput Africæ.
 Arbor Sancta.
 Mica aurea.
 Spolium Samarium.
 Luci duo.
 Templum Tulli Hostilij.
 Templum Bacchi.
 Templum Fauni.
 Templum diui Claudij.
 Templum Deæ Carneæ.
 Ædiculæ viii.
 Dianæ in Cæliolo.
 Fortunæ Babaræ.
 Mineruæ captæ.

*

Iflæum Metellianum.
 Mineruum.
 Statua Equestris M. Antonini Imperatoris.

Ludus Matutinus.
 Ludus Gallicus.
 Regia Tullij Hostilij.
 Armamentarium.
 Castra peregrina.
 Mansiones Albanæ.
 Campus Martialis.
 Campus Fontinarum, aliás Forinarum.
 Campus Cælimontanus.
 Thermæ publicæ.
 Balineæ privatæ xxc.
Lacus Fund. sine nomine. LXXV.
 Macellum magnum.
 Horrea xxiiii.
 Pistrina xxiiii.
 Domus cxxxiiii.

In his:

Domus Vestiliana, aliás Vitelliana.
 Domus Philippi.
 Domus septem Parthorum.
 Domus Laterani.
 Cæsar's Dictatoris.
 Mamurra Formiani.
 Tiberij Claudij Centumali.
 Iunij Senatoris.
 Stella Poëtæ.
 Tib. Claudij Clypti Hymnologi.
 Territorum.
 Turris Mamilia.
 Insulæ cix cix cix cvi.
 Regio in ambitu continet pedes ccic.
 oo oo oo ccidest, 13200.

Caput Lynco,
Busta Gallica.

Templa X.

Templum Pacis, in quo inter cætera or-
namenta erant Templi Hierosolymo-
rum.

Templum Remi.

Templum viris Romæ & Augusti.

Templum Veneris Cloacinae.

Templum Diuæ Faustinae, cum porticu.

Templum Telluris in Carinis cum ar-
mamentario.

Templum Solis.

Templum Lunæ.

Templum Concordiae in porticu Liuiæ.

Templum Diuæ Nervæ in foro Transi-
torio.

Ædes Iani Curiatij.

Ædes Iunonis sororæ in Carinis.

Ædes Salutis.

Ædicula VII.

Ædicula Musarum.

Ædicula Spei.

Ædicula Mercurij.

Ædicula Lucinæ Valerianæ.

Ædicula Iunonis Lucinæ.

Ædicula Mauortij.

Ædicula Iuuentutis.

Ædicula Isidis.

Volcanale, vbi lotos à Romulo sata.

Sacriporticus, aliás Sacriportus.

Porticus absidata.

Area Viætoriz.

Area Volcani, in qua sanguine per bi-
duum pluit.

Sacellum Ææ Strenuæ.

Collosus Solis altus pedum cxx. aliás
cxx. habens in capite radios vii. sin-
gulos pedum xxiis.

Apollo Sandaliarius.

Odaeum.

Forum Transitorium, allâs Palladium,
aliás diu Nervæ, cum porticibus.

Forum Cupedinis.

Basilica vetus L. Æmilij Paulli.

Basilica Constantiniæ.

Secretarium populi Romanj.

Balineum Daphnidis.

Balinea priuatae lxxv.

Lacus sine nomine lxxix.

Arcus Titi Cæsaris Vespasiani Augusti.

Arcus L. Septimij Seueri.

Arcus Constantini Augusti.

Horrea xix.

In his:

Cantharia, aliás Testaria.

Pistrina xxviii.

Domus cxxxvii.

Regis Anci Marci in via Sacra.

Sp. Cassij Viscellini in Carinis, vbi postea
templum Telluris fuit.

Domus Cn. Pompeij, post M. Antonij in
Carinis.

Domus auita Ciceronum.

Domus alia C. Cæsaris in Sacra via.

Domus M. Manilij.

Domus Philippi in Carinis.

Domus D. Cæsij Balbini Imper.

Insulæ oo . DCCLVIII. id est, 2758.

Regio continet in ambitu pedes cciccc
oo 100. i. 1400. aliás oo cciccc. i.
1800.

REGIO QUINTA ESQVILINA CVM
Turri & colle Viminali.

Mons Esquilius, aliás Cispinus, Oppius. Spes vetus.
& Sep. imius.

Mons Viminalis, aliás Fagutalis.

Aggeres Tarquinij Superbi.

Clinus Vrbicus.

Vico Patricius.

Figlinea.

Puticula, aliás Puticula in Esquiliis.

Vici XV.

Vicus Sacusanus.

Vicus Vrsi pileati.

Vicus Mineruæ.

Vicus Ultrimus.

Vicus Palloris.

Vicus Seius.

Vicus Siluani.

Vicus Capulatorum.

H

- Vicus Tragoedus.
 Vicus Voguentarius.
 Vicus Paullinus.
 Vicus Pasiores.
 Vicus Caticarius.
 Vicus Veneris placidæ.
 Vicus Iunonis.
 Vicus Africus in Esquiliis antiquus.
 Vico magistri LX.
 Curatores II.
 Denunciatores I.
 Stationes cohorti vigilum VI.
 Tabernola.
 Tres tabernæ.
 Lucus Poëtilinus.
 Lucus Fageus, alias Fagutalis.
 Lucus Elquininus.
 Lucus Querquetularius.
 Lucus Mephitis.
 Lucus Iunonis Lucinæ.
 Lucus Viminalis, alias Louis Vimincii.
 Lucus Rubiginis.
 Templū Louis Fagutalis, alias Vimincii.
 Templum Iunonis Lucinæ.
 Templum Mineruæ Medicæ.
 Pentheum.
 Templum Siluani sub Viminali, cum porticu.
 Templum Aesculapii.
 Templum Veneris Erycinæ ad portam Collinam cum porticu.
 Aedes Veneris Verticordiæ, extra portam Collinam, via Salaria.
 Aedes Rubiginis via Nomentana, extra portam Catulariam.
 Aedes Quietis extra portam Collinam.
 Aedes Felicitatis.
 Aedes Malæ Fortunæ.
- Aedicula Proserpinæ.
 Aedicula Fortunæ paruæ.
 Sacellum deæ Neniae extra portam Viminalem.
 Sacellum Querquetularium.
 Sacellum Louis Fagutalis.
 Ara Louis Vimincii.
 Ara Malæ Fortunæ.
 Hercules Siluanus.
 Isis Patricia.
 Amphitheatrum Castrense.
 Circus Aureliani cum obelisco.
 Forum Esquiliuum.
 Basilia Sicini.
 Regia Seruij Tullij.
 Campus Esquilinus.
 Campus Viminalis sub aggere, in quo erat aedicula Fortunæ paruæ.
 Horti Meccenatis cum turri.
 Horti Plautiani, alias Planciani, alias Pallantiani.
 Horti Torquatiani.
 Castra Prætoria.
 Viuarium.
 Thermæ Olympiadis.
 Termæ Nouati.
 Balineum Paulli.
 Balinea priuata LXXV.
 Nymphaeum Alexandri Impæ.
 Lauacrum Agrippinæ.
 Lacus Promethci II.
 Lacus sine nomine CLXXXIX.
 Castellum aquarum Marciaæ, Iuliaæ & Tepulæ.
 Arcus Gallieni.
 Macellum Liuianum.
 Horrea XXII.
 Pistrina XXII.

Aedicula XVI.

- Aedicula Fortunæ Seiæ.
 Aedicula Veneris placidæ.
 Aedicula Castoris.
 Aedicula Pollucis.
 Aedicula Siluani.
 Aedicula Apollinis.
 Aedicula Cloacinæ.
 Aedicula Herculis.
 Aedicula Mercurij.
 Aedicula Martis.
 Aedicula Lunæ.
 Aedicula Serapidis.
 Aedicula Vestæ.
 Aedicula Cereris.

Domus CXXC. In his:

- Domus Regis Ser. Tullij.
 Q. Lutatij Catuli.
 M. Licinij Crassi diuitis.
 Aquilij Iureconsulti.
 P. Virgilij Maronis.
 Propertij.
 Aul. Persij.
 C. Plinij Junioris.
 Licinij Imperatoris.
 Insulæ id est, CCCCL.
 Regio habet in ambitu pedes CCCCL CCCCL.
 Regio

REGIO SEXTA ALTA SEMITA.

Mons Quirinalis, alias Agonius, Salutaris, Latarius & Murialis.
Campus Sceleratus, ad portam Collinā. Clius Publicus.

Vici XIII. alias XII. nō enim connumerant vicum Bellone.

Vicus Bellonæ extra numerum.
Vicus Mamuri.
Vicus Albus.
Vicus Publicus.
Vicus Floræ.
Vicus Quirini.
Vicus Flauii.
Vicus Fortunarum.
Vicus Paccius.
Vicus Tiburtinus.
Vicus Salutis.
Vicus Calidianus.
Vicus Maximus.
Vicus Mustellarius antiquus, extra numerum.

Vicomagistri XLVI I. aliis LII,
Curatores II.
Denunciatores II.
Cohortes vigilum III.
Capitolium vetus.
Malum Punicum.
Decem tabernæ.
Ad Gallinas albas.
Pila Honoris.

Templa XV.

Templum Salutis in colle Quirinai.
Templum Serapium, alias Serapidis.
Templum Apollinis & Clatræ.
Templum Floræ.
Templum Veneris hortorum Sallustianorum.
Templum Quirini cum porticu.
Templum Mineruæ Flauianæ.
Templum Fortunæ Seiæ.
Templum aliud Salutis.
Templum Fidei.
Templum Fortunæ liberae.
Templum Fortunæ statae.
Templum Fortunæ reducis.
Templum Fortunæ publicæ.
Templum Fortunæ primigeniæ.
Aedes diui Fidij in colle, alias Sancti Fidiij Semipatris.

Aedicula XVI.

Aedicula Fortunæ parua.
Aedicula Genij Liberorum.
Aedicula Genij Larum.
Aedicula Diana Valerianæ.
Aedicula Iunonis Iuliæ.
Aedicula Speci.
Aedicula Sangi, in qua lana, colus, & fusus Tanaquildis.
Aedicula Siluani.
Aedicula Veneris.
Aedicula Herculis.
Aedicula Victoriae.
Aedicula Matutæ.
Aedicula Liberi patris.
Aedicula Saturni.
Aedicula Iouis.
Aedicula Mineruæ.
Sacellum Quirini.
Porticus Quirini.
Porticus Milliaria.
Area Callidijs.
Statua Quirini alta pedes xx.
Statua Mamuri plumbea.
Statua Fortunæ publica in colle.
Statua duæ marmoreæ Alexæ Magni Bucephalû domatis, Eidiæ & Praxitelis.
Circus prope portam Collinam, iuxta
Ædem Veneris Eryciæ cum obelisco, forte Sallustij.
Circus Floræ.
Forum Sallustij.
Forum Diocletiani.
Senaculum Matronarum in colle Quirinali, quod Antonius Alagabalus fecit.
Horti Sallustiani.
Thermæ Diocletiani & Maximiani.
Thermæ Constantini in colle.
Balinea Paulli.
Balinea priuata LXXV.
Lacus LXXXV.

fianu.

Bibliotheca Vlpia in Thermis Diocletiani.
Horrea xix. Pistrina xxxii.
Domus clv. In his:
Domus Corneliorum.
Domus Attici.
Domus C. Sallustij.
Domus Titi Flavi Sabini.
Insulæ cœ 119 cœ 120 id est, 350.
Regio in ambitu continet pedes ccxix.
cœ 120 id est, 1560.

*REGIO SEPTIMA AVIA LATÆ.**Vici XL.*

Vicus Ganymedis.
 Vicus Gordiani minoris.
 Vicus Nouos.
 Vicus Caprarius.
 Vicus Solis.
 Vicus Gentianus.
 Vicus Sanci.
 Vicus Herbarius.
 Vicus Mansuetus.
 Vicus Sigillarius minor.
 Vicus Solatarius.
 Vicus Fortunæ.
 Vicus Spei maioris.
 Vicus Nouus vñterior.
 Vicus Libertorum.
 Vicus Publij.
 Vicus Nouus citerior.
 Vicus Statuæ Veneris.
 Vicus Archemiorum, alias Archemoniū.
 Vicus Aemilianus.
 Vicus Piscarius.
 Vicus Cæstoriæ.
 Vicus Viðtoris.
 Vicus Vicinus.
 Vicus Gracus.
 Vicus Lanarius vñterior.
 Vicus Pemonæ.
 Vicus Caput Mineruæ.
 Vicus Troianus.
 Vicus Peregrinus.
 Vicus Caftus.
 Vicus Minor.
 Vicus Putcalium.
 Vicus Scipionis.
 Vicus Iunonis.
 Vicus Sellarius.
 Vicus Isidis.

Vicus Tabellarius.
 Vicus Mancinus.
 Vicus Lotarius.
 Vicomagistri CLX.
 Curatores II.
 Denunciatores II.
 Cohortes VII. primorum vigilum.
 Pila Tiburtina.
 Ad Mansuetos.
 Lapis Pertusus.
 Templum Solis.
 Templum nouum Spei.
 Templum nouum Fortunæ cum portico, à Lucullo conditum, in quo erat statua Mineruæ facta à Fidia, posita à Paullo Æmilio.
 Templum nouum Quirini.
 Ädicula Capraria.
 Porticus Constantini.
 Sacellum Genij Sangi.
 Equi ænei Tyridatis.
 Forum Syarium, alias Swarium.
 Forum Archemiorum.
 Castra Gentiana, alias Gypfiana.
 Campus Agrippæ.
 Horti Argiani.
 Balinea priuata LXXV.
 Nymphœum Louis.
 Lacus sine nomine LXXVI.
 Arcus DD Marci & Veri.
 Arcus Gordiani Iunioris Aug.
 Arcus Novus.
 Pistrina XVII.
 Horrea XXV.
 Domus cxx. In his:
 Domus Martialis.
 Insulæ 200 200 200 CCC XXCV. id est, 3385.
 Regio in circuitu continet pedes CCC
 CCC 200 200 200 DCC. id est, 23700.

REGIO OCTAVA FORVM ROMANVM.

Mons Saturnius, post Tarpeius, demum
 Capitolinus: alias Capitolium, vbi
 omnium Deorum simulachra cele-
 brabantur.
 Arx Capitolij.
 Rupes Tarpeia, alias Saxum Carmëtale.
 Clius Capitolinus.
 Porta Stercoria.
 Via Noua.

Vici XII.
 Vicus Ligurum.
 Vicus Iugarius.
 Vicus Thurarius.
 Vicus Thuscus.
 Vicus Vnguentarius major.
 Vicus Vnguentarius minor.
 Vicus nouus. * Reliqui desunt.
 Vicomagistri XLIX.
 Curatores

Curatores II.

Denunciatores II.

Cohortes vigilum VI.

Vmbilicus vrbis Romæ.

Milliareum aureum.

Porta Carmentalis.

Pureal Libonis.

Lacus Curtius.

Pilâ Horatia, vbi Trophæa locata.

Scala annularia.

Sub Nouis

Ad Iunium secundum Tiberim.

Luteola ad Iani templum.

Marsyas.

Fauisæ Capitolinæ.

Lucus Vestæ Cuperius.

Templa X XI.

Templū Iouis Capitolini, alias Optimi Maximi, in quo erant tria delubra:

Medium Iouis.

Dextrum Mineruæ.

Læuum Iunonis: ibi in arca lapidea seruabantur libri Sibyllini.

Templum Iouis Feretrij.

Templum diui Julij in foro, in quo simulachrum erat Veneris e mari ex eunris d.d. ab Augusto.

Templum Castorum ad lacum Iuturnæ, alias Castoris & Pollucis, in quo erat signum Floræ.

Templum Concordiæ cū cella, inter Forum & Capitolum, à Camillo d.d. In quo erat Cenaculum, vbi Magistratus cum Senioribus deliberabant: et iantq; in eo hæc simulachra.

Battonis adorantis Apollinē, opus Bedæ. Latonæ puerperæ, Apollinem & Dianā substinentis, opus Euphranoris.

Æsculapij & Hygïæ, opus Nicerati.

Martis & Mercurij, opera Pisistratis.

Cereris & Iouis, opera Sthenis & Victoriorum.

Templum Vestæ, cum atrio; vbi erant Palladium, Ignis, & Virgines Vestales.

Templum Deum penatum.

Templū Romuli, alias Quirini, in Foro

Templum Iani Gemini ætænum, quatuor portarum, cum signo Iani, opus Scopæ & Praxitelis, ab Augusto d.d.

Templum diui Traiani,

Templum diui T. Cæsaris Vespasiani.

Templum Carmæta.

Templum Veneris calix nouum.

Templum Veneris calix vetus.

Templum vetus Mineruæ.

Templum Nemesis, cum simulachro.

Templum Saturni, cum ara, vbi erat ætænum Siluani signum.

Templum diui Augusti.

Templum Iunonis Martialis.

Templum Larum.

Templum Veneris genitricis, alias Veneris & Anchisæ, cum atrio.

Aedes X.

Ædes Victoriae.

Ædes Opis & Saturni, in vico Isigario.

Ædes Martis Vtoris in foro D. Augusti, prope Aylum, cum eius simulachro cupressino.

Ædes Iouis Tonantis in cliuo Capitiij, in qua erant signa.

Iouis Tonantis, opus Locræ.

Iouis ex æte Deliaco, opus Hygïæ.

Castoris & Pollucis, opus Hygïæ.

Ædes Herculis victoris parua & rotunda, in foro Boario.

Ædes matris Matutæ.

Ædes Vortumni in vico Tusco.

Ædes Iunonis Monetæ, cum officina.

Ædes Iouis custodis d.d. à Domitiano.

Ædes Veneris Cloacinæ.

Ædes Veneris Erycinæ.

Ædes Salutis.

Ædes Liberratis.

Ædes Iouis Sponsoris.

Ædes Mentis.

Ædes Fidei, in Capitolio.

Ædes Fortunæ primigeniæ.

Aedes Aij Locutij.

Aedes Fortunæ prosperæ.

Aedes fortis Fortune in foro Bolario.

Aedicula XII.

Aedicula Victoriæ, d.d. à M. Porcio Catone.

Aedicula Iuuentutis.

Aedicula Terminii.

Aedicula Concordiæ ærea, supra Graecostafim.

Aedicula Fortunæ obsequentiæ.

Aedicula Matris Ruinæ.

* * *

* * *

* * *

* * *

* * *

* * *

* * *

* * *

* * *

* * *

- Porticus Iulia.
 Porticus Margaritariorum.
 Porticus Liuia.
 Porticus Augusti.
 Porticus Minucia: alias Numidia.
 Porticus Nasicae.
 Porticus Porphyretica.
 Porticus Capitolinae.
 Porticus Constantini.
 Ianus duo, celebris Mercatorum locus ad arcum Fabiaanam, superior, inferiorque;
 Atrium publicum in Capitolio.
 Atrium Mineruæ.
 Atrium Vestæ.
 Area Opis, &
 Area Cereris in vico Iugario.
 Area Saturni ante æratium.
 Sacellum Sumani.
 Sacellum Larum.
 Sacellum pudicitiae patriciæ.
 Sacellum Herculis in foro Boario.
 Delubrum Mineruæ in foro.
 Delubrum Larum.
 Asylum inter duos Lucos, Arcenque & Capitolium.
 Domus Diui Tati.
 Doliola.
 Sepulchrum Romuli.
 Sepulchrum Accæ Laurentiæ in via noua.
 Ficus ruminalis.
 Lupercal Virginis.
 Germalus.
 Ara Saturni vetus.
 Ara Saturni noua ad lactum Curtij.
 Ara Iunonis Iugæ in vico Iugario.
 Ara Iouis pistoris in Capitolio.
- Signa & statua Deorum.*
- Signum Iouis Imperatoris Prænestæ deuestum.
 Signum æreum Iouis à Sp. Caruilio, ex Samnitica præda factum.
 Signum Iunonis, p.d. à Pompeio Bithynico.
 Signum Apollinis translatum ex Apollonia à Lucullo, altum cubitos xxx, alias xxxii.
 Signum Mineruæ Catulianæ, opus Euphranoris.
 Signa duo Herculis, alterum à P. Sempronio Sauerrione dedicatum, alterum æreum: opus Lisyppi, à Q. Fabio Maximo Tarento deuestum.
 Signum Herculistiuncati iuxta rostra Vittoria aurea in Templo Iouis Opt. Max.
- Fides candida.
 Signum Vortumni in vico Iugario.
 Signum Matri Statæ.
 Tria Signa Deorū nixorū, ante cellam Mineruæ, in templo Iouis Capitolini.
 Signum Boni Euentus, opus Praxitelis.
 Signum Bona Fortunæ, opus Praxitelis.
- Simulachra hominum.*
- Statua Diui Iulij Equestris in eius foro.
 Diui Augusti.
 Diui Claudiij r. aurea, x. pedum, in templo Iouis Opt. Max.
 Diui Constantini Equestris.
 Romuli & Remi infantium sub Lupæ.
 Septem Regum in Capitolio.
 Attij Naui Angoris ante Curiam.
 L. Junij Brutii, primi Cos. in Capitolio.
 P. Valerij Poplicolæ.
 Horatij Coclitis in Comitio.
 Muci Scæuo'æ.
 Annij Fetalis Equestris, in atrio domus regis Superbi.
 M. Furij Camilli pro rostris.
 Tullij Cælij, L. Rosej, Sp. Nautij & C.
 Fulcinii Legatorum populi Romani, à Fidenatis castrorum, pro rostris.
 P. Iunii & Ti. Coruncanii Legatorū populi Romani ab Illyriis castrorum, pro rostris.
 Cn. Octauii in legatione occisi, pro rostris.
 Equestris togata Q. Martii. (strs.)
 Tremuli ante templum Castrorum.
 L. Cæcili Metelli Pöt. Max. in Capitolio.
 Q. Fabij Maximi ærea equestris in Capit. Scipionis Africani. (tolio.)
 L. Scipionis Asiatici clamidata & crepida.
 M. Lepidi Bullata & pretertata. (data.)
 Trebii Adilis in Capitolio.
 Sulla Dictatoris aurea Equestris.
 Sulla Felicis Dictatoris ænea.
 Trium Sibyllarum pro rostris.
 Clælia virginis Vestalis Equestris.
 Caæ Suffetia virginis Vestalis.
 Corneliaz Gracchorum matris.
 Hermodori Ephesi r. l. x. Tabularum interpretis in Comitio.
 Alcibiadis, Pythagoræ in Comitio.
 Trophæa C. Marii aurea in Capitolio.
 Currus seinges à C. Cornelio positi.
 Simulachrum Leonis, pro rostris.
 Equus C. Cæsaris in eius foro.
 Equus æneus Domitiani Augusti.
 Equus æneus Traiani Augusti.
 Equa cernens quatuor Satyros.
 Elephas herbarius.

Æreum

Lucus Victoriae.

Lucus Lucinae, ubi erat Terentum.

Templa VIII.

Pantheum Iouis Ultoris, in quo erant signa.

Herculis humi sedentis.

Mineræ ex Ebore, opus Phidiae.

Veneris, cum unione Cleopatrae.

Templum Iani, prope theatrum Marcelli, cum signo Iani bifrontis.

Templum Brutii Callaici, in quo erat Collosus Martis, & statua Veneris. Minæ nuda.

Templum Apollinis.

Templum Neptuni iuxta septam.

Templum diui Antonini, cum columna Coelide.

Templum Mineræ Chalcidicae.

Templum Isidis & Serapidis prope ouile.

Aedes XX.

Aedes antiqua Apollinis cum lauacro & Colloso.

Aedes Herculis Magni, custodis Circi Flaminij.

Aedes Metelli, ubi erat statua eburnea Iouis à Praxitele facta.

Aedes Martis in Circo Flaminio.

Aedes Volcani in Circo Flaminio.

Aedes Iuturnæ ad aquam virginem.

Aedes Bellonæ verius portram Carmen-talem, in circo Flaminio, intra quam dabatur senatus legatis exterarum nationum, quos in Vrbem admittere solebant.

Aedes Mineræ.

Aedes Fortunæ Equestris vetus.

Aedes Apollinis.

Aedes Neptuni in Circo Flaminio.

Aedes Larium permarinum in campo Martio.

Aedes Boni euentus.

Aedes Veneris Victoris.

Aedes Castoris in Circo Flaminio.

Aedes Floræ.

Aedes Iunonis Reginæ.

Aedes Dianæ.

Aedes Herculis Musarum.

Aedes Iunonis in portico Octauiae, ubi erant statua Aesculapij & Dianæ, opera Scopæ.

Iunonis, Veneris & Iouis, opera Philisci Rhodi.

Simulachrum Iunonis opus Dionysij & Polyclitis.

Dianæ, Latone, ix. Musarum, Apollinis nudi, Apollinis citharam tenetis opera Timantidis.

Aesculapij & Dianæ, opera Cephisidorii.

Aedicula XXX.

Porticus Q. Catuli.

Porticus Philippi.

Porticus Corinthia duplex Cn. Octauij.

Porticus Argonautarum.

Porticus Pompeij Magni, cum Curia & Atrio.

Porticus Metelli.

Porticus Agrippæ ante Pantheon.

Porticus Octauie sororis Augusti, in qua erant Schola, Curia & Bibliotheca.

Delubrum cum signo Apollinis, opus Phylisci Rhodij.

Item statua Saturni, Batrachi & Veneris, opus Phidiae & Corneliam Gracchorum matris.

Porticus Traiani Augusti in capo Martio.

Porticus Gordiani Imp.

Porticus Gallieni Imp.

Porticus Europæ.

Atrium Pompeij.

Sacarium Numæ.

Delubrum Iouis Statoris.

Delubrum Cn. Domitij cum signis. Neptuni, Theridos, Achillis, Nereidum & Tritonum, opera Scopæ.

Delubrum Apollinis in portico Octauiae.

Ara Neptuni.

Isæum.

Serapium.

Mineruim.

Odæum.

Minerua vetus cum luco.

Jupiter Pompeianus pedum xxx.

Colossus Apollinis.

Equiria.

Circus Flaminius.

Circus Alexandri Imp. Stadium.

Obeliscus pro Gnomone in capo Martio.

Stabula quatuor factionum.

Theatrum Pompeij.

Theatrum lapideum.

Theatrum Balbi, capit loca cciccc
cciccc cciccc id est, 30095.

Theatrum Marcelli, capit loca cciccc
cciccc cciccc id est, 30000.

Amphitheatrum T. Statij Tauri.

Numanchia Domitianæ.

Forum Ahenobarbi.

Basilica Mattidij, alias Macidij, alias Mat-Basilica.

Basilica Marciana.	Fons Scipionum.
Basilica Antoniniana , vbi erat prouinciarum memoria.	Bibliotheca porticus Octauiae.
Curia Pompeij cum atrio & porticu.	Arcus Ti. Cæsarialis.
Curia Octauiae cum porticu , in qua erat signum Apollinis fulmen tenetis.	Arcus diui Claudi.
Septa Agrippiana.	Columna Coelidis Antoniniana, alta pedes clxxv. habens gradus ccvi. & fenestras lvii.
Septa Trigaria.	Columna index belli inferendi , ante aerem Bellonæ.
Ouile.	Sepulchrum, sive Mausoleum Augusti, in quo erant duo pares Obelisci magni, singuli pedum xlviis.
Deribitorium.	Sepulchrum Domitiorum in colle hortulorum.
Villa publica, vbi primū census populi actus est.	Sepulchra in Campo Martio, Sullæ Feli-cis Dictatoris.
Carcer centumuirorum.	Iuliarum, Cæsarialis amitæ & filiæ.
Horti Lucullani.	Hirtij & Pansæ Consulum.
Horti Agrippæ.	Pistrina xxxii.
Schola , porticus Octauiae , in qua erat statua Cupidinis, opus Praxitelis.	Horrea xxxii.
Quatuor Satyri, & duæ Nymphæ.	Domus cxi. In his:
Thermæ Agrippæ.	Domus Alexandri Imperatoris.
Thermæ Neronianæ.	Domus Pinciorum, in collo hortulorum.
Thermæ Alexandrinæ.	Insulæ ∞ ∞ ∞ ccxxxciix. id est, 3788.
Thermæ Hadriani Imperatoris.	Insula Philidis.
Thermæ Decianæ.	Regio continet in ambitu pedes ccxix cciccciciclx. id est, 3056.
Balinea priuata lxiv.	
Lauacrum Apollinis.	
Lacus Thermarum Neronis.	
Lacus sine nomine.	

REGIO DECIMA PALATIVM.

Mons Palatinus, alias Romulus.
Via Noua.
Frata Bacchij, vbi fuerunt ædes Vitruuij Fundani.
Clius Victoria.

Vici VII.

Vicus Padi.
Vicus Curiarum.
Vicus Fortunæ respicientis.
Vicus Salutaris.
Vicus Apollinis.
Vicus Huiusque Diei.
Vicus Fortunæ reducis.
Vicomagistri xxix.
Curatores ii.
Denunciatores ii.
Roma Quadrata.
Sedes Imperij Romani.
Velia,
Summa Velia.
Ad Capita Bubula.
Sicilia in Palatio.
Ad Mammatam, hoc est, dictæ Mammæ.
Lucus Larum.

Templa X.

Templum Louis Statoris.
Templum Fidei.
Templum Apollinis Palatini, dedicatum ab Augusto, vbi Lychnuchi pendebat, instar arboris mala ferentis, cum portico & area, in quo erant.
Simulachra Dei Apollinis, opus Scopæ.
Dianæ, opus Timothei. &
Signa quatuor Boum æneorum à Myrione facta.
Templum Lunæ in Palatio.
Templum Louis, alias Solis Alagabali.
Templum Augusti.
Templum Quirini prope Lupercal, vbi erat signum Lupæ, præbentis duabus pueris, Romulo & Remo, mammæ.
Templum Louis propugnatoris.
Templum Matris Deum, & alias Magnæ matris.
Ideæ, cum simulachro eius ex Pessimum te deuicto.
Templum Febris in Palatio cum aræ.

Aedes IX.

Aedes Consii.
Aedes Deæ Viriplacæ in Palatio.
Aedes Fortunæ Vicinæ.
Aedes Rhamnusiaæ.
Aedes Iouis Victoris.
Aedes Dijouïs.
Aedes Orci.
Aedes Vestæ.
Aedes Victoriae.

Aedicula VII.

Porticus Templi Apollinis, cum statua
M. Varronis.
Area Templi Apollinis palatini.
Sacellum Larum in Velia.
Sacellum Volupiæ.
Delubrum Iunonis Sospitæ.
Delubrum Palatiæ.
Delubrum Mineruæ.
Delubrum Latonæ.
Pentapilon Iouis Arbitratoris.
Auguratorium.
Iouis Cœnatio.
Curia Saliorum.
Sacrarium Saliorum palatinorum.
Lupercal in Theatro.
Casa Romuli,
Tugurium Faustuli.
Ara Febris.
Ara palatina.
Colossus Iouis Opt. Max. alt⁹ pedes ccl.
Fortuna respiciens.
Victoria Germaniciana.
Colossus Apollinis Tuscanici L. pedum
in Bibliotheca Palatina.
Statua aurea Britannici Cæsaris.
Theatrum Statilij Tauri in Palatio.

Curia veteres iv.id esl.

Forienfis,

Rapra,

Vellenfis,&c

Velitia.

Balneæ Palatinæ.

Balineæ priuatæ xv.

Arcus Octauij patris Augusti, eū signis
Apollinis & Dianaæ, ex uno lapide,
opus Firiaæ, quadriga & curru.Bibliotheca Palatinæ duæ, videlicet La-
tina Apollinis, in qua erat statua Nu-
Meriani Imp.

Bibliotheca domus Tiberianæ.

Septizonium Seueri Imperatoris.

Sepulchrum Cinciorum.

Pistrina xii.

Horrea xvi.

Domus cxxxix. In his:

Domus Tullij Hostilij Regis.

Anci Marcij Regis.

Seruij Tullij Regis.

Poplicolæ in Velia.

L. Crassi Oratoris.

L. Hortensi Oratoris.

L. Sergij Catilinæ.

M. Aemiliij Scauri.

C. Cæsaris Dictatoris.

L. Annæi Senecæ.

M. Valerij Flacci.

D. Catuli.

M. Ciceronis.

Domus Augustana.

Domus Tiberiana cum Bibliotheca.

Domus Dionysij.

Domus Ceioniorum.

Insula c i o i o c id est, 1600.

Regio in ambitu continet pedes cc i o o
oo i c c. id est, 11600.

REGIO XI. CIRCUS MAXIMVS.

Vici VIII.

Vicus Consilius, alias Consinius.
Vicus Proserpinæ.
Vicus Cereris.
Vicus Argæi.
Vicus Piscarius.
Vicus Parcarum.
Vicus Veneris.
Vicus Sanctus.
Vicus antiquus publicij ad portam

Trigeminam.

Vicomagistri xxxii.

Curatores ii.

Denunciatores ii.

Porta Trigemina.

Salinæ ad portam Trigeminam.

Velabrum maius in foro Olitorio.

Velabrum minus.

Argiletum.

Lucus Semelis minor.

Lucus Saturni.

Templum

Templum Mercurij.
Templum Castoris.
Templum Herculis Victoris in foro
Boario.
Templum Iani ad forum olitorium.

Aedes XXII.

Aedes Summani, alias Ditis patris.
Aedes Cereris vetus.
Aedes Proserpinæ.
Aedes Veneris, opus Fabij Gurgitis.
Aedes Portumni, ad pontem Sublichtum,
alias Aimirium.
Aedes Herculis Oliuarij, ad portam Tri-
geminam.
Aedes Cereris.
Aedes Pompeij, in qua erat Herculis si-
gnum, à Myrione factum.
Aedes Portumni vetus.
Aedes Murcia, alias Veneris Myrtæa.
Aedes Consi subterranea, alias Neptuni
equestris.
Aedes Pietatis in foro Olitorio.
Aedes Iunonis Matutæ in foro Olitorio.
Aedes Iunonis.
Aedes Pudicitæ patriciæ.
Aedes Pudicitæ plebeiæ in Vico longo.
Aedes Fortunæ virilis ad Tiberim, in
qua erat statua lignea Ser. Tulij Regis.
Aedes Spei in foro Olitorio.
Aedes Apollinis Medici.
Aedes Liberis, Liberæque.
Aedes Solis.
Aedes Floræ.

Aedicula VIII.

Aedicula Veneris.
Aedicula Iunonis.
Aedicula ....
Aedicula Iuuentutis in Circo.
Aedicula Solis in Circo.

Aedicula Proserpinæ.
Aedicula Cereris.
Aedicula Parcarum.
Area Sancta.
Area Apollinis.
Sacrum Saturni cum Luce.
Sacellum Iouis Conseruatoris.
Sacrum Numæ.
Ara Maxima, alias Magna Herculis.
Ara Consi.
Ara Louis Inuentoris.
Ara Accæ Laurentiæ in Velabro.
Apollo Cœlis pex.
Hercules Triumphalis.
Signa Dearum Setiæ, alias Segestæ.
Metæ ac Tutilinæ in Circo maximo.
Circus Maximus, qui capit loca ccxx
ccccccc, id est, 48500. in quo
erant Obelisci duo magni, quorum
maior est pedum cxxxii, minor pe-
dum lxxxix.

Circus Intimus.
Forum Olitorium.
Basilica Caij & Lucij Cæsarum.
Campus Trigeminorum.
Tabernæ Bibliopolarum Argiletanæ.
Emissarij Cloacæ maximæ in Tiberim.
Balineæ priuataæ xv.
Lacus sine nomine xv.
Fornix Sertini in Circo maximo cum
signis auratis.
Columna Lactaria in foro Olitorio,
ad quam infantes lacte alendos defe-
rebat.

Lupanaria.
Horrea xvi.
Pistrina xxi.
Domus cxcix.
Insula xc. id est, 1600.
Regio in ambitu continet pedes ccxc
xc. id est, 1160.

*REGIO XII PISCINA PVBLICA.**Vici XII.*

Vicus Veneris almæ.
Vicus Piscinæ publicæ.
Vicus Dianæ.
Vicus Cæsiorum.
Vicus Triarii.
Vicus Signifientis.
Vicus Laciteci.
Vicus Fortunæ Mammofæ.
Vicus Colasiti pastoris.

Vicus porta Rudufulanæ.
Vicus porta Nauiaæ.
Vicus Victoris.
Vicomagistri xliv.
Curatores ii.
Denunciatores ii.
Cohortes vigilum xii.
Caput Via nouæ.
Fons Lollianus.
Aedes Bonæ deæ Sublaxanæ.
Aedes Iidis.

Ædiculae XII I.

- Ædicula Veneris almae.
Ædicula Dianæ.
Ædicula Fortunæ Mammoxæ.
*
Area radicaria.
Ara Lauernæ.
Fortuna Mammoxæ.
Isis Athenodora.
Signum Delphini.
Campus Lanatarius.
Horti Afiniani.
Thermæ Antoninianæ.

Balineæ priuaræ LXIIX.

- Lacus LXXX.
Septizonium vetus.
Horrea XXIIX.
Pistrina XXV.
Domus CXXIX. *In his*
Domus VII. Parthorum.
L. Fabij Cilonis.
L. Cornificij.
Priuata Hadriani Imperatoris.
Insulæ ∞ ∞ CDXXCVI. id est, 2486.
Regio in ambitu continet pedes CCIO.
∞ ∞ . id est, 12000.

REGIO DECIMATERTIA AVENTINVS.

- Mons Auentinus.
Clius Publicij.

- Lucus Loreti Minoris,
Lucus Hyler næ.

Vici XVII.

- Vicus Fibij.
Vicus Frumentarius.
Vicus Trium viarum.
Vicus Cæseti.
Vicus Valeri.
Vicus Laci Miliari.
Vicus Fortunæ.
Vicus Capitis Canteri.
Vicus Trium alitum.
Vicus Nouus.
Vicus Loreti minoris.
Vicus Armilustri.
Vicus Columnæ lignæ.
Vicus Materiarius.
Vicus Mundiciei.
Vicus Loreti maioris, ubi erat Vortunus.
Vicus Fortunæ dubiæ.
Vicomagistri LXIX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Clius Publicus.
Caput Armilustri.
Doliolum.
Remuria.
Scalæ Gemoniæ.
Lauretum.
Mappa aurea.
Spelunca Caci.
Platanon.
Lucus Lunæ in Auentino.
Lucus Laurentinus.
Lucus Platanorum.
Lucus Loreti maioris.

Templa VI.

- Templum Lunæ in Auentino magnum.
Templum commune Dianæ.
Templum Bonæ deæ in Auentino.
Templum Libertatis.
Templum Iunonis Reginæ, DD. à Camillo captis Veiiis.
Templum Isidis.

Ædes IX.

- Ædes Confisi.
Ædes diui Tati.
Ædes Mineruæ, alias Palladis in Auentino.
Ædes Siluani.
Ædes Mercurij.
Ædes Herculis & Siluani.
Ædes Matutæ cum æreis columnis & atrio.
Ædes Victoriae in Auentino.

Ædiculae XVII.

- Ædicula Fidii, alias Fidei.
Ædicula Fortunæ dubiæ.
Ædicula Hyler næ.
Ædicula deæ Tutilinæ.
*
Porticus Aimilia.
Porticus Fabaria, alias Faberii.
Atrium Libertatis in Auentino.
Atrium Matutæ.
Sepulchrum diui Tatii.
Area Publica.

Area

Area Pinaria.	Sepulchrū C. Sestii vii. viri Epulonum.
Ara Louis Elicii.	Columna P. Mancini præfecti annoñæ.
Vortumnus, aliàs ædes Vortumni.	Horrea xxxvi. In hīs:
Fortuna Horreorum Galbianorum.	Aniceti.
Statua Minuci Augurini, præfecti An-	Varguntei.
nonæ.	Galbiani.
Odæum.	Horrea Domitiani Augusti.
Naumachia.	Pistrina xxx.
Forum pistorium.	Domus c.l.v. In hīs:
Campus Pecuarius, aliàs Pescuarius.	Domus Vlpiorum, aliàs priuata Traiani.
Schola Cassii.	Domus Vitellii Imperatoris.
Therma Varianæ.	Ennii Poëtae.
Thermae priuatae Traiani.	Faberii Scribæ.
Balineæ priuatae lxxi.v.	L. Licinii Suræ iiii. Cos.
Lacus lxxix.x.	Insulæ oo oo cdxxciix. id est, 2488.
Fons Siluani.	Regio continet in ambitu pedes ccicoo
Emporium extra portam Trigeminam.	ccoo oo ccc. id est, 16300.

REGIO DECIMA QVARTA TRANS TYBERIM.

Ianiculus mons.	Lucus publicus.
Vaticanus mons.	Lucus Vaticanus.
Insula.	Templum Fortis Fortunæ.
Nanalia.	Templum Apollinis in Vaticano.

Vici XXIII.

Vicus Censori.
Vicus Gemini.
Vicus Rostratæ.
Vicus Longi Aquilæ.
Vicus Statuæ Siccianæ.
Vicus Quadrati.
Vicus Raciliani maioris.
Vicus Raciliani minoris.
Vicus Ianiculensis.
Vicus Bruttianus.
Vicus Larum ruralium.
Vicus Statuæ Valerianæ.
Vicus Salutaris.
Vicus Paulli.
Vicus Sex. Lucei.
Vicus Simi Publici.
Vicus Parratilli.
Vicus Laci restituti.
Vicus Saufei.
Vicus Sergii.
Vicus Ploti.
Vicus Vibneri.
Vicus Graianarum.
Vicomagistri xcii.
Curatores ii.
Denunciatores II.
Cohortes Vigilum vii.
Caput Gorgonis.
Lucus Forinarum.

Ædes Forinarum.
Ædes Isidis Naumachinæ.
Ædes Louis.
Ædes Fauni.
Ædes Æsculapii.
Ædes Diana suburbanæ.

Aedes VI.

Ædes Fortinorum.
Ædes Isidis Naumachinæ.
Ædes Louis.
Ædes Fauni.
Ædes Æsculapii.
Ædes Diana suburbanæ.

Aedicula XII.

Ianus Septimianus.
Area Vaticanæ.
Area Septimiana.
Sacellum dæx Maniæ.
Ara xii Iano dicatæ.
Ara Martis.
Statua Valeriana.
Statua Sicciana.
Statua diui Iuli in Insula.
diuæ Cornifexæ.
Hercules Cubans.
Hippodromus.
Circus Vaticanus, aliàs Caii & Neronis,
in quo obeliscus pedum lxxii. erat.
Circus Domitia in pratis.
Stadius publicus.
Obeliscus magnus in Insula.
Naumachia duæ.
Tribunal Ayrelium.
Castra Lepticariorum.

Castra Vetera.	Balineum Ampelidis.
Campus Brutianus.	Balineum priscilliani.
Campus Codetanus.	Balinea priuata cxxxvi.
Campus Vaticanus.	Lacus cxxc.
Horti Cæsarisi.	Sepulchrum Nutæ Regis in Ianiculo.
Horti Domitiæ.	Sepulchrum St. Cæcilij Poëta.
Horti Galbae Imperatoris.	Sepulchrum Hadriani Imperatoris.
Horti Martialis.	Horrea xxxi.
Horti Getæ.	Pistrina xxxii.
Albiona.	Domus cl.
Prata Mucia.	In his:
Prata Quinctia.	Domus Martialis.
Nosocomion, vbi ægroti curabantur in Insula.	Insulæ ∞ ∞ ∞ CDIX. id est, 3409.
Therma Septimiana. (ris.	Regio in ambitu continet pedes cciccc cciccc cciccc ∞ ∞ ∞ CCXXXCIX. id est, 33489.
Thermæ hyemales Aureliani Imperato-	

AQVÆ VIGINTI IN VRBE ERANT.

Aqua Appia.	Aqua Sabatina, vel Cimina, Aurelia, Septimiana trans Tyberim.
Aqua Amio vetus.	Aqua Traiana.
Aqua Martia, alias Aufcia.	Aqua Alexandrina.
Aqua Tepula.	Aqua Damnata.
Aqua Iulia.	Aqua Anna.
Aqua Virgo. (Augusta.	Aqua Algentiana.
Aqua Halsia, alias Halsietina, quæ &	Aqua Seueriana.
Aqua Claudia Albunida, Cœrulea, Curtia, Augusta.	Aqua Antoniniana.
Anio nouus.	Aqua Setina.
Riuus Herculaneus.	Procopius scribit, suo tempore fuisse in vrbe aqueductus xiv.
Aqua Crabra.	

QVONIAM QVO LOCO VEL QVA VRBIS

regione reponerentur, non liquebat, hoc referre placuit.

Petuscum palati regio Vrbis.
Fregellæ, locus in Vrbe.
Argæa loca in vrbe.
Esculetum, locus in vrbe.
Cliuus foro proximus.
Vicus publilius.
Vicus Coconicus.
Compitum Fabricij.
Lucus Veneris Lubentinæ.

Templa.

Templa Fortunæ Virginis.
Muliebris via Latina.
Masculæ.
Barbatæ.
Equestris nouæ.
Plebeiæ.
Priuataæ.
Viscatæ. Blandæ.
Conuentis.
Benesperantis.
Aguerantis.

Templa Iouis Victoris.

Inuidi. Pugnacis.
Prædatoris. Marianæ.
Templum Iunonis Caprotinæ.
Templum Apollinis Sosiani.
Templum Apollinis Tortoris.
Templum Veneris Lubentinæ.
Templum Veneris Victoris.
Templum Herculis Defensoris.
Templum Herculis, via Latina.
Templum Adonidis.
Templum Annonæ sanctæ.
Templum Vacunæ.
Templum Iustitiæ.
Templum Themidis.
Templum Erymnarum.
Templum Clementia Cæsarisi.
Templum diui Augusti ad Mineruam.
Templum Iustitiæ Augusti.
Templum Fæcunditatis Poppeæ.
Templum diui Adriani.

Aedes.

- Ædes Honoris & Virtutis Marianæ.
 Ædes Deum Consentum.
 Porticus Vipisci.
 Porticus Reguli.
 Porticus Stadiata.
 Porticus C. Columnarum.
 Porticus Curua in hortis Cōmodianis.
 Atrium Sutorium.
 Sacrarium gentis Iuliaz.
 Sacellum Minucij.
 Sacellum Mutini.
 Ara Pacis.
 Ara Larum.
 Curiæ nouæ proximæ cōpitum Fabricij.
 Curia Tifata.
 Curia Titia.
 Curia Faucia, alias Saucia.

Fora.

- Forum Gallorum.
 Rusticorum.
 Aurelij.
 Cædicij.

Basilica.

- Basilica Vestini.
 Neptunij.
 Vafcellaria.
 Flosselli.
 Sicini. ( )
 Fulvia.
 Mammæz.

Campi.

- Volcani.

Iouis,

Licinij.

Horti Mariani.

Horti Seruiliani.

Horti Commodiani.

Balinea.

Ti. Claudij Etruisci.

Statili.

Martialis.

Annæ Senecæ.

Tuccæ.

Fausti.

Fortunati.

Grylli.

Lupi.

Pontici.

Seueri.

Pati.

Titij.

Offonij Tigillini.

Alexandri Imperatoris.

Varij.

Nymphæum Marci Imp. prope Septizem-

nium.

Gordiani Imperatoris.

lacus Seruilius.

Castræ.

Tabellariorum.

Victimariorum.

Salgamariorum.

Salicariorum.

Equitum singulorum.

Horrea Sciana.

*IN VRBE ROMA ERANT
montes septem.*

- Palatinus.
 Capitolinus.
 Cælius.
 Esquilinus.
 Quirinalis.
 Viminalis. Auentinus.
 Ianiculum. Vaticanus.

Trans Tiberim.

- Collis hortulorum.
 Regiones xiv.
 Vici cxx.

Ædiculae totidem.

Vicomagistri icccxi.

Curatores xxix.

Denunciatores xxix.

Extra vetus Pomerium.

Cohortes prætoriæ xvii.

Cohortes Vigilum vi.

Cohortes Urbanæ vi.

Excubitoria xiv.

Vexilla ii. communia.

Castræ peregrina.

Castræ prætria.

Castræ Misenatium ii.

Castræ Tabellariorum.

Castræ Lecticariorum.

Castræ Victimariorum.

Castræ Saligamariorum.

Castræ Salicariorum.

Castræ equitum singulorum.

Castræ Gyptiana.

Castræ vetera.

Horrea cccxvii.

Pistrina

Pistrina cccxxix.	Diocletiani Imperatoris.
Balinea cō ix.id est 909.	Gallorum.
Lacus cō xcix.id est 1098.	Ruficorum.
Domus cō cxvii.id est 2117.	Cupedinis ad Corneta.
Insulae ccicci, icccicci cō xli. id est, 41912.	Piscarium.
	C.Crispi Sallustij.
	Aurelium.
	Cædicij.

Lucus XXXII.

Vestæ Cuperius.
Iouis Viminei.
Loreti Minoris.
Loreti Maioris.
Platanorum.
Querquetularius.
Cuperius Hostiliani.
Cuperius Scholæ Capulatorum.
Mauortianus.
Vaticanus.
Furinarum.
Poëtilinus.
Lunæ in Auentino.
Lucinæ,vbi erat Terentum.
Saturni.
Semelis minor.
Larum.
Mineruæ vetus.
Viðorizæ.
Petilinus maior extra portam Flumen-tanam.
Fagutalis.
Esquilinus.
Mephitis.
Iunonis Lucinæ.
Rubiginis.
Veneris Lubentinae.
Laurentinus.
Hylernae.
Publicus.
Egeriaæ.
Camænarum.
Vaticanus.

Fora XI X.

Romanum,quod dicebatur Magnum.
Cæsaris dicitorius.
Augusti Cæsaris.
Boarium.
Transitorium,quod & diui Neruæ.
Oliorium.
Pistorium.
Imperatoris Neruæ Traiani , Cæsaris. Augusti.
Domitiij Ahenobardi.
Suarium,alias Syarium.
Archenorium.

Gallorum.
Ruficorum.
Cupedinis ad Corneta.
Piscarium.
C.Crispi Sallustij.
Aurelium.
Cædicij.

Basilica XXI.

Vlpia.
L.Pauli in foro.
Vestini.
Neptunij,alias Neprunij,alias Neptuni.
Macidij,alias Matidij,alias Matidix.
Julia.
Marciana.
Vascellaria,alias Vastellaria.
Elicelli,alias Elocelli,alias Flosselli.
Sicini,alias Sicimini.
Constantiniana.
Porcia, à Porcio Catone facta.
L.Pauli vetus.
Argentaria.
Opimiana.
Æmilia.
Fulvia.
Mammæa.
Antoniniana.

Campi XVII.

Campus Viminalis.
Æsquilinus.
Agrippæ.
Martius.
Codoranus.
Bruttianus.
Lanatarius.
Pecuarius.
Vaticanus,trans Tiberim.
Ridiculi.
Martialis.
Cœlimontanus.
Furinarum.
Trigeminorum.
Volcani.
Iouis.
Licinij.

Thermae XX.

Thermae Traiani.
Titi Cæsaris.
Agrippæ.
Syriacæ.
Commodianæ.
Seuerianæ,alias Varianæ.

Antoni.

Antonianæ.
 Alexandrinæ.
 Diocletianæ.
 Decianæ.
 Constantinianæ.
 Septimianæ.
 Olympiadis.
 Philippianæ.
 Traianæ priuatæ, & publicæ.
 Neronianæ.
 Nouati.
 Hadriani Imperatoris.
 Varianæ in Auentino.
Iani Quadrifontes xxxvi, per omnes re-
   giones marmoribus incrustati, & ad-
   dornati insigniis militaribus, & signis.
Duo præcipui ad areum Fabianum, supe-
   rior inferiörque.

Vie XXXI.

Via Appia.
 Latina.
 Lauicana, alias Labicana.
 Campana.
 Prænestina.
 Tiburtina, vel Gabina.
 Collatina.
 Nomentana, vel Figulensis, alias Ficul-
   nensis.
 Salaria.
 Flaminia.
 Æmilia.
 Claudia, alias Clodia.
 Valeria noua & vetus.
 Ostiensis.
 Laurentina.
 Ardeatina.
 Setina.
 Quinctia.
 Gallicana.
 Triumphalis.
 Patinaria.
 Cimina.
 Cornelia.
 Tiberina.
 Aurelia.
 Cassia.
 Portuensis.
 Gallica.

Laticulensis, alias Ianiculensis.
 Flavia & Traiana.
 Capitolia ii. vetus & nouum.
 Amphiteatra ii.
 Colosse ii.
 Columnæ Coelides ii.
 Theatra iii. aliæs iv.
 Circi iix. aliæs ix.
 Ludi vi. aliæs vii. aliæs v.
 Naumachiae v. aliæs vi.
 Stadia ii.
 Nymphaea xi. aliæs xi. aliæs xv.
 Macella ii.
 Equi ænei inaurati xxci.
 Equi eburnei cxxiv. aliæs xciv.
 Equi magni xxiii.
 Tabulæ & signa sine numero.
 Arcus marmorei xxxvi.
 Lupanaria xlvi.
 Latrinæ publicæ cxliv.
 Colossi ænei xxxvii.
 Marmorei li.
 Obelisci magni vi.
 Duo in Circo maximo.
 Maior est pedum cxxxix.
 Minor pedum ccclix.
 Vnus in Vaticano, pedum lxxix.
 Vnus in Campo Martio pedum lxxix.
 Duo in Mauroleo Augusti pares, singuli
   pedum xlis.
 In insula Tiberis i.
 Obelisci parui xlii. in plerisque sunt
   notæ Ägyptiorum.
 Bibliothecæ vndetriginta publice, ex iis
   præcipuæ duæ.
 Palatina & Vipia.
 Pontes iix.
 Milius. Ælius.
 Aurelius, alias Vaticanus.
 Ianiculensis.
 Fabricius.
 Celsius.
 Palatinus.
 Aimilius, qui ante Sublicius.
 Mensæ oleariae ccii cccii
   100. id est, 7400. aliæs ccii cccii
   cc 100. id est, 2400.
 Portæ xxxvii.

Haec sunt quatuordecim regiones, in quas Vrbem Romam D. Augustus distribuit,
 ab Onuphrio Panuinio summa diligentia ex optimis auctoribus conscriptæ : quas
 idem auctor etiam Commentario sese explicaturum promisit: eum tamen, siue ei-
 cus sit, siue adhuc alicubi lateat, mihi videre non contigit. Plurima tamen loca in re-
 liquis libris perspicue explicabuntur. Quotundam autem vocabulorum, de quibus

in aliis non erit commodus dicendi locus, quæque aliquomodo obscura sunt, significaciones breuiter subiungere liber, ne & hoc in loco studiosæ iuuentuti defuisse videar.

*Explicatio quorundam vocabulorum, quæ in hac
XIV. regionum descriptione ysurpantur.*

C A P . X I V .

V I D Regio & Vicus, superius dictum est: & Curatoribus & De-nunciatoribus, Vicomagistris, alibi dicetur, sicut etiam de Lucis, Templis, Ædibus Ædificulis, Aris, & multis aliis. Item de Circis, B Theatris, Amphitheatro, Foris, & Basilicis, &c. De quibusdam tamen in posterum erit silendum: itaque hoc loco sunt explicanda. Primum autem de Aquæductibus agemus.

D E A Q V Æ D V C T I B V S.

Ab Urbe condita per annos C D X L I . contenti fuerunt Romani vsu aquarum, quas aut ex Tiberi, aut ex puteis, aut fontibus hauriebant. Verum urbe quotidie crescente, & penuria aquæ laborante, alia aquæ in urbem deriuata sunt: quo factum est, ut tanta in urbe vndique aquæ fuerit copia, ut singula ferè domus suos haberint fontes. Earum nomina paulò ante sunt recitata. Deducbantur aquæ ex diuersis C locis, & alias aquæductus, præsertim qui per arcus siebat, alio altior erat, siue de pressior. Hæ in castella primùm: ex illis à Castellario certa mensura distributæ in loca destinata effluebant. Castellum autem erat locus, qui aquam publicam recipiebat, & in varia alia loca transmittebat: Castellarius verò, Castellorum custos. Apud antiquos omnis aqua in publicos vsus erogabatur: legeque ita caturum erat, ne quis priuatus aliam duceret, quam quæ ex lacu abundaret: quam posteri caducam vocarunt: & hæc ipsa non in alium vsum, quam in balnearum, aut fullonorum debatur: eratque rectigali statuta merces, quæ in publicum penderetur: aliquid & in domos Principum dabatur, concedentibus reliquis. Ius dandæ vendendæ aquæ Censorum fuit, quoties in Republica erant: quam non erant. Ædilium Curulum. Tutela singularum aquarum locabarit, eorumque operum probandorum cura fuit penes Consules aliquando, & Ædiles, interdum etiam penes Censores. Postea tota res ad Curatores transiit: primusque Curator ab Augusto nominatus Messala Corvinus. Ius imperatæ aquæ neque hæredem, neque emprenom, neque vnum nouum Dominum apud veteres sequebatur. Balneis quæ publicè lauarent, priuilegium antiquitus concedebatur, ut semel data aqua perpetuò maneret. Postea omnis aquæ cum possessore instauratum est beneficium. Familia duæ erant, quæ aquis operam præberent: vna publica, Cæsaris altera. Publica antiquior fuit, quam Augustus ab Agrippa sibi reliquam, publicauit homines circiter CXL. Cæsaris familia numerus CDLX. quam Claudius, quem aquas in Vibem perducer constituit. Vtrique familia in aliquot ministeriorum species diducebatur: Vilicos videlicet, Castellarios, Curatores, Silicarios, Tectores, aliisque opifices. Commoda publicæ familiæ ex ærario dabantur, quod impendium exonerabatur rectigalium redditu, ad ius aquarum pertinentium. Cæsaris familiæ ex fisco accipiebat commoda: vnde & plumbum, & omnes impensæ adductus, & castella, & lacus pertinentes erogabantur.

Denique magna pena erat constituta iis, qui Aquæductus violassent, vel aquam aliò quam leges, statuta publica, Censores, vel ipsi Ædiles permisissent, deriuassent: vel plus aquæ quam ipsis ab initio cœcessum esset, sumpsisserent. App. Claudius primus omnium arcuato opere aquam in vibem perduxisse dicitur, &c. Sed de aquis ipsis, aquæductibus, aliisque rebus ad hæc constitutis, ut de ratione ducendi, instrumen-tis, mensuris, ponderibusque duos libros scripsit Sext. Iulius Frontinus: item Plin. lib. 31. cap. vij. & alibi, qui legi possunt. Quædam etiam de iisdem eruditè collegenter Georgius Fabricius in sua Roma, & Aldus Manutius Paulli F. Aldi N. lib. j. de qua-sitis per epistolam: quod Lectorem plura scire cupientem, remitto.

DE BALNEIS.

BALNEAE * in vrbe plurimæ fuerunt, cùm priuatæ in locis diuersis: tum publicæ in singulis regionibus. Si quibus autem locis deessent, aut corruptæ essent, utrūque eas antiquitus ædiles, suis temporibus vel addiderunt, vel restituerunt Seuerus & Gordianus Impp. in primis populares & lauationum studiosi. Cùm enim apud Romanos lini vñus esset rario, sudorem, fordesque corporis sæpius ablueret ne-cessere habebant. Vñtato more ante cœnam balneis vtebantur: item post ambula-tiones exercitationes, operas, sæpe necessitatibus causa non raro voluptatis, si quidem Cõmodum in die asties, Gordianum Juniorum & Rhenium & Grammaticū se-pries lauisse legimus. Balneas mixtas haberi Seuerus prohibuit, quod Commodus non vetuerat, Varius permiserat. Sola & parietes vnguentis illinebantur: idque non solum potentiores factitarunt, sed in priuato quoque homine, ac demum in seruo, Plinius notauit: & Seneca aquam argenteis epistomis fundi in plebeis fistulis, & in Libertinorum balneis gemmas calcari indignatur. Valerius & Macrobius Ser-gium Oratam, hominem voluptuarium, etiam penes instituisse balneas, testan-tur: Fabricius, ex quo hæc desumpsi, testatur, se prope balneas Pauli in proiectione la-pide, formam strigilis & ampullæ vidisse exsculptam. Strigile autem vños fuisse an-tiquos ad fricandum purgandrumque corpus: ampulla vale ad abluerandas infusione Vide Or-forde. Numerum balnearum, quæ Romæ fuerunt, habes supra. P. Victor ultra thogra-fias contingentes computauit. Agrippa c. lxx. gratuity balnea præbuit, quæ postea in in-finitum, ut Plinius tradidit, sunt aucta.

DE THERMIS.

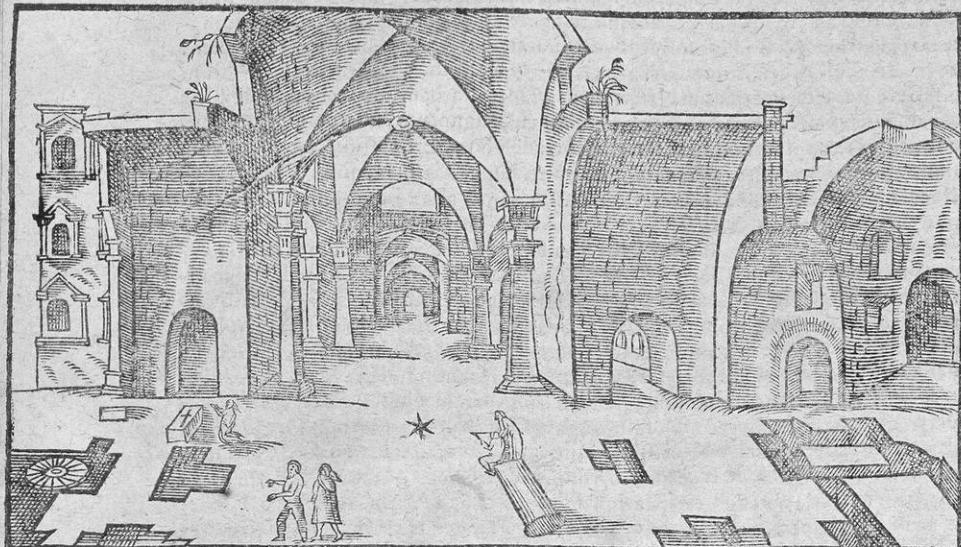
IN NVLLIS antiquorum operibus plus luxus & insania cernitur, inquit Georgius Fabricius in sua Roma, quam in Thermis Imperatorum, quas in prouinciarum modum fuisse extructas, Ammianus conqueritur, & reliquæ aliquarum adhuc restantur. Ex aut astiæ, aut hyemales fuerunt, quales vno eodemque in loco extruere instituerat Gordianus: sed morte præuentus non absoluit. Hyemales trans Tiberim Aurelianus fecit. Primum seruierunt Imperatoribus priuatum, postea vulgata sunt & populo: & aliquando patebant interdiu: corruptioribus temporibus bus etiam noctu. Consueto more mixtae, & communes non fuerunt: quod tamen malorum Principum culpa aliquoties factum est. Hodie in Vrbe maiore omnia ædificia imperitis Thermae vocantur, propter Diocletianas & Antoninianas: quod suo quoque factum tempore non dissimulauit Blondus. Thermis, vt & aquæ ductibus, adjuncta erant cæteila, in quibus aqua conseruabatur: & subiuncti canales, per quos caduca aut iniutiles effuebat. Castellorum parietes malthati erant tam tenaci & dura materia, vt vix ferro frangerentur. Thermarum sola, vt & balnearum, interdum sternebantur vitro, vt Agrippinarum: frequentius lapide, aut crucis marmoreis lati, aut tessellis quadratis varijs coloris: nigri, vt balnea Palatina: nigri, albique, vt thermæ Commodi & Antonini. Extat etiam descriptio Thermarum apud Nicolaum Sipontinum, ex qua atquo modo luxus Imperatorum in ædificandis Thermis cognosci potest. Omnium autem diligentissime nostra ætate de Romanorum Thermis scriptit Andreas Baccius Elxidianus, Medicus, libro viij. eorū, quos de Thermis editit: ex quo hanc Thermarum Diocletianarum icona, & breuem singularum partium explicationem desumpti, prolixior & plenior enarratio petatur ex ipsius Cõmentariis. Sic autem is scribit: in Thermis ædificationis erat varia forma, ac varia dispositio partium: sed area amplissima, quæ in quadrum clausa, tribus veluti perpetuis circuitibus diuisa esset. In primo vndeque ambitu, quæ moeniorum instar totum ædificium claudebat. erant Gymnasia exercitationum vario ordine. In secundo longè lateque spacia platearum, Xista, ac Platanones ad exercitia sub diuino. In medio, rotâ ipsa moles Thermarum, quæ sunt membra balnearum, Atria simul, atq. Xista, & Palæstrarum amplissimæ porticus, vbi (auctore Viatoru) Athleta per hyberna tempora in tecdis stadiis exercebantur, ac transirent statim ad balneas. In prima facie, quæ est ad Meridiæ, tertiam ferè partem mediam occupabat Theatridium.

Quæ pars erat principalis, & tanquam caput totius huius ædificij: vnde duplicum A (vt quibusdam videtur) habebat vsum: alterum extrinsecus, alterum intrinsecus. Ambitum enim exteriorem ponunt fuisse arcuato opere distinctum & apertum: vnde scilicet ingrederentur quasi per posticum, sive dextra verterentur, sive sinistra per porticus, aperiè venirent in amplissimam plateam, ac ex inde quò vellet, sive in palestras, sive in balneas. In conspectu verò interiori erga plateas, erat Theatri specie distinctum cum sedibus: vbi scilicet populus, & maximè Nobiles, sub umbra. Mercedeis sederent ad ludorum spectacula, quæ in plateis exercitijs causa fierent. Partes verò quæ vtrinque à Theatridio plures sunt, partim fuerunt ipsius Theatridij membra, & partim loca ad vnum Athletarum: id est, eorum, qui exercendi essent coram Theatridio, vtpore Conisteria, Elæothesia, & quædam aperte in plateam, forsitan equorum carceres. Duo posthæc Peristylia quadrata oblonga, hinc atque hinc vnum à Theatridio, quasi palestra bteues, vel deambulationes. Ac in versuris vtrinque, vnum Sphæristerium, rotunda forma, cum pluribus (vt scribit Plinius Junior de Villa sua) exercitationum generibus. Vel sacella, vt notatur per ædificulas, æquis vndique spatiis statuarum. hæc erat primæ faciei partitio. Porro in altera facie, quæ ab Aquilonæ eodem commensu huic responderet, videntur fuisse maiori ex parte Gymnasia Philosophis dicata, ac Rhetoribus, reliqujsque qui studiis literarum dedissent operam. Vtpotè pars magis remota à strepitu Athletarum, & situ commodissimo, tum propter amoenitatem vimbrarum (erant enim in hac platea Platanones) tum propter grata fontium murmura, in Natationem ipsam cadentium. C Quapropter est vsum pluribus antiquariis, in medio hoc spatio à Septentrione fuisse principale vestibulum totius huius ædificij. Ex quo per medios Platones patebat aditus ad Natationem, & hinc, & hinc in porticus, in Basiliæ, Diætæ & Atria. Primùm verò à dextra vestibuli, & à sinistra, erant Exhedræ plures clausæ ante plateam, & cum sedibus Hemicycli forma, vt disputantes, & tam loquentes: quam audientes se omnes aspicerent: & aliquæ patentes, ceu scholæ nostræ ad leuiora studia. Maiorem verò partem exercitationum Gymnasticarum continebant duæ vtrinque facies laterales, quæ conformes hinc, atque hinc, habebant partitiones. Ac fuisse ad exercitia dicatas videtur: tum quia plateæ hæc laterales erant liberæ, & amplæ mille circiter pedum spatio, tum quia membra ipsa partim erant Hemicycli D aperti cum sedibus, ac vario ornamento, quod apparer signorum, ac picturarum: & partim Conisteria, Elæothesia, aliisque membra ad vnum Athletarum opportuna. Totam hanc autem primam circumferentiam circundabant continuæ porticus ducentis columnis uno stylo. Subinde erant plateæ, amplæ, & liberæ, vt dixi, tam quæ ante Theatridium, quam vtræque laterales. In ea autem, quæ erat ante Natationem, erant Xistum, Platanones, & Stadium, ad exercitationes, maximè æstuas, idonea. Fiebant enim Xista (auctore Victruio) inter duas porticus Sylæ, quæ erant Platani, viréntesque id genus arbores consitæ, aptissimo situ ante Natationem, vnde aquarum caperent refrigeria. Post Xistum autem Stadium ita figuratum, inquit Victruius, vt possem hominum copiæ sine impedimento Athletarum E cursus, variisque alia spectare certamina. Atque hæc omnes erant partitiones quoque latere, & Gymnasiorum, & Platearum. Summa verò operis maiestas, erat rotæ moles in medio, quæ communæ habebat palestras cum balneis, ac multimodis earum membris, ac miri artificij. Nam si ædificiorum perfectio pro portionibus humani corporis respondere debet, vt Victruius tradit, perfectissime responderet in Thermis Diocletianis ac melius quam constitueret ex Græcis Victruius. Est enim in his Theatridium, vbi erat vestibulum, tanquam caput: Apodyterium, pectus: Hypocaustum, Stomachus: vmbilicus, maxima, ac regalis Basilica in medio: venter, Natatio, Membrorum verò vtrinque, quæ sunt balnea, atria, palestra, porticus, Diætæ, basilicæ, equa ratio, ac mensura est, vt brachiorum, ac fœmorum, ita vt quæ ex yna tradetur parte, eadem ex altera pariter intelligenda sit. Incipimus autem à Natatione, quæ patentissima pars aspiciebat Aquilonem: & ex ea à latere per basilicas, ac diætas veniemus in atria, exinde in palestras interiores, ac maximam basilicam: & demum ad balnearum membra. Natatio erat in recessu F medio

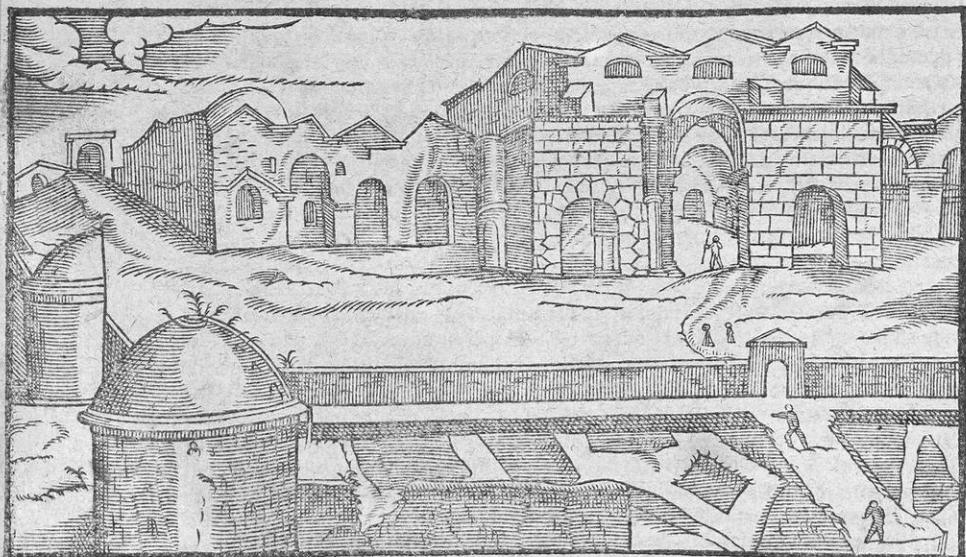
- A medio ab Aquilone, longitudine ducentorum pedum, latitudine dimidio minus, ponte, ac arcubus biparita ad interiores aditus, vbi nunc facta est maioris altaris basilica. Habebat autem à castello proximo Aqua Martia emissariū, quod per occultos riuos ferebat ad Natationem ipsam aquas. Habebat & superne ad longitudinem fontes varia specie, ac Musæa, quæ teste Plinio, ex pumicibus, ac erosio vetustate faxis, extructa (vt hodie quoque Romæ sunt in vñ) specus imaginem referebant, ac fistulis modò aperiis, modò clausis, variò blandissimòque salientum aquarum lusu, récentes tempes aquas in Natationem ipsam fundebant, miris circum adhibitis ornamentis, quorum etiamnum apparent ædicular signorum & statuarum, fontiumque vestigia, & columnarum bases. A Natatione plura, ac nobilissima membra: primum ab utroque capite erant amplissimæ porticus conformes, nimirum & ad spectacula Natationem, & ad refrigeria constituta. Et alia ad altiorem prospectum porticus pensilis, minori stylo. Ex euntibus vero à porticu, tam dextrâ, quam sinistra erat primum basilica, amoenissima, vbi conuenirent omnes, qui vel in palæstris vñturi essent, vel in balneas. Iccirco satis ampla, ornata plastices, ac picturis, adhuc nitet antiquissimis. Hinc recta in Diætam, quæ erat eadem capacitatem: sed latior tamen basilica, duplice columnarum stylo tripartita nam media parte ceu atrio lum, erat aditus in atrium maximum, & in palæstras: capita vero hinc, atque hinc desinabant in hemicyclis, vbi fortasse Athletarum ferebantur iudicia. In atris erat Peristylia, hoc est, circumcolumnia, quæ faciebant atrium oblongum trecentis pedibus, latitudine dimidio minus: vbi in porticu, Orientali parte, erant hæc membra situ aliquantis per diuerso ab eo, quem assignat Victruuius. Primo Ephœbeum in medio. Hoc autem erat Hexædra amplissima cum sedibus, quæ tertia item parte longior, quam lata erat ad exercitia iuuenium dicata. Sub dextra Ephœbei erat Corticeum, seu Coryceum, à Coryco, quod videtur pilæ genus in Galeno lib. xj. de Sanitate tuenda. Seu Choriceum dictum, choreis nimirū ac saltationibus locus proprius. Proximi Frigidarium, locus ventis perflatus, fenestræ amplis, ab eoque iter in Sphaeristerium oblongam, & simplex, ad pilæ ludum aptissimum. Ad sinistram Elocethesum quæ erat ad vñctiones facientes cella olearia. Sub hoc Conisterium, ubi sicco puluere, vel arena lucreturi se se convergerent. Ab eoque in Propnigeum, vbi erat in versura porticus Laconicum, quod referemus suo loco postea. A peristylio autem atrioque intrantribus ad interiores Palæstras, erant porticus tres stadiæ, quas hodie occupat longitudine ecclesiae. Ex quibus media pars amplissima centum pedum latitudine, super ingentes columnas, altissima prominet testitudine, cæterū ita facta secundum Victruuium, vii latera, quæ sunt vñtrique ad columnas margines haberent, quales habet hodie via ab Hadriani mole ad Vaticanum semitas, non minus pedum denum, reliquaque planicies octoginta pedum. Ita qui vestiti ambularent circum in marginibus, non impediabant à cunctis se exercitibus. Hæc autem porticus Euſos apud Græcos vocatur, in quo Athletæ in teatris stadiis exercentur. Quæ quoniam exactè erat in medio, & veluti in corde totius ædificij, vbi maximè conuenire solebat nobilitas ad exercitia hyberna, ad ambulationes, & ad spectacula: cæteras merito excedit partes, tum magnitudine, tum regali maiestate operis, altissimis superbissimisque prominens columnis, & patentissima vndique in peristylio: in balneas, in Hypocaustum, in Natatione, ac superne fenestræ illustratur latissimis. Haec tenus ille. Quædam etiam de partibus Thermarum, siue exercitationum locis in Thermis habet Hieronymus Mercurialis, Medicus Patauinus, lib. i. artis Gymnasticæ. Cæterum & illud notandum est, quod Campaniæ sonitu populus in thermis statim horis vel aduocari, vel demitti solitus fuerit, vt ex Martiali constat, dicente: Redde pilam, sonat æs Thermarum, &c. Descriptionem vel picturam Thermarum Diocletiani, quam habet in sua antiqua Roma Bernhardus G. mucci, depingi & huic tractatui addi, vt melius intelligi posset, curauit.

Adria-
nus Ju-
nini lib.
3. ca. II.
Anim ad
uersorū.

*PARS INTERIOR THERMARVM
DIOCLETIANI.*

PARS EXTERIOR THERMARVM.

DE NYMPHEIS.

Q V I D sint Nymphaea, duplex est opinio. Zonoras Monachus, qui de Græcorum Imperatoribus scripsit, in Leone primo, Nymphaea esse vult palatia publica, in quibus nuptias celebrarent illi, qui habitarent angustius: caque edificiis maximis, in quibus

A quibus Senatus cogeretur, plerunque adiuncta fuisse: qualia ædificia Romæ erât, Cu-
riæ, Senacula, Basiliæ. Alia Nymphaea putant esse loca publica, delectationis gratia
facta, in qua non ut in balneis, aut thermae, propter usum aqua deduceretur, sed
gratia potissimum, atque amoenitatis causa: & à Nymphatum statuis, quibus ornata
fuerunt, nomen traxisse. Verum ut de forma, aut usu illorum operum non satis con-
stat: ita maximè insignia fuisse, vel illud declarat, quod aut ab ipsis Imperatoribus
construerentur, ut de Nymphaeo Marci, ambitionis operis scribit Ammianus lib. 15.
de Alexandri Victor: de Gordiani, Capitolinus: aut ab Vrbis Praefectis, quale Clear-
chus Valentianus & Valente Imperatoribus extruxit Constantinopoli, & Flavius
Philippus reparauit Romæ. De Nymphaeis veteribus nullum ad nostra, aut Patrum
usque tempora durauit. Recens nunc est intra Neapolim & montem Vesuvium in
B villa Leucopetrea, cuius forma est talis: Ædificium ex marmore quadrangulare, ad
quod una sollemnido porta est aditus, & aliquot gradibus descensus. Ad dextram
introcunti ad caput, fons est aquæ limpidissimæ, ad cuius quasi custodiā accubat
Arethusa nuda, ex candidissimo marmore: solum varium & marmoratum, & canali
circundatum: in quod aqua ex fonte effluit. Paries ex conchis, lapillisque, albi, ni-
gri, flavi, purpurei coloris, quasi maltha illiti: ex quibus ex concharum composi-
tione, tanquam ductibus in pictura anni menses duodecim, & quatuor virtutes Politici
æ expressæ. Item raptus Proserpinæ: Pan canens fistula, & mulcens gregem. Præterea
imagines Nymphaeum nantium, nautantium, in piscibus ludetum: inter quos
Helle insidens Arieti, Siren Delphino, Europa, Taurus. In eodem ad singula latera
quatuor statuæ marmorea: Herculis leoninam gestantis: Panos agnum baiulantis:
Genij cani blandientis: Naiades nudæ, &c. Hæc Fabricius.

DE SENACVLIS.

S E N A C V L V M, inquit Varro vocatum, ubi Senatus, aut ubi Seniores consti-
tent: dictum ut Σενάτος apud Græcos. Idem Festus confirmat, indicans, Senaculum
esse locum Senatorum: & paulo ante: Senacula, inquit, Romæ tria fuisse, in quibus
Senatus haberi solitus sit, memoria reddidit Nicostratus in libro qui inscribitur, de
Senatu habendo: Vnum, ubi nunc est ædes Concordiae, inter Capitolium & Forum:
in quo solebant Magistratus, ut dicit Titinius, cum Senioribus deliberare: alterum
ad portam Capenam: tertium intra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum le-
gatis, quos in urbem admittere solebant, Senatus dabatur. Lampridius in Helioga-
bolo Senaculum appellat. Eadem etiam P. Victor tradit,

DE PISTRINI S.

P I S T R I N V M dicebatur, locus in quo farina molebatur: nomen habens à pin-
sendo, hoc est, contundendo: quod ante inuentum molarum usum frumenta in pila
communuerent. Pilæ autem erant vasæ concavae, in quæ antiqui siccata frumenta
immisso, pinsebant. Deinde murare, mansit Pistrixi nomen etiam illi loco, in quo
molis seruorum iumentorumque opera circumactis, fruges communuebantur. Inde
serui, qui aliquod flagitium commiserant, pœnae loco in Pristina tradebantur, & in
seruitutem eorum perpetuam, circumagendi scilicet molas adjudicabantur.

T A B E R N A E dicuntur ædificia qualiacunque popularis usus: præsertim è tabu-
lis constructa: Kram oder Kauffladen. Vverbis stade.

M I L L I A R I V M A V R E V M fuit columnæ in capite fori Romani, sub Satu-
riæ æde, prope arcum Septimi, in qua omnes Italæ viæ incisæ finirent, & à qua ad
singulas portas mensuræ regionum curserent. Martianus, Meminit eius & Plinius lib.
3 cap. 5.

I N S V L A E propriæ dictæ, quæ non iunguntur communib[us] parieribus cum vi-
cinis, circuituque publico, aut priuato cinguntur: à similitudine videlicet earum ter-
ratum, quæ flaminibus, ac mari eminent, suntque in salo positæ. Festus.

A R E A locus dicitur, ubi frumenta secta teruntur, & arecent. Propter horum si-
militudinem loca in urbe pura, id est, non ædificata, non constructa, etiam areæ ap-
pellantur. Varro.

De populo Romano, & eius prima diuisione

C A P . X V .

ACTENVS de Vrbe dixi, quomodo ea à Romulo primū condita, & à sequentibus Regibus: ac demum ab Imperatoribus, subinde aliis atque aliis montibus ac collibus Pomerio inclusi, ampliata & ab Octauio Augusto in xiv. regiones descripta sit: nunc institutus ordo requirere vide-

*Lib. 4. cap.
1. de Antiquo in re cuiusrum Romanorum.*

tur, vt de incolis etiam non nihil dicatur. Fuerunt igitur incolæ huius Vrbis appellari ciues Romani, quos Carolus Sigonius, vir clarissimus ita definit, quod sint homines liberi, qui Vrbem agriūmve Romanum inhabitarent. Quæ definitio cùm sit generalior, & poussimūn de iis, qui sub Regibus fuerunt, intelligenda: addit deinde aliam specialiorem, & quidem de iis, qui libera Republica optima lege id nomen habuerunt Optima, inquit, lege, is mihi ciuis Romanus videtur, qui domicilium, qui tribum, qui honorum potestatam est adeptus. Atque hac prolixè & eruditè explicat: quæ, qui vult, legere poterit. Nos verò iis omisiss, de eius ciuis, cuius definitionem modò recitauimus, præcipuis diuisionibus, quarum cognitio ad multa veterum, & classicorum Scriptorum loca intelligenda proderit, agemus. Inuenimus autem in veteribus Scriptoribus populum Romanum variè, aliis tamen atque aliis temporibus diuisum esse Primum quidem in Patricios & Plebeios: inde in Tribus: C tum in Curias diuisum iterum in Clases & Centurias: rursum in Senatores, E quites, & Popu lūm: pōst, in Optimates & Populares: in Nobiles: præterea Novos & Ignobiles: mentionē etiā fieri video Ingenuorū, Libertorū & Libertin. De his singulis operæ preciū erit, quid verteres Scriptores tradiderint, indicare. De Tribub, Cu riis, Centuriis, & Clasib, cum ea ad traditionem de Comitiis commodius referri possint, hic dicere supersedebo. Patriciorum igitur & Plebeiorum discrimen, & iura primū recitabo: inde de Patronis & Clientibus, cùm ex hac prima diuisione originem suam trahant: dicam tertio loco de tribus discretis ordinibus, Senatorio, Equestri & populari, vel Plebeio, verba faciam: tum quid de Optimatibus & Popularibus scriptum repererim, referam: pōst etiam de Nobilibus, Novis & ignobili bus, quinā ij fuerint, disputaturus: ad extremum, qui Ingenui, qui Liberti, quique Libertini dicti fuerint, explicabo.

Patricius secundum Plutar chum & Velleium

Prima igitur diuisis post Tribus & Curias, facta est in Patricios & Plebeios, instituta ab ipso Romulo, primo Romanorum Rege, de qua Dionysius lib. 2. sic scribit: Illustres, inquit, genere, & virtute celebres, opibusque, vt tum ferebant tempora, abundantes, quibus essent liberi, secretum ab obscuris, egenis, & humilibus. Inferiores fortuna homines Plebeios vocavit. hi Græcis sunt δημοτοι: Poriores verò Patres, siue quod àtate anteirent alios, siue quod haberent liberos, siue propter nobilitatē generis, siue propter hac omnia. Hæc Dionysius. Et addit, hunc mōrem sumptum esse ab Atheniensium Republic, qui etiam bisariam diuisit, multitudine, Patricios appellari ex illi tribus familiis, & pollentes opibus, penes quos fuerit ciuitatis regimē, cæteros ciues rusticos, quibus nullum in Republ. fuerit suffragiū. Quod verò officium fuerit, tum Patriciorum, tum Plebeiorum, id subiicit, inquiens: Romulus post quam discrevit potiores ab inferioribus, mox legibus latis præscripsit, quid utrisque faciendū: vt Patricij sacra curarent, Magistratus gererent ius redherent, secum Rem publicam administrarent, res urbanas obirent. Plebei verò ab his negotiis immunes (quippe qui talium imperiti essent, nec vacaret eis proper inopiam) agros colerent, pecora alerent, exercerent quæstusfa opificia, ne seditiones ori- rentur: sicut in aliis ciuitatibus, dum humiliores protrahuntur cubito à potentiori bus, aut egeni, ac viles excellentioribus inuident, &c. Hæc ille. Qui tamen paulò post scribit etiam hoc interfuisse inter Patricios & Plebeios, vt quoties Patricij cō vocarentur à Regibus præco quemque suo ac paterno appellari nomine: Plebeios verò misisti quidam cornibus bubulis concinentes in concionem contraxerint. Et hæc quidem primis temporibus differentia inter Patricios & Plebeios fuit. Procedente autem tempore, & impetratis à Patriciis Tribunis plebis, plurima dignitatua

Hadr. Iu nius in Nomen clature.

Adignitatum & honorum ornamenta: ut, Sacrorum quorundam curationem, Magistratus Curules: Consulatum, Dictaturam, Censuram, &c. quae antea solis Patricis concessa erant, per Tribunos suos Plebs Patribus extorxit: sicuti etiam connubiorum inter Patricios & Plebeios communionem, ut suo loco dicetur.

De patronis & Clientibus. CAP. XVI.

IVI S O vniuerso populo ad hunc modum in Patricios & Plebeios, affissimo eos Romulus vinculo colligauit. Commendauit, inquit Dionysius, Patriciis Plebeios, optione cuique è vulgo data, ut quem vellet, Patronum sibi legeret. Et inter alia, conferens hunc more cum Thessalourim & Atheniensium, Prisorum instituto, ait: Romulum hoc negotium appellatione decora coherestas: nominando Patronatum tutelam pauperum, & humiliū: addidisse etiam vtrisque commoda officia, excoigitata ciuili & perhumana copula. Constatbat autem in Patronatus, ut idem refert officis huiusmodi, iam inde apud Romanos durantibus. Patronos oportebat Clientibus respondere de iure, cuius illi rudes essent: & absentium æquè, ac præsentium curam gerere: facientes quicquid pro filiis parentes solent facere: quod ad pecunias & contractus attinet, & sustinere accusatoris imperium: &, ut compendio dicam, quietem eis, qua maximè opus haberet, parare à priuatis publicisve negotiis. Vicissim Clientum erat, Patronos iuuare eloquentes filias, si his parum esset pecuniae: & ab hoste captiuos redimere, vel ipsos,

Cvel eorum filios: priua carum quoque litium perditarum estimationes, & multas publicas pecuniarias pro eis solvere, idque sumptu proprio, non quasi fœnoris loco, sed ob referendam gratiam Publicorum quoque impendiorum, qua Magistrorum honorumve cauia sunt esse participes, non secus, quam coniunctos genere. Commune autem vtrisque erat, nefas esset alteris accusare alteros, aut aduersum dicere testimonium, ferrere suffragium, aut censeri inter inimicos: quod si quis deprehensus esset aliquid horum facere, tehebatur lege de Proditoribus, quam sanxit cet. libro Romulus conui & unquam eius criminis, cuius licebat, ut Diti sacrum, interficere: (mos enim Romanis, quos vellent impunè occidi, eorum corpora deuouere Deo cuipiam, præcipue Diis inferis, quod fecit Romulus.) Quapropter per multas aetas permanserunt mutua Patronorum ac clientum officia, haud secus, quam cognatae necessitudines, posteris per manus tradita. Et maxima laus erat Nobilium habere Clientes quam plurimos, tam hereditariarum clientelarum, quam partarum virtute propria. Ingénsque certamen erat vtrisque, ne vincerentur mutua gratia, & benevolentia: dum Clientes nullum Parronis negarent ministerium: vicissim Patroni nullo corrumphi possent prelio, ut Clientes molestari finerent. Tanta illis erat in omni vita temperantia, & felicitatem virtute, non fortuna metiebantur. Nec tantum in ipsa Urbe ples tuta erat Patriciorum patrocinio: sed & coloniarum, & sociorum, ac amicarum ciuitatum, & bello subactarum, quoque suis: habebat Patronos, quoquinque vellet è Romanis ciuibus. Et sèpenumero Senatus controuersias ciuitatum, ac gentium ad earum Patronos remisit, eorumque iudicia rata habuit: adeò-

Eque ab his initiis ex auctoritate Romuli, firma Romanis coaluit concordia, ut per dcccxx. annos nunquam ventum sit ad cædem & sanguinem: multis licet ac magnis inter pletem & honoratos exortis controuersiis de Republica, ut solet fieri in omnibus tam pàuis, quam magnis ciuitatibus: sed parentes, & monentes mutuum, & partim concedentes, partim imperantes à volentibus, per expostulationes ciuiles componebant negotia, &c. Hæc Halicarnassus. Eadem tradunt Liuius lib. I. & Plutarchus in Romulo, sed brevius.

De tribus ordinibus populi Romani, Senatorio, Equestris, & Populari, seu Plebeio. CAP. XVII.

FERA quidem, quæ de Patriciis & Plebeis, Patronis & Clientibus dixi, à Romulo instituta esse, Dionysij & Liuij testimonio confirmavi. Ex aëris autem Roma Regibus, populus Romanus in tres ordines distributus est: in Senatorium, Equestrum, & Populari: id quod multis veterum

auctorum locis probari potest: ex quibus hæc pauca sufficient: quod Liuius lib. 26. A Belli Panici dicit: Consensum Senatus, Equeſter ordo est ſecurus, Equeſtris ordinis plebs. Et Aufonius canit.

Martia Roma triplex, Equitatu, Plebe Senatu.

Quod idem conſirat etiam notissimum illud elogium: Consensum Senatus & Equeſtris ordinis populique Romani. Differ autem hæc diuīſio à priore: quod illa ciues Romani in certa genera vel gentes, hac in certos ordinēs diſtributi ſunt. Non enim omnes Patricij, Senatorēs, neque contrā omnes Senatorēs posterioribus tem- poribus Patricij fuerunt. Patricij enim dicti fuerunt, vt alibi eſt demonstratum, iij, qui à Patribus orti fuerunt: vel Parrum progenies, vt Liuius loquitur, quorū ma- gna multitudine fuīt: Senatorū autem certus fuit numerus. Et cùm posterioribus B temporibus ex Equeſtri ordine & Plebe multi in Senatum lecti ſint, maniſteſtum eſt, non omnes Senatorēs Patricios fuīſſe. Sed de Senatoribus plurima dixi in libro de Magistratibus Romanorū. Illud tantum hoc loco repeto: Senatorēs dictos fuīſſe eos, qui à Regibus primū, deinde à Consulibus, post Censoribus in Senatum lecti eſſent, ſue Patricij, ſue Equites, ſue Plebeij iideam eſſent. Senatorū autem fi- lij, nondum in Senatum lecti. Equites, ſue ex Equeſtri ordine fuēre, quod iam plau- nius fiet. Secundus ordo fuit Equeſter, de quo primū notetur, in hac diuīſione non intelligi eos, à Romulo ex omni multitudine trecenti numero lecti, quos Celereſ dixit, quīque à Tarquinio Prisco ad ſexcentorum numerum auſti fuerunt: neque etiam eos, qui equis ſtipendia meruerunt: (ij tamen quaſi fundamenrum & ſemina C Equeſtris ordinis erant) ſed eos, quibus publicus equus, & anulus à Censoribus datus: quīque ab iis in Equeſtre ordinem lecti fuerunt. Duplices enim fuerunt E- quites: alij oppoſiti peditati in exercitu: quales fuerunt omnes, qui equo priuato meruerūt, & illi nihil ad hūc ordinem pertinuerunt: alij verò oppoſiti Senatoribus, qui neque Senatorēs, neque de plebe fuerunt, ij hunc ordinem conſtituerunt. Hos neceſſe erat à Censoribus in Equeſtre ordinem legi. Legebantur autem ij, quibus censuſ equeſtris eſſet, qui erat ſextertium quadringentorum millium, teste Suetonio in Iulio Caſare. Assignabatur iis equus publicus à Cenſore: (Varro lib. 7. de Ling. Lat. vocat eum mille aſſarium) item anulus aureus, qui eos à Plebe di- ſtingueret. Vtibantur etiam angusto clauo, quo à Senatoribus, quorum inſigne D latus clauus erat, diſcernerentur. Sed & hoc obſeruandum, eos qui ex Equeſtri ordine in Senatorium lecti fuissent, vel Magistratus geſſiffent, Equites eſſe deſiſſe: ſicut contrā, qui patrimonio conſumpto, cenuſum Equeſtre non habe- rent: vel quibus propter flagitia equum publicum & anulum aureum Cenſores ad- emiſſent, de populo, vel plebe eſſe coepiſſent. Tertijs ordo fuit Popularis, ſue Plini. lib. 33. cap. 1. de Populo, vel Plebe. Fuerunt autem de Plebe vel Populo omnes ij, qui neque Se- natores, neque Equites erant. Patricij quidem, qui in Senatum nondum lecti eſſent, neque Equeſtre cenuſum haberent. Equites autem, qui patrimonium conſumpti ſent, vel quibus propter flagitia equi publici, & anuli aurei adempti eſſent. Plebeius verò id eſt, ex plebeis, vel inferioris fortuna hominibus natus, qui Patricij oppo- nebantur. Si minūs haberet, c d ∞. de populo erat: si c d ∞ haberet, equumque pu- blicum obtinuifſet, anulōque vteretur: quamuis plebeius, id eſt, plebeij geoſſi, erat tamē eques: & ſi ex equite in Senatum à Censoribus lectus eſſet, Senator. Sic igitur Patriciorum tres ordinēs fuerunt, ſicut & Plebeiorum: Ciues Romani Patricij & Plebeij Senatorēs: Ciues Romani Patricij & Plebeij (Equites: Ciues Romani Pa- tricij & Plebeij de populo, vel plebe. Qui de populo vel plebe erant, ſi propter flagi- tia aliqua à Censoribus notarentur, ærariſ ſiebant, & in Čeritum tabulas reſerbeban- tur: quod quid ſit, alibi explicabitur. Quod etiam in ſpectandis ludis Senatorēs ſe- paratas ſedes ad Equitum & Plebeiorum: Equites item separatas suas ſedes à Sena- torēs & Plebeiorum: Plebeij, vel qui de populo erant, etiam ſuas proprias & ſepa- ratas à reliquis habuerint: quodque ex ordine Equeſtri Iudices lecti fuerint, ex ſe- quentiibus libris intelligetur.

Eadem
de Equeſtri ordi-
ne habet.
Alexander ab A-
lexandro.
Genial.
dier. lib.
2. cap. 29.
Plini. lib.
33. cap. 1.
Op. 2.

E
F
D
E
F

A De Optimatibus, & Popularibus. CAP. XVIII.

Vas divisiones ciuium Romanorum haec tenus habuimus: quarum prima natura fuit altera Iuris. Sequitur nunc tercia, quae est factionum: quia alij Optimates, alij Populares sunt dicti. Primum hoc loco monendum videtur, vocabulum populi non vero & eodem modo semper accipi. In prcedenti enim capite populi vox certum aliquem ordinem ciuiam Romanorum designauit, eorum videlicet, qui, siue Senatorio, siue Equestris, siue Plebeio loco natu*ri* essent, a Censoribus tamen neque in Senatorum, neque in Equestrem ordinem relati erant. In hoc capite popularis notat eum, qui seditionis ciuibus res nouas molientibus adhaeret, aut Reipublice incommodus est. Et si autem ferè semper duo factiorum genera in Republica fuerunt, ut ex historiarum Scriptoribus liquet: tamen maxime post Appii Cæci censuram, ea exarisse videntur, teste Liui libl. extremo Decadis. i. Cum enim scriptis est de Appio Censore, quomodo is primus Senatorum Libertinorum, filiis inquinasset, & quomodo Nobiles id ægrè tulissent, hæc verba subiungit. Ex eo tempore, inquit, in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus, auctor & cultor bonorum, aliud Forensis factio tenebat: donec Q. Fabius Censor, simul concordia causa, simul, ne humillimorum in manu comitia essent, omnem Forensem turbam excretam in quatuor tribus coniecit, urbanasque eas appellauit. Hæc Liuius. Quibus ex verbis, licet aliquomodo, quinam Optimates, quique Populares dicti fuerint, intelligi possit: tamen clarius idem fiet ex Cicero, cuius insignem locum de hac re ex Oratione eius pro Sextio, *huc transcribam*. Sic autem inquit: Duo genera in hac ciuitate semper fuerunt eorum, qui versari in Reipublica, atque in ea le excellentius gerere studuerunt, quibus ex generibus alteri Populares, alteri Optimates, & haberi, & esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini iucunda esse volebant, Populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur. Et paulò ante: Omnes Optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis, impediti &c. Horū qui voluntati, cōmodis opinioni in gubernanda Republica seruunt, defensores Optimatum, ipsique Optimates grauissimi & clarissimi ciues nominantur, & Principes ciuitatis. Quid est igitur propositum his Reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, & quò cursum suum dirigere debeant? Id, quod est præstantissimum, maximèque optabile omnibus tanis, & bonis, & beatis, cum dignitate ocium. Hoc qui volunt, omnes Optimates: qui efficient, summi viri, & conferuatoris ciuitatis putantur. Hæc Cicero. Fuerunt ergo Optimates, qui Reipublicæ commodis, & maiestati studuerunt, siue illi Patrici, siue Plebeii generis, siue Senatorii, siue Equestris, siue Plebeii, vel Populares ordinis essent. Populares autem, ut idem auctor dicit, appellantur ij, qui aut propter metum, peccatorum suorum concisci, novos morus conuersationis que Reipublicæ querunt, aut qui propter iustitiam quendam animi fuorem, discordias ciuium, ac seditione pascuntur: aut qui propter implicacionem rei familiaris, communī incendio malunt, quam suu desflagrare, siue illi Patricii sint, siue Plebeii, siue Senatores, siue Equites, siue de populo. Seditiones porrò Romæ plurimas inter has factiones ortas, testantur Historia. De Imaginibus multa obseruatione dignissima collegit vir clarissimus Iustus Lipsius libro Electorum cap. 29. quem consule.

Qui Nobiles, Noui, & Ignabiles fuerint.

C A P. XIX.

Eæc ciuium Romanorum, quæ nunc sequitur, diuisio, à iure imaginum est sumpta. Fuerunt autem, ut rem breuissime complestar, Nobiles dicti, qui majorum suorum imagines habuerunt: qui suas tantum, non autem majorum etiā suorum imagines habuerunt, Noui: qui vero nec majorum, nec suas habuerunt, Ignobiles appellari. Ut ita ius imaginum nihil aliud sit, quam ius nobilitatis. Sed ut planius intelligatur quid sit habere imagines, prius quid imagines fuerint, explicadū erit. Imago, ut Polybius libro 6. docet, est insignis:

alicuius viri simulacrum, oris similitudinem artificiosè effictam coloribus pigmentisq; adumbratam, referens, quod in insigniori & celebriori domus parte ligno armario includebant. Hæc ille. Non autem omnibus imaginem sui ponere licet: sed iis tantum, qui Magistratus curules gessissent: quales fuerunt primùm AEdiles curules, Prætores, Censores, & Consules. Cùmque hi Magistratus primùm solis Patriciis patuerint, sequitur etiam Patricios primùm solos ius imaginis habuisse. Postquam autem hi honores plebi communicati sunt, eos ius ponendi imaginem simul accepisse, dubium non est. Ceterum & hoc obseruandum de imaginibus, Romanos festis diebus, apertis armariis illas exornasse: cùmque ex domesticis quispiam esset mortuus, eas in funere extulisse: addito, ut magnitudine quām simillimæ apparerent, reliquo corporis trunco: vestibus autem exornatas: si Consulares, aur cum imperio fuissent, pretextis: si Censorij, purpureis: si triumphales, auro intertextis, atque curru, fasceibus & securibus, alisque Magistratum insignibus prælatis, in rostra esse perlatae, vt Polybius loco suprà citato annotat: cum quo consentit Plinius, cuius insignem locum ex libro 35. capite 2. quia hunc Polybij eleganter explicat etiam adscribam. Sic autem inquit: Aliter apud maiores in atriis hæc (imagines) erant, quæ spectarentur, non signa externorum artificium, nec era, aut marmorea. Expressi cera vultus, singulis disponebantur armariis, vt essent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera. Sempérque defuncto aliquo, totus aedebat familiæ eius, qui vñquam fuerat, populus. Stemmata verò lineis discurrebant ad imagines pictas: Tablina condicibus implebantur, & monumentis rerum in Magistratum gestarum. Alię in foribus, & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis hostiis spoliis, quæ nec emptori refringere liceret: quæ etiam Domini mutatis, domus ornamenta erant. Eratque hæc simulatio summa & ingens, exprobrantibus testis quotidie, imbellem Dominum intrare in alienum triumphum. Extat Messallæ Oratoris indignatio, quæ prohibuit inseri genti suæ Leuinorum, aliam imaginem. Similis causa Messallæ seni expressit volumina illa, quæ de familiis condidit: cùm Scipionis Africani transisset atrium, vidissètq; adoptio ne testamentaria Salutationis (hoc enim ei fuerat cognomen) Africanorum dedecore notam irrepentem Scipionum familię. Sed pace Messallarum dixisse liceat, etiam mentiri clarorum imagines, erat aliquis virtutum amor: multoq; honestius, quām mereri, ne quis suas expeteret. Hæc Plinius. Porrò poni solitas eiusmodi maiorum imagines cum titulis suis in prima èdium parte vt eorum virtutes posteri non solum legerent, sed etiam imitarentur, docet Valerius. Ex his intelligi datur, Nobiles eos dictos, qui maiorum suorum imagines haberent: id est, quorum maiores Magistratus Curules gessissent: Nouos autem, qui suas tantum imagines haberent: hoc est, quorum maiores nullos Magistratus Curules, ipsi autem gessissent: quorum neque maiores, neque ipsi, Magistratus Curules gesserant, ij Ignobiles erant, & dicebantur.

De Libertis, Libertinis, & Ingenuis.

CAP. XX.

SÆPTE meoptio sit in veterum scriptis Libertorum, Libertinorum, & Ingenuorum: quorum tamen vocabulorum propriæ significations non omnibus obviæ sunt. De iis igitur etiam aliquid est dicendum. Non eodem semper modo hæc vocabula accepta sunt. Primis enim temporibus ita fuerunt distincta, vt Ingenuus diceretur is, qui ex duobus Ingenuis, vel Libertinis natus esset: Libertinus, qui ex duobus Libertis: Libertus, qui aliquando seruitutem seruisset, & ex illa manumissus esset. Aliquantò autem post Appi Cæci censuram, Liberti & Libertini pro iisdem accepti fuerunt: & tum Ingenui dicti, qui ex Libertis, vel Libertinis, id est, iis, qui aliquando seruierant, & manumissi erant, fuerunt nati. Vbi tamen hoc discrimen inter duo ista, Liberti & Libertini vocabula, obseruatum fuit, vt Liberti dicerentur respectu Patronorum: Liberti pi vero, respectu Ingenuorum: & ita vocabulo Liberti priuatus quidam respectus: Liberti

A Libertini autem vocabulo publicus respectus, videlicet hominis conditio significatur: quam differentiā prolixè tradit, & explicat Laurentius Valla Elegantiarū lib. 4. cap. 1. Et hanc posteraam horum vocabulorum significationem Iuris consulti etiam rerinerunt: ut de aliis non dicam, qui mihi parū sunt cogniti: in Institutionibus Iustiniani libro 1. tit. 4. ingenuus sic dicitur: Ingenuus is dicitur, qui statim vt natus est liber est: siue ex duobus ingenuis matrimonio editus sit, siue ex libertinis duobus: siue ex altero Libertino, & altero Ingenuo. Sed & si quis ex matre nascatur libera, patre vero seruo. ingenuus nihilominus nascitur, quēadmodum qui ex matre liberta, & incerto patre natus est: quoniam qui vulgo conceptus est, &c. Libertini autem tit. eiusdem lib. 5. despiciuntur, iij. qui ex iusta seruitute manumissi sunt: & recte,

B quia vius hoc iam obtinuerat, vt Libertini dicerentur, qui manumissi essent. Fuisse autem primum aliam Libertorum, aliam libertinorum rationem ex verbis Suetonij appareret, quā in vita Claudij sunt eiusmodi: Latum clavum (scilicet Imperator Claudius: de eo enim loquitur) quamvis initio affirmasset, non lectorum Senatorem, nisi cuius Romani abnepotem, etiam Libertini filio tribuit: sed sub conditione, si prius ab Equite Romano adoptatus esset. Ac sic quoque reprehensionem verens, etiam Appius Cæcum Censorem, generis sui proauctorem, Libertinorum filios in Senatum allegisse docuit: ignarus, temporibus Appijs, & deinceps aliquando, Libertinos dictos, non ipsos, qui manumitterent, sed ingenuos ex his procreatos. Hæc Suetonius, cuius postrema verba eū sensum habere: Claudiū Imperatorē ignarum fuisse, Libertinos temporibus Appijs Cæci Censoris dictos esse, qui suo tempore erant Ingenui, ex manumissis procreati, nemo non videt. Hinc igitur intelligi potest, quod discrimen inter Ingenuos, Libertinos & Libertos fuerit. Carolus Sigonius libro 1. de antiquo iure ciuium Romanorum, cap. 6. paulo aliter Suetonij verba enarrat, & eum reprehendens, ac erroris insimulans, vt qui Libertinos & Ingenuos pro iisdem acceperit, putat Libertinos eos appellatos, qui ex seruitute manumissi fuerint: qui autem ab iis generati sint, quod proprium nomen non habuerint, Libertinorum filios nuncupatos, non Libertinos. Sed cùm verba Suetonij clara sint, mihi prior sententia, quam pluribus probat argumentis Aldus Manutius junior lib. 3. de quæstis per Epistolam magis placet. Antonius etiam Vacca

Volumi-
ne I.

Exposi-
tionum

locorum
obscurio-
rum.

rum, &
paratu-
lorum &

adæctas

adit. 5.

Aldus

Manu-
tius lib. I.

de Quæ-
stis per

epistola,

Epiſt. 7.

D Jurisconsultus Imolensis alicibi scribit, antiquioribus temporibus Libertinorum appellationem sic acceptam fuisse, vt Libertini dicerentur, quicunque in infinitum descendissent ex iis, qui olim manumissi essent: Ingenui autem, quorum maiorum nemo seruitutem seruisset. Sed nec hoc conuenit cum vlo veterē scriptore. Libertinorum enim, qui Libertorum, seu manumissorum filii erant, matos, ingenuos fuisse, ex superioribus liquet. Sed satis apertam illorum vocabulorum significationem iam esse puto. de iure quoque eorum pauca addam. Libertus antiquis temporibus (de prima enim significatione hic loquor) ciuis erat, sed publico nullo, nisi Apparitoris, aut coactoris fungebatur munere. Apparitores autem erant, vt post ostenderetur, Scribæ, Præcones, Interpretæ, Accensi, Lictores, Viatores, Statores. Hæc enim E veteres munera, vt Ciceronis ad Fratrem epistola declarat. Libertis deferebant, ex cepto tamen scriptu. Polte vero Scribæ quoque Liberti fuerunt: tuleruntque hi suffragium in quatuor urbanis Tribubus, quæ rusticis ignobiliores erant.

Libertinus, Liberti filius, sicut codem iure.

Ingenuus, Libertini filius, Liberti nepos, sicut iure meliore: fert enim suffragium in Tribu rustica: Magistratus tamen non capit, neque Senatorij, neque Equestris est ordinis, sed tertij: id est, de Plebe.

F Ingenuus, Ingenui filius, Libertini nepos, Liberti pronepos, meliore quam pater iure est. Eques enim Romanus esse potest: sed aditum in Curiam non habet, quod est Suetonij verbis elicitur, qui Senatorium ordinem tribui solitus à veteribus ostendit, non ciuium Romanorum proneporibus, verū abnepotibus.

Ingenuus, Ingenui filius & nepos, Libertini pronepos, Liberti abnepos, meliore quam pater & anus est iure, In Senatum enim legi potest, & honores, Magistratusque, &c. Et hæc quidem de eorum iure. Nunc, quia manumissionis etiam facta metu in hoc capite est, de ea pauca erunt dicenda. Tribus modis seruos manumisisti

consecutus. Seuerinus interpres Topicorum Ciceronis, affirmat: aut si quis seruus consentiente, vel iubente Domino nomen suum in censum derulisset: aut virga in caput suum à Prætore imposta, quæ vindicta dicebatur, in libertatem vindicatas esset, aut à Domino testamento liber relictus esset. De manumissione, quæ per censum sit, atque à Servio Tullio, vi. Romanorum Rege originem traxisse creditur, Vlpianus loquitur, inquit: Serui, qui in peculio centum haberent, aut quibus eas facultates Domini impartiarent, si eos Domini in censum ciuium à Centoribus adscribi iuberent, libertatem consequerentur. Vindictæ rationem intulisse fertur P. Valerius Poplicola, anno primo post exactos Reges, cum de præmiis Vindictis serui, qui coniurationem indicaverat, ad populum tulisset: à quo etiam vindictæ nomen duxit fuisse existimat ruin alijs, tum Liuius libro i. decad. i. scribens: Præmium B indici, pecunia ex ætrario, libertas & ciuitas data. Ille dicitur vindicta liberatus. Quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant, Vindici ipsi nomen fuisse. Post illum obseruatrum, ut qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur, &c. Hæc autem potestas primùm penes Consulem fuit, post ab eo ad Prætorem urbanum translata est; ut vindicta, id est, virga in caput imposta, (eam enim vindictam dicebant) manumitteret. Morem veterem circa hanc manumissionem obseruatum, eleganter descripsit Carolus Sigonius ex Boëtio, Festo, Valerio Probo, & Donato, his verbis: Qui manumittere, inquit, seruum apud Prætorem volebat eius, quem manumittere volebat, caput, aut aliud membrum tenens, ad Prætorem, ita dicebat: Hunc hominem liberum esse volo: & emittebat eum è manu. Idem tamen Sigonius alio loco ex Isidoro libro 9. refert, Romanos eos, quos manumittebant, alapa percussos, circumegisse, atque ita de manu misisse. Prætor autem vindicta, id est virga eiusdem serui capitri imposta, ita dicebat: Dico eum liberum esse more Quiritium. Inde conuersus ad Lictorem addebat: Secundum tuam causam, sicuti dixi, Ecce tibi vindicta. Tum Lictor, accepta à Prætore vindicta, caput serui percutiebat, faciem palma, tergumque verberabat. Quibus actis, nomen manumissi in Acta à Scriba referebatur, adiecta causa manumissionis. Addit autem Sigonius ex Caio, D. de manumissis vindicta, non fuisse omnino necesse pro tribunali manumittere. Itaque plerisque in transitu seruos manumitti solere, cum aut lauandi, aut gestandi, aut ludorum causa prodiisset Prætor. Haecenas ille. Hinc deductum esse opinor eum inorem, quem hodie obseruant Nobiles, atque alij potentes Domini, donantes seruos iure gestandi arma, quod nostra lingua dicitur, *wiehrhaftig machen*.

*Curruntur
manumittendi modus*, ut
com. ca.
4.
*Institutiones
Iustiniani* &
Theophilii libro L.
5. ac dicebantur Ciues Romani. Quod si quis tempore seruituris commisisset aliquod crimen, propter quod notis in fronte, & stigmatis computus, vel in publicos carceres coniectus fuisset: aut propter delictum aliquod verberibus affectus, illud confessus esset, ac deinde gratia cum Domino inita, manumissus ab eo fuisset, ex lege Alia Sentia, Liberius Deditius siebat, ac insimam libertatem accepiebat. De manumissione multa habet Iacobus Ruardus libro 4. Variorum, capite 9, & libro singulari de auctoritate Prudentium, capite 7. ubi omnes mo-

A dos diligenter explicat. Quædam etiam apud Antonium Cuiacum I. C. libro 2. Lestionum subsecuarum Iuris civilis, cap. 9. Apud Iacobum Cuiacum Observatio- num libro 5. & capite 13. & libro 7. cap. 20. ut de aliis interim taceam. Notat præ- terea Adrianus Turnebus Aduersariorum libro 18. cap. 3. ex Martiale, ordinem quendam inter Patronorum Libertos fuisse, vt qui maiori auctoritate apud Patro- nos essent, Liberti primi: qui secundo ab his loco essent, secundi: qui tertio: tertii di- cerenrur. Quod etiam in libertabus obseruatum fuisse ex veteribus aliquot inscri- tionibus idem probat.

Addam Coronidis vièè antiquam manumissionis formulam, quam recitat Iaco- bus Cuiacius Iuri consultorum nostra ætate facilè princeps, ex antiquo exemplo, vnde colligi potest, moris fuisse, vt Domini seruis suis, quos manumitterent, scripto etiam nullam manumissionem confirmarent. Formula autem hæc est: Ille ciuis Ro- manus esto, ita vt ab hodierna die ingenuus, atque ab omni servitutis vinculo secu- rus permaneat, tanquam si ab ingenuis fuisse parentibus procreatus. Eam denique pergit partem, quamcumque elegerit, vt deinceps nec nobis, nec successoribus no- stris ullum debeat noxia conditionis seruitium: sed omnibus diebus vita sua sub certa, plenissimâque ingenuitate, sicut alij ciues Romani, perhunc manumissionem, atque ingenuitatis titulum, semper ingenuus & securus existat, &c. Tantum habui, quæ de præcipuis populi Romani divisionibus dicetur. Nunc cum institutus ordo requirat, vt de religione illius populi dicam, huius libri finem faciam, ac in sequenti, Deo proprio, de

Diis agam.

* *

* *

LIBRI I. FINIS.

GENE

IBOTHA LIBR. D. G. M. A. 1615
**GENERALISSIMO ATQUE EXIMIA
 SPE VIRTUTIS ET DOCTRINÆ
 PRÆCELLENTI ADOLESCENTE,**
 IOANNI GEORGIO ab Heusenstein Baroni
 Austrio Domino suo clementissimo,

S. D.

AR DIOR sum, Generosissime Domine Ioannes Georgi,
 Baro Illustris, in exoluenda fide, quam tibi in proximis Comitys
 dare memini. Pollicitus enim eram, me breui ad te missurum
 aliquid collectaneorum meorum (nihil enim sunt aliud) de qui-
 bus tum primum cogitabam. Verum multis modis impeditus
 sum quo minus eo tempore, quo constitueram, promissis satisfacere potuerim. Ne-
 que vita mea ratio passa est, ut vni illi rei vacarem: id quod tamen necesse fue-
 rat, si & promissione mea & tua: aliorumque expectacioni sati fieri debuisset.
 Verum sat scito, si sat bene, inquit ille. Tu velim hoc leuidense munusculum à
 me hilari fronte accipias, studiumque meum boni consulas, & in hac tua atate
 bonis artibus operam diligenter natus. Valeas ingenuo præ multis alijs vestri or-
 dinis. Habes parentes Illustris, qui te & in virtutis studio, & in optimarum arti-
 um scientia multum proficere mirum quantum exoptant. Intuere illustrem vi-
 rum Patrem tuum, qui propter eruditionem, & raras virtutes tribus potentissi-
 mis Romanij Imperij Monarchis fuit acceptissimus, & gratissimus. Hoc &
 tu consequeris, si vxi coepisti, pleno gradu ad virtutis, & optimarum artium stu-
 dium contendeleris. Propone tibi, & alios quoque vestri ordinis viros illustres, quos
 propter excellentem eruditionem, gloria & gratia apud potentissimos Principes
 florere vides. Inter quos non silenti mili sunt Generosus & Illustris vir Richardus
 Streinius Baro Austrinus, omni liberalium artium cognitione, & grauissi-
 marum facultatum scientia excellentissimus: atque lumina illa Gallie Julius
 Cæsar Pater, & Iosephus filius Scaligeri, qui in tanta eruditoru luce sic eminet.

Vt pura nocturno renidet
 Luna mari. Gnidiūsve Gyges.

EAd sempiternam memoriam fuisse hoc seculū præ multis alijs felicissimum, quo non tantum inferioris generis homines, sed etiam summi nobilitate viri bonas literas colunt, sūa que operas ad eas è puluere excitandas & illustrandas, conserunt. Vide, quo prouehar Ioannes Georgi, admiratione virtutum in summis illis viris, qui in tanta fortuna & honorum sublimitate, ac celstitate constitui, tam solliciti etiam sunt de bonis literis. Quos viros, si tu imitandos tibi proposueris, habebit & Respublica Christiana aliquando virum, cuius industria & virtu-
 tibus innari: & literarum sectatores Patronum, quo ipsi gaudere possint. Vale
 Generose Ioannes Georgi, & literas ama. Ratispona. a.d.v. 1. Idus Ianuarij. An-
 no ab Orbe redempto. c. 10. xxc.

T. Generositati ad omnia obsequia promptus,

IOANNES. ROSINVS.
 ANTI

ANTIQUITATVM ROMANARVM LIBER II.

DE DIIS, ET EORVM TEMPLIS, sive Aedibus sacris.

Dixi quæ origo fuerit Vrbis Romæ, à quibus condita & ampliata fuerit, quæ præcipua in Urbe ædificia, secundum quatuordecim regiones: addidi deinde quædam de Ciuiis, & præcipuis eorum differentiis, iam instituta illius Populi consideranda veniunt. Illa vero circa religionem & Reipublica gubernationem versantur. Quia autem in omnibus recte & bene constitutis Rebus publicis primum locum obtineret, & obtinere iure debet Religio, id est nos etiam de ea primum dicendum esse arbitrati sumus. Ciceronis sententia celebris est, à Diis immortalibus agédi nobis capienda esse primordia, qua de causa ipse leges aliquot cōscripturus, primū eas recset, quæ ad religionem & cultū Deorum pertinent: deinde politicas subiicit: quem ordinem & nos sequi volumus. Cæterū autem quām de Diis agere incipiamus, non alienum ab instituto & officio etiam nostro esse existimamus, si quorum Scriptorum auxiliis præcipue vñsumus, indicem, vt candidus Lector id nobis cùm sciat, & si quæ videbūtur, hic breuius tradita esse, ex illis quorum nos auxilio vñsumus, auctoribus prolixiorē de singulis disputationē petere possit. Ea igitur omnia, quæ hic cum studiosis Lecto-ribus communicamus, haud sumus, atque desumptissimus ex rerum Romanorum Scri-ptoribus, Liuio, Plutarcho, Dionysio Halicarnassō, Dione & aliis, quorum nomina suprà recensuimus. Post illos non parum nobis adiumenti attrulit lectio Agellij, Macrobiij, Varronis de Lingua Latina, Festi, Nonii Marcelli, Plinii, Augustini de Ciuitate Dei, & Commentariorum in eosdem libros Ludouici Viuis, Bartholomai Marliani, Georgii Fabricii, Lilii, Georgii Gyraldi, & aliorum, quorum nomina si-cubi occurrent, quæ ex iis descripta sunt, nequaquam silentio præteribimus. Scri-ferunt etiam ante nos de Diis, & genealogia Deorum gentilium plurimi: videlicet, vt ex multis paucos adducam, Appollodorus in suæ Bibliotheces libris, qui à Benedicto Ægio ex Græco in Latinum sermonem translati sunt, Hesiodus, Phurnucus, Palæphatus, Fabius, Fulgentius, Albricus Philosophus: item apud Romanos Euemerus, cuius libri non amplius extant. Inter recentiores Ioannes Boccatus de genealogia Deorum gentilium libros 15. edidit, Georgius Pictorius Apotheosis tam exterarum, gentium quām Romanorum Deorum libris tribus complexus est, Julianus Amelius de cognominibus Deorum gentiliū libros tres colligit. Omnia autem diligentissime de iis commentatus est Lilius Gregorius Gyraldus, quē ego nō semel colului. Porro hac mea scriptione, nihil opus fuisse, si adhuc extarent M. Terentij Varrois tres de Diis libri, quorum Augustinus aliquoties meminit. Sed perierunt illi. Itaque si quæ de iis, scire volumus, ea oportet nos cum maximis la-boribus ex variis & infinitis penè Scriptoribus conquirere. Verum de Scriptoribus quos ego sequor satis. Tu beuenole Lector, ista legens, mecum deplora ingentem

humanae naturae cæcitatem, qualis ea sit, nisi à Spiritu sancto & Dei verbo illuminetur: atque Deo gratias age, quod è tantis ac plus quam Cymoriis tenebris elementer nos eripuerit, nobisque in sacrosancto verbo sui veram cognitionem reuelauerit. Videbimus igitur quales Romani Deos, & Deas colueriat.

Vnde Deus dicatur, quid sit, & quot differentiae Deorum apud Romanos fuerint CAP. I.

DEUS dicturi, primùm vnde vocabulum ortum sit, inquiremus. Hic autem varia se ferunt eruditorum sententiae. Alij Latinum vocabulum DEVS, à dando deducunt, quod Deus dicit omnia, alii sic dictum putant, quod ei nihil desit. Contrà alii à Græco Δέος, quod timorem siue merum significat: primus enim, vt Statius & Petronius Arbitri canunt, In orbe Deos fecit timor. Plerique à Græco θεός deducunt, cuius deriuatio itidem varia & multiplex est. Sunt enim qui à verbo θέω, quod currere significat, formatum volūt, quia homines Cœlum, Lunam, Solem, & alia astra propter motus & cursus velocitatem Deos esse putant, & coluerint. Plures tamen à θεόποιη, quod est video, vel speculator, quia Deus omnia videat, & quia in ipso etiā Deo, tanquam speculo omnia cernantur, deriuant, quæ etymologia videtur reliquis verisimilior.

Quid Deus sit, nobis ex sacris Literis ignotum non est. Cum autem de gentiis Diis hic nobis sermo sit, ideo quid illi de Deo senserint, & quomodo eum definierint, considerandum est. Sed quis potest omnia commenta Ethenicorum recensere. Videantur varia Philosophorum sententiae apud Ciceronem de Natura Deorum, & apud Liliū Gyraldum. M. Terentius Varro, vt est apud Aurelium Augustinum in ea est opinione, Deum esse animum mundi, ipsumque mundum Deum. Ridicula profectò definitio, quam pluribus exagit & refutat Augustinus. Plinius de Deo verba faciens, scribit: Quisquis est Deus, si modò est alius quam scilicet Sol, & quacunque in parte, totus sensus est, totus, visus, totus auditus, totus anima, totus animi, totus sui. Ridiculus & hic est, & quid dicat, ipse ignorat. Melius Plato definit Deum mentem aternam, causam boni in natura.

Cæterum vti de Deo quis esset, Ethenici nihil certi habuerunt, ita etiam de numero Deorum mirum in modum hæstauerunt. Plurimi quidem, & i sapientiores, vnum tantum Deum esse voluerunt, cui à veritate & diversitate officiorum varia & diversa nomina sunt indita, sicut etiam Macrobius multis capitibus conatur omnes

Li**b.** 1. Sa-
tur cap.
17. & se-
quenti-
bus. lib. 2.
de legib.
cap. 7.

Deos alias ad Apollinem sive Solem referre: & Plinius eos qui pluralitatem Deorum induxerunt, falsè ridet: verum tamē inualuit etiam ea opinio, vt plures esse Dii crederent, nec vnu tot mueribus obwendis par esse existimaretur. Atque vt proprius ad propositum accedamus Romanos ingentem Deorum multitudinem coluisse, quis nescit, sed non fuerunt omnes in pari honore & auctoritate: verum in certos ordines, & certas quasdam classes distributi. Alios enim maiorum gentium, quod præcipuas partes in rerum administratione haberent, alios minorum gentium obmeriti paupertatem appellarent. Varro Deos Romanorum in duas classes distribuit in certos & incertos. Certos appellat publicos, quibus Romani publicè aedes ædificavit, quosque pluribus signis ornatos notauerint. Incertos autem, quorum certa ratio reddi non possit, qui sint. Cicero tres ordines Deorum recenset, vnum eorum qui celestes semper habiti sunt, qui etiam maiorum gentium Dii vocantur: alterum eorum, quos in celum merita vocarint, qui & Semidei & Dii indigentes appellantur: tertium eorum, propter quos detur hominibus a secessus in celum. Cuius partitionem nos etiam in hoc libro sequi instituimus, ita vt primùm de maioribus, deinde de Semideis, tum de virtutibus Deorum Dearumve nominibus insignitis dicamus: quibus addemus etiam alios Deos, quibus singulis sua munia in rerum administratione sunt attributa, quique minores, sive minorum gentium Dii & Semones appellantur, vt suo loco docebimus. Nam verò antequam de Diis dicere pergamus, de sacris ædibus, & aliis locis vbi cultum diuinum numinibus suis Romani exhibuerunt pauca monebimus.

Li**b.** 2. de
legib.

Quid

A Quid Templum sit, quid Fanum, Delubrum, Aedes, Aedicularia, Ara, Lucas, &c. CAP. II.

RE LIGIOSE Romani suos Diuos colebant: construebant enim iis maximis sumptibus tempula, fana, delubra, de quibus quomodo inter sece different, panca dicemus. Templum dici vult Varro à templando, vel tuendo, & triplicem habere significationem: primum significare cœlum: deinde cœlla loca in aere, vel in terra, quæ Augures caprandonorum Auguriorum causa definire solebant, quæ tempula dicebantur, quod ex omni parte, vel quod ex iis omnis pars conspicere posset; tertio vero significare loca sub terra. De prima & tertia significatione nobis nihil dicendum est: de secunda significatione agetur libro sequenti, vbi de auguriis disputandum erit. Ab eo vero templo, quod ab Auguribus definitur, quia id oportet septum esse circum quaque, nec plus quam unum introitum habere, sicuti alibi ostendetur. Factum est ut etiam alia loca septa, & unum tantum introitum habentia Tempula appellarentur, etiamsi sacra non essent. Ita Festus: Templum significat & aedificium Deo sacramum, & tignum, quod in aedificio transuersum ponitur.

C AEDES autem sacræ Tempula dicta fuerunt, quod essent quasi aedes Deorum, sicuti cœlum etiam, quod domicilium Deorum esset, Templum dictum fulsse, paulo ante est indicatum. Solebant porrò tempula illa ab hominibus propter certas causas voveri, cuius rei multa exempla in historiis reperiuntur, & paulo post quadam recitatabantur. Quando vota erant, & id, propter quod vota erant, prosperè successerat, tum definiebantur, vel certi illius templi fines constituebantur, id quod dicebatur effari tempula, teste Varrone, vel sistere fana. Sic enim Pompeius Festus: Sistere fana cum in urbe condenda dicitur, significat loca in oppido futurorum sanctorum constituerre. Id vero ab Auguribus fieri solitum docet Varrone. Vbi ita definita essent, tunc condebantur, condita dedicabantur ab iis, qui ea voulissent: tandem ab Auguribus, inaugurabantur: id est, suis auguriis sanctiora reddebantur. Hoc enim nisi fieret, Tempula esse non poterant, teste apud Agellium Varrone: sed aedes tantum dicebantur: vnde discriben inter Tempula & aedes sacras facile intelligitur. Exstat apud Cornelium Tacitum narratio de lustratione areae templi Iouis Capitolini, quod à Vespasiano tum restitutum fuit, ex qua cognoscere aliquo modo possumus, quanta religione vel superstitione potius veteres tempula Deis construxerint. Sic autem Tacitus lib. 4. Histor. Vespasianus curani restituendi Capitolij in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres. Ab eo contracti Haruspices, monuere, ut reliquæ prioris delubri in plaudes auctorarentur, templum iisdem vestigijs sisteretur: nolle Deo mutatis veterem formam. Undecimo Calendas Iulias, serena luce, spaciun omne, quod templo dicabatur, euincitum vittis, coronisque. Ingressi milites, quibus fausta nominâ, felicibus ramis, dein virgines Vestales cum pueris puellisque, patrimis matrimisque aqua riuis & fontibus amnibusque hausta, perlueru. Tum Heluidius Priscus Praetor, praevente Plauto Eliano Pontifice, lustrata Suouetaurilibus area, & super cespitem redditis extis, Iouem, Iunonem, Minervam, Præsidemque Imperij Deos precatus, uti cepta profsperarent, sed esque suas pietate hominum inchoatas, diuina ope attollerent, vitras quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri Magistratus, & Sacerdotes, & Senatus, & Eques, & magna pars populi, studio, lætitiaque connixi faxum ingens traxeré: passimque iniectæ fundamentis argenti, aurique stipes, & metallorum primitiae, nullis fornacibus viæ, sed ut gignuntur. Prædixeré Haruspices, ne temeraretur opus faxo, auröve in aliud destinato, &c. Haec tenus Tacitus.

FANUM à fando dicitur, quod dum Pontifex dedicat, certa verba fatur. Varro ait, Fana nominata, quod Pontifices in sacrificando fari sint finem. Quidam tamen à Fauno, quod is primus fana considerit, fana dictum esse malunt. De auro & M. scribit Serenus appellari, quod sub uno recto plura complectantur. Lib. 5. de Lingua Latina. In 2.

*Lib. 3. Sa-
tur. cap. 4.* numina, quia uno tecto diluatur. Alios vero scribit affirmare, delubrum esse locum A ante templum ubi aqua currat, à diluendo dictum. Macrobius in Saturnalibus citat Varronem ex lib. 8. Rerum diuinorum de duplice significatione vocabuli Delubri differentem hoc modo: Delubrum, ait Varro, alij existimant esse, in quo præter ædēm sit area assumpta Deūm causa, ut est in Circo Flaminio Iouis Statoris. Alij esse locum, in quo Dei simulachrum dedicatū sit, ut ita ab Dei dedicato simulachro delubrum cœperit dici: quod etiam ipse probat. Ita enim pergit: sicut locum, in quo fingerent candelam, candelabri appellatur, ita in quo Deum poneret, nominatum Delubrum. Paulus autem Festi Pompej abbreviator scribit, delubrum dictum fuisse fultem delibratum, vel decorticatum, quem venerati sint antiqui pro Deo, id quod & Seruius alicubi tradit, cum sic scribit: Delubrum dictū propter lacum, in quo manus B abluntur: vel propter tectum coniunctum: aut certè lignum simulachrum delubrum dicimus, à libro, hoc est, à raso ligneo factum, quod Græcè ξύλον dicunt.

A die vīla diminutium est, quasi parua ædes sacra, sicut & facellum Festus: Saccella dicuntur loca Diis sacra fine tecto.

Cæterum, ut hoc obiter moneam, non omnibus Diis promiscè omni loco ædificari templa solebant. Aliis enim intra urbem, aliis extra eam, aliis in montibus, aliis in foro, aliis alibi, templa construebantur. Nec etiam forma omnium erat eadem: aliis enim rotunda, aliis tecto perforato templa ponebantur. Cœlitibus & superis aliis à terra extare templa volebant, inferis Diis sub terra, terrestribus media ponebant sepium. Qua de re, qui plura cupit, legat Viætruum, & alios.

Iam & hoc non est silentio prætereundum, quod Franciscus Pollerus lib. 1. Historiæ fori Romani, cap. 3. annotat templo veterum nostris non fuisse absimilia. Constatibant enim, ait, cella sanctiore, nos Chorum vocamus, quæ cella sanctior a Basilica & porticibus distinguebatur Pluteo & quasi altero prona ἡ, nos non male Pulpitum vocamus, quod in morem pulpitæ, aut tabulati erectum sit, quidam ex vulgo Threnum vocant, fortassis quod illic threni Jeremias Propheta recitentur, & aliae Homiliae sacræ. Basilica vero, quam nos Nauem, aut Carinam vocamus deambulationes, quæ vtrinq. sunt, omnino porticus sunt veterum, quæ sunt veluti fori in Carina. Cella sanctior solis rebus sacris destinabatur: Basilica vero & porticus, & prona non ferè vībus prophanis exponebantur. Illic enim & nundinæ mercium, & D proxeneticæ contractuum, prologi nuptiarum, colloquia transfectionum, ut hodie apud nos, nimis impie exercebantur. Haec tenus Polletus. Publius etiam Victor, cum ait in libello de xiv. Vrbis regionibus, ante cellam esse prodomon, post templum opistodomon, templum in tres partes diuidit, mediāmque, vbi est Dei cella, quam hodie Chorum dicimus, vocat: quæ antecedit πρόθυρα, quæ sequitur ὑπερθύρα. Turnebus Aduersariorū lib. 22. cap. 17.

*Lib. 3. Sa-
tur. cap. 2.
Lib. 1.
Antiqui-
tatem.* ARA nomen habet vel ab ardendo, quod in ea vītimæ incensæ ardeant, vel à si- militudine arearum, quod sicut illæ in vrbe puræ sunt, ita & aras Deūm puras esse oportet: vel ab imprecationibus quas Græci ἀρέσ vocant. Varro apud Macrobius ait, Aras primum Anfas dictas, quod esset necessarium eas à sacrificantibus teneri. E Recitatūr a Georgio Fabricio lex dedicata aræ, vnde cognosci potest, qua ferè verborum forma in dedicandis templis, sacris ædibus, aris, &c. veteres vñ fuerint, quam in circo huic capiti inserere volui. Est autem talis.

C. DOMITIUS VALENS II. VIR
*præeunte C. Julio seuero Pontifice legem dixit in ea
 verba, quæ infra scripta sunt.*

IVPITER OPTIME MAXIME, QVANDOQVE HODIE TIBI HANC ARAM DA FBO, DEDICABO QVE, OLLIS LEGIBVS, OLLISQVE REGIONIBVS DABO, DEDICABO, QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO. VT I INFIMVM SOLVM HVIVS ARAE EST, SI QVIS HIC HOSTIA SACRVM FAXIT, QVOD IN AVGMENTVM NE PROTOLLAT, IDCIRCO TAMEN PROBE FACTVM EST O. CAETERAE LEL GES

A GES HVIVS ARAE EADEM SVNTQ; QVAE ARAE DIANAe SVNTO, IN MONTE
AVENTINO DEDICATAE HISCE LEGIBVS, HISCE REGIONIBVS, SICVTI
HANC TIBI ARAM IVRITER OPTIME, MAXIME DIDO, DEDICOQVE, VT I SIS
VOLENS, PROPITIUS MIHI COLLEGISQVE MEIS, DEDICOQVE, VT I SIS
COLONIS, COLONIAE MARTIAE, IULIAE, SALONIAE, CONIVGIBVS, LIBERISQVE
NOSTRIS.

Similis serè inscriptio & dedicatio Arae Augusti apud Narbonenses, quam quo-
modo ab aliis in lucem data est, hoc adscribam:

NARBONENSIS NVMINI AVGUSTI
B DICAVIT.

LEGIBVS TIS QISS.

NUMEN CAESARIS AVG. PP. QVANDO TIBI HODIE HANC ARAM DABO,
DEDICABOQUE, QVAS HIS LEGIBVS, HISQUE REGIONIBVS DABO, DEDICABO-
QUE, QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO: VT INFIMVM SOLVM HVIVSQVE
ARAe TITVLORVMQVE EST, SI QVIS TERGERE, ORNARE, REFICERE VOLET,
QVOD BENEFICIi CAVSA FIAT IVS, FASQVE ESTO. SIVE QVIS HOSTIA SA-
CRVM FAXIT, QVI MAGMENTVM NEC PROTOLLAT. IDCIRCO TAMEN PROBE-
FACTVM ESTO. SI QVIS HVIC ARAE DONVM DARE, AVGEREQUE VOLET, LI-
CETO. EADEMQUE LEX EI DONO ESTO, QVAE ARAE EST. CAETERAE LEGES
C HVIC ARAE TITVLISQVE EADEM SVNTO: QVAE SVNT ARAE DIANAe IN
AVENTINO. HISCE LEGIBVS, HISQUE REGIONIBVS SICVTI DIXI, HANC TI-
BI ARAM PRO IMP. CAESARE AVG. PP. PONTIFICE MAXIMO TRIBVNCLIA
POTESTATE XXXV. CONIVG, LIBERIS, GENTIQUE EIVS SENATV, POPVLOQ.
RÖM. COLONIS, INCOLISQVE. COL. IVL. PATERN. NARB. MAR. QVI SE NVMINI
EIVS IN PERPETVVM COLEND0 OBLIGAVERVNT. DOQ. DEDICOQVE VII. SI
ES VOLENS. PROPICIVM.

Est & alia Narbone Ara, Augusto posita hac inscriptione;

T. STATILIO TAVRO
D L. CASSIO LONGINO.
COSS. x. KAL. OCTOBR.

NVMINI AVGUSTI VOTVM SVSCEPTVM
A PLEBE NARBONENSIVM IN PERPETVVM.

QVOD BONVM FAVSTVM, FELIXQVE SIT IMP. CÆSARI DIVI F.
AVGVSTO PP. PONTIFICI MAXIMO TRIB. POTESTATE XXXVII.
CONIVG, LIBERIS, GENTIQUE EIVS, SENATV, POPVLOQUE ROMA-
NO, ET COLONIS, INCOLISQVE C.I.P.N.M. QVI SE NVMINI EIVS
E IN PERPETVVM COLEND0 OBLIGAVERVNT, PLEBS NARBON. ARAM
NARBONE IN FORO POSVIT, AD QVAM QVOTANNIS VIII. KAL.
OCTOB. QVA DIE EVM SECVL FELICITAS ORBI TERRARVM RE-
CTOREM EDIDIT, TRES EQVITES ROMANI, A PLEBE, ET TRES LI-
BERTINI HOSTIAS SINGVLAS IMOLENT, ET COLONIS ET INCOLIS
AD SVPLICANDVM NVMINI EIVS THVS ET VINVM DE SVO EA
DIE PRÆSENT/ ET VIII. KAL. OCTOB. THVS, VINVM, COLONIS ET
F INCOLIS IJEM PRÆSENT. CAL. QVOQVE JANVAR. THVS ET VI-
NV, CCOLONIS ET INCOLIS PRÆSENT. VII. QVOQVE IDVS JA-
NVAR. QVA DIE PRIMVM IMPERIVM ORBIS TERRARVM AVSPI-
CATVS EST, THVRE, VINO SVPLICENT. ET HOSTIAS SINGVL. IM-

Vide A-
dolphi Oc-
conis Me-
dici Au-
gustani
numis-
mata pâ-
gina 46.
Deest prim
cipium.

Vide A-
dolphi
Occonis
numis-
mata, pag
45.

MOLENT. ET COLONIS INCOLISQUE THVS, VINVM EA DIE PRÆSENT: A

ET PRIDIE CAL. IVNIAS, QVOD EA DIE T. STATILIO TAVRO,
M. ÆMILIO LEPIDO COSS. IUDICIA PLBBIS DECVRIONIEVS
OONIVNXIT, HOSTIAS SINGVLAS IMMMOLENT, ET THVS ET VI-
NV M AD SUPPLICANDIM NVMINI EIVS COLONIS ET INCOLIS
PRÆSENT.

EXQVE IIS TRIBVS EQITIBVS ROMA LIBENTINIS VNVS. Reli-
qua deficiunt.

Has inscriptiones eam ab causam huc referre volui, vt inde iudicium fieri pos-
set, qua verborum forma etiam in templis & sacris ædibus dedicandis veteres fue-
rint vñi. Cæterum Aræ Diis superis & inferis consecratæ erant, altaria superiorum
tantum Deorum erant, vt Seruini ait, ab altitudine dicta Laetantius Grammaticus,
Tria fuerunt in sacrificiis loca, per quæ expiationem faciebant, strobiculo facto In-
feris, Aris terrestribus, Cœlestibus extriuctis fociis. Vnde denominata etiam sunt
Altaria, ad quæ cùm sacrificabant, manus in altum porrigebant. Hæc ille Propœ-
Deorum templo & luci consecrabantur, qui nomen habent à lucendo, vel quod mi-
nimè luceant, propter arborum umbras opacas, vel potius quod sacrificiorum lumi-
nibus, quæ ibi per noctem haberi solebant, quoquo versus lucerent. Hos licebat in-
terdum conlucare, hoc est, succidere, & succidis arboribus luce implore, sacrificio
prius facto, cuius formulam Cato de re Rustica hanc recitat Porco piaculo facito,
sic verba concipiuntur: Si Deus, si Deus, cuius sacram est, ut tibi ius fieri porco piaculo
facere, illiusse sacri coercendi ergo. Harumque rerum ergo, sive ego, sive quis iussu
meo fecerit, vi id rectè factum fieri. Eius rei erga te hoc porco piaculo immolando
bonas preces precor, ut si sies volens, propitius mihi, domo, familia & que meæ, liberis-
que meis. Harumque rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando esto, &c Ha-
stenus Cato. Meminit eius rei etiam Plinius lib. 17. cap. 28. Atque tantum de locis,
vbi diis cultus exhibitus fuit. Sequuntur iam Dijs ipsi.

Qui Dijs selecti sint, & de Iano. CAP. III.

DODECIM erant Dijs Consententes, sive præcipui, quibus velut confi-
liariis Iuppiter in maximus rebus agendis utrebatur, & quorum imagi-
nes aurata apud forum stabant sex mares, & sex feminæ. Quorum no-
mina Ennius hoc disticho complexus est:

Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars.

Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo,

Præter hos alij octo adducuntur, qui cum Cœstibus Selecti appellantur pro-
pter maiores in mûdo administrationes, vel quod populis magnis innotuissent, ma-
iorque iis cultus exhiberetur. Sunt autem Selecti Dihi: Ianus, Iupiter, Saturnus, E
Genius, Mercurius, Apollo, Mars, Vulcanus, Neptunus, Sol, Orcus, Liber pater, Tel-
lus, Ceres, Iuno, Luna, Diana, Minerua, Venus, Vesta, in quibus duodecim mares,
octo feminæ. De his ordine dicemus, initium capientes à Iano, qui & antiquissimus,
& in omnibus sacrificiis primo loco nominatus fuit.

I A N U S ab eundo, quasi Eanus dictus quod ianuis præsideret, vel quod cœlum &
tempus semper irer vel à ~~xanthus~~ detracta aspiratione, quod fuerit omnia primus,
ab aliis mundus, ab aliis annus, ab aliis Sol esse putatur. Antiquissimus Latij Rex
fuit, Cœli & Hecates filius Beroius, Q. Fabius Pistor, & Caro: de quibus tamen do-
ctoribus erudit non sine causa dubitant, ferè in eo consentiunt. Ogygen, qui &
Noha, Ianum fuisse appellatum, qui in Italianam venerit, & propter merita à posteris E
diuinis honoribus cultus fuerit. Ioannes Goropius Becanus in quarto libro Orig-
num Antuerpijanarum, quem Cronia inscripsit, Ianus eundem esse, qui in sacrificiis Lite-
ris Iaphet dicitur, filius Nohæ, comprehendit. Hic ergo, uti Quintus Fabius Pistor tra-
dit,

A dit, primus docuit Italos vinum & far ad sacrificia, & religionem magis, quam ad esum & potum. Primus aras, & pomeria, & sacra docuit: & ob id illi in omni sacrificio perpetua præfatio præmittitur, sive illi ac vinum primò prælibatur: Ad pudorem & sanctimoniam domorum primus valvas, seras, & claves excogitauit, & inuenit, & ab eo dictæ ianuæ. Olympo regio Hettruria, fanóq; sacrato duodenis colonis totidē pomeria, arásque sacrauit, & ad continendū recentes tum colónias in officio, virgas, fascés, quæ singulis singulas dedit. Vnde ipse in manu virgam & clavum, subque pedibus bis senas aras habebat. Hæc Quintus Fabius Pictor, nisi titulus libri mentitur. Idem etiam Macrobius libro primo Saturnal. capite nono, ex Xenone & aliis habet: vnde, quod simulachrum Iani fuerit, intelligi potest. Hoc tamen addam, quod Macrobius & Plinius memoriae produnt, simulacrum eius, quod in Capitolio fuit, ita formatum fuisse, ut in manu dextra trecentorum, & sinistra sexaginta quinque, sive vt in Plini exemplaribus legitur, quinquaginta quinque numerum tenuerit ad demonstrandā anni dimensionem. Qua de re plura Lilius Gyraldus. Inuenit etiam coronas, nauigia, tumultuarios pontes: ac primus in Italia æreum nummum signauit, vt apud Atheneum libro decimoquinto, Dipnol. Dracōn. Corcyreus docet: vnde etiam in veteribus quibusdam nummis ab una parte Janus bifrons, ab altera nauis, aut prora, aut puppis conspicitur: quamquam Plutarchus Quæstionibus Romanis, quæstione quadragesima prima, aliam huius rei causam affeat.

C Cognomina Ianuaria fuerunt: dius enim fuit Janus Bifrons, Janus Geminus, vel Quadrifrons Janus pater, Janus Iunonius, Consius & Quirinus, Patulcius, Clavis. Item in Carminibus Saliorum Devs DEORVM appellatur. Plutarchus Quæstionibus Rom. qu. 22. vide etiam August. lib. 7. de Civitate Dei. ca. 8.

Bifrontis nomē vnde acceperit, causæ afferuntur hæc: Quod genere Græcus ex Persæbia fuerit, ac profectus in Italiā, sedibus apud Barbaros positis, linguam vitæ, rationem ibi mutarit, vel quod Italos feris videntes, iniustisque morib; suadendo ad aliud vitæ genus traduxerit, atque agricultura & ciuili institutione composuerit. Alij hanc causam afferunt, quod fuerit prudentissimus, videritq; procul ventura, & respexerit præterita. Alij, vt Ouidius & Augustinus ex Varrone, quod Janus sit mundus gemina facie, hac Orrum spectante, illa Occasum. C. Basilius apud Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 9. dicit, Ianum Bifrontem singi, quasi superium atque inferum Ianitorem.

IANVS Geminus, sive Quadrifrons sicut & appellatus fuit, quod viiuersa climata maiestate sua complectetur. Idem Basilius apud Macrobius. Huius sicut & Bifrontis simulachrum in nummis veteribus adhuc conspicitur tale.

PATER dicitur, quasi qui Deorum Deus sit.

IUNONIUS, quasi non solum mensis Ianuarij, sed mensium omnium ingressus teneat; quia in dictione Iunonis sunt omnes Calendæ. Vnde & Varro lib. 5. Rerum humanarum scribit, Iano duodecim aras pro totidem mensibus dedicatas.

CONSI

C O N S I V I S dicitur à conserendo, id est, à propagine genetis humani, quæ **A** Ianus auctore conseritur.

Q V I R I N U S, quasi bellorum potens, ab hasta, quam Sabini Curim vocant.

P A T V L C I V S, & **C L A V S I V S**, vel **C L V S I V S**, quia bello valuæ eius parent, pace clauduntur, vel ab aperiendi & claudendi vicissitudine, sicut Ouidius lib. **I**. Fastorum scribit.

Inde vocor Ianus cui cum Cereale Sacerdos

Imponit libum, ferraque mista sale.

Nomina ritebi, modo namque Paulcius idem,

Ei modo sacrifico Clasius ore vocor.

Scilicet alerno volvut rufis illa vetustas,

Nomine diversas significare vices.

C V R I A T I I & S E P T I M I A N U S omne unde habuerit, paulò post videbimus.

Templa Iani tria fuerunt, ades una.

Primum Iani templum à Romulo conditum fuit, pace inter ipsum & **T. Tatium facta**, quemadmodum restatur ex Varone Augustinus in quo signum fuit Ianii Bi-frontis, ut significaretur duos populos coisse in unum. Hoc templum Numa instituit pacis tempore claudi, bello vero ingruente aperiri, unde à nonnullis ab ipso Numa templum conditum scribitur. Causæ autem huius instituti à diuersis variæ **C** referuntur. Alij dicunt, Romulo contra Sabinos pugnante, cum in eo esset, ut vinceretur, calidam aquam ex eodem loco erupisse, quæ fugârit exercitum Sabinorum. Hinc tractum morem, ut pugnatur aperire templum, quod in eo loco fuerat constitutum, quæ ad spem auxiliij pristinæ. Quam rationem etiam Macrobius explicat, aliquantò pluribus verbis. Alij dicunt Tatium & Romulum factio iam fædere hoc templum edificasse, unde & Ianus ipse duas facies habet, quæ ut ostendat duorum Regum coitionem, vel quod ad bellum ituri debeant de pace cogitare. Est alia melior ratio, quod ad præliū ituri optent reversionem. De hoc templo Virgil loquitur his versib.

Sunt gemina belli portæ (sic nomine dicunt)

Religione sacra, & saui formidine Martis.

Centum erei claudunt velles, eternaque ferri

Robora, nec custos absistit limine Ianus.

Has ubi certa sedet patribus sententia pugna,

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino,

Insignis reserat stridentia limina Consul, &c.

Ex quibus intelligitur, solenni more templum illud clausum & apertum fuisse. Cæterum & hoc non est prætereundum, à Numa regno ad Augustum ter tantum clausum fuisse, ab ipso scilicet Numa, deinde à **T. Manlio Torquato Consule**, post pri-mum bellum Punicum, anno ante Vrbem conditam **XXXIX.** tertio, post confectum bellum Actiacum ab ipso Augusto, teste **Liuio**, & aliis rerum Romanarum scriptoribus fere omnibus.

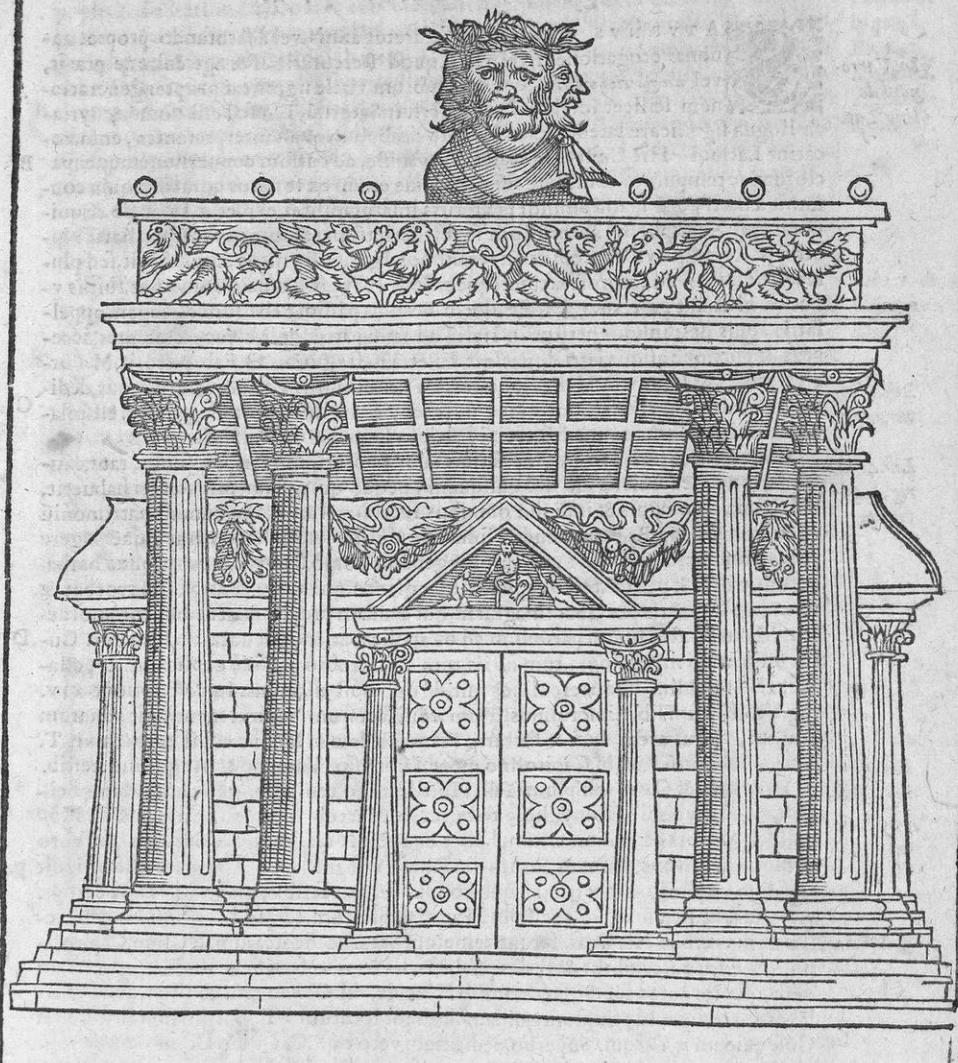
Alterum templum Ianii **Quadrifrontis**, amplissimum quatuor portarum in foro Romano fuit, ab Augusto dedicatum. Janus ipse, qui in eo colebatur, **Quadrifrons**, ex Falicis, Thuscianæ ciuitate captis in forum transitorium Romanum translatus erat. **Auctor Seruius.** Huius templi icon in veteri lapide adhuc videtur talis.

Terium templum Ianii, ad forum olitorum, à Diuillio, post primum bellum Punicum conditum, longo tempore post à Tiberio restauratum est. **Tacit.** lib. 2. Annal.

Aedes IANI C V R I A T I I ab Horatio extorta fuit, in memoriam Curiatij, quæ ipse in nobili illa tricliniorum pugna interficerat, de qua multi scribunt. Festus huius ædis meminit in voce **Sororium rigillum**.

IANVS S E P T I M I A N V S, ut ego arbitror, ædificium fuit perrium, à Septimio Sezero fortasse extactum, unde nomen haberet.

TEMPLVM IANI QUADRIFRONTIS.

Iani in plurali numero, dicuntur ædificia quadriformia, & peruvia, siue stata illa, & lapidea, siue ex materia pro tempore excitata, cuiusmodi multi in Vrbe fuerunt, teste P. Victore, cuius hæc sunt verba: Iani Quadrifrontes per omnes regiones marmoribus incrustati, & adornati insigniis militaribus, & signis. Duo præcipui ad arcum Fabianum, superior inferiòrumque, ubi argentarij ac numularij artè suam exerce-

bant, quo s̄epe alludit Horat. Vide Acronem & Porphyriōnē in Horatium, & Ioan- A
nem Bro eum libt. 2. Miscellaneorum: capite 19.

De Saturno & Rhea, Ope matre Deum, Dea Cybele, CAP. VI.

In Varro-
nem de
ling. Lat.

SA T V R N V S dicitur, quod saturetur annis, vel à saturando propter an-
nonæ erogationem, vel à satu, quod stercoreationi & agriculturæ præsit,
vel *mæḡ tlū oīd̄lū*, quod membrum virile significat propter generatio-
nem scilicet Ioseph. Scaliger scribit, Saturnū, Thulcū esse nomē, & Syria-
ca lingua significare latenter: vnde Latini vocabulum quasi interpretantes, eum vo-
carint Latium. Hic Cœli & Hecates filius fuisse, ac cutsum conuerzionēmque spa-
ciorum ac temporum continete singitur: vnde etiam ex se natos comedit: quia con-
sumit ætas tēporū spatiā annisq; prateritis insaturabiliter expletur. In lib. de Æqui-
uocis, qui Xenophontē authore præ se fert, scriptū est, Saturnos dici familiarū No-
biliū & Regū, qui vibes cōdiderūt senissimos, Igitur nō vnicus Saturn⁹ fuit, sed plu-
res. Quod vero ad Saturnū attrinet, quem Itali, & post Romani coluerunt, fuit is v-
nus ex filiis, aut posteritate Nohæ, quem Berofus paſſim Sabatium & Sagam appellat.
Is Iouis Beli infidili pericu in Italiam ad Ianū patrē fugit, a quo humaniter acce-
ptus, & portione aliqua agri donat⁹ est, vti etiā in fragmētis Q. Fab. Pictoris, M. Por-
cij Catonis, & Dionysio Halicar. dicitur. Cū igitur iustus esset, & religionibus dedi-
tas, agriculturam etiam Aborigines doceret, ab iis in Deorum numerum est rela-
tus, & religiosissime cultus. Macrob. id ab ipso Iano factum fuisse dicit.

Lib. 1. Sa-
tur. cap. 7.

Iustinus lib. 43. ex Trog. Pomp. scribit eum Aboriginem Regem fuisse, tanta iu-
stitia, vt neque seruierit sub illo quisquam, neque quicquam priuatae rei habuerit,
sed omnia communia & indiuisa omnibus fuerint, veluti vnum cunctis patrimoniu⁹
esset. Ioan. Gorop. Beganus eundē Nohā esse multis verbis demonstrat, quē legere
potes. Simulacru SATVRNI tale fuit: Pingebatur homo senex, canus, prolixā barba,
curuſs, tristis & pallid⁹, teſto capite, colore glauco, qui manu dextra falce tenebat, &
in eadem serpentis portabat imaginem, qui caudam propriam dentibus commorde-
bat. Manu ſimulachri filium paruum ad os applicabat, & eū deuorare videbatur. Cu-
ius ſimulachri mythologia, tum ab iis, tum à Macrobio prolixē explicatur. Appella-
tus etiā Sterculius, ſive Sterculinus fuit, de quo post dicemus. In descriptione xiv.
reg. Vrbis, quā lib. 1. inſeruimus, triū ædiū ſacrarium Saturni mentio fit, duarum
ararum, vniuſi areæ, luci & ſacrarij. Primus ædem ei Romæ vouit & exſtruxit T.

Lib. 1. Sa-
tur. cap. 8.

Tatius Sabinorū Rex, in Capitolino mōte, Dionysio, Varrone & Augustino testib.
SATVRNI & OPIS templum Tul. Hostiliū eo, tempore, quo cum Sabinis bel-
lum ḡerebat, vouifſe, Dionys. lib. 3. testatur. Et Macrob. scribit inuenire ſe Tul. Ho-
ſtilium, cum bis de Albinis triumphasset, de Sabinis tertio, fanum Saturno ex voto
conſecraſſe, & tunc primum Saturnalía Romæ effe inſtituta. Alia ædes Saturni fuit E
in Clivo Capitoline incertum à quo condita. Luius ſcribit, anno ccclvi. A Sempr.
Atratino, M. Minutio Coss. templū Saturni dedicatum. Id quod & Dion. Halicar. te-
ſtatur his verbis: His Coss. ferunt templum Saturno dedicatum in Clivo, Capitoli-
no, quā ē foro ascendit, & ferias publicas decretas in ſacrificio anniuersario. Aram
verò, quæ ibi anteā fuerat, ſacratam ab Hercule, vbi Graeco ritu ab illo tradito adole-
bātur victimæ. Id templum quidam ſcribunt locatum à T. Largio superioris anni
Coss. quidam à Tarqui. Superbo, dedicatum verò ex S.C. à Poſt. Cominio Macrob.
ex Varrone notat. L. Tarq. Regē eā ædem faciendā locaffe. T. verò Largium Dicta-
torem Saturnalibus dedicaffe. Hanc ædem ærarium fecit P. Valer. Poplicola, ſi Plu-
tarcho in Poplicola credimus. Cuius rei cauſe referuntur hæ: quod Saturno regnate
nullū fuerit comiſſu fur tum, aut quod sub illo nihil fuerit cuiusquā priuatum. Ideo
inſtitutū, vt apud eum locaretur populi pecunia communis, ſub quo cunctis fuiffent
vniuersa communia. Macrob. Plutar. addit alias duas rationes, quarum prior est,
quod Saturnus fructibus & agriculturæ præfesse creditus fit. Cū autem ex

Lib. 1. Sa-
tur. cap. 8.

F
frugum

Plu-
tarcho in Poplicola credimus. Cuius rei cauſe referuntur hæ: quod Saturno regnate
nullū fuerit comiſſu fur tum, aut quod sub illo nihil fuerit cuiusquā priuatum. Ideo
inſtitutū, vt apud eum locaretur populi pecunia communis, ſub quo cunctis fuiffent
vniuersa communia. Macrob. Plutar. addit alias duas rationes, quarum prior est,
quod Saturnus fructibus & agriculturæ præfesse creditus fit. Cū autem ex

A frugum vberitate & venditione pecunia nascatur copia, fecisse ipsum Saturnum pecunia autorem, custodemque Altera est, quod locus ille munitus conspicuus, & ab infidiis tutus fuerit. Ad hanc etiam legati vnde cuncte Romam missi accedebant, ibique nomina sua Praefecti ærarij dabant, quod eò siebat, quia Sarurnus cum peregrinus fuerit, etiam hospitibus gaudere: vel quod hospites antiquitus munera à Quætoribus ærarij acceperint: vnde etiam postea sublato sumptu, tamen ærarij praefectos adierint. In hac æde contractum monumenta, acta quæ susceptis liberis parentes faciebant, & omnium ciuium Rom. nomina in Elephantinis libris descripta adserabantur, & custodiebantur. Illud etiam Macrobi. annotat, fastigio huius ædis Tritonias cum buccinis superpositos, quo significetur, à Saturni commemoratione ad nostram etatem historiam elatam, & vocalem esse, cum ante eum muta & obscura, & incognita fuerit, id quod restantur caudæ Tritonum humi mersæ & absconditæ. Meminuit etiam eisdem Saturni, à Munacio Plancio extructæ Suetonius: que tamè ex veteribus aliqua fuerit ab ipso refecta, vel proris noua, alia à prioribus haud certū est. Saturni vxor Rhea fuit, de qua etiam nonnulla dicemus reliqua quæ ad Saturni cultum, & ferias in honorem eius institutas pertinet, alibi explicabuntur.

RHEA, OPS, TELLUS.

SATVRNO additur Tellus, de qua ita scribit August. Var. in lib. de Diis Select. tres esse affirmat animæ gradus in omni viuendaq; natura. Vnum qui omnes partes corporis, quæ viuunt transit, & non habent sensum, sed tantum ad viuendum vale-

Plutarch.
in quaest.
Ro.q.42.
Macrobi.l.
i. Saturnal.cap.8.

C tudenem. Hanc vim in nostro corpore permanet dicit in ossa, vngues, capillos: si-
c ut in mundo arbores sine sensu aluntur, & crescunt, & modo quodam suo viuunt. Secundum gradum animæ dicit, in quo sensus est. Hanc vim perennire in oculos, aures, naribus, os, tactum. Tertium gradum animæ esse sursum, quæ vocatur animus, in quo intelligentia præmerit: hoc, præter hominem, omnes carere mortales: in qua ratione homines Deo videntur similes, hanc partem animæ mundi dicit, Deum; in nobis autem Genitum vocari. Sic ergo in anima mundi tres gradus insi-
guens, unam partem eius lapides esse dicit, ac ligna, & hanc terram, quam videmus,

D quo non permanet sensus. Aliam verò, quam sensum vocat eius, ut æthera. Tertiam porro, quam & animam eius nuncupat, quæ scilicet peruenit in astræam quoq; affe-

Lib. 7. de
Cinestate
Dei.23.

tit facere Deos, & per eam quando in terram permanet, Deam Tellurem: quod au-
tem inde permaneat in mare, atq; Oceanum Deum esse Neptunum. Hec ille. Est igi-
tur Tellus nihil aliud, quid vis, & quidem, ut ibidem ex Varrone dicitur, fœminina,
quæ semina recipit, aut nutrit. Vim autem masculinam, quæ semina producit, Tellu-
monem dixerunt. Telluris cultum primum instituisse Melisseum Lactantius Didy-
mo docet. Huius èdes extrafuit in area eisdem SP. Cassi, qui de regni affectatio-
ne suscepit, capite punitus est, testibus Cicerone, Linio, Dion. Pli. Val. Max. & alios.

Collocatur à P. Victore in v. reg. Vrbis. Quis eam nouerit, atq; extruxerit, non addi-
tur. De P. quidem empronio Sopho sic scribit L. Flor. Domiti hinc Picentes, & caput gentis Asculum Sempronio duce, qui tremente inter prelia campo, Tellurem Deam,

Lib. 1.
Epitho-
me.ca.19.
Lib. 4.
Lib. 1.

E promissa qd placasit. Terrenotus huius etiam Orosius meminit, & Frontinus. Por-
tò huc Dea, quæ pro Saturni uxore & sorore habita est, Rhea, Ops, Mater Deum, atq; Mater magna fuit cognominata, & sub iisdem nominibus culta. Rhei quidem téplum, vel èdes extructa fuit nulla. De reliquis vero iuuat adscribere, quæ ex Varrone pro-
fert Augustinus, sic autem is scribit: Deinde adiungit Varro & dicit Tellurem ma-
trem & nominibus pluribus, & cognominibus quod nominarunt Deos esse existima-
tos complures. Tellurem, inquit, pavant esse Opem, quod opera fiat melior. Matrem,

Lib. 7. de
Cinestate
Dei, cap.
14.

quod plurima pariat: Magnam quod cibum pariat: Proserpinam, quod ex ea proser-
pent fruges: Vestam, quod vestiarum herbis, sic alias Deas, inquit, non aburdè ad hanc
reuocant. Hec ille: Nos de prioribus parca quedam, quæ legimus exponemus, de Pro-
serpina & Vesta alibi dicturi Ops, veriam ex Varrone auditum, dicitur quod opera fiat
melior. Idem sic scribit: Terra Ops, quod hic omne opus ad viuendum, & idem dicitur
Ops mater, quod terra nutrit. Hec enim terris genteis omnes peperit, & resunit de-
nuo. Sic etià Macrobi terram dicit appellatam Operam, quod eius opere viræ humanæ ali-
metra queratur: vel ab opere, per quod fructus frugesque nascantur. Et Tellus: Opis, inquit,

Lib. 4. de
lingua
Latina.

dicta est coniunx Saturni, per quam volunt terram significare, quia omnes opes humanae generi terra tribuit. Eius imago fuit, ut Albericus notat, in cuiusdam matronae similitudinem depicta, quæ aperta manu dextra open omnibus dare velle prætentebat: panem vero manu sinistra pauperibus porrigebat: Ædem Op. I. Romæ primus votum & extruxit T. Tatius Sabinorum Rex, in regni societate a Romulo receptus: Varrone, Dionysio & Augustino testibus. Vouit eidem cum Saturno ædem Tulostilius, ut paulo ante in Saturno diximus. Festū eius Opalia, ut in infra explicabimus.

Op. I. Consuæ etiam Deæ mentio fit apud Varronem, quæ nomen habuit à conferendo. Sacrarium eius in regia fuit, ita scribente Varrone: Opeconsuæ, cuius in regia sacrarium: quod idèo actum, ut eo, præter virgines vestales, & Sacerdotem publicum, introeat nemo. Is cùm eat, suffibulum habeat. Hanc enim legem eius adis fuisse, cùm quælibet sacra ædes suas certas leges haberent Ioseph. Scaliger arbitratus. MATER Deûm vnde dicta sit variè traditur Diod. Siculus scribit, oclum ex Titea coniuge suscepisse liberos v. & xl. muliebris sexus duos Reginam & Opem. Reginam aetate prudentia præstantiore, in gratiam Matris fratres omnes educasse, idèo dictam Matrem Deûm nupsisseque Hyperiori fratri, ex quo sole & Lunam genuerit: qui cum scelere auuncolorum interiissent, ipsam in furorem versam cum tympana, Cymbalique terram suæ ditionis peragrasse, morémque eiusmodi manisse post eius fatum. Ideam tum addit etiam aliam fabulam: Menœm vetustissimum Phrygia Regem ex uxore Dindimene filiam procrease, quam exponi iussit in morte Cybello, infantem à feris enutritam euassisce in admirabilem pulchritudinem, inuentamque à muliere pastoria, educatam pro sua dictamque à monte in quo esset exposita, Cibelem, multas artes ingenij acumine & inuenisse, & docuisse mortales, videlicet cantum tibiæ, lusus, choreas, cymbalorum, tympanorumque sonitus, artem præterea veterinariam & infantium morbis leuimenta: quibus quod multi curarentur pueri, idcirco eam Magnam Matrem nominatam esse. Cū verò adoleuisset, amasse eam iuuenem terre, illius nomi-

ne Atym, ex eoque grauidam factam à Menoe patre, quod famam de virtute factissime eius acceperat, reuocatam esse pro virginine, cogito que flagitio eius, Atym & nutrices iussi Regis affectos esse supplicio: Cybelem amore incensam ex desiderio Atis insaniisse, domoque paterna egressam, solam cum fistula, & tympano, passis crinibus totam regionem peragrasse dementata, venisseque in Nyssam ad Dionysium, aliquot annis post eius mortem, cum & difficultate annong, & morbo in Phrygia laboraretur oraculo iussos Phryges Atym & Cybelem venerari: hinc sacra, ceremoniasque Magnæ matris Deû ortas esse. Haec Diodorus. Nos Varronem sequemur, qui hanc candem cum Tellure facit: sic enim Augustus, Eandem, inquit Varro, dicunt Matrem

Varro lib.
§. de ling.
Lat.

Lib. 4.
cap. 5.

D

E

F

A Matrem Magnam, q̄ tympanum habeat, significati esse orbem terræ: quod turrem in cap. oppida: q̄ sedes hingatur circa eam cum omnia moueantur, ipsum non moueri, quod gallos huic Deæ, ut seruient, fecerunt, significat eos, qui semine indigeant, terram sequi oportere, in ea quippe omnia reperi: quod se apud eum iactant, precipitur, inquit, quod terram colūt, ne sedeant, semper enim esse quod agant. Cymbalorum sonitus, ferramentorum iactandorum: ac manuum, & cuius rei crepitus in collendo agro quid sit, significat quod ferramenta illa erant: ideo ex ære, quod eam antiqui colebant ære, antequam ferrum esset invenitum.

LEO NEM, inquit adiungunt, solutum ac mansuerum, ut ostendant, esse nullum genus terræ tam remotum, ac vehementer ferum, q̄ non subigi, coliq; conueniat. Hæc **B** ex Varrone Augustinus. Aliam tamen rationem. Quid. ponit de qua alibi. Huiusmodi simulacrum in veteri monumento adhuc conspicitur, q̄ hic subieci. Porro hæc Dea etiam Mater Ida appellatur ab Ida monte Phrygia; in quo eam Phrygij plurimù coluerunt. Berecyntia quoque à Berecynto Phrygia monte est dicta.

Lib. 29.

DEA Pessinuntia, à Pessinunte Phrygia oppido, vnde Romam transuerata & culta est, q̄ factum est anno V.C.D.X. LIX. p. Cor. Scipione, q̄ postea Africanus dictus est, & P. Licinio Crasso Coss. tali de causa. Cum eo anno, ut Liuius scribit, durante bello Punico sepius lapidibus pluisset, & inspectis libris Sibyllinis carnem iuuentum esset, Quandóq; hostis alienigena terræ Italiae bellum intulisset, eum pelli Italia, viaciq; posse, si mater Idæ Pessinunte Romam aduecta esset, moti eo carmine Patres, legatos miserunt ad Attalum Asie regem in matrem Deum petierunt, ab eoq; benignè accepti, ac Pessinuntiem in phrygiam deducti, sacrum lapidem, quem Matrem Deum incola nuncupabant, acceperunt, & Romam transtulerunt. Addit Liuius Senatum oraculo Delphico, ut eam qui vir optimus Romæ esset, hospitio exciperet, monitum, P. Scipionem iuuenem adhuc, necdum Quæstorium, virum optimum iudicasse, eq; munus excipiendæ Deæ delegasse. Is igitur cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire Deæ iussus, Deam de naue accepit, & matronis in Urbem ferendam tradidit. Perlata autem est in ædem Victoria; quæ est in Palatio, pridie Idus Aprilis. Is q; dies festus fuit, Populus frequēs dona Deæ in Palatium tulit, lectisterniūmq; & ludi fuere, Megalesia appellata. Sequenti anno edem ei propriam in Palatio locarunt. M. Liuius, & C. Claudius Censores, quā post anno DLXI Cornelio Nasica, M. Acilio Gabrone Coss. dedicauit M. Iunius Brutus. Sic enim scribit Liuius in illius anni historia. Per idem ferè tempus ædes Matris magnæ Idæ dedicata est. Quam Deam is P. Cornelius aduectam ex Asia P. Cornel. Scipione, cui postea Africano fuit cognomen, Lici-nio Coss. in Palatium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendam M. Liuius, C. Claudio Censores, M. Cornelio, T. Sépronio Coss. xiiii. anno postquam locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus, ludiq; ob dedicationem eius facti, quos primos Scenicos fuisse Antias Valerius est auctor, Megalesia appellatos. hæc Liuius Ædes illa collocatur à P. Victore in regione Urbis. Cibele dicta est eadem, vel à mōte Phrygia Cybello, in quo fuit exposita, ut Diodorus scribit, vel vt alijs, à Cybello qui primus eius Deæ Sacerdos fuit. Festus, Cybele Mater quam dicebant Magnam, ita appellabatur, q̄ ageret homines in furorē, quod Græci οὐέλεον, siue (vt alijs malunt οὐέλειν) dicunt. Cybele verò eadem dicta à loco, qui est in Phrygia. Seruius ait διὸ τὸ κέρας τὸ κεφαλῆ, id est, à capitis rotatione dictam esse, quod proprium fuerit eius Deæ Sacerdotum, qui per furorem motu capitis comam rotantes vularu futura pronunciabat. Sofides Articus apud Fulgentium Placiadēm Cybelem dici ait, quasi κύδει βαλεῖν, id est, gloriae firmitatem. Quæ præterea ad Cybeles historiam pertinent ea paulò ante in Matre Deum sunt explicata.

de Ioue CAP. V.

HISTORIAM Deorū incipi à Ioue, æquum erat si communem veterum opinionē, qui eū pro summo & principe Deorū habuerūt, sequi voluissent; sed plus apud me valuit ordinis ratio, quæ parētes filio præponi suadebat. Cum igitur de Iano, qui Deus Deorū in Carmiibus salariibus dictus fuit, tū de Saturno & Rhea, siue Opere hasten⁹ dixerim, sequitur iā Iuppiter, de quo hoc c. agemus,

IUPITER, secundum Agellium, Macrobius, & alios, dicitur quasi iuuans pater. **A** Cicero, Ipse Iuppiter, id est iuuans pater, quem conuersis casibus appellamus à iuando Iouem, à Poetis Pater diuūmque hominumque dicitur. Sunt qui Iouis nomen ab Hebraico יהוָה Iehoua orru esse velint, quod à veritate non videtur: vsq; adeò esse alienū. Ioues inquit, Cic. tres numerat illi, qui Theologi nominantur: ex quibus primum & secundum natos in Arcadia, alterum patre Athere, ex quo etiā proserpīnam natam ferunt & Liberum: alterum patre Coelo, qui genuisse Mineruam dicitur, quam principem & inuenientem belli ferunt. Tertium Cretensem Saturni filium: cuius in illa insula sepulchrum ostenditur. Varro alicubi scribit, se ex varia lectione Ioues ccc. inuenisse, qui hinc inde in terrarum orbe fuerint culti sed nos de Cretensi Ioue dicemus, qui Saturni & Rheæ, siue Opis filius fuit, de quo, quis fuerit, & quibus **B** de causis diuini honores ipsi sint exhibiti, hæc tradit Diodorus Siculus: De Iouis genere, atque imperio dubitatur: nam quibusdam placet, postquam Saturnus ad Deos transiit, suscepisse regnum, nō vi patrem expulisse, iusteq; & legitimū regno potitum. Alij Saturno volunt in oru filii respōsum, fore vt ab Ioue vi regno pelleretur, Quæ res Saturnū impulerit, vt filios sacerdos perimeret. Id aggrē ferens Opis, cum viri animus placari non posset, Iouē in Ida ab se editū, clā nutritiū Curetibus, iuxta Idæ montē habitantibus, dedit. Hi in antrū ad Nymphas, cōmendata illis infantis cura derulerūt. Lacte capræ quæ Amalthea dicta est mellēq; educatus est. In Ida antrum, vbi nutritus dicitur, sacrū est, & circa illud prata manent intacta. Capræ, quæ eū nutriti, & alijs sunt honores impensi, & locus eius est Ægiochus vocatus. Adolescētiā egredens, in Ida vbi genitus est ciuitatē condidit, cuius postmodū destructæ etiānum extant reliquæ. Excessit hic Deus fortitudine, & cæteris virtutibus omnes: Accepto enim post Saturnū regno maxima, plurimāq; contulit ad hominum vitam. Primus omnī iustitiā docuit mutuo seruari inter mortales, omni vi atque iniuria remotis. Lites ac contentiones iudicio auferens, singula, quæ ad benē viuēndū ac pacem pertinerent, summa ope procurauit. Bonos ad virtutē exhortatus est: improbos timore coercuit ac pœna: omniē penē orbē circumiens, bello impiis ac prædonibus indicto, æquitatē ac leges introduxit. Per id tēpus & Gigantes ab eo sublatos aiunt: in Creta quidem Milinā, in Phrygia Thyponeū. Ante pugnā, quæ cum Gigātibus in Creta habita est, Iouem sacrificasse dicunt, Soli, cælo, ac terræ bouem. Quæ sacra Iouem **D** foae superiorē portendentia, primū vires, & ab hostibus defectionē, tum finem belli futurū monstrarunt. Museus quippe ab eis descivit, obq; id ei honores tributi; à Diis autem omnes hostes cæsi sunt. Sed & alios quoq; Diis præsidū belli tulisse aduersus Gigantes constant. Macedones quidā circa Pallenem, in campo, quem olim à loci conflagratione Phlegræum, postmodum Cymeum cognominauit: animaduersum esse ab Ioue in Gigantes ob eam cauam dicunt, quod magnitudine ac robore corporis confisi, aduersi; legibus, & multa egerint in homines iniusta, & propinquas gētes in seruitutē redegerint, bellūmq; his intulerint, qui ob singulāria in omnes nationes beneficia Dei sint existimati. Ferūtur ab Ioue nō solā impij, nefarij, deleti, sed etiā Diis, heroiib; ac hominibus benemeritis honores impensi. Propter eius **E** beneficentiā, imperiū, magnitudinē, omniū consensa & regnū perpetuū tributum est, & habitatio in Olympo. Sacrificia insuper illi super cæteros statuta. Postea vero quām in cælum delatus est, memoria nōminis eius animis hominū, in quos beneficia contulit, adeò infixa permanxit ut omniā, quæ in cælo fierent, velut imbrū, tonsurū ac fulminū, cæterorūmq; eiusmodi potens existimaretur. Itaq; quod vitæ causa hominibus esse videretur, cū fructus terra ad maturitatē perduceret, Iouem dixerūt. Patrem vero, tum quia singulorum suscepit summa cum benevolentia curam, tum qui tanquam Dux hominibus extiterit recte viuendi imperator ac Rex, ob imperij amplitudinem: cōsultor ac prouidus, propter consulendi prudentiā appellatus est. Hæcenus Diodorus: unde dicimus, quæ prima origo colendi Iouis fuerit. Simulachrū eius pro diversa illi potestate attributa, variè fuit effictum. Pingebatur, vt ait Albricus, in throno eburneo in sua maiestatis sede sedens: sceptrū regium in manu sinistra tenens: altera vero fulmina ad inferos mittens, & Gigaantes, repressos fulmine, tenebas sub pedibus, & conculcans. Iuxta cum vero quedam aquila, quæ volans,

Lib. 3. de
Natura
Deor.

Lib. 7.ca.
15.

A volans inter pedes suos quendam pulcherrimum iuuenem, scilicet Ganymedem raptum portabat, habentem in manu craterem, vt Ioui poculum propinaret. Hac in genere de Ioue ex traditione Diod. Siculi, cum quo etiam sentiunt Apollodorus, Seruius Grammaticus, & alij. Iam vero etiam de cognominibus, quae Ioui a Romanis indita, & de tēplis, quae in honorē eius constructa fuerunt, agamus. Prima appellatio, quae in Romana historia occurrit, est Iouis Indigeris, qua consecratus fuit Aeneas. Cum enim post prælium cum Rutulis & Mezentio gestum, non amplius appareret, & alij eum ad Deos discessisse, alij necatum in flumine apud quod pugnauerant, coniectarent, Latini facillum ipsi dicauerūt cum inscriptione hac: PATRI DEO INDIGETI, Ltb. x.
B VI N M I C I A M N I S V N D A S T E M P E R A T. Dionysius: qui tamen addit, esse, qui id facillum Aeneam dicasse Anchise, defuncto ante hoc bellum anno proximo scribant: & esse tumulum non magnum, & circum dignas spectatu in ordinem digestas arbores Liuius aperre testatur, Aeneam Iouem indigetem nuncupatum fuisse: cum Lib. i., quo Festus & alij. Alias indigetes Diij dicti fuerunt ij, qui ex hominibus inter Deos sunt relati, quod scilicet nullius rei egeat, vel quod in Diis agerent, qui ex hominibus ad diuinitatē peruenissent. Aliorum derivationes prudens omitto. Aeneas indigeris etiam Ouidius lib. 14. metam. & Tibullus lib. 2. meminerunt.

C Iovis INVENTORIS appellatio ab Hercule originem traxit: cum enim Hercules cum bobus Geryonis in agru Palatinum peruenisset, & ibi boni pabuli naestus copiam, armenta per pascua dimisisset, ipse autem labore fessus procubuisse, somnoq; se dedidisset, latro quidam eius loci, Cacus nomine, paucas aliquot, Hercule dormiente, abegit, & in propinquā speluncam, ubi degebat, abdidit, quas auersas vna post aliam, caudis eō traxerat, ut quarerente indicium fallereret, vestigiis in contrariam partē ducentibus. Hercules somno excitus, cū recensuissent numerū, & aliquor boues sensil- set deesse, ad speluncā Caci contendit, & Caco deuicto, atq; ad terrā postrato, boues suas recepit, & eduxit, speluncam etiam diruit: cumque cædem expiasset aqua fluminis, in proximo aram Ioui inuentori posuit, qua est Romæ propè portam geminam, & ob inuentas boues Deo iuuenium vnum sacrificavit. Hæc sacra inquit Dionysius, etiam ætate mea, Romani Græco ritu faciunt, quemadmodum ab illo instituta sunt. Meminit huius historiæ Ouid. lib. Fast. Virgil. lib. Aeneid. Liuius lib. 1. D Ara Iouis inuentoris mentio fit à P. Victore & Onuphrio Panuinio in regione Vrbis x. quæ dicitur Circus maximus.

E IV PITER FERETRIVS à ferendo vel feriendo hostem dictus, à Romulo cōsecratus est, testibus Liuius. Dionysio. Plutarcho, & aliis. Sext. Pomp. Festus: Feretrius Iuppiter dictus à ferendo, quod pacem ferre putaretur. De tēplo Iouis Feretrij, quod Romulus condidit in monte Capitolino, quodque in 119. Vrbis regione à P. Victore collocatur. Sic scribit Liuius: Romulus duce hostium occiso, Vrbē primo impetu caput, inde exercitu victore reducto, ipse cum factis vir magnificus, tum factorū ostentator haud minor, spolia ducis hostiū cæsi suspēsa, fabricato ad id apte fetculo, gerēs in capitoliū adscēdit: ib īq; ea cū ad querū pastoribus sacrā depositisset, simul cum dono designauit tēplo Iouis fines cognomēq; addidit Deo Iuppiter Feretri, inquit, hæc tibi Victor Romulus rex regia arma fero, tēplūq; iis regionibus, quas modò animo metatus sum, dedico sedē optimis spoliis, quae Regibus, ducibūq; hostiū cæsis me auctorem sequentes posteri ferent. Hæc tēpli est origo, quod primum omnium Romæ sacratū est. Haec tenus Liuius. Cum quo Dionys. Romulus, inquit, in Capitolino verice Ioui Feretrio templi spatiū designauit, non magnū. Adhuc enim seruatur vetus eius vestigium vix xv. pedum longitudine, quod inferret opima de Cæninenium Rege spolia. Tecta huius tēpli ob verustatē, & Romanorum negligentiam collapsa, restituit Augustus. Cornel. Nepos in vita Attici. Ex hoc templo sumebant Romani sceptrum, per quod iurarent, & lapidem silicem, quo fœdus ferirent. De Ioue feretri extat elegia Propertii lectu dignissima, quam sic concludit:

causa Feretri

Omine quod certo dux ferit ante ducem
Seu quia virtus suis humeris hac arma ferebant.
Hinc Feretri dicta est, ara superba Iouis.

IUPITER

IUPITER STATOR, à sistendo dictus est, eique Romæ templum dicatum hac A de causa: cum Sabini ad vlciscendam iniuriam sibi in raptu filiarum à Romanis illatam, arma aduersum eos mouissent, & quidem arcem Tarpeiam iam cepissent, Romanos etiam in fugam vertissent, Romulus qui & ipse fugientium turba agebatur manus ad cœlum attollens ferè his verbis Dei opem implorauit, & votum de ædificando ei templo fecit: Iupiter tuis Iussus aibus hic in Palatino prima Vrbi fundamenta ieci, arcem iam scelere emptam Sabini habent, inde huc armati superata media valle tendunt. At tu pater Deum hominūque hinc saltē arce hostes, de me terorem Romanis, fugāmque fœdam fiste. Hic ego tibi templum Statori Ioui,

Lib. 1. quod monimentum sit posteris tua præsenti ope seruatum esse Vrbem voueo, &c. Hæc ferè Liujius, cui consentit Plutarchus. Et Dionys. scribit, Iouem Statorem di-

B etum, quod exercitum Romuli fugientem post preces stare fecisset, & ut viribus. Alij à stando nomen cum habere volunt. Seneca contra historiæ fidem, sed tamen non male Statorem di'etum ait, quòd eius beneficia stent omnia. In antiquis nummis confpicitur eius simulacrum, forma nuda, dextra hasta nitens, sinistra fulmen habens. Templum quod ei à Romulo extructum est, sicut fuit in palatiū radice, ut Cicero testatur quanquam sint qui non templum, sed delubrum à Romulo ædificatum esse velint in Circo Flaminio. Templū autem hoc à M. Attilio Regulo Consule in bello Samnitico votum, & posteà extructum: qua de re Liuji verba adscribere liber: Inter hæc, inquit (de prælio cum Samnitibus loquens) Consul manus ad prælium attollens, voce clara, ita ut exaudiretur, templum Ioui Statori votum si constitisset à fuga Romana acies, redintegratoque prælio cecidisset, vicissimque legiones Samnitium. Et paulò pòst: Fabium ait scribere, bellum à Samnitibus in Etruriā translatum, & ad Luceriam pugnatum: in qua pugna Iouis Statoris ædes vota sit, ut Romulus ante voterit: sed fanum tantum id est, locum templo effatum, iam sacratum fuisse. Cæterū hoc demùm anno, ut ædem etiam fieri Senatus iuberet, his eiusdem voti damnatam Rempubl. in religionem venisse. Hæc ille. A.P. Victore delubrum collocatur in regione ix. quæ dicitur Circus Flaminius. Templum regione x. cui nomen Palatium. Marlianus scribit, quo tempore Neronis hoc templū exustum, nunquam fuerit restitutum. Delubrum Iouis Statoris etiam Terentius Varro, cito Macrobius, in Circo Flamino fuisse scribit, quod Victruius prope Porticum Metelli fuisse dicit. Et hoc fortasse à M. Attilio Regulo Coss. votum est in templo Iouis Statoris senatus nonnunquam habeatur, & Senatus consulta fiebant, ut ex Cicerone discimus.

IUPITER ELICIVS ab eliciendo dictus, teste Varrone, & Ouid. qui in 3. Fastor.

Eliciunt cælo te Jupiter, unde minores.

Nunc quoque te celebrant, Eliciūmque vocant.

Lib. 1. Aram ei in Auentino extruxit, & dicavit Numa Pompilius Rex 11. de quo sic Liujius: Pontificem deinde Numam Martium M. F. ex patribus legit eiq; sacra omnia exscripta, exsignataque attribuit. Et pòst pauca: Quæc; prodigia fulminibus, aliòve E quo viso missa suscipierentur, atque curarentur docuit, ad ea elicienda ex mentibus diuinis. Ioui Elicio aram in Auentino dicavit, Deumque consuluit Auguriis, quæ suscipienda essent. Iuuat hic adscribere fabulam de Numa, pro paecto artem Iouis elicidi edictus fuerit, quam Arnobius sic recitat: Numam, inquit, Regem, qui pro-

Lib. 2. Hi- curandi fulminis scientiam non haberet: essetque illi cupidus noscendi. Ægeria monitu castris xii. iuuenes apud aquam celasse cum vinculis, ut cum Faunus & Martinus Picus ad id locorum venissent haustum, (nam illis aquandi solenne iter huc fuit) inuaderent, constringerent, colligarent. Sed quo res fieri expeditius posset, Regem pocula non parui numeri vino, multisque complexisse, circaque accessus fontis insidiosam venturis opposuisse fallaciam: illos more de solito bibendi appetitione **F** correptos ad hospitium nota venisse: sed cum liquoribus odoratis offendissent fragrantia pocula, verutioribus anteposuisse res nouas, inuasisse auditer, dulcedine portionis captos, haussisse plus nimio, obdormiuuisse, factos graues: tamen bis senos in-
Antiatus. cubuisse sopitis, inieciisse maditatis vincula, expergitosque illos statim perdocuisse Regem,

A Regem, quibus ac terras modis Iuppiter possit sacrificiis elici, & accepta Regem scientia, rem in Aventino fecisse diuinam, elexisse ad terras Iouem ab eoque quæfuisse ritum procurationis. Iouem diu cunctatum: Expiabis, dixisse, capite fulgurita. Regem respondisse, Capitio? Iouem rursus. Humano Retulisse Regem. Sed capillo? Deum contra, animali, subiecisse Pompilium, pisces. Tunc ambiguis Iouem propositiobus captum, extulisse hanc vocem: Decepisti me Numa: nam ego humanis capitibus procurari constitueram fulgurita, Numa capillo cepito: quoniam me tamen circumuenit astutia, quem voluisti, habeto morem, & his rebus quas pactus es, procurationem semper suscipes fulguritorum. Hactenus Arnobius. Eadem habet Plutarchus in Numa. Huic Deo cum non ritè sacram fecisset. Tul. Hostilius, fulmine iectus cum tota domo corflagravit. Luius lib. 1.

B IUPITER CAPITOLINVS qui & OPT. MAX. dictus est, quod velit & possit omnibus prodesse, & optimus quidem antequam maximus: quia maius sit, gratiusque prodesse, quam magnas opes habere, teste, Cicerone, qui etiam alibi scribit, Iouem à pop. Rom. propter beneficia Optimum, propter vim Maximum appellatum fuisse. Capitolini nomen habuit à monte Capitolino in quo templum ei conditum, & cultus diuinus institutus fuit: de quo templo à quo primum extructum sit, quomodo cōflagraverit, & à quibus restauratum sit, audiemus Tacitum. Is vero sic scribit: Vouerat hoc templum Tarquinius Priscus Rex bello Sabino, ieceratque funda- Lib. 4. His- menta, spē magis futurae magnitudinis, quam quo modice adhuc populi Rom. res storiarū.

C Pometia hostium spoliis extruxere. Sed gloria operis libertati reserata. Pulsis Regibus Ho. atius Puluillus it. rum Cos. dedicauit ea magnificentia, quā imensi po- sita, pop. Rom. opes ornarent potius, quam augerent. Iisdem rursus vestigiis sicutum est, postquā intericto CDXV. annorum spacio. L. Scipione, C. Morbano Cols. flagrauerat. Curam Victor nulla suscepit, neque tamen dedicauit: hoc solum felicitati eius negatum. Lutatij Catuli nomen inter tanta Cæsarum opera, usque ad Vitellium mā- sit. Hactenus Tacitus, cum quo facit etiam Plutarchus Sed & hoc templum, ut idem cum Tacito prodit in Vitellijs seditionibus euersum ac dirutum est. Quod iterū In Popli- à Vespasiano de integrato refectum, vñà cum ipsis interitu inflamatū, atque in- cola.

D Tandem à Domitiano quartum restauratum est, columnis eius ex Pen- teleio lapide excisis, & ad deaurationem ipsius x i. milibus talentorum impensis. Idem scribit, Tarquinium in fundamenta eius templi, quod primum conditum fuit, XL. millia argenti lbi impendisse Memorable est, quod de hoc templo Dionysius, In Popli- Liuius, Seruius, & alii scribunt, cum id à Tarq. Prisco iam votum superbus ædificare col. vellet, & auguriis Dūm voluntate exploraret, qui mos huic templo esset aptissimus, in omnibus autē Tarpeius esset inuetus, in quo erant multa diversorū nominū facel- la factum esse, ut exinde ad alia tempora nomina euocarentur sacrificiis, quo posset libere, & sine piaculo tempū Iouis ædificare. Cū omnes Dij libeter migrassent, Ter- minium solum abscedere noluisse, sed illic remansisse, tunc de ipso sacrificarum & deprehensum quod terminus cum Ioue remanens æternum ibi imperium cum re- ligione significaret. Vnde in Capitulo primā partē tecū patere, quæ lapidem ipsum Deum specter. Sed & luuentem abscedere noluisse, aliqui notāt. De magnifica- tias eius Dionysius haec tradit, sicutum fuisse, & fundatum in alta crepidine, IIX. iuge- rum ambitu, cc. fermē pedibus patens per latera singula pari, propemodum longi- tudine, atque latitudine, vix xv. pedum differentia frontem eius Meridiem spectan- tem, habuisse porticum cum triplici columnarum ordine, in lateribus autem dupli- ci ordine: rēisque ædēs pares communib[us] contentas fuisse lateribus, medium fui- se Ioui, à dextra Minervæ, à sinistra lunonis. Et quia Minervæ numerorum inuen- tio à veteribus tribuebatur, lex erat scripta, ut qui Maximus Prætor esset; clavum Cic. lib. I. iuxta eiusdem simulachrum pangeret, vnde annorum numerus cognosceretur. Li- de Divi- uius. In vestigio huius templi erat fictilis Summanus Deus, cuius caput de cœlo ta- nat. Etum decidit in Tyberim. Habebat hoc templum cellam, quam ingredi prophano non concedebatur. In qua cella coronæ aureæ erant due: alteram Galli Ioui Opti- mo Maximo consecrarunt: alteram Carthaginenses, ob partæ victoriae in Samnites

congratulationem Romam miserunt. In facello vel delubro Iunonis, quod in hoc A templo erat, anseres sacri alebatur, & in area lapide seruabantur libri Sibyllini. In hoc etiam templo erat aurea Victoria, vel statua Aurea Victoriae. P. Victor. Ante clam Mineruæ erant tria signa Deorum Nixiorum, de quibus alibi.

Anno CXLVI. L. Volumnio. Ap. Claudio Coss. ex bonis fœnectorum in publicum redactis, Cn & Q. Ogulnij, Ædiles, Curules, ænea in Capitolo limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Iouis, Iouemque ipsum in culmine cum quadrigis posuerunt. Liuius Anno 131x i. M. Tuccius & P. Junius Brutus, Ædiles Curules, de mulcta damnatorum fœnectorum quadrigas inauratas in Capitolo posuerunt in cella Iouis, supra fastigium ædicularæ, & xii. clypea inaurata, qualia etiam pavio ante ex multatia pecuariorum pecunia in fastigio ædis Iouis posita fuerunt. Liuius Iouis simulachri facies diebus festis minio illini solebat. Seruius in 10. Eclogam, & Plinius: qui etiam scribit Turianum à Fregellis Romanam fuisse accitum, cui locatit Tarquinius Priscus effigiem Iouis in Capitolo dicandam. Fictilem eam fuisse, & ideo mirari solere. Fictiles etiam in fastigio templi eius quadrigas. Fuit in hoc templo etiam signum Iouis Imperatoris. Ad hoc templum vi etiam gratulationis causa maestabant. In hoc templo Consules eo die, quo Magistratum inibant, singuli singulos boves immolabant, & ex eo togam sumebant. In hoc templo Imperatores ad bellum iruri vota nucupabant, & postea reversi, triumphali pompa, in id deducebantur, Ioui in eo sacrum faciebant, & coniuvium celebrabant. In hoc etiam C templo Senatus nonnunquam habebatur. In hoc homines religionis causa incubabant. Plautus in Curculione. Sed quis omnia enumeret.

Præter hoc templum etiam alias duæ ædes Iouis in Capitolo fuerunt, votæ à L. Furio Purpureone, vna ab ipso Prætore bello Gallico, altera ab ipso consule, dedicata à Q. Marcio Ralla Duumiro, Anno ab Urbe condita 131x i. Liuius.

L A T I A L I S I V P P I T E R à Latio dictus fuit, quod cum Latini populi communiter cum Romanis colerent, consecratus à Tarquinio Superbo Rege. Cum enim Turnus Herdonius insidiis Tarquinii neci datus esset, ipse verò Princeps populorum Latinorum declaratus, Volsci etiam atque Hermici in societatem recepti D essent, Tarquinius, quemadmodum Dionysius scribit, vt id fædus sempiternum maneret, proposuit designare, commune fanum Romanorum, Latinorum, Hernicorum, Volscorum eorum duntaxat, qui in societatem recepti erant, quo ad mercatum conuenientes quotannis vna epularentur, fruerenturque sacris communibus. Gratum id fuit omnibus: locus conuentui præstitutus est in meditullio fermè harum gentium, mons altus Albanis imminentis, vbi singulis annis feriae celebrarentur, & eo temporis spacio, propter loci religionem, legemque de hoc latam ab omni vi temperarent omnes, sacraque communiter Ioui Latiali facerent, & vacarent epulis, constituto prius quantum quisque Populus in ea sacra præbere, quantumque portionem recipere debeat, &c. Hæc Dionysius. De feriis Latinis post di- E cemus.

I V P P I T E R S P O N S O R etiam à Tarquinio Superbo consecratus, templumque ei conditum est, quod postea Sp. Posthumus Consul anno ccxxvii. dedi- cavit. Sic enim Dionysius libro 9. In Urbe ædem Iouis Fidei Sponsori (sic Lapus verit, Gelenius, Diij filij, puto non recte) So. Posthumius Consul alter, Nonis Iuniis, dediuauit, in luco Bellonæ, locatam ab ultimo Regum Tarquinio, non tamen ab illo consecratam, sed tum demum ex S. C. id fecit posthumius, vt testatur eius ædis inscriptione. Hæc ille Lilius Gyraldus putat eundem hunc esse cum Dio Fidio, de quo alibi. Collocatut hæc ædes à P. Victore in viii. Urbis regione.

I V P P I T E R I M P E R A T O R, ab imperando, quod omnibus impereret, dictus: à Prænæ. F stinis cultus est, cuius simulachrum T. Quintius Præ næste in dedicationem accepto, Romanum deum in Capitolum tulit, dedicauitque inter cellam ouis, & Mineruæ, tabula sub eo fixa, quæ esset monumentum rerum gestarum. Tabulae inscriptione, hæc ferè erat: Iuppiter atque Diui omnes hoc dederunt, vt Titus Quintius Dictator oppida nouem caperet, &c. Liuius in Historia. Annii CCCLXXVI. Onuphrius ædem quoque ei in Capitolio extrectam fuisse putat, cum fragmenta illa

Lib. 41.
Lib. 33.
cap. l.

Lib. 4.

A illa in tabulis Capitoliniis, ACCVS, ET T. DEDICAVIT, sic legenda arbitratur: Ædem Ioui Imperatori, qui Prænesti Romam actus est in Capitolio: T. Quintius T. F. L. n. Cincianatus Imp. dedicauit. Fuit & alibi Iuppiter hoc nomine cultus, verum id huc non pertinet, de quo Cicero in 6. Verrina.

IUPITER PISTOR à pinsendo dictus, cuius ara in Capitolio fuit, de quo sic Laz-
ætianus: Quo tempore Galli Capitolium obsidebant, Ioui Pistori ara posita fuit,
quod Romanos Deus in quiete monuisset, ut ex omni frumento quod haberent, pa-
nem facerent, & in hostium castra iæstarent, eoque facto, soluta est obsidio, desperati-
bus Gallis, inopia subigi posse Romanos. Meminerunt huius historiæ Liuus,
Frontinus & alij. Vide etiam Plutarchum.

B IUPITER VICTOR cognominatus, quod omnia vincere putaretur. Huic ædem
vouit L. Papirius Cursor bello Samnitico, vt Liuus eodem libro docet. Quintus Fa-
bius bello cum Samnitibus & Gallis, & construxit postea in monte Palatino, teste
Liuio, & P. Victore. Huic Deo vouit, si legiones hostium fudisset, pauxillum mulsi
priusquam temetum biberet, se se facturum, idque votum Deis cordi fuisse.

IUPITER R. LUCETIVS, scribit Seruius, lingua osca dictus à luce, quam præstare
hominiis dicitur ipse est enim nostra lingua Diespiter. Agellius: Lucetius, inquit,
dictus Iuppiter quod nos die & luce quasi vita ipsa afficeret, & iuuaret. Festus Lu-
cetium Iouem appellabant, quod eum lucis esse causam credebant.

C Idem est DIESPITER, id est, diei & lucis pater, & Dyous à P. Victore in x. collocatur Virbis regione, à quo sit extru-
cta, ignoratur.

VEIOLIS qui & Veiuippiter, & Vediis à Martiano appellatur, vnde dictus sit,
Agellius his verbis docet: Eum Deum, qui non iuandi potestarein, sed vim nocendi
haberet, nam Deos quoddam ut prodeßent, celebrabant, quosdam ne obessent, pla-
cabant) Veiuœni appellabant, dempta, atque detraicta iuandi facultate. Particula e-
nim Veiuandi habet hoc loco significationem. Ædes Veiuis inter arcem & Ca-
pitolum fuit, in qua etiam simulachrum Dei, sagittas tenens, quæ parata sint ad
nocendum huic simulacro astigit figuram caprae. Ea enim solet ipsi immolarci.
Addit Agellius, purare quoslam hunc Deum esse Apollinem. Martianus Plutonem

D putat. Caput ei cornutum fuisse scribit Alexander.

IUPITER LAPIS, secundum Festum, dicebatur à lapide slice, quem in sanciendis
foederibus iuraturi tenebant, ea verba dicentes: Si sciens fallam, ita me Diespiter, salua
Urbe, arcéque, bonis ciciat, ut ego hunc lapidem. Sunt qui Ioue Lapidem dictum esse ve-
lint ab ipso lapide Ioue vocato, qui Saturno oblatus fuisse ab Ope, & ab ea deuora-
tus fингitur.

E IUPITER TONANS, à tonando dictus est. Hunc Octavius Augustus consecra-
uit, ædemque ei in Capitolio extrixit, liberatus periculo cum in expeditione Can-
tabriæ, per nocturnum iter lectican eius fulgor præstrinxisset, seruumque prælu-
centem examinasse. Suetonius. De hac æde sic Dionysius scribit: Louis etiam To-
nantis templum dedicavit, de qua re duo hæc commemorantur, & in ipso tunc sa-
crificio tonitrua accidisse, & somnum deinde Augulto rale oblatum. Cum propter
nominis ac formæ eius Iouis nouitatem, & quod ab Augusto consecratus esset, ma-
xime autem quod ascendentis in Capitolium, ad eum primò perueniebant, Iuppi-
ter Tonans ab omnibus frequenteretur, & coleretur, imaginatus est in somnis Au-
gustus, Iouem Capitolinum secum expostulare, quod secundo iam ipse loco habe-
retur, séque respondisse, excubitorem hunc Tonantem ei Capitoline à se esse pos-
sum: ideoque orta die tintinnabulum Ioui Tonanti appendit somni confirmandi
causa. His enim tintinnabulis ianitores nocturni vtuntur, vt si quid vius sit, signifi-
care possit. Haecenus ille ab Auguribus etiam ante hanc consecrationem Iuppiter
Tonans & fulgens appellabatur, vt testis est Cicero, quia Tanitrua & fulgura ipsi
tribuebantur. Hinc in veteribus nummis simulachrum semper singitur, fulmen tri-
falcum manibus tenens. Fulmina figuræ in antiquis nummis tales reperiuntur.

F IUPITER VLTOR dictus, quod sceleratorū impia facta vlcisceretur. Huic Agrip-
pa ædem, quam Pantheon appellauit, consecravit, quæ etiam Pantheon dictum,

quasi rotundus, & omnium sanctorum dicitur, Ali-
quando Cybelli sacrum fuit, cuius Deæ caput antiqui operis & saxis, cum duobus
piscibus muro templi inclusum adhuc cernitur. De eo sic Dionysius & Plinius. In-
uar etiam addere ea, quæ Fabricius in sua Roma de hoc templo retulit. Altum inquit,
est hoc templum pedes CXLIV. totidem latum. Contignationes æneis trabibus cana-
lium modo compactæ, pedum XI. vt testatur Baptista Leo. Valuæ ingentes, item tra-
bes ex ære Corinthio, & inauratae, lithostrotum varij marmoris, aræ due marmoreæ,
sex marmorata. Interstitia sex columnarum spacio distantia. Testudo templi la-
queata vacuis circunquaque spaciis relictis, ne nimio pondere adficiuntur. Nulla fenestra penitus inest, nisi in medio foramen sphericum, æneis inauratis
que trabibus fultum, quod lumen præbet, eique in pavimento subiectum ad imbræ
excipiendos impluviat. Ad foramen illud in tecto quadraginta gradibus plumbeis
ascenditur: ad quod tectum antequam perueniatur, bini ambitus sunt, ad quorum
primum ex imo templi per centum quinquaginta gradus est eundum. Marcellinus
libro decimo sexto, Pantheon, regionem terentem, speciosa celstitudine fornicateam
nominat. In tecto nunc sunt plumbeæ laminae, que olim aigueantæ fuerunt, quas
Constans Imperator, Constantini junioris filius detrahit. Gradus ænei ante tem-
plum sublati, & saxeis permixtati sunt. Ascensum ad templum sive per gradus duode-
cim, nunc per totidem descenditur: ex quo intelligitur, quād altè sit ex ruinis so-
lum exaggeratum. Parietes nunc latericij sunt, olim marmoribus incrustati fuerunt.
Inter omnia igitur Vitis opera, nullum admirabilius, siue molem, siue artem, siue
impensam consideres, nullum etiam ex antiquissimis integrus: nam nec inieictis
ignibus Gothi corrumperet, aut frangere potuerunt. Hæc ille Paulò ante dicit, Hoc
templum Bonifacium III. Pontificem a Phoca Imperatore, qui rem Pontificiam
auxit, atque extulit, acceptum beatæ Virginis, & omnibus sanctis dicasse: fuisseque
primum dictum Virginem ad Martyres: sicuti nunc à circulari forma Sancta Maria
rotunda Dionysius. Pantheon quoq; perfecit Agrippa: id sic dicitur fortassis, quod in
simulachris Martis & Veneris multas Deum imagines acciperet: ut vero mihi vi-
detur, inde id nominis habet, quod forma conuexa fastigiatum, cœli similitudinem
ostenderet. Voluit Agrippa in eo Augusti quoque statuam collocare, nomenq; ope-
ris ei adscribere: neutrum autem eo accipiente, in Panteo ipso Cæsaris superioris
statuam suam & Augusti in vestibulo posuit. Et Plinius: Agrippæ Pantheon de-
corauit Diogenes Atheniensis, & Caryatides in columnis templi eius probantur,
inter pauca operum sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci mi-
nus celebrata. In honore est & in templo illo Hercules, ad quem Pœni omnibus
annis humana sacrificauerunt victimæ, humi stans, ante aditum porticus agnatiq;
nes sit.

IPPITER CONSERVATOR à conseruando diētus, à Domitiano conservatus est, quod ipsum in seditione Verelliana à furore hostium conseruasset: de quo sic Tacitus lib. Histor. 3. Domitianus prima irruptione apud aeditum occultatum solertia liberti linea amictum turbæ fæticularum immixtus, ignarusque apud Cornelium primum paternum clientem, iuxta Velabrum delituit. Ac patiente rerum patre, disiecto aeditui contubernio, modicum facellum Iovi CONSERVATOR I, atamque posuit, casfusque suos in marmore expressit. Mox imperium adeptus Iovi CVSTODI templum ingens, séque in sinu Dei sagravit, &c. huius templi quod in Capitolio exterritum fuit, meminit etiam Suetonius Domitiano, cap. 5. Extant etiam nummi veteres Iouis Conseruatoris simulachrum & nomen continentes, qualis etiam hic est Maximiani.

I V P P I T E R S O L , v e l S o l H E L I A G A B A L V s , v n d e d i c t u s a l b i e x p l i -
c a b i t u r .

FAGYTALIS IUPITER à fagi dictus, quæ Ioui sacra habebatur: inde F
eius facillum Fagutal. Festus. Fagutal facillum Iouis, in quo fuit fagus arbor, quæ
Ioui sacra habebatur. Meminit eius & Varro, & Plinius lib. 16. cap. 10. qui etiam
addit, non procul ab eo facello & lucum fageum esse. Collocatur in regione deci-
ma, à quo extrectum fuerit, incertum.

A

B

D

VIMINEVS IUPITER à viminiis dictus: unde etiam collis Viminalis. Varro: Viminalis à Iove Vimino, quod ibi aræ sunt eius, aut quod ibi vimeneta fuerunt. Festus: Viminalis porta & collis appellabantur, quod ibi vimum sylva fuisse videtur, ubi est & ara Ioui Vimino consecrata.

ARBITRATORIS IOVIS templum in decima Urbis regione ponitur à Victore: & appellatur Pentapylon quasi quinque portarum.

PREDATOR IUPITER à præda appellatus, quod ei è præda aliquid deberetur. Seruius 3. Æacid. Romanis inquit, moris fuit, ut bella gesturi, de parte præda aliquid numinibus pollicerentur: adeò ut Romæ fuerit unum templum Iouis Prædatoris, non quod præda præst: sed quod ei aliquid ex præda debeatur. Locus huius templi, & à quo fuerit cœsecratum, ignoratur.

MARTIANVS IUPITER à mario dictus est, qui cum ceteris monumentis templum ei condidit. In hoc Senatusconsultum factum est de reuocando Cicerone ab exilio, quod ipsi erat per somnium significatum, ut scribit Valerius.

POMPEIANVS IUPITER colossus fuit Iouis, eximia magnitudinis, sic dictus à Theatro Pompej cuius vicinus fuit. Plinius lib 34. cap 7. Moles, inquit, excogitatas videmus statu-

rum, quas Collossos vocant, turribus similes. Talis in Campo Martio Iuppiter à Claudio Cæsare dicatus, qui ideo vocatur Pompeianus, à vicinitate Theatri.

IOVIS PROPUGNATORIS èdes in Palatio fuit, cuius mētio sit in antiquo Epigram.

E.

P. MARCIUS. VERVS.
IMP. COMMODO. VI. ET PETRONIO. SEPTIMIANO. COS.

AN. P.R.C.Dccccxli. K. DEC.
IN. PALATIO. IN. ÆDE. IOVIS.
PROPVGNATORIS.

F

IN. LOCVM. P. VERI.
LATILIVS. CORNELIANVS.
COOPTATVS.

PVGANTIS IOVIS templum ubi fuerit, & à quo extactū incognitum est. Fuerunt & alia cognomina quibus Iuppiter fuit à veteribus insignitus, & cultus: quorum

quælam ex Yarrone recitantur ab Aurelio Augustino lib.7. de Ciuitate Dei, cap. 12. A Dixerant, inquit, eum vi. Aoren, inuestum, opitulum, impulsorem, statorem, centipedam, spinalem, tigillum, alnum, ruminum, & alia quæ perse qui longum est. Hæc omnia cognomina imposuerunt vni Deo propter causas, potestatésque diuersas, non tamen proper tot res, etiam tot Deos eū esse coegerunt: quod omnia vincere, quod à nemine vinceretur, quod opem indigentibus ferret, quod habeat impellendi, statuendi, stabiliendi, resipinādi potestatem, quod tanquam tigillus mundum contineret, ac sustinet, quod alet omnia, quod ruma, id est mamma alectet animalia, &c. ad quem locum videndus etiam Ioan. Ludouicus Viues. Iouis Opitulator etiam Festus meminit his verbis: Opitulus Iuppiter, & Opitulator dictus est, quasi Opis lator. Adulto Ioui in nuptiis sacrificabatur, de quo post. Dapalis Iouis B Cato libro de Re rustica meminit: fortasse sic dictus fuit, quod ei sacra dapali epulo ferent. Sed satis hæc sint de Ioue, in cuius historia prolixior fui cùm ipse etiam pro Principe, & patre Dcūm, hominūque sit habitus. Progrediamur nun ad alios.

De Iunone C A P. VI.

CV m præcedens caput de Ioue præter opinionem nimium exreuerit, ideò de Iunone seorsim dicam, quam quidem cum Ioue coniuncturus, erat vt puto, cuius & soror & vxor fuisse fertur. Fuit hæc Saturni & Opis filia, sic dicta, quemadmodum Varro scribit, quod una cum Ioue iuuat. Cic. lib. 2. de Nat. G deor. Aer, vt Stoici disputant, interiectus inter mare & coelum, Iunonis nomine consecratur: quæ est soror & coniunx Iouis quod ei similitudo est ætheris, & cum eo summa coniunctio. Effeminarunt autem eum, Iunonique tribuerunt, quod nihil est eo mollius. Sed Iunonem à iuuando credo nominatam. Macrobius etiam in Somnium Scipionis: Iuno, inquit, & soror Iouis, & coniunx vocatur. Est autem Iuno aer: & dicitur soror, quia iisdem seminibus, quibus coelum, etiam aer est procreatus. coniunx, quia aer subiectus est coelo. Libet hic referre fabulam de Iunone, qua ratione Ioui matrimonio iuncta sit, quam Lilius Gyraldus ex Commentariis in Theocritum affert, est autem hæc: Iuppiter cùm insidiaretur Iunoni, vt cum ea iaceret, eam conspergit procul à cæteris Diis, mutatus in Cuculum in monte confudit, qui D prius Thronax dicebatur, postea ex re Coccox dictus est. Cuculus ergo Iuppiter tempestatem simul commouit: ubi cùm sola in monte Iuno esset ea parte, qua postea constructa est Telæ Iunonis ædes, Cuculus Iuppiter ob tempestatis horrorem in virginis Iunonis gremium deuolauit, quem Iuno miserata ueste contexit. Tum vero Iuppiter suam induitus formam, Iunonem est amplexatus. Illa matris metu abuebat, donec pollicitus connubium obtinuit. Hæc tenus ille. Iunonis passim apud Scriptores Ethnicos fit mentio, cuius historiam vel fabulam potius integrum, vt recitemus, non est necesse.

Tantum de simulacro eius & cognominibus, quibus Romæ culta fuit, quædam dicimus. Simulachrum eius ita figurabatur: Erat foemina, inquit Albricus, in throno sedens, sceptrum regium tenens in dextra, eius caput nubes tenebant opertum super diadema, quod capite gestabat, cui & Iris sociata erat, quæ ipsam per circuitum cingebat: nunciamque Iunonis Iridem populi appellabant. Ideò iuxta illam Iridem ancillam paratam, ad obsequium Dominae figurabant. Pauones autem ante pedes eius, à dextris & sinistris stabant, autæque Iunonis specialiter vocabantur, &c. Huius varia apud Romanos fuerunt, pro diuersis eius officiis & muneribus nomina. Prima quæ occurrit appellatio est, quod dicitur Iuno Curis ab hasta. Nam haftana Curim Sabini appellabant. Cato in Originibus (si quæ leguntur fragmenta, legenda sunt.) Quirinalis collis, à Iunone Sabinorum dea, quam illi curijam, id est, haftationem Iunonem vocant. Idem tradit Festus. Huic deæ Romæ in omnibus Curis mensas posuit, Titus Tacitus Sabinorum Rex, quas suo etiam tempore Romæ fuisse Dionysius testatur.

SORORIA IVNO dicta est à sorore Horatiij. Huic in expiationem cædis sororis sua, arā Horatius consecravit Festus.

A REGINA IUNO à Latinis cognominata, quod & coniux Iouis, deorum atque hominem Regis esset. Hæc à Camillo Dictatore Veiiis transueta, in Aventinum, & celebri die, summo matronarum studio dedicata est. Collocatur à P. Viatore in xiiii. Vrbis regione. Liuij verba de ea Romam transducta adscribam: Cùm iam humanæ opes egestæ à Veiiis essent, amoliri tum Deum dona, ipsosque Deos, sed contentum magis, quam rapientium modo cepere. Nämque delecti ex omni exercitu iuuenes, pure laitis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam Regina Iuno assignata erat, venerabundi templum iniere, primò religiosè admouentes manus, quod id signam mouere vetusto, nisi certæ gentis Sacerdos attrectare non esset.

B solitus: deinde cùm guidam seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, visne Romanam ire Iuno: dixit annuisse: ceteri, Romanam cōclamārunt: inde fabulæ adiectum est, vocem quoque dicentis, VELL, auditam: motum certè sede sua, parui molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus, leuem ac facilem translatu fuisse, integrāmq; in Aventinum, æternam sedem suam, quo vota Romani Dictatoris vocauerant, perlata, vbi templum ei postea idem, cui voterat Camillus, dedicavit. Hæc Liuius. Eadem Plutarchus habet, & prolixius quidem. Fuit aliud Regina Iunonis templum in Capitolio, quod Linio teste, à Cn. Flaminio bello aduersus Liguæ vota est. Meminit eius & Cicero, in Oratione ad Equites antequam in exilium iret.

C CAPROTINA IUNO vnde nomen acceperit, Plutarchus docet in Romulo de Camillo, & Macrobius, cuius hæc sunt verba: Post Vrbem captam, cùm sedatus esset Gallicus morus, res verò publica esset ad tenue deducta, finitimi opportunitatem inuadendi Romani nominis aucupati, præfecerunt sibi Posthumum Liuum Fidenattium Dictatorem. Qui mandatis ad Senatum missis, postulauit, vt si vellet reliquias suæ ciuitatis manere, matres familiae sibi, & virgines dederentur. Cùmque Patres essent in anticipi deliberatione suspensi, ancilla nomine Tutela, seu Philotis, pollicita est, se cum ceteris ancillis sub nomine dominaatum ad hostes ituram, habituque matrum familiæ & virginum sumptu, hostibus cum prosequentiū lachrymis ad fidem doloris ingesta sunt. Quæ cùm à Liuio in castris distributæ fuisseint, vires plurimo vino prouocauerat, diem festum apud se esse simulantæ. Quibus soporis, ex arbore Capri fico, quæ castris erat proxima, signum Romanis dederunt: qui cum repentina incursione superassent, memor beneficij Senatus omnes ancillas manu iussit emitti, dotémque eis ex publico fecit, & ornatum, quo tunc erant vsæ, gestare concessit, diémque ipsum Nonas Caprotinas nuncupauit, ab illa Caprifico, ex qua signum victoriae ceperunt, sacrificiumque statuit annua solennitate celebrandum, cui lac, quod ex caprifico manat, propter memoriam facti præcedentis adhibetur. Hactenus ille.

D I V N O M O N E T A à monendo dicta: cum enim non multò ante Vrbem capitam à Gallis terræ motus factus esset, ferunt vocem exitisse è Iunonis templo, quod erat in arce, vt de sue plena fieret procuratio. T. Livius scribit, L. Furium creatum Dictatorem contra Auruncos, quod bellum ab repentina populatione cœptum erat, inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Monetæ votuisse, cuius voti, cùm damnatus viator fuissest, Senatum ædem faciendam iussisse, locumque in arce destinatum, quæ area ædium M. Manlij Capitolini fuerat, anno post quām ædes vota erat, Monetæ dedicatum fuisse. Macrobius Calendis Liuij hoc factum fuisse scribit. Seruabantur in æde Monetæ Iunonis libri linteī, qui dicebantur, in quibus Imperij Romani fata continebantur. Non est verò simile, quod de Iunone Monetæ Suidas scribit, cùm Romani pecunia indigerent in bello contra Pyrrhum & Tarentinos, eos Iunonem inuocasse: quæ ipsos monuerit, si iustitia armis vereatur, pecuniam eis non defuraram, cùmquid id Romanis recte contingisset. Monetam Iunonem veneratos esse, eiisque rei signum fuisse, quod nomisma, id est, moneta inscripta in eius templo asseruaretur.

E IVNO SOSPIRA, à Græco οὐδε, quod seruare significat, antiquis etiam Sispes appellata est, teste Festo. Hæc in primis Lanuuij colebatur magno cultu, vt docet Liuius. Simulacrum eius fingebatur cum pelle caprina, & hasta, & scutulo, & cū calceolis

repas

repandis. Cicero. Hanc Iunonem, cuius Lanuuij ædes erat, Romani etiam colebant A sic enim Liuius: Lanuiniis, inquit, civitas data, sacrâque sua redditâ, cum eo, vt ædes, Iuchusque Sospita Iunonis communis Lanuiniis municipibus cum populo Romano esset. Quare sâpe apud Liuium & alios legimus, misisse Romanos Lanuuium, qui sacrificio facto Iunonem Sospitam placaret. Postea verò & Romæ in foro Oliotio eidem ædes fuit extructa à C. Cornelio. Sic enim Liuius lib. 32. Consul principio pugnæ ædem vout Sospita Iunoni, si eo die hostes fusi, fugatiq; essent. Item lib. 34. Ædes eo anno aliquot dedicata sunt: una Iunonis Sospite in foro Oliotio, vota, locatâque quadriennio ante à C. Cornelio Consule Gallico bello, Censor idem dedicauit. Huic Consules magistratum ineuntes sacrificare solebant. Cicero pro Muræna.

B IVNO. LVCINÁ inde nomen habet, quod lucem nascentibus dare crederetur: vnde etiam Luceria Varr. de Lingua Latina lib. 4. Ideo videtur à Latinis Iuno Lucina dicta, vel quod terra, vt Phylaci dicunt, iuuat, & lucet: vel quod ab luce eius, qua quis conceptus est, vna iuuat, donec mensibus actis produxit in lucem. Facta igitur à iuuando & luce, Iuno Lucinia: à quo parientes eam iuuocant. vnde illud Glycerij apud Terentium:

Iuno Lucina feropem serna me obsecro.

C Plinius verò eam sic dictam ait, à luco, vbi eius ædes condita fuerit, vbi lotos fuerit miræ vetustatis, quam opinionem etiam Ouidius in Fastis recitat. Huius templum in v. regione Vibis à P. Viatore recensetur, vbi & locus ei dicatus fuit. Ædricula ipsi in v. regione extructa & dedicata fuit, teste codem. Sribit Dionys. Seruū Tullium Regem ærarium Iunoni Lucinæ instituisse, in quod pro singulis nascentibus parentes, siue cognati certi pretij nummum inferrent.

VNGA IVNO appellata, vel quod Iuges, vt ait Pompeius: sunt enim eiusdem iugis pares, vnde & coniuges: vel, ut scribit Seruus, proper Iugum quod imponebatur matrimonio coniungendis. Iugæ Iunonis ara fuit Romæ in vico, qui ideo Iugarius dictus erat, vt Festus fuit. Scribunt alii, quod ad hanc aram veteri ritu nubentes vinculis iuncti fuerint, in omnem futuræ concordia.

D Fuit & IVNONIS IVLIAE ædacula, in regione v. & templum Iunonis Martialis in regione iix. Horum verò cognominum mentio extat in nummis C. Vibij Trebonij Galli Imperatoris.

Præter hæc, quæ hactenus recitauiimus, etiam Iunoni alia ferunt indita cognomina: Interduca, Domiduca, Vixia, Cinxia, in nuptiis iuuocabitur, de quibus infrâ.

E Calendaris Iuno vocabatur ab antiquis, quoniam omnes Calendas ipsi attributas existimabant: in primis Laurentes patris religionibus suis seruabant, qui & hoc cognomen Calendaris Iunonis ceremoniis addiderunt, & omoibus Calendis huic Deæ supplicabant. Sed & Rôma Pontifex minor in Curia Calabria Iunoni rem sacram faciebat, & Régis vxor, id est, Regina sacrorum, porcam, vel agnam in regia Iunoni immolabat.

NOVELLA IVNO calabatur à Pontificibus: id est, vocabatur in mensium Calendis. Varro.

FEBR VATA, vel FEBRVALIS dicebatur à Februario, quod ipsi ea mense sacra fiebant. Festus.

FLYONIAM IVNONEM mulieres colebant, quod eam sanguinis fluorem in conceptu retinere putabant Festus.

OPIGENAM etiam IVNONEM matronæ colebant, quod ferre eam opem in partu laborib; credebant. Idem.

POPVLONA, seu POPVLONEA IVNO etiam cognominata, quam populus seu plebs precabatur, vt innuit Martianus. Sed de IVNONE hactenus.

De Apolline & Diana. CAP. VII.

Sequuntur inter Selectos Deos Apollo & Diana.

Apollo à plerisque putatur idem esse qui Sol, quidam diuersum ab eo faciunt. Cotta apud Ciceronem varios esse Apollines dicit, & ex iis quatuor recenser. Apollinum, inquit, antiquissimus is, quem paulo ante ex Vulcano natum esse dixi, custodem Athenarum. Alter Coribantis filius natus in Creta: cuius de illa insula cum Ioue ipso certamen fuisse traditur. Tertius Ioue, tertio natus ex Latona, quem ex Hyperboreis Delphios ferut aduenisse. Quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant: quod ab eo se leges ferunt acceptis. Ex his quatuor tertium potissimum a Romanis cultum fuisse, suspicari licet. Is enim celebratissimus apud eos fuit. Diana frater, de quo sic Manilius vel Manilius apud Varro: Latona patit casto complexu Ioui Deli deos geminos, id est, Apollinem & Dianam, ut interpretatur Varro, idem: O Sancte Apollo, qui umbilicum certum terrarum obtines. Vnde nomen Apollo habeat, variant Scriptores. Macrobius aliquot diuersas sententias & cognomina recenser lib. 1. Saturn. ca. 17. Hunc quatuor artibus antiqui praefecerunt. Nam primum Citharecum, ac Cythareorum Deum: deinde Medicinæ inuictorem, post Iaculatorum & Sagittarium, tum Vatem & vaticinij Deum constituerunt. Fabulam eius prolixè recitate nolo. Pingebatur in specie impuberis iuuenis, modò facie puerili, modò iuuenili, semper imberbis: interdum aurem cana diuersitate apparentis: licet verò tali facie esset formatus. Is super caput portabat tripodium aureum. In dextra verò manu habebat sagittas, arcum & pharetram: In sinistra autem citharam tenebat. Albricus, item Macrobius & alii. Nonnunquam etiam ita figurabatur, ut manu dextra Gratias gestaret: arcum cum sagittis sinistra: qua de re multa habet Macrobius. lib. 1. Saturna. cap. 17. Religiosè hic fuit à Romanis cultus, ac multa est consecutus templo, ædes, aras, multaque cognomina. Dictus est enim Cœlispex, Medicus, Palatinus, Sandaliarius, Sosinus, Thusanicus, Tortor.

Coelispex fortasse dictus, quod ita figuratum sit eius simulachrum, ut colum a pexerit.

Medicus dictus, quod medicinæ fuerit inuentor. Huic æde extruxit M. Fulvius Nobilior. Césor anno 1574. Co's. L. Mália Acidino, Q. Fulvio Flacco. Liu. li. 40.

PALATINVS, qui & ACTIACVS, & NAVALIS, & PARAETOTONIVS dictus fuit Apollo à téplo, quod ipsi in monte Palatino Augustus, Antonio & Cleopatra deuictis ex marmore (vt Seruius testatur) Lunensi fecit. Templum hoc fuit donis opulentissimum, siquidem Augustus aureas argenteasque statuas sibi positas ei donauit, fuit etiam opere magnificentissimum. Valvae erant eburneæ, auro picturæ que ornatae, de quibus detracta hostibus spolia suspenso erant. Describit hoc templum elegantissime Propertius cuius versus aliquot ex castigatione Iosephi Scalige i adscribam: sunt autem hi:

Tum medium claris, surgebat marmore templum,

Et patria Phœbo charius Orrygia.

Auro solis erat supra fastigia currus,

Et valva Libyci nobile dentis opus.

Altera deiectos Parnassi vertice Gallos,

Altera merebat funera Tantalidos.

Deinde inter matrem Deus ipse, interque sororem,

Pythius in longa carmina ueste sonat.

Antiquitatum Romanarum

Ilic aspicias scopulis hærere sorores,

Et canere antiqui dulcia fūta Ioniſ.

Ut Semelē eſt combuſtus, ut eſt deperditus Io:

Denique ut ad Troia tecta volārit alis, &c.

Fuit hoc templum etiam porticum circumdata, quæ templi Apollinis Palatini appellata, vti ex eodem Propertio liquet, dicente:

Quarē cur veniam tibi tardior? aurea Phœbi

Porticus à magno Cæſare aperta fuit.

Tota erat in species Pœnis digesta columnis:

Inter quas Danai fœmina turba senis.

Hic euidem Phœbo viſus mihi pulchrior ipſo

Marmoreus tacita carmen biare lyra,

Atque aram circum steterant armenta Myronis,

Quatuor artifis vivida signa boves, &c.

Fuit & ibidem Area Apollini Palatino consecrata. Hodie ne vestigia quidem illius templi relicta sunt: diruto etiam S. Luciæ facello, in quod Apollinis illud conuersum fuerat.

SANDALIARIVS APOLLO, simulachrum fuit Apollinis, quod Augustus Cæſar ex strena quam ipsi Equites Kalendis Ianuariis in Capitolio præbebant, mercatus est, & in vico quodam regionis. Quartæ dedicauit, vnde vicus ipse Sandaliarij nomen accepit. Onuphrius Panuinus & Sext. Rufus. Dictus autem eſt Sandaliarius, vt quidam volunt, à Sandalio, quod simulachrum istud Sandaliis fuerit ornatum. Quod ferè probat Theodorus Pulmanus, qui annotat, in antiquis duobus Suetonij exemplaribus, pro eo, quod in excusis eſt, Apollinem Sandaliarium, fuisse Apollinem Sandaliatum. Est autem Sandaliū genus calceamenti, quod Germanicè Pantoffeln dicimus. Antonius tamen Sabellicus non vicum ab Apolline, sed Apollinem à vico Sandaliarium appellatum fuisse vult, quod in eo vico, in quo hæc Apollinis effigies dedicata fuerit, plurimi Sandaliarij opifices habitârint, cum quo etiam facit Lævius Torrentius.

SOSIANVS etiam **APOLLO** simulachrum fuit Apollinis cedrinum è Seleucia Rōmam adiectum, & in æde eius collocatum. Meminit huius Plinius lib. 13. cap. 5.

TORTORIS quoque **APOLLINIS** simulachruſ fuit Romæ, de quo Suetonius scribit, Apollinem hoc nomine in quadam parte Vrbis cultum fuisse. Antonius Sabellicus putat, eum Tortorem dictum fuisse à vico, in quo venalia tortorum flagella penderint, vel quem tortores incoluerint, idem probat Lævius Torrentius.

THYSCANCVS APOLLO Romæ fuit in Bibliotheca tēpli Auguſti, quinquaginta pedum à Pollice, de quo Pli. lib. 34. ca. 7. dubium eſſe dicit ære mirabilior sit, an pulchritudine.

APOLLINEM DIADEMATVM, eius denique colossum, cubitorum triginta, centum & quadraginta talentis in eo insumptis, Lucullus ex Apollonia Ponti in Capitolium transtulit. Plinius. Reperiuntur & alia Apollinis cognomina in vetustis monumentis & nummis, quæ libens prætero.

D I A N A.

Apollinis soror **DIANA** fuit, sic dicta, ab Iana, si Macrobius credimus, d littera ad-dita: Iana enim Luna eſt. Alij à dīs, appellatam eam volunt: hoc eſt, à Ioue, quasi Iouiana. Iouis enim eſt filia. Quidam quasi Deianam, quoniam vénantes per deuia, & sylvas deuiae ſolent, caprantes feras. Alij Deianam. Dianas tres Cicero connu-merat libro 3. de Natura Deorum: Primam Iouis & Proserpinæ filiam, quæ pennatum Cupidinem genuiſſe dicitur: ſecundam notiorem ait, quæ Ione tertio & Latona nata ſit: tertiam patrem Vpin fuisse dicit, matrem Glaucem, quam ſæpè Græci Vpin paterno nomine appellant. Ex iis ſecunda celebratiſſima fuit, à Græcis, & poſteā à Romanis

A Romanis culta. Simulachrum eius tale erat: Pingebatur specie foeminae, coma dis-soluta, quæ arcum tenebat & sagittam, ceteris quoque cornutis in venatione inse-qui videbarur, sicuti adhuc in nummis antiquis cernitur.

Primum DIANA templum Romæ in Auentino monte exstructum fuit à popu-lis Latinis Seruio Tullio regnante. Cùm enim, ut Dionysius scribit, Cupido Seruum Regem inuasisset ex populis Latinis, quasi vnum corpus constituere, ne à se inuicem dissentientes, mutuis cædibus ruerent, conuocatis Latinorum optimatibus, sualit eis ut templum cum inuiolabili refugio communi sumptu Romæ construerent, quò conuenientes ciuitates, quotannis priuatim simul & publicè sacra facerent, exerce-rentque forum rerum venalium earris temporibus: & si qua offensa populis incide-
B ret, inter sacra Deorum conciliarentur ex aliorum populorum arbitrio. Hæc & alia multa commoda proponens, quæ consequerentur, & communi concilio, omnibus persuasit, qui tum aderant. Collatis deinde oppidatum pecunis, Diana templum ædificauit in Auentino eminentissimo vrbis tumulo, & fecederis leges conscripsit ci-uitatibus, ritusque celebrandi festi, atque fori constituit. Et ne vlla iniuria temporum abolerentur, in ærea columna incidit decreta concilij, & ciuitates eius cōuentus par-ticipes. Ea columna permanens usque ad nostram æatem in Diana templo dedicata, inscripta literarum characteribus Græcanis. Hactenus Dionysius. Huic templo boum cornua erant affixa, cùm reliquis Diana fanis ceruorum cornua affigerentur, cuius rei causam hanc recitat Plutarchus, esse id monumento antiqui casus. Fuisse quen-dam iu Sabiniis, Autronem Coratiq, qui vaccam habuerit magnitudine & forma reliquis præstantem, monitumque à vate quodam ei, qui in Auentino bouem hanc Diana immolasset, fata summan potestarem deferre, Vrbemque ipsius Italiae totius regno porturam Romanæ seculi bouis ibi mactandæ gratia. Seruum autem Regi Seruio clām id vaticinum, Regemque Cornelio Pôtifici indicasse. Tum Cornelium Antroni mandasle, ut ante sacrificium aqua Tyberis profluente sele ablueret: sic enim legibus præscriptum esse litaturo: ita hunc lotum abiisse. Interim Seruum occasionem immolandæ vaccæ in honorem Diana præcepisse, mactareque cornua templo affixisse, Hactenus Plutarchus. Eadem fabulam & Luius recitat.

Fuit ædes DIANA in Cœliolo, quæ hodie est templum S. Ioannis Evangelistæ, D ante portam Latinam, minimam, & nullorum planè ornamentorum. Idem in Subu-ra, vnde nomen DIANA Suburanæ.

Ædacula quoque DIANA VIALERIANAE in regione Vrbis vi fuit. Item in vico Patricio ædes Diana fuit, quam non intrârunt viri, cùm ab aliis non ar-cerentur, eius rei hanc cauam Plutarchus quæst. 3. assert fieri id ob sermonem vulgatum. Mulierem enim quandam Deæ ibi cultum exhibentem à quodam vi fuisse compressam, cùmque à canibus discriptum: vnde superstitione nata sit, ne viri eò intrarent.

De Sole & Luna, CAP. IIX.

POLLINI & DIANA subieccimus SOLEM & LVNAM, qui quamvis iidem sint, quia râmen superstitione Ethnica nonnunquam eos distinxit, ideo etiam nobis seorsim dicendum. Fuerunt Sol & Luna filii Theæ, sive Matris tritri magnæ & Hyperionis si Diodoro credimus, qui libro 4. Antiquitum, capite 5. hac scribit: Regina filia Titiae prior annis, prudentiâ & virtute reliquis præstantior, in gratiam matris fratres omnes educavit, eoque magnam aiut Matrem appellatam. Postea vero quâm pater post obitum ad Deos traxit, com-muni populorum fratrûmque consensu regnum cepit, adhuc virgo, cùm nulli an-te nupsisset. Postmodum cupiens filios relinquere successores regni, vnum ex fratribus Hyperionem vitum sumposit: ex quo duos peperit liberos, SOLEM & LU-nam. Quorum formam prudenter admiranibus singulis, traduit fratres pro-
plic inuidia moros, ventosque, ne quâdo imperium ad Hyperionam perveniret, scelesto facinore ex cogitato, frarrem communis consilio obturuncasse. SOLEM adhuc puerum in
p. 12.

flumen Eridanum proiectum, suffocarum esse. Quare vulgata, Luna præter modum A fratre diligenz, ex recto se precipitauit. Matri quærenti iuxta flumen corpus, cum in somnium incidisset, visum per somnum est, à Sole se consolari, rogarique ne lugeret natorum mortem. Nam homicidas meritum esse supplicium passuros: se verò ac sororem quadam Dei prouidentia futuros immortales. Nam ignem cœli factum ante vocatum Solem ab hominibus appellandum forte: quæ verò Mena prius dicebatur, Luham. A somno experrecta, cum omnibus tum somnium, tum infortunium suum narrasset, filios ut Deos coluit, ipsa innupta viuens. Postmodum in insaniam versa, cymbala, tympana que quatius, edito sonitu, sparsis crinibus per patriam errabat. Quo aspectu misero obstupebant homines. Cum vero singuli eius dolori miserecentur, quidam corpus sustinerent, maximo imbre coorto, continuoque fluminum casu Reginam alunt disparuisse. Quare admiratus populus, Solis Lunæq; nomenu ad astra transtulit, matre eria Dea existimauit. Et erecta ara cymbalis ac tympanis, cæterisque rebus illius gesta imitatus, sacra illi, & Deorum honores instituit. Dictus autem est Sol, vel quia solus ex omnibus sideribus est tatus: vel quia cum est exortus, obscuratis omnibus solus appareat. Luna à lucendo nominata est: eadem est Lucina. Cic. lib. 2. de Nat. Deor. Primus Soli & Lunæ aedes Roma consecravit T. Tatius Sabinorum Rex. Ter. Varro, & Dio. Halicarnassæ auctoriibus. Postea etiam aliae iis ædificatae commemorantur in descriptione xv. regionum Vrbis tria Solis templæ, et quibus vnum est templum Solis Heliogabali, quod condidit Imper. Antonius Varius Heliogabalus in monte Palatino, eo loco vbi prius fuerat aedes Orci. C Colebatur is Heliogabalus in Syria, cuius Sacerdos cum aliquando fuisset Antonius, postea Imperator factus, Roma etiam ipsius instituit cultum, ita ut omnia omnium aliorum Deorum mysteria & sacra etiam ad hunc vnum vellet transferri: qua de re Lampridium loquentem audiamus: Vbi primum, inquit, Antonius ingressus est Vrbem, Heliogabalum in Palatino monte iuxta aedes Imperatoris consecravit, eique templum fecit, studens & Matris typum, & Vestæ igaem, & Palladium, & ancylia, & omnia Romanis veneranda in illud transferre templum: id agens, ne quis Romæ Deus, nisi Heliogabalus coleretur. Dicebat præterea Iudeorum & Samaritanorum religiones, & Christianam devotionem illuc transferendam, ut omnium culturatum secretum Heliogabali sacerdotium teneret. Hæc ille, Collocatur hoc templum à P. D Victore in regione Vrbis x.

L V N A E etiam templo tria, ædicula vna, referuntur. In monte Aventino magnum templum Lunæ fuit. Fuit item templum in Capitolio, & in monte Palatino templum Lunæ noctiluca fuit, in quo noctu lumina solebant accendi. Vnde etiam Noctiluca dicitur, teste Varro. Tantum de his.

De Mercurio & Minerua. C A P. IX.

MERCVRIVM & MINERVAM etiam veteres cōiunxerunt: non quidē coniugio, sed communitate studiorum, de quibus hoc capite dicemus. E
Mercvrius à Latinis quasi medicarius, vel medius currens, quod sermo medius inter homines sit, cuius ipse Deus ab antiquis credebatur. Arnobius. Festus ait Mercurium à mercibus dictum esse: hunc enim negotiorū omnium Deum veteres existimarunt. Fulgentius Mercurium dici, quasi Mercium curram. Cicero lib. 3. de Natura Deorum, quinque Mercurios numerat. Vnum qui Cœlo patre, & Die matre natus sit, cuius obscenis excitata natura traditur, quod aspectu Proserpinæ commotus sit. Alterum Valentis & Phoronidis filium, eum, qui sub terris habeat, & Trophronius appelletur. Terrum Ioue tertio natum, & Maia: ex quo & Penelopa Panam natum ferunt. Quartum Nilo patre: quem Ægyptij nefas habeant nominare. Quintum quem colant Pheneatæ, qui argum dicatur intermissæ, ob eamque causam Ægypto p̄fuisse, atque Ægyptis leges & literas tradidisse: quem Ægyptij Thetim appellant. Laetantius Grammaticus tantum quatuor numerat. Inter hos celebratissimus fuit ille, qui Ionis & Maiae filius, de quo extat lepidissimus Dialogus Luciani, quo modo à prima pueritia, in modo infans adhuc in cunis iacens fura

A furacissimus. Multa munia Mercurio tribuerunt, crediderunt eum Deum sermonis, vnde & internuncius Deorum est, existimatus. Mercatorum etiam Deus fuit, ut putata, qui pondera, & mensuras, & questum ex mercatura facere, Diodoro teste, institerit. Literas, Musicam, Palestram & Geometriam inuenisse dicitur, de quo eleganter Galenus Pergamenus in Suasoria (si libellus est legitimus) Mercurium inquire, vt orationis parentem, & artium omnium auctorem, in altam effigiem, quam Fortunæ effinxerunt, tum Pictores, tū Plastæ. Effingunt enim iuuenem formosum, non tamē fucatū, aut comprū, sed nativa quādam virtutis specie, vultu hilari, acribus oculis, in basi quadrata, quā stabilitatis & firmitatis figura est. Assignauerē ei in capite & pedibus alas, significare volentes volutem per aera ferri sermonem: item caducū, cui duo dracones sint implicati, ed quod Praeconis munere fungatur, & pacis auctor habeatur. Statuas Mercuriales appellarunt, quæ in viis extorta iter facientibus,

B C
animantibus cōciliat, vt qui potestatem ~~et~~ habeat. Festus ait, idēo Cyllenium dictum, quod omnem rem sermo sine manibus conficiat, quibus partibus corporis, qui careant, ~~et~~ vocari. Huius duæ aedes, totidem, aediculae, aræ, & templum Romæ fuerunt, vt ex xiv. regionum descriptione appareat.

MALEVOLI MERCURI signum, ait Festus, appellabant idēo, quod in nullis taberna spectabatur.

CAMILVS dictus fuit ab Herruscis, quod esset minister Deorum: Camillos enim ministros sacrorum veteres appellabant, vt infra docebimus. Verū de Mercurio D non addam plura, de quo vel solo integrum volumen confici posset. Ad Mineruam progrediamur.

DE MINERVA.

DE MINERVA, vnde nomen habeat, plurimæ, ex quæ diuersæ veterum scriptorum extant sententiaz, quas hoc loco commemorare volo. Cicero ait, Mineruam dictam esse à minuendo, vel minando, quia prudentia Dea sit, & belli. Festus etiam, quod bene moneat. Mineruam esse dictam vult. Arnobius quasi Memineruam appellatam esse dicit, quod à quibusdam eadem memoria esse affirmetur Cicero v. Mineruas re- censet. Minerua prima, inquit, quam Apollinis matrem suprà diximus. Secunda ora Nilo, quam Ægyptij Saitæ colunt. Tertia illa, quam Ioue generatam suprà diximus. Quarta Ioue nata, & Coriphe Oceani filia, quam Arcades Coryphasiam nominant, & quadrigarum inyentricem ferunt. Quinta Pallantis, quæ patrem dicitur intermissæ, virginitatem suam violare conantem: cui primarum talaria affingunt. Tertia ex his ex cerebro Iouis prognata dicitur, qua de re extat elegantissimus Luciani Dialogus. De Minerua in hunc ferè modum scribit Isidorus: Mineruam gentiles multis ingenii prædicant: hanc enim primam lanificiū vsum monstrasse: hanc etiam telam ordisse & coloratas perhibent: olinæ quoque dicunt inyentricem, & fabricæ & multarum aliarum repertricem, idēo quod illi vulgo Opifices suppllicant. Sed hoc poëticè singitur. Non enim Minerua istarum artium princeps: sed quia sapientia F in capite dicitur esse hominis, & Minerua de capite Iouis nata singitur, hoc est, ingenium: idēo sensus sapientis, qui inuenit omnia in capite est. Ideo & Dea artiū Minerua dicitur, quia nihil excellenterius est ingenio, quo reguntur yniuersa. Effingebatur Minerua vultu virili & truculento, galea in capite gerēs, armis insignibus, oculis toruis & glaucis, cum hasta prælonga, & crystallino clypeo, caput Gorgonis inscri-

prum habente, quomodo ex capite Iouis. Auis profluisse fingitur.

PALLAS eadē dicta est, vel à Pallante Gigante occiso, ut scribit Seruius, vel quod in Pallante palude orta esset, ut Festus, vel dicitur r̄ t̄ m̄d̄c̄v̄ v̄ d̄p̄v̄, i. à vibranda & concurienda hastā: vel à silendo & saltando in bello, ut Plato ait. Huius simulachrum Palladium dicebatur, de quo in Vesta dicam.

MINERVAE templa, & aedes plures à Romae fuerunt: in reg. I. aedes eius fuit: in vi. reg. aedicula Mineruæ Capitæ, cuius appellationis causas aliquot recitat Ouid, vel quod ingeniosa Dea sit, cum capitale ingénium solers dicamus, vel

quod feratur profluisse ex capite Iouis, vel quod dormitis Faliscis captiua Romam fuerit deducta, vel quod capite puniatur, si quis ex eius templo farto quicquam subtrahat. Addit Paulus Marcius aliam Mineruam captam fortasse dici posse, quod capitulum locutus ex Felti sententia ad sacrificandum legitime constitutus videretur.

Templi MINERVAE MEDICAЕ P. Victor meminit, quod fuit in regione v.

C

Templum MINERVAE FLAVIANAE in vi. regione collocatur.

Fuit & à Pompeio Magno delubrum Mineruæ consecratū, cōfecto bello annorum 30. de quo Plinius li. 7. cap. 26. quod fuit magnificè ornatum, in quo etiam fuit bretiarium rerum in Oriente gestarum à Pompeio Magno.

MINERVAE, sive PALLADIS AVENTINAE templū in Aventino mōte antiquissimum fuit, & Liuij Andronici Poëtae dohariis celebre, quibus ipse ab aliis Poëtis & ab historicis, quibus fabulas scriperat, honoratus, eadē ad Mineruam ingeniōlū praeſidem grata pietate detulerat. De hoc templo Ouid, lib. 6. Fast. De delubro Mineruæ in Capitolio anteā diximus. Mineruam custodem Cicero domi sua priuatim coluit, quam postea abiterus in exilium, in Capitoliū detulit, & consecravit. Dio lib. 38. D

CHALCIDICAE MINERVAE templum, in noua Vrbis regione C. Octavius Augustus dedicauit. Dio. lib. 38.

Signum MINERVAE CATULLIANAE à Q. Lutatio. Catulo dedicatum est: vnde & nomen habet. Plinius.

MINERVUM MINERVAE templum dicebatur. Tantum de Minerua.

MERCVRIO & MINERVAE, quos artium bonarum inventores & præsidēs fuisse diximus: Musas iungamus, quamvis ad Apollinis historiam referri potuissent, & debuissent etiam.

De Marte & Venere. CAP. X.

GONIVNXERVNT etiam hos Deos, non quidem quod coniuges essent, sed quod amassent.

MARS dictus, ut Varro scribit, ab eo, quod maribüs in bello præstet: aut quod à Sabinis acceptus fuerit, ibi Mators dictus. Mators verò, ut ait Cic. quod magna vertat: vel, ut Seruius notat, figuratè dicitur, ut induperator, pro imperator, ita Mators pro eo qui est Mars. De patria eius varia à scriptoribus traduntur, quæ ab Arnobio lib. 4. contra Gentes recitantur. Volunt aliqui ipsum filius Iunonis filium esse, quæ eum cum per virēta vagaretur, ex contractu & olfactu florū conceperit. F Alij ex Ioue & Enyo natum tradiderunt. Iupiter apud Homerum dicit, Matrem ex se & Iunone procreat esse. Hunc Romani summo cultu venerari sunt, quod existimarent parentem ipsum fuisse Romuli: vnde etiam in nummis quibusdam expressus videretur. Mars accedens ad R̄heam, Sylviam Romuli matrem, concubitu-

TUS 68

A **tu**s cum ea, quorum vnum hic adiecimus. Effingebant eum ardente, nunc in equo armatum cum hasta & flagello, interdum gallum ei appingebant ob militum vigilantium. De cognominibus & templis eius hæc traduntur.

B

Dicitus fuit **GRADIVVS** à gradiendo, vel progrediendo. Festus sic scribit: Gradius Mars appellatus est à gradiendo in bella vltro citrōq.; siue à vibratione hastæ, quod Græci dicūt ~~κατερένιον~~: vel, vt alij dicunt, quia gramine sit ortus, quod interpretantur, quia corona graminea in re militari maximæ est honorationis. Huius templum elegans & magnum extra urbem propè portam, in via Appia fuit, quod etiam templum Martis extramuranei à P. Victore appellatur. Hoc templum à L.

Cornel. Sulla Felice restitutum, ampliatumque, ac supra e. columnas positum ferūt. Iuxta hoc templum extra portam Capenam erat manalis lapis, quem cùm propter nimiam siccitudinem in Vrbem deferent, sequebaratur statim pluvia, hinc cum, quod aquas manaret, manalem lapidem dixere. Festus.

MARS QVIRINVS à Sabinis nuncupatus, à Quiri hasta, qua hic deus vti existimat, etiam huius templum in i. regione collocerut, fuit propè portam Capenam, intra Vrbem.

C Antiquissimum Martis templum in campo Martio fuit: vnde etiam campus ille nomen habet de quo alibi.

In circa Flaminio ædes Martis fuit, cuius meminit Corn. Nepos, cirāte Prisciano: In circa Flaminio, inquit, fuit ædes Martis, architecta ab Hermodoro Salaminio. In Capitolio etiam ædes Martis fuit, à T. Tatio vota & extorta, cuius simulachrum Iou iCapitolino cedere noluisse ab aliquibus proditur.

E tori, siue (vt ipse dici voluit) bis Vltori, in Capitolio erexit, in quo suspensa signa sunt, à Partibus reddita. Suetonius in Augusto, Dionys. lib. 54. vbi scribit, factum id fuisse ad similitudinem Iouis Feretrij. Icones horum templorum in nummis conspicuntur, scuti in præcedenti figura demonstratur.

Fuit & in Vaticano Martis ædes, & Mauortij ædricula, regione iv. Sed de Marte haftenus: cui adiecimus etiam, quia hic pertinent, Bellonam & Victoriam.

B E L L O N A.

F. **BELLONAM** à bello, antè duellonam, à duello dictam Vairo scribit. Ea bellorum dea fuit, que vt Statius in Theb. canit, Marti in bella cunti, currum & equos parat, quæque, vt Hyginus refert, acum inuenit: vnde etiam vult, eam ab acu, quæ **Gia** è **in Bellon** dicitur, Bellona nomen accepisse. Quidam eam Martis vxorem, quidam fororem fuisse scribunt, quidam & fororem & vxorem faciunt.

Ædem

Ædem habuit in ix. Vrbis regione extat, versus portam Carmentalem, in circu Flaminio, intra quam dabatur Senatus legatis, exeretur nationum, quos in Vrbem admittere nolebant. Item Duciis è bello redeuntibus ante ædem columella erat, quæ bellica vocabatur, suprà quam hastam, iacebant, cùm bellum, indicebatur. Ouidio, P. Victore, & Festo auctoribus. Condidisse ædem hanc dicitur App. Claudius Cæcus, bello Thuseo confecto. Ouid.lib.6. Fastor. Sacerdotes huius Deæ dicuntur ab Acrone Bellonarii, qui se ipsos cultris feriebant, & proprio sanguine numen placabant, furentesque vaticinabantur. Tertul. in Apolog. Laetan. lib. 1. Diuin insti. Alia, ait sacra virtutis, quam eadem Bellonam vocant, in quibus ipsi Sacerdotes non alieno, sed suo cruento sacrificabant. Lectis namque humeris, & vtrâque manu distractis tenentes gladios currunt, & effruntur, & insaniunt. Meminit eorum etiam Tibullus, Iuuenalis, Lucanus, Horatius, & alij. Fingebatur hæc. Dea furens flagello pugnam concire, Lucano in 7. ita canente:

Sanguinem veluti quatens Bellona flagellum.

VICTORIA.

VICTORIAM à vincendo dictam, nemini obscurum est, quam Phurnutus Pallatis filiam, Lycaonis neptem fuisse, cum Minerua enutritam, & in numerum Deorum relatam ab ipsa & V. Etioram appellatam, docet. A Romanis religiose culta est. Simulachrum eius fuit, vi in antiquis nummis & marmoribus cernere est, virgo alata, volans coronam vel palmam proferens. Ædes Romæ habuit tres, ædiculas duas, lucum etiam & aream, ut de reliquis taceam.

Antiquissimum VICTORIAE templum in Auentino fuit, conditum ab Arcadibus, vs Halicarnassœus meminist. Altum in Palatino fuit, eo loco vbi anteā P. Valerij Pöplicolæ domus fuit, quod L. Posthumius Ædilis curulis ex mulieritate pecunia extruendum curauit, in quo matronæ Romanæ simulachrum Matri. Deûm Pessinute adiectum, antequam propria ædes consecraretur, intulerunt Liuius lib. 29.

Ædículam VICTORIAE virginis Mar. Porcius Cato Consul anno 131 v. bello Hispaniensis vovit, & biennio post dedicavit. Liuius lib. 14.

VICTORIAE simulachrum aureum cccxx. pondo ab Hierone Siciliæ rege D. gratulationis causa Romam missum, & in Capitolini Iouis templum illatum est. Liuius lib. 22.

NEMESIS.

A d. Deos militiæ præsides etiam Nemesis pertinet, quæ alio nomine Rhamnusia & Adrastra est appellata. Nemesis dicitur δῆμος ἐνεργεῖσα Διαγενέτως: id est, à distributione, quæ vincitque fit. Quænam hæc Dea fuerit, & quomodo à Romanis fuit culta, tum alijs, tum Ammianus, & Pomponius Lætus docent. Ammiani verba sunt: Nemesis Dea est, vtrix facinorum impiorum, honorumque præmiatrix: arb. tra rerum, regina causarum, quam Theologi veteres frigentes Iustitiæ filiam, ex abdita qualam æternitate tradebat, omnia despctare terrena. Pomponius autem Lætus: Romani, inquit profecti ad bellum, Nemesi sacrificabant, & munus gladiatorium eleabant: quod non sine ratione factum arbitramur. Virgo & Vixtrix Nemesis numen fuit, quò qui ex malefactis delinquebant, puniebantur. Vnde Viëtores Nemesis non fruita innocabant. Romani enim semper iusta mouere arma: Caesaræ nationes odio & malevolentia, lioréque quod imperium tantæ Vrbis iustitia angretur, tela in populum Romanum capiebant. Nemesis, quam plerique existimauere esse vim Fortunæ, alijs filiam Iustitiæ, alijs vim quandam inter cœlestes discurrerentem, primæ rerū semina, quæ fatum & fortium vires temperat, atq; emendat, reb. s. hu manis tr. tuam adhibens, éque cœlo terrena despctans, nocentes punit, E bonis præmia laigitur: & cùm sit velocissima, quia diu non permitit impios præfesse, atque grassari, alata fingitur a veteribus: & eius pedibus supponitur rota, cùm cœlissime di curiat. Sed tandem multitudine scelerum, indignata, oculos iam diu à rebus humanis auerit, & cum genitrice in remotiore parte cœli, vtrâ terrarum regiones,

A. regiones non redditura, renascentem orbem expectat. Haec tenuis ille. Effingitum etiam nonnunquam cum fræno, & mensura cubiti, quo significatur, nihil sine mensura & fræno agi oportere. Culta hæc Dea Romæ fuit, in Capitolio, teste Plin. lib. 11. & 28. vbi etiam templum habuit, si P. Victorius credimus.

V E N V S.

VENVS, generationis, voluptatisque, & formæ Dea à gentibus credita est: ideoque dicta Venus, quod ad omnes res veniat, vel quod per eam omnia proueniāt. Cicero. Varro autem Poetæ, inquit, de celo semen igneum cecidisse dicunt in mare, ac natam è spumis Venerem coniunctione ignis & humoris, quam haberet vim significantes. Veneris à qua vi nateis dicta vita, & illud à Lucilio.

Vivit vita vides, quæ nos facere omnia cogit.

B. Veneris antiquum fuisse nomen Cincius & Varro testes sunt, qui nec Græcum eius, nec Latinum sub Regibus fuisse, apud Macrobius testantur. Cicero quatuor Veneres commemorat, in 3. de Natura Deorum: Venus, inquit, prima Calo & Die nata, cuius in Elide delubrum vidimus. Altera spuma procreata, ex qua & Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus. Tertio Ioue nata & Dione, quæ nupsit Vulcano: sed ex ea & Matre natus, Anteros dicitur. Quarta Syria, Syrōque concepta, quæ Astarte vocatur, quam Adonidi nupsisse traditum est. Haec tenuis Cic. Causam cur Venus è spuma procreata esse fingitur, Plutarchus in Sympos. libr. 5. cap. 10. scribit putare se Venerem à Poetis è mari ortam fingi, fabulamque de ipsa editam fuisse tanquam è solo nata, vt sub hoc inuolucro talis vim genitatem propouereat. Simulachrum eius varium fuit. Interdum effinxerunt eam puellam in concha è mari exirentem: interdum mulierem manu concham tenetem, rosis floribusque coronatam, pone quam Charites, & utrinque Cupido, & Anteros. Curru etiam nonnunquam vehabar, columnis tracto, quod fiebat propter columnæ puritatem & castitatem: alij cygnis veli currum istum tradunt. Plutarchus in Praecepbris connubialibus, Veneri scribit testitudinem pede calcantem, Eleis Phidiam effecisse, vt domesticæ custodia & filiij mulieribus symbolum esset. Idem in libro de Iside & Osiride hac Venerem agens ita interpretatur, quod virgis custodia indigent: nuptias vero deceat domus gubernatio & silentium. Eusebius libro tertio Praepar. euangel. fabulam eius ita exponit: Venerem, inquit, dicunt generandi vim possidere, seminis & cupiditatis causam, malierisque ei formam accommodant, propter generationem: pulchram effigient, quia Phosphorus est, quæ pulcherrima est in celo stella. Illi & Cupido affluit, propter cupiditatem. Vbera & partes genitales obreguntur, quia feminis & nutritionis hæc membra causa sunt. Nata vero è mari perhibetur, quod elementum humidiū calidumque est, & motu crebro spumas eicit, quæ res est spermatis symbolum. Hanc Deam, quemadmodum Martem religiosè coluerunt Romanii, à qua originem ducere videri voluerunt, cum fixerunt ex ea & Anchise natum Æneam: quia de causa innuminis quibusdam expresserunt Mercurium deducenteum Venerem ad Anchensem in Ida monte decubentem, vt cum eo congregari. Hinc plurimis cognominibus & templis eam honorarunt.

CLOACINA VENVS, dicta à Cluere, quod antiqua lingua pugnare significat. Plinius libro 15. Ei templū votum & construxit Titus Tacitus Rex, in ea fori parte, qua Romani & Sabini armis depositis pacé inierunt; & facto sacrificio sese purgaverunt. Alij confidunt hæc cù Cloacina, quæ tamē diuersa est, vt infra post docebimus. Quidam hanc Venerem armatam interpretantur. Veneris Cluacina templū,

ædes & ædicularia recensentur ab Onuphrio.

MYRTIA VENVS, prius Myrtia, à mytro Veneri dicata nomen haberet. Plinius libro decimo quinto. Quin & aera vetus fecit Veneri Mytæ, quam nunc Murtiam.

vocant. Idem habet Plutarchus in Questionibus Romanis, quest. 20. Huius aedes A
fuit regione xii. teste P. Victore.

LIBITINE VENERIS ex ararium Seruius Tullius instituit, in quod pro defunctis
certi pretij nummi inferrentur. Dionysius lib. 4. in huius templo vendebantur ea,
qua ad funera pertinebant. Cuius rei causas requirens Plutarchus dicit, aut esse hoc
vnum de Numæ Regis sapienter institutis; quod discerent homines, ab his rebus non
abhorre; neque pro placulis eas ducere: aut voluisse veteres hac ipsa remone-
re caducum esse, quod esset natum, vna eademque Dea & ortibus, & interitibus
præsidente.

Alia ab hac est **VENVS LIBENTINA**, à libendo dicta, cuius meminit Varro, Ci-
cero, & Nonius Marcellus, cui puellæ, quæ excesserant annos pueritæ, pupas ætatis B
sue insignia dicare solebant, ut ex Persio dicitur. Locus vbi huius templum fue-
rit, ignoratur.

ALMA etiam **VENVS** dicta est, id est, sancta, siue pulchra. Festus. Huius aedicula
fuit reg. xli.

CALVA VENVS ab euentu nomen habet. Sic enim Laetantius libro 1. capite
20. Urbe à Gallis occupata, obfelli in Capitolo Romani, cum ex mulierum capillis
tormenta fecissent, ædem Veneri Calua consecrârunt. Meminit huius historiae &
Vegetius libro 4. In obsidione Capitoli corruptis iugis, ac longa fatigione
tortentur, cum neruorum copia defecisset, matronæ obsecros crines viris obtulere
pugnantibus: reparatisque machinis aduersariorum imperium repulerunt. Malue- C
runt autem pudicissimæ fœminæ deformato ad tempus capite libere viuere cum
maritis, quam hostibus integro.

ERYCINA VENVS cognominata est ab Eryce monte Siciliæ, in qua Æneas ma-
tri templum construxerat, de quo multi scribunt. Postea & Romæ Q. Fabius Maxi-
mus Dictator ædem ei votum, cum ex fatalibus, vel Sibyllinis libris edictum esset,
ut is fouveret, cuius maximum imperium in Urbe esset. Liuius libro 22. Eam idem
creatus Duumuir in Capitolio dedicauit. Liuius libro 23. Fuit & alia ædes Vene-
ris Erycinæ ad portam Collinam, vota à L. Portio Lucinio Consule, bello Ligusti-
no, & ab eodem Duumiro dedicata eo anno, quo Aquileia Colonia Latina in a- D
gro Gallorum est deducta Liuius lib. 40. Meminit eius Ouidius lib. 2. de Remedio
amoris.

*Est propè Collinam templum venerabile portam,
Imposuit templo nomina Celsus Eryx.*

Hoc templum fuisse ex nominatissimis, constat ex Appiano lib. 1. Bellori ciuilium
VERTICORDIAE VENERIS ædes extra portam Collinam via Salaria fuit. Hæc
ædes facta est, cum tres Vestales uno tempore incestum commisissent, (quemadmodum
Iulius obsequens ait) ut puellarum animos lasciuos ad castitatem verteret. De
eodem Valerius Maximus libro 8. cap. 15. Ouidius lib. 4. Fastorum.

Roma pudicitia præauorum tempore lapsa

Cum etiam veteres consuliūtis anum.

Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis,

Vnde Venus verso nomine cordat enet.

VENERIS ROMANA, vel Veneris & Romæ consorts delubrum fuit in via sacra
testante id contra Symmachum Prudentio:

Ad sacram resonare viam magis tibus, ante

Delubrum Romæ colitur nam sanguine & ipsa.

More Dea noménque loci, cùm numen haberur.

Aique Urbis, Veneris que pari se culmine tollunt.

Templa, simul geminis adolescentur thura Deabus.

Hoc templum inter singularia & admiratione digna loco numerat Marcellinus. De
Veneri custode hortorum Sallustianorum, nihil opus est dicere.

VICTRIX

A VICTRIX VENUS à vincendo dicta est, cui adem dedicauit Pompeius altero consulatu, editis celeberrimis & sumptuosissimis ludis. Plutarchus in eius vita. Plinius libro 8. Victoriae Veneris imago talis in numinis antiquis cernitur.

VENERIS GENITRICIS templum ante pugnam Pharsalicam vovit, & potitus victoria, in foro suo posuit Caius Iulius Cæsar, quia ab Iulo Æneæ filio, Veneris nepote, cuius ducere videri volebat, eique spolia de hostibus dedicauit, ut thoracem de margaritis Britanicis. Et in eo statuam posuit nondum plenè ab artifice absolutam, quia dedicari adem festinabant. In hoc collocauit Octavius Augustus statuam æneam Cæsari Diuo cum stella crinitate supra caput ipsius fulgente, quia eiusmodi post mortem eius stella visa est. Templi huius meminit Dio lib. 43. Appianus lib. 2. de Bell. civil.

IOVIS etiam Vltoris templum prius Veneris & Martis dictum fuisse Dio scribit.

VENERIS CAPITOLINÆ in Caligula & Galba meminit Suetonius.

PLACIDA etiam VENERIS aedicula fuit regione V.

VENERI adduntur CUPIDO & ADONIS, & GRATIAE, de quibus paucis verbis aliquid monebo.

C

C V P I D O.

CUPIDINEM, inquit Seruius, Latini vocant, eō quod faciat amorem: interdum etiam, more Græco, Amorem ipsum appellat. Cicero lib. 3. de Natura Deorum, tres Cupides enumerat, quorum primus, inquit, Mercurio & Diana primi natus dicitur: secundus, Mercurio & Venere secunda: tertius quidem est Anteros, Marte & Venere tertia genitus. Seruius Æneid 1. scribit, Simonidem docere, Cupidinem ex Venere tantum esse progenitum: alios tradere ex Venere & Marte: alios ex Venere & Vulcano: alios Chai, & primæ rerum naturæ filium eum facere. Hic effingebatur puer nudus, alatus, arcum & sagittas gestans: qua de re sic Seruius: Quia turpitudinis est stulta cupiditas, puer pingitur: item, quia imperfectus est in amantibus sermo, scilicet in puer. Alatus autem ideo, quia nihil amantibus leuius, nihil mutabilius inuenitur. Sagittas verò idcirco gestare dicitur, vel quia amorem & libidinem sequitur punctura penitentia & dolor, vel quia ipsæ incertæ, velocesque sunt. Haec tenus ille. De imagine Cupidinis eleganter luserunt Propertius libro primo Elegiarum, Marullus, Angerianus, Andreas Alciatus Emblemate centesimo decimo tertio, & alij, de quibus vide Claudium Minoem Divisionensem, Commentariis in Alciati Emblematâ.

D

A D O N I S.

ADONIS VENERIS minister esse singitur, teste Seruio, qui ait veteres singulis Diis inferiores pontifices ministros addidisse, ut Veneri Adonim, Diana Virbiū, &c. Hic Adonis Cyana Regis Gypiorum, eius natæ Myrrhæ filius fuit. nomen habet δόνος τοῦ ἀδεινοῦ ρωμαῖον, id est ab eo, quod hominibus canat, secundum Phurnutum. Hyginus scribit in Astronomico Poetico, Venerem cum Proserpinâ ad iudicium Iouis venisse, cui earum Adonim concederet, eisque Calliopen à Iove datam iudicem, quæ musa Orphei mater fuit. Itaque Calliopen iudicasse, ut dimidiam partem anni earum unaquæque possideret. Venerem autem indignatam, quod non sibi proprium concessisset, obiecisse omnibus, quæ in Thracia essent mulieribus, Orpheum, ut sibi quæque appeteret membraque eius dispergeret. Hec ille. Plura de Adone non addam, legantur. Ouidius in Metam. Hyginus, Fulgentius & alij.

G R A T I A E.

VENERI GRATIAS etiam addunt, quas Græci Charites appellant. Has quidam Louis & Eurinomes, vel Eurymedusæ, alij Iunonis, alij Liberi patris & Veneris.

Q. 2

filias esse tradiderunt, de quibus tantum ea, quæ apud Seruum leguntur, adscribam. A Acidalia, inquit, Venus dicitur, vel quia curas iniciit, vel à fonte Acidalio: qui est in Qchomeno Bœotiarum ciuitate, in quo se Gratiae lauant, quas Veneri constat esse sacras. Ipsius enim & Liberi filia sunt, nec immerito: Gratiae enim per horum ferè numinum munera conciliantur. Ideò autem nudæ sunt, quod Gratiae sine fuso esse debent: ideo connexæ, quia indissolubiles Gratias esse decet. Quod verò una auersa pingitur, duæ nos respicientes, hæc ratio est: quia profecta à nobis Gratia, duplex solet reuerti. Hactenus Seruus Æneid. 2. Huc refer. Emblema Andreæ Alciati 162. de Gratia, & quæ ad id commentatus est Claudius Minos Diuinenensis. Tantum de Venere, & eius comitibus.

De Libero patre, sive Baccho, et Cerere CAP. XI.

Ic v r Ioue, Maptes, Appollines, Mercuri, &c. ita etiam Bacchi plures fuerunt, Philostratus & Diodorus Siculus tres diuerso tempore fuisse affirmant. Cicero quinque numerat, cuius hæc sunt verba: Dionysios, inquit, multos habemus: primum à Ioue & Proserpina natum: secundum Nilo, qui Nysam dicitur interemisse: tertium Caprio patre, eumque Regem Asiae praefuisse dicunt, cui Sabazea sunt instituta: quartum Ioue & Luna, cui sacra Orphica putantur confici: quintum Niso natum & Thione: à quo Trieterides constitutæ putantur. Hæc ille communis tamen Poetarum opinio est, Bacculum Iouis & Serneles filium fuisse, cum quibus faciunt & Diodorus Siculus, & Eusebius. Diodori verba libr. 5. rerum antiquarum, ca. 2. hæc sunt: Cadmum Agenoris tradunt ex Phœnicia ad peruestigiam Etropam à Rege ea lege misum, vt aut in virginem secum reduceret, aut in Phœniciam non rediret. Cùm diutius quæsitam ab fe virginem non inueniret, postposita patria in Bœotiam peruenisse. Vbi cum responso oraculi Thebas condidisset, Hermionem postmodū Veneris filiam in vxorem sumpsisse: ex qua Semelem, Ino, Autonoem, Agaem, ac Polydorem genuerit. Semelem Iuppiter ob pulchritudinem in forma hominis cognovit. Quod illa existimans ab Ioue in sui contentum agi, rogauit, vt secundum prout cum Iunone asseuerat, coiret. Iuppiter Dei maiestate assumpta, cum tonitribus ac fulgure ad eam descendit. At illa prægnans, cum neque fulgoris, neque tonitru vim ferre posset, filium ab orso igne expiravit. Infantem Iuppiter Mercurio dedit, ad antrum Nysæ, quod inter Phœniciam Nilumque est, deferendum, à Nymphisque omni studio curaque educandum. Vnde ab Ioue Nyssaque Dionysium dixerunt: quod etiam Homerus in Hymnis testatur, inquiens: Est Nysa supra montem floridum, sylua procul à Phœnicia fermè Ægypto fluente. Nutritum à Nymphis aiunt, vini, vineæque exitisse auctorem. Orbem quoque fermè obambulante, multis regiones reddidisse domesticas: ac propterea maximis apud omnes honoribus celebratum. Docuisse eos insuper, quorum regio vires ferre non posset, potum ex hordeo conficere, quem nonnulli Zithum dicunt, paulum à vini sapore differentem. Exercitum quoque secum non tantum virorum, sed etiam mulierum circumducens, nefarios homines, atque iniqua merita multa tauri poena. Hæc & plura alia de Baccho Diodorus.

Dicitur **BACCHVS, DIONYSVS, & LIBER PATER**: nam de aliis appellationibus non agam. Vnde **DIONYSVS** dicitur hic Deus, ex verbis Diodori intelligimus: nimirum à Ioue Patre διὸν τὸν βασικὸν, & Nymphis Nysæis, à quibus fuit educatus

BACCHVS appellatur διὸν τὸν βασικὸν: hoc est, ab incompositè vociferando: quidam à corona genere, quæ Baccha dicebatur, deriuant. Eustathius dici voluit διὸν τὸν βασικὸν, quod significat ylulare, & inconditè clamare, vt Bacchæ facere solebant.

LIBER PATER vocatus est, vel à lingua licentia, vt plerique putant: nam vini potu magis liberi mortales sunt, vel potius quod animum curis liberet, & pellat tristitiam. vnde Ouid.

Cura fugit, multo diluiturque mero.

Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit,

Tunc dolor & cura, rugaque frontis abit.

Sene

A Seneca, Liber, inquit, non ob licentiam linguae dictus est inuentor vini: sed quia liberum seruitio eufarum animalium ascerit, vegetatque, & audaciorem in omnes conatus facit. Sunt qui dicant, quod in liberis ciuitatibus toleretur, eum liberum esse appellatum.

Simulachrum eius varium fuit: effingebatur nudus, ut vini naturam ostenderet, quæ secreta reuelat: item puer imberbis & latet, cum corniculis in fronte: nonnunquam senex & calvus. Macrob. lib. i. Saturnal. liberi, inquit, Patris simulacra partim puerili ætate, partim iuuenili fingebantur: præterea barbara specie, senili quoque. Coronabatur pampinis, hædera, & fculneis frondibus. Pampino quidem, ex scitu ex memoria Nymphaeum Staphyle & Syce: hædera vero, ex memoria scisci pueri, qui fuerat in hanc plantam cōuersus. Effigies est aliquando in curru pampineo, & triumphans qui pantheris modò, modò tigribus, ac lyncibus, trahebatur. Sibenus paudo asello propter astans Bacchis. & Satiris thyrso & ferulas vibrantibus, cæteraque bacchantium comitatu, tum prærente, tum subsecente. De Bacchi simulachro elegans extat Dialogismus Andreæ Alciati in Emblematis, quem vide, & qui in eum commentatus est, Cladium Minoem Diuisionensem.

BACCHI templum collocatur à P. Victore regione ii, de quo ita Georgius Fa- bricius: Bacchi templum nunc S. Constantiæ, extra portam Viminalem in via Nu- methana, circulare & vermiculato opere è vsque & aries villosus.

C LIBERI patris ædiculari fuit in regione vi. De Liberi Liber que qd postea dicam. CERES, quæ Saturni & Opis filia, à poetis non à Romanis solùm, sed & à Græcis culta est. Credita fuit Dea frugum, à creando dicta, vel quasi geres, à gerendis fru- gibus, teste Cicero libro 3. de Natur. Deorum. Epitheton ei tribuitur, Alma, quia nos alat. Græci δημήτραν quasi γῆ μήτραν appellant, id est, Tertia matrem, quod cum- sttarum frugum creatrix sit, & altrix: item Telmophoron, id est, legum latricem. De ea in hunc modum Diodorus: Ceres, inquit, frumenti, quod forte inter alias herbas nascebatur ignotum cæteris, prima vsum inuenit, docuitq; homines nascendi, ser- uandique & serendi modum. Est autem ab ipsa frumentum abe genitam Proserpi- nam repertum. Nam post eius à Plutone raptrum, frumenta omnia tum in Louis odium, tum propter dolorem filiae inscendiisse ferunt. Sed ea inuenta reconciliatam

D esse Ioui, & Triptolemo frumenti dedisse semen, mandasséque ut cum omnibus id donum participans, modum seminandi monstraret. Traditur à nonnullis illam le- ges quoque dedisse, quibus homines iuste vivere assuercent: unde & Ligifera di- cta est. Et quoniam maximorum bonorum causa humano generi exitisset ab om- nibus, non solùm Græcis sed barbaris quoque, ad quos frumenti peruenit vñs, ho- noribus, sacrificiisque solemnibus, ac celebritate præcipua colitur. Hactenus Diodorus: Cereris igitur filia Proserpina fuit, quæ à præserendo dicta, nihil aliud est, nisi ipsa terra fecunditas, quæ cum aliquando defuisset, posteaque reperta esset, fabulæ de raptu Proserpinæ occasionem dedit, vti Augustinus ex Varzone docet. De raptu Pro- serpinæ extant libri tres elegantissimi Poetæ Claudiiani.

E

C E R E S.

CERES etiam LIBERA dicta fuit quanquā nonnulli Venerem hoc nomine appelle- pata velint. Ludouicus Carrio I.C. Comment. i. Antiquarū lectionum, c. 3. Scribit videri sibi, candē Deam in sacris Pandam nuncupatā fuisse: idq; ex Nonio Marcello probare conatur: apud quem sic legendū existimat: Pandere inquit, Nonius, Varrō existimat ea causa dici, quod qui ope indigerent, & ad asylum Cereris configissent, panis daretur. Pandere ergo, quasi panem dare. & qd nunquam fanū talibus claudere- tur. De vita populi Romani, lib. i. Hac Deam Elius parat esse Cererem: sed quod in asylum, qui configisset, panis daretur, esse nomen factū à pane dando: pandere, quod F est aperire. Hactenus Nonius: apud quem Varronis locū manifeste de Panda acci- piendum esse Carrio arbitratur. Idem tamen addit alias etiam rationes hujus appella- tionis afferri posse. Arnobius enim libro 4. aduersus Gentes, auctorem esse, quod Tito Tatio Capitolinum vt caperet collēm, viam pandere atque aperi- re permisum fuerit, Deam Pandam esse appellatam, vel Panticam. Alios item esse, quā

Deam pacis esse, Pandans velut; et quod pacis tempore, urbium portae, aperiantur; A
ex quo Glossarium Latinum, Panda *eglius deos*. Hæc Ludouicus Carrio. Idem no-
men Pandæ Deæ, restituit in versibus Varonis, Satyra Manippæa, qui apud Agel-
lium lib. 13. cap. 2.1. sed corrupti extant. sic enim legendos eos esse censer, quælliong

*Sed Anna, Perenna, Pandæ, Lato, Pales,
Nerienes & Minerua, Fortuna, ac Ceres.*

In quibus verbis etiam Iosephus Scaliger vocem Pandæ retinet; quamvis rehi-
qua paulò aliter legat. Effingebatur hæc habitu matronali, ornata spicata corona,
nonnunquam mœsta cum lampade seu face desribitur, interdum manipulum spi-
tarum & papaveris gerens, quemadmodum cernitur in nummis antiquis. B

Hæc colî cœpta fuit in Urbe Palantio, quam Areades in monte Palantio condi-
derunt, & in ea Cereris templum teste Dionysius libro 1. addiderunt ei etiam Græ-
cam sacerdotem. Postea vero antio Urbis conditæ **cclvi** l. Coss. A. Postumio, T.
Virginio, ut idem refert lib. 6. ab A. Postumio Dictatore, post victoriam à Volscis
hostibus reportatam, de spoliis ædes Cereris locata est. Cum enim ut Dionysius
scribit, initio bellum laboraretur, vietus inopia, & magis metus esset, ne in totum
desiceretur, terra fructus negante & bello, ne commeatus subueherentur, verantibz libri
Sibyllini iussu dictatoris, inspecti sunt à suis custodibus, & monentibus oraculis,
placanda esse hæc numina, votum fecit Postumius, prius quām exercitum educe-
ret, si imperii sui tempore felix prouenient fieret, qualis ante templaque illis con-
structurum, & instituturum in singulos annos sacrificia. Exaudiuerunt Diij, dede-
runtque magnum prouenient frugum, tum arborearum tum terrestrium, & Posthu-
mius voti damnatus templum eis promissum reddidit, Hanc ædem triennio post
altero Consulatum Sp. Cassius in Urbe relictus dedicauit. Sita est in fine Circi maxi-
mi super ipsos carceres. Fuerunt & aliae Cereris ædes, quarum meminit P. Victor.

De Vulcano & Vesta. CAP. XII.

VULCANVM etiam & VIESTAM, ut pote duos ignes veteres con-
iunxerunt, de quibus hoc capite nonnihil dicimus. D

VULCANVS, ut Servius docet, quasi Volicanus dictus est, quod per
aërem volet. Varro autem eum à maiore ignis vi & violentia nomen
hoc accepisse tradit. Quis hic Deus fuerit, non liquido constat; variant
enim inter se scriptores veteres. Cicero libro 3. de Natura Deorum, plures à veteri-
bus Vulcanos proditos fuisse affirmat, ex quibus quatuor ipse recentet. Primus, in-
quit, Cœlo natus, ex quo & Minerua Apollinem, eum cuius in tutela Athenas anti-
qui historici esse voluerunt. Secundus Nilo natus, Opas, ut Ægyptij appellant, quem
custodem esse Ægyptij volunt. Tertius ex Terrio Ioue & Iunone, qui Lemni fabricæ
traditur præfuisse. Quartus Maenalius natus, qui tenuit insulas prope Siciliam, quæ
Vulcania appellantur. Horum ille, qui Louis & Iunonis filius fuisse à Cicerone tra-
ditur, is fortasse est, qui usque adeo cultus ab antiquis est. Hesiodus & Lucianus
scribunt, eum à sola Iunone citra virilem congressum editum, admodum fortuna-
tum: claudum etiam ex ruina cum præceps à Ioue datus esset ē cœlo, ubi petitus
fuisset, nisi à Lemniis pro sua bonitate, dum adhuc in aëre ferretur, suscepimus. E
Hic ignis inuentor fuisse ab Ægyptiis prodixit, Diodoro teste, fabrorumque
fornaciæ auctor, quia sine igne nullum metalli genus fundi extendique posset. Isi-
dorus. Eusebius libro de Præparatione Euangelica scribit: ignis virtutem Vol-
canum appellatam, & in forma hominis ei simulachrum constitutum, in cuius
capite pileus esset cœruleus, cœlestis symbolum volutus, ubi integer sine-
tulque ignis inuenitur; nam qui ē cœlo in terram delapsus est, cum imbecillior
sit, materiâque indigeat, claudicans fingitur. Venus ei vxor fuit, quam tamen
Cincius Maiam, Pilo Maiestam appellatam dicit. Templum Vulcano Romæ
vouisse Titum Tatium Varro & Dionysius Halicarnassæus libro 2. scribunt.
Plutarillus in Questionibus, sive causis Romanis, quæstione 47. prodit ipsum
Romu.

A Romulum Vulcani fauum ædificasse extra urbem, & causas eius rei inquirens, dicit fecisse id Romulum, vel quod cum Martis filius existimaretur, propter fabulam illam Vulcani aduersus Martem, Veneris causa simultatem, Vulcanum in eadem urbe, eodemque cum Marte domicilio esse noluerit: vel quod in hoc templum illud a Romulo conditum sit, ut ibi una cum Tatio collega curiam haberet, in qua de rebus arcariis cum Seratu absque interuentoribus quiete possent consultare: vel denique cum Romæ ab incendiis statim a primis temporibus multum periculi esset, colendum quidem Deum igni præfectum: sed extra urbem locum ei assignandum Romulo statuerit. In hoc templum Romulus cum reliquis spoliis ex Camerio quadrangularum areum currum deportauit, & statuit suique statuam ex Victoria corona tam locauit. Auctor in vita eius Plutarchus. Augustinus passim Vulcani meminit, de Civitate Dei, quod ei templum a Tatio vorum sit, & lib. 7. cap. 16. ignem mundi leuorem Vestæ esse violentiorem Vulcani, ubi Viues ex Phurnuto addit, Vulcanum esse ignem huic crassum, quo passim vitimur. Ille enim subtilior Iuppiter est, & idem Prudentius.

— ipse ignis nostrum qui seruit ad usum.

Vulcanus perhibetur, & in virtute supraemus.

Fingitur, ac delubra Deus, & nomine & ore.

Affimilatus habet: nec non regnare Caminis.

Fertur, & Aeolia summus faber esse, vel Aetna.

VESTA.

Vnde VESTA nomen accepit, inter scriptores non conuenit: Ouidius enim à vi stando deriuat, cum scribit.

Stat in terra sua vi stando Vesta vocatur.

Alij à vestiendo, quod terra variis tum herbis, tum plantis, carterisque vestiatur. Cicerero Vesta nomen à Græcis esse vult: Ea enim, inquit, est, quæ ab illis ēta dicitur:

D vis autem eius omnis ad aras & focos pertinet. Libro de Diuinationum generibus ait, Vesta & item ēta nomen nihil significare, neque Latinorum, neque Græcorum lingua, sed vtramque vocem Latinam, & Græcam Hebreæ originis esse, & quidem compositam ex Elchia, quod ignem Dei significat: vnde etiam probat hanc colendi iugis consuetudinem defluxisse à Patribus, & remansisse inter Ethnicos cum tenui umbra depravatorum sicutum. Fuit Vesta, vt Diod. Siculus & Apollodorus volunt, Saturni filia: vt vero Q. Fabius Pictor, Iani vxor, cui etiam adstipularunt Berosus ille, de quo tamen eruditii non sine causa dubitanti, qui eam Nox, qui Ianus dictus est, fuisse vxorem scribunt, cuius proprium nomen cum fuerit Tidea, Aretia, id est, terram: & Estam, id est, ignem, post mortem eam cognominatam esse, quia fuisse Regina sacrorum & puellas docuisset semperiternum ignem sacrum extincum seruare.

E Simulachrum eius varium fuit. Pingebatur nonnunquam forma mulieris sedentis, & gestantis tympanum, quod terra ventos in se cōtineat: interdum aliter, ut ostendit hic quem adieci numimus. Fuit Vesta diu ante Romanam conditâ culta in Italia, maxime à Thirtheis, tere Mytilino Lesbio qui tam Thyrrhenorum lingua Labith Horchianus

Horchiam appellatam esse dicit: quam appellationem etiam auctore Herodato A apud Scythas habuit. Macrobius eam vnam ex Diis Samothracibus, sive Penatis, vel saltē eorum comitē esse vult. Huic ignis sacer est, & à virginibus, quæ ob hoc Vestales dicuntur, custoditur, de quibus alibi, tandem etiam à Romaniis culta fuit. Alij ab Rōmulo putant ei templum primum coditum fuisse: alij ab Numa, quod libro 2. vehementer Dionysius probare nescit: qui tamen paulo ante scribit, & cum eo Terentius Varro, Tum Tatum receptum a Romulo in regni societate, tum aliis Diis, tum vestæ etiam templum condidisse. Onuphrius Pandianus in descriptione xv. regionum Vrbis meminit templi Vestæ, ædis & ædicularum, cuius sicut etiam templi meminit Sextus Ruffus, & P. Victor.

Templum V E S T A E extruxit Numa Pompilius, de quo sic Plutarchus: Traditur Numiam custodiæ causa perenni igne Vestæ templum circum deditissimum: quod rotundum ab eo extructum est, non ut terræ (quasi ea Vestæ esset) sed ut vniuersi figuram exprimeret, in cujus media ignem collocatum Pythagorei censent, eumque Veltain & Vnitatem appellante Festus. Rotundam etem Vestæ Numa Pompilius Rex Romanorum confecrasse videtur, quod eandem esse terram, qua vita hominum sustentatur crediderit, eamque plæ forma esse, ut sui simili templo Dea coleretur. In hac æde præter ignem Vestæ alia quoque sacra alteruata fuisse à quibusdam traditur, qua de re Dionysij & Plutarchi verba adscribam. Dionysius lib. 2. ita scribit. Alij tradunt præter ignem occulta quædam sacra in Deæ fano esse deposita, solis ædituis cognita, & virginibus: adduntque argumentum non leue ex eius incendio, C quod accidit, quando primum Romani cum Pœnis bello conficiabantur, propter Siciliam: tunc enim Virginibus metu diffugientibus, adituorum unus L. Cæcilius Metellus vir Consularis, is qui deuictis in Sicilia Carthaginensibus in celebri illo triumpho cxxx elephantes traduxerat, posthabito publicè vñitari priuato periculo irripuit in ardens peneriale, sacrâq; à virginibus deserta è flammis erupuit: quamobrem honores maximos à ciuitate grata est promeritus, sicut ex eloq; pater, quod adscriptum est eius statua in Capitolo. Ex hac confessâ re necdunt conjecturas proprias: quidam dicunt hic seruari partem sacrorum Samothraciæ, qua quondam ex hac insula Dardanus in Vibem à se conditam deportauerat: eaque capta Æneas Troia profugus secum attrulit in Italiam. A ijs Minerua Iliensis effigie esse veram, & notam Æneam, perito rerum talium, cum alteratad huius similitudinem formaram Achipi furto suu tulerint: cuius facti cerebra meutio reperitur apud Poëtas, & quæ ac Historicos. Ego sane à multis accepi, custodiâ à virginibus, non solum ignem, sed & sacra quædam vulgo incognita: ea tamen nec ipse seruari ausim curiosus, nec aliis fas puto. Plutarchus Camillo: Alij ignem ut & apud Græcos in vestibulo, exempli ardere lustrationis causa censent, reliqua sacra intus abscondi, neque à quodam, præter Vestales virgines conspici eas fas esse. In iis autem arcanis esse Trojanum illud Palladium, ab Æaca in Italiam allatum, multorum sermonibus est traditum, Alij fabulam addunt, Dardanum è Samothracia asportatum Palladium, cum Troiam condidisset, in ea vrbe confecrasse. Æneam id, quo tempore Troia capta est, E clam sustulisse, ac vsque ad migrationem in Italiam adseruasse. Qui sibi maiorem harum rerum notitiam arrogant, duo dicunt dolia haud ita magna ibi esse reposita: alterum apertum & inane, alterum plenum, & obsignatum: solis autem sacris istis Virginibus licet ea videre. Alij hos errare putant, eos deceptos, quod tum (scilicet bello Gallico) Vestales pleraque sacra in duo dolia coniecta, terra obruerint sub templum Quirini: cui loco etiam nūc à dolis nomen sit. Haec tenus Plutarchus. De Palladio, quia eius mentio facta est, adhuc dicendum videtur, de quo Ioannes Ludouicus Viues ad caput libri 1. Augustini de Civitate Dei, hæc collegit: Palladium simulachrum est Palladium de quo tam varijs tradunt rerū scriptores, ut ineptum ducam persequi longius eorum opiniones: Excerptam tamen ex Varrone, Dionysio F Halicarnasseo, Ouidio, Plutarcho & Seruio, que mihi verisimiliora videbuntur: Chrysas Pallantis filia, cum Dardano nuberet, pro dote secum artulie Palladium, & magnorum Deorum simulachra. Quibus tempore Dardanus in Samothracia con-Bduxit: quæ postea sacra in Ilium sunt, nepotū tempore, transuicta, accepto oraculo mansuram.

A mansuram Vrbem, quandiu & in ea Palladium illud. Quocirca in intimâ arcis partem est reconditum, efficto altero quodam Palladio illi simillimo, quod in publico negligenter afferuabatur. Cumq[ue] Pyrrhus ex Heleno vate Priami filio inexpugnabilem esse Troianam vrbem, saluo in ea Palladio cognouisset, idque Principibus Graecorum renunciasse, Ulysses & Diomedes per fraudem primum ingressi, deinde facta in custodes vi, Palladium illud imaginarium surripuerunt. Alterum capta iam vrbe Sycas Aeneas tradidit cum magnis Diis, quos Penates Troianos vocant. Aeneas in Italiam illa omnia secum aduexit. Hinc ex Alba longa, sive ut Varro putat, ex Lauinio Romam Palladium translatum est, statutumque in æde Vestæ, quæ cum deflagraret, L. Metellus Pontifex Maximus, Palladium medio ex incendio sustulit a missis luminibus Palladium vulgo conspectum est, Heliogabalo Imperatore incensa æde Vestæ. Herodianus. Fuit alterum Palladium, quod Athenis in arce dicauit Nicias. Haec viues. In veteribus nummis & Vestæ tēplum rotundū, & Aeneas patrem Anchiseim in humeris portans, atque una manu Palladium ferens, altera filium Iulium, alia sacra gestantem, ducens, cernuntur, quorum duos hic subieci.

De Neptuno C A P . XIII.

NEPTVNVM à nubendo dictum putavit Varro, quod nubat, id est, operat terras, quod idem scribit Arnobius. At M. Cicero à nando vocatum existimat. A Graecis dictus ποταμός quod pedibus terram quatiat, quāquam alij alias huius appellations rationes afferant, quas hic prætero.

C Fuit NEPTVNVS Saturni & Rhea filius: qui cùm nauigandi artem inuenisser, classem instituisse, eiisque præfectus à Saturno factus esse dicitur. Quapropter traditum est posteris Neptunum imperasse mari, sacrâque ei à nauigantibus facta. Adhuc etiam Neptunum equos primum domuisse, attémque equitandi ab illo traditam: ex quo Hippius sit appellatus. Diodorus lib. 6. cap. 15. Hic à primo Vrbis exdio à Romanis cultus fuit, Dionysio, Liuio, Plutarcho, & aliis minorum gentium auctòribus, cognomine Consi, quod ei fuit inditum à consiliis dandis. Sunt tamen qui consum diuersum à Neptuno faciant, videlicet Deum consilij, à quo Romulus consilium de rapiendis Sabinis accepérit. Aurelius Augustinus Consum à consilio dando denominatum ait. Cyprianus, Romulum dicit Consum Deum fraudis, velut consiliorum Deum coli voluisse. Arnobius in 3. aduersus Gentes, libro, Consum dictum putat, quod salutaria & fida consilia nostris suggerat cogitationibus. Cùm etiam Dionyl. lib. 2. docet, quosdam Neptunum & Consum eundem Deum, quosdam diuersos eos fecisse. Verum vt vt hæc sint, non anxiè laborandum nobis est. Conso, teste Dionysio, ara subterranea fuit constructa iuxta Circum maximum: in qua sacra ipsi siebant consualibus, de quibus agemus suo loco. Ideo

autem huius Dei ára subterfanea erat, ut significaretur consilia occulta esse oportet. A re. Plutarchus.

EQVESTER NEPTVNVS dictus est, Græcè Hippius, quia primus equos domuisse, artémque equitandi tradidisse fertur, quemadmodum ex Diodoro audiuimus.

REDVCIS NEPTVNVI mentio extat in antiquis nummis, quorum unum hic subiecimus.

Templum NEPTVNVI Romæ fuit regione Vrbis IX. item ædes, cuius meminit P. Victor.

NEPVTNO adducit SALACIAM & VENILIAM.

Salaciam quidam putant Neptuni vxorem fuisse, sic dictam à salo, quod salum moueret, teste Varro. Festus. Salaciam dicebant Deā aquæ, quam putabant salum ciere, hoc est, mare mouere. Augustinus ex Varro lib. 7. cap. 22. scribit, Veniliā vndam esse, quæ ad litus venit, Salaciā vndam, quæ ad salum redit. Ioseph. Schaliger in appendice ad coniectanea in Varrom: **VENILIA**, inquit, est accessus, seu exæstatio maris: Salacia, recessus. Varro, ut citatum reperi, Venilia vnda, quæ

ad litus venit: Salacia, quæ ad salum redit. Atque ita quidem Romani vocabant maris reciproca incrementa, aut decremēta. Sed postquam in Oceanum Germanicum penetrarunt (quod primus Drusus Germanicus fecit) Germanicis nominibus veterum Saxonum ea vocarunt, pro Venilia Malinam, pro Salacia Lidunam dicentes. Atque ita quidem scriptum reperi in veteri libro Bedæ Anglosaxonis. Hæc ipse, Paulò post addit: Veniliam & Salaciam significare accessus & recessus maris quotidiano: Malinam & Lidunam etiam lunaria Oceani incrementa, & decrementa &c. Atque tantum de his. Dicendum etiam de aliis marinis Dijis, & Nymphis, &c. sed cum ad Græcam portius historiam pertineant, nos hīc ea prætermittimus. Ægeria tantum & Iuturnæ, quæ à Romanis cultæ fuerunt, mentionem facientes.

ÆGERIAM nympham Numæ Pompilij Regis vxorem aiunt fuisse. Sic enim de ea Dionys. lib. 2. Fabulantur congressum Numam s̄epius cum Ægeria nympha, cuius D è præceptis hauserit regiam prudentiam. Alij non Nympham, sed vnam Musarum palam ad eum venditasse perhibent. Addit deinde Dionysius narrationem, quo facto Numa Romanis parum credulis suum cum Ægeria congressum probarit. Cum inquit prisci illi Quirites parum creduli, pro figuratis haberent quæ audirent de Diis, aiunt noluisse Numam eis manifesto signo facere fidem suæ cum numinibus consuetudinis, Ægeriaque iubente vocasse domum præcipuos ciuium, ostensaque vili supellestile, atque apparatu, qui non caperet frequens conuiuum, tunc dimissos, iunatas ad cenam sub vesperam, quibus ad conditam horam reuefisis, ostendisse lectisternia splendida, mēsasque refertas multis egregiis poculis ac mox discumbere iussis epulum præbuisse instructum omnigenis ferulis, qualia nemo facile pararet quantumvis longo tempore. Romanos verò attonitos, tam vario spectaculo constanter posthac opinatos. Deam quampiam cum illo familiariter degere. Haec tamen ille. Plura de Ægeria Plutarchus & alijs habent.

Huic ædem Romani destruxere, cuius meminit P. Victor. Dicatus ei & lucus fuit, quem ut ait Liuus, medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua, qui lucus Camenæ sacer erat. Pompeius Festus Ægeria lucum iuxta portam capenam constituit Ouidius libro Metamorphose 15. Ægeriam inducit in fontem mutari à Diana. De Ægeria, siue Egeria cui sacrificabant prægnantes, suo dicemus loco.

ITURNA Nympham Varro scribit dictam fuisse, quæ iuaret. Itaque multos ægrotos propter id nomen aquam petere è fonte Iuturna solitos. Seruius in Vigiliū: F Iuturna, inquit, fons est in Italia saluberrimus, iuxta Numicium fluuium, cui nomen à iuando inditum est. De hoc autem fonte Romam ad omnia sacrificia aqua afferri consueuerat. Tradunt alii, Iuturnam in lacu submersam ei nomen indidisse.

Ædes eius Romæ fuit ad aquam virginem, ut ait P. Victor, in regione Circi Flaminij.

A minij. Ouidius in fastis innuit, fuisse illam ædem in Campo Martio propè aquam Virginem, verba eius sunt:

Te quoque lux eadem Turni Soror æde recepit,

Hic ubi virginæ Campus obitur aqua.

B PORTVMNVS etiam ab his Diis non est segregandus: de quo tamen uno tantum atque altero verbo dicam. Portumnus, siue ut alii magis placet. Portunus, aut generato N. Portumnus Deus marinus erat, portibus præfectus. Festus: Portumnus, qui & Palæmon, à Romanis inter Deos colebatur. Hic alio nomine Melicerta dictus, de quo fabula hæc refertur. Athamas post furorem à Junone immisum, cum occiso Learcho, qui etiam Clearchus dictus, Melicertam alterum filium cum Ino vxore sua persequeretur, & illi se in mare præcipitassent, voluntate numinum in Deos versi sunt. Melicerta in Portumnum, qui græcè Palæmon dicitur, Ino in matrem Matutam quæ græcè dicitur Leucothea: Historiam prolixè recitat Ovidius in 4. Metamorph. Ædes Portumni Romæ duæ fuerunt, vixaque in x. vrbis regione: altera rotunda ad pontem Æmilium, olim Sublicium appellatum: altera in Apollinem Cælispicem & Herculem Oliuarium. Atque tantum de his.

De Genio CAP. XIV.

C **S**EQVITVR in Deos selectos GENIVS, de quo non omnes idem sentiunt. Sextus Pompeius Festus: Genium appellabant Deum, qui vim obtineret rerum omnium gerendarum. Aufustius, Genius, inquit, est Deorum filius, & parens hominum, ex quo homines gignuntur, propterea Genius meus nominatur, quia me genuit. Sunt qui dicant, duodecim signa cœlestia esse Genios, vniuersaliores scilicet. Nam alioqui siuis est cuiq; loco Genius, quem ei faciunt præsidere. Quin & vnicuique hominum Genius est. Aurelius Augustinus: Genius est Deus, qui præpositus est, ac vim habet omnium rerum gignendarum. Et paulò post Varronem affirmare dicit, Genium esse vniuersiusque animalium rationalem, & ideo esse singulos singulorum: Geniorum etiam meminit præter alios multos Ammianus Marcellinus, plurimis verbis. Seruus Grammaticus triplices Genios facit, in x. Georgicorum Virgilij: Genius inquit, dicebant antiqui, naturalem Deum, vniuersiusque loci, vel rei, aut hominis. De Genio hominis sic Censorius: Genius ita nobis assiduus, obseruator appositus est, vt ne puncto quidem temporis longius ascedat, sed ab eterno matris acceptos, ad extremum vita diem contetur. Appellatum autem hoc numen Genius, ait, siue quod in eius tutela, vt quisque natus est, vivit: siue quod vt genetemur, curerit: siue quod vna gignatur nobiscum: siue etiam quod nos genitos suscipiat, ac tueatur. Cæterum veteres vnicuique hominum duos Genios attribuebant, alterum bonum alterum malum, non aliter atq; nos ex sacris litteris edo: scimus vnumquenque suum Angelum, custodem habere, & contra malum Angelum insidiatorem. Docet id præter alios. Seruus Grammaticus in hoc Virgilij, *Quisque suos patimur Manes*: Cum nascimur, inquit, duos Genios sortimur, unus est, qui hortatur ad bona, alter qui depravat ad mala, nec incongruè dicuntur Genij, quia cum vnuusquisque genitus fuerit, ei statim observatores deputantur: quibus assistentibus post mortem, aut affirmitur in meliore vitam, aut condemnatur in deteriorem: per quos aut vocationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo Virgilius Manes, Genios dixit, quos cum vita sortimur. Censorius scribit à nonnullis binos Genios in his duntaxat domibus, quæ maritæ essent, colendos creditum esse. Alij Genios propriè masculis, Iunones feminis, affirmârunt, qua de re alibi erit dicendi locus.

E Simulachrum Genij fuit varium: interdum effingebatur imagine serpentis: interdum puerili, vel iuuenili forma: interdum etiam senis, vt apud Cebetem. Coronabatur vero Platani foliis, vixque arboris genialis. Albius Tibullus Poeta ita eum suis versibus ex ornauit:

Ipse suos adgit Genius visurus honores.

Cuidearent sanctas florea certa comas.

Illiis è puro destillent tempora nardo,

Atque satur libo sit, madeatque mero.

A

In verustis nonnullis monetis Traiani & Adriani, aliorūmque Principum, Genius pateram dextra supra aram porricere, quæ esset fertis ornata: læua verò manu pendulum flagellum, vel simile quiddam tenere videbatur.

GENIO res sacra fiebat mero, ac floribus, cuius rei causam explicant Varro & Censorinus, his ferè verbis: Id moris, inquit, institutique maiores nostri tenuerunt, ut cùm die natali munus annale Genio soluerent, manum à cæde & sanguine abstinerent, ne die, qua ipsi lucem accepissent, aliis demerent. Et addit Censorius, quod sacro Genio factō, neminem oportuerit antē gustare, quām eum, qui sacrum fecisset.

De Geniis plurima habet Plutarchus in eo Commentario, in quo disputat, cur oracula edi desierint, ybi etiam docet, alium Genium alio & virtute, & sapientia, & viribus præstuisse.

In descriptione xv. regionum Vrbis mentio fit ædicular Genij liberorum, & ædicular Genij Larum, regione vi. Sacelli Genij Sangi regione vii. A quibus autem condita fuerint, mihi non liquet. Hactenus de Genio diximus, quibus antequam ad alia accedamus, adiiciemus quādam de Penatibus & Laribus, quia vicina numina fuerunt. Ac de Penatibus primum.

C

P E N A T E S.

PENATES, quasi penites, quod penitissimi Dij sint, & proprij. Macrobo illorum sententia placet, qui Deos Penates dixerunt, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi possidemus. Itaque Penates sunt Præsidæ & custodes Dij. Cicero existimat Penatium nomē à penu ductum esse, quod vocat, quoniam significet omne id, quo homines vescuntur, vel ab eo, quo penitus insidiat: ex quo erint Penetrates à Poetis dicantur. Varia Penatium genera fuerunt: Alij Penates totius generis humani, quales putârunt esse Pallada lumen aethera, Io- uem medium aethera, & Iunonem infimum: alijs Penates cœli, vt Martianus Capella in nuptiis Iuditi: alijs terræ, alijs cuiusq; ciuitatis: alijs cuiusq; domus. Sed vt de Penatibus dicam, quos Æneas in Italiam portauit, quorūmque templum in octaua Vrbis regione collocatur, quinam illi fuerint, inter auctores non conuenit: alijs enim volunt Neptunum & Appollinem eos esse; de quibus legitur, quod muros Troianos extruxerint: alijs Vestam dicunt: alijs alias. Dionysius Halicarnassæus refert, se vidisse Romæ in templo obscurō & humili, quod non procul à foro absit, simulachra Deorum Troianorum, cum hac inscriptione, Denates, per quod vocabulum Pe- nates intelligat, quia verisimile sit, veteres ante inuentum P, pro eo literam Dvsur- passe. Fuisse autem duos hastatos iuuenes, habitu sedentium, admodum antiqui operis, & addit similia horum Deorum simulachra, militari habitu, etiam in multis alijs templis confici. Ludouicus Vives dicit, putare se vestam non tam fuisse ex Pe- natibus, quām Penatibus additum focom, & duos illos iuuenes, de quibus Diony- sius loquitur, putat esse Castorem & Pollucem, quos tamē negat Penates Troiano- rum fuisse, cùm sub ipsum bellum Troianum, rapta iam Helena, primum vitæ con- cesserint. Penatibus & Vestæ Dictator, cæterique Magistratus Romani, quo die di- gnitatē inibant, sacra faciebant,

E

L A R E S.

LARES sunt Dij domestici: vnde & pro ædibus ipsis accipiuntur, atque F hinc Lar familiaris, qui ab antiquis, teste Plauto, in canis figura efformabatur. Fuerunt Lares Maniæ filij, quemadmodum Vatro & Macrobius docent. Ouidius in Fastis, Mercurij & Laræ Nymphæ, quæ & Muta dicta est, filios eos facit. Lactan- tius & Ausonius, Larundæ. De Lara verò, siue Larunda, hec fabula narratur, quod Nympha hæc Tiberiona fuerit, cui ab Ioue lingua sit absissa, quod Iuturnæ cum Ioue concubitum Iunoni indicasset. Quæ cùm postea à Ioue mercurio tradita es- set, vt

A set, vt ad inferos eam deferreret, Mercurius inter eundem forma priuilegia illectus, rem cum ea habuit, vnde nati sunt gemmi Lares. Arnobius scribit Lares vicorum atque itinerum Deos esse, ex eo, quod Græci viros cognominant Lauras. Nigidius modò tectorum, domumq; custodes, modò Curetas illos, qui occultasse perhibentur æribus Iouis vagitum, indigentes Samothracios, De simulachris ipsorum Plutarchus scribit, Laribus, quos propriæ Præstites vocent, canem assistere: ipsosque Lares canina pelle vestiri, eiisque rei ponit causam: cum scilicet custodiæ & curæ dominus committantur, conuenire eos alienis terrori, domesticis autem mansuetos qualis sit natura canum. Addit & alteram causam, quod Lares à quibusdam putentur esse Genij quidam diri, ac furiarum naturæ affines, ad puniendum facti, qui in B vitas & familias hominum inspiciant: itaque canum exuuiis eos vestiri, & canem eis assidere, vt putâ qui sint callidi ad scrutandum & vlciscendum malorum facinus. Solebant & coronari Lares. De cultu eorum suo dicemus loco.

In ixx. Vrbis regione templum, facellum, & delubrum Larium fuerunt: fuit item locus Larium, & facellum cornu deum in Velia regione x. Primus Laribus ædem votuit & extruxit T. Tatius Sabinorum Rex, teste Varrone.

LARIBVS PER MARINIS in campo Martio ædem votuit bello contra Antiochum Regem L. Æmilius Regillus, quæ annis vndecim post dedicata fuit, supra cuius ædis valvas tabula cum hoc titulo fixa est: Duello magno Regibus dirimendo * caput * subigendis * patrandæ pacis * hæc pugna exeuenti L. Æmilio M. F. Regillo

C Prætori * auspicio, imperio, felicitate, ductuq; eius inter Ephesum, Samum, Chiümq; classis Regis Antiochi ante diem xxi. Kal. Ian. victa, fusa, contusa, fugatique est, ibique eo die naues longæ cum omnibus sociis captæ xlxi. ea pugnata Rex Antiochus, regiumque eius * eius rei ergo ædem Laribus permarienis votuit. Eodem exemplo tabula in æde Iouis in Capitolio supra valvas fixa est. Hæc Litius lib. 40. quæ quidem miserè depravata sunt. quæ Carolus Sigonius ad hunc modum ex parte restituit. Permarinos autem Lares vocauit L. Æmilius, quia mari sibi adfuerant.

Aram Laribus Præstitibus dicauit Curius, quod præfuerint mœnibus Vrbis, auctore Ouidio lib. 5. Fastor. Sed de his haec tenus.

D De Orco, siue Plutone, & reliquis Dijs inferorum, Parcis,
& Furiis. C A P. X V.

NT ER Deos selectos, siue præcipuos & Orcus fuit, quem ab urendo dictum volunt: tametsi quidam Græcum potius nomen putauere, ab iuramento deductum, & cum aspiratione scribunt Horcum. Feftus. Orcum, quem dicimus, ait Verrius, ab antiquis dictum Vragum, quod & V literæ sonum pro O. efferebant, & per C, literæ formam nihilominus G usurpabant, sed nihil afferit exemplorum, E vt ira esse credamus, nisi quod is Deus nos maximò vrgeat. Haec tenus ille. Orcum, ait Varro apud Augustinum, terrennam & infimam partem mundi esse putabant. Hic fuit Saturni filius, Iouis & Neptuni frater, alio nomine Pluto nuncupatus à diuitiis.

Pluto nuncupatus à diuitiis, πλούτος enim dinitias significat, quas veteres solis terris deputari credebant. Extat elegans distichon, quo comprehenduntur nomina trium illorum fratrum Deorum, Iouis, Neptuni & Orci, siue Plutonis, & quomodo imperium paternum inter se diuiserint.

Iuppiter astra, fretum Neptunus, tartara Pluto,
Regna paterna tenent tres tria, quisque suum.

ORCVS, siue potius ORCVM, genere neutro, dicebatur etiam locus inferorum. Cur autem veteres Plutoni imperium inferorum, & hominum mortuorum tribuerint, docet Diodorus Siculus libro 6. cùm scribit: Plutonem sepulchrorum funerum, atque honorum, qui mortuis impendantur, vsum introduxit, cùm antea

nulla earum rerum apud homines esset consuetudo. Quæ causa ex titerit, ut vita funeris dominari sit existimatus, antiquitate illi huius curæ principium tribuente. Cæterum & aliae huius Dei appellations erant: dicebatur enim Dis pater, Summanus, Altor Rusor, & Februus.

Dis appellatus est, ut ait Cicero, quod terrena vis omnis ac natura ipsi dicata putaretur: nam & omnia in terras recidunt, & ex iis oriuntur. Alij tamen, ut est apud Fabium Quintilianum, inde Ditem vocatum volunt, quod minime diues sit. Morri enim omnibus exuti bonis credebantur.

Idem etiam SVMANVS erat, quasi summus Marium, cui (ut Plinius scribit) attribuebantur nocturna flumina. Huius simulachrum fictile in fastigio templi Iouis Opt Max. fuit, quod cum cœlo ictum esset, nec usquam eius caput inueniretur, Haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt: idque inuentum est eo loco, qui est ab Haruspicibus demonstratus. Cic. de Diuinat.

ALTOR dictus, quod ex terra alantur omnia, quæ nata sunt.

RVSOR, quod rufus cuncta eodem reueluantur.

FEBRVVS appellatus est à purgationibus & lustrationibus funerū, de quibus alibi Aedes Orci in x. Vrbis regione fuit.

Summani facillum fuit regione ix.

Aedes autem regione xi. quam vovit Titus Tarius Rex, Varrone teste.

ORCI, siue Plutonis vxor Proserpina fuit, Ceteris filia, cuius paulò antè in Cereris historia meminimus.

PLVTONI adduntur Parcae & Furie, de quibus uno atque altero verbo.

PARCAS nomen habere volunt, Πάρκαις ἐντίθενται, quod nemini parcant: & tres numerant, Clothon, Lachesis, Atropos, quarum Clotho colum teneat, Lachesis fusum, Atropos filum rumpat: vitæ cursum statuimque designantes. unde versus ille,

Clotho colum retinet, Lachesis net, & Atropos occat.

Fulgentius: Tria, inquit, ipsi Plutoni destinant fata, quarum prima Clotho, secunda Lachesis, tertia Atropos. Clotho enim Græcæ, Euocatio Latinæ dicitur: Lachesis vero sors nuncupatur: Atropos quoque sine ordine dicitur: hoc sentire volentes, quod prima sit nativitatis euocatio: secunda, viræ sors, quemadmodum quis vivere possit: D' tercia, mortis conditio, que sine lege vivit Hæc ille. Graci aliter de Parcis scribunt, quæ apud Lilium Gyraldum videri possunt. Hesiodus auctor est, Noctis & Erebifilia esse, propter occultam & abdicatam fatorum vim. Varro apud Agellium libro tertio, capite decimo sexto scribit, Antiquos Parcis nomina fecisse à pariendo, & à nono atque decimo mense. Nam pauca, inquit, immutata litera una, à partu nominata: item Nona & Decima, à parrus tempestiui tempore. Cesellius autem Vindex in Lectionibus suis antiquis: Tria, inquit, nomina Parearum sunt, Nona Decima Morta. Et versum hunc Liuij antiquissimi Poetæ ponit ex Odyssea:

Quando dies adueniet, quem profata Morta est.

Sed homo minimè malus Cesellius, Mortam quasi nomen accepit, cum accipere quasi μολεγη deberet. Atque hæc quidem ille.

FURIÆ etiam Græcæ Erynnies, Plutoni deseruebant, quibus veteres comitores mentis affe*c*tus adumbrabant, propterea quæ furoris Deas existimabant. Semper vero virgines etiam prouerbio dictæ, quod cum malefactorum viirtrices sint, facile corrupti non possint: quin etiam penas de delinquentibus sumunt. Suidas. Erant tres Furie sorores, Alecto Tisiphone, & Megera, quidam & quartam addunt Lyssam, id est, Rabiem. Isidorus de Furiis sic scribit: Aiant & tres Furie antiqui, fœminas crinitas serpentibus propter tres effectus, qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, & interdum cogunt ita delinquere, ut nec ad famam, nec ad periculum sui respectum habere permittant. IRA, quæ vindictam cupit. CUPIDITAS, quæ desiderat opes. LIBIDO, quæ appetit voluptates, quæ ideo Furie appellantur, quod stimulis suis mentem feriant, & quietam esse non finant. Recte de Furiis Cicero in 1. de Legibus: Agitant & insectantur impios Furie, non ardentibus, rēdis.

A tædis, sicut in fabulis, sed angore conscientia. Atque hæc quidem de Diis inferorum repeteret hoc loco voluimus. Plura qui cupit, legat Lilium Gyraldum Syntagmate 6. historiæ Deorum gentilium & alios.

De Fortuna. CAP. XVI.

EXPLICATIS Diis Maiorum gentium, quos & Selectos dicebant, eorum historia nunc nobis pertexenda est, qui ex hominibus inter Deos relati sunt quique communi nomine Indigetes dicuntur. De quibus tamen antequam dicere aggrediar, videor mihi non absurdè facturus, si de Fortunæ cultu, & templis non nihil in medium afferam, quæ licet inter Selectos B Deos à veteribus non sit numerata, credita tamen ab iisdem, vel potentissima fuit, & pluribus nominibus ornata, id quod Iuuenalis grauiter reprehendit, inquiens:

*Nullum numen abest, si sit prudentia: sed te
Nos facimus Fortuna Deam, cœloque locamus.*

Et plinius libro 2. cap. 7. Toto, inquit, mundo & locis omnibus, ornabúsque horis, omniūque vocibus Fortuna sola inuocatur, & vna nominatur, vna accusatur, vna agitur rea, vna cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, & conuiciis colitur, volubilisque: à plerisque verò & cæca existimata vaga, incōstans, incerta, varia, indignorumque faurix: huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta, & in tota ratione mortalium sola & tramque paginam facit: adeoque obnoxiae sumus fortis, ut Sors C ipsa pro Deo sit, qua Deus probatur incertas. Hactenus plinius. Fortunam definitè quidam accidentium rerum subitum, ac inopinatum evenitum. Verum plurimorum & Oratorum, & Poëtarum, & aliorum Scriptorum dicta & testimonia de Fortuna coaceruare, nobis propositum non est, reperiuntur illa alibi. Satis est, scire potentissimum id numen creditum fuisse quemadmodum etiam Seruus ille Pseudolus apud Plautum testatur.

Centum doctum hominum confilia hac deuincit Dea.

Fortuna, atque hoc verum est: perinde ut quisque Fortuna vitetur,

Ita præcellet, atque exinde sapere eum omnes dicimus.

D Iam verò quod instituimus, cognomina Fortunæ recitabimus, & quæ illi templa consecrata fuerint, quantum ex veterum monumentis cognoscere poterimus, ostendimus. Etenim permulta ei, quemadmodum Plutarchus ait, antiqua & splendida omnis generis ferè honoribus posita sunt templa, & permixta partibus, ac locis Romæ potissimum.

Primus Romæ Fortunæ templum dedicauit Ancus Martius, sorore Numæ natus quartus à Romulo Rex. Videturque Fortunam cognomen fecisse Fortitudini, cui ad obtinendam victoriæ Fortunam plurimum confert. Plutarchus Commentario de Fortuna Romanorum. Consecravit autem Fortunam virilem, id quod idem auctor libro codem docet, his verbis: Virilis Fortunæ templum ab Anco Martio quarto Rege est ædificatum, noménque inde petitus, quod ad Victoriam parandam Fortitudini Fortuna plurimum adfert adiuventi. Meminit huius templi præter alios P. Victor in descriptione xvii. Virbis regionum, regione.

F Post Ancum religiosè Fortunam coluit, & plurima templo ei posuit Seruus Tullius, qui omnium Regum maxime & potentiam auxit populi, & Republicam ornauit, ordinemque census, ordinem militiae instituit, primusque Censor & inspecto rite ac modestiæ ciuium fuit, creditusque est vir fuisse fortissimus ac piudetissimus: is seipsum ad Fortunam reiecit, eiq; regnum suum acceptum tulit: ita ut etiam cum eo consuecere Fortuna putaretur per fenestellam in domum eius descendens. Is ergo Fortunæ templo posuit Primigenia, Obsequentis, Priuatæ, & Viscosæ, quarum' appellationum rationes paucis annotabimus.

Primigenia Fortynæ templum in Capitolio fuit, Plutarcho teste, qui in Quæstionibus Romanis, causam cur hoc nomine à Romanis colatur inquiens, sit ideo id fieri, vel quod eius beneficio Seruio Tullio ex ancillanato, Roma-

regnum

regnum obtigerit: vel potius, quod ipsi Romae sui ortus initia suggesterit, vel A quod omnium rerum principium sit Fortuna, & quod natura ex eventis fortuitis constituantur, quando fortuita cuncta ordinem inter se fortinuntur. Dio. lib. 42. scribit, Primigeniam dictam, quod omnia, quae ante oculos, ac post se posita sint, certat, atque expendat, moneretur debere unumquemque meminisse, à quibus maiori- bus ortus, quasique ipse sit.

Fuit & alia Fortunæ primigeniæ ædes, vota à P. Sémpronio Consule cum M. Cornelio Cetego, anno 1319. bello secundo Punico, quem ipse Censor postea locauit, in colle Quirinali. Q. Marcus Ralla, Duumvir ad id ipsum creatus, dedicavit, anno 155. decem annis postquam vota erat. Liuius lib. 29. & 34.

OSSECVNS FORTUNA dicta est, quasi indulgens, vel clemens. Huius ædes fuit B & egiōne oētaua.

PRIVATAE FORTVNÆ sive Propria, delubrum in Palatio à Seruio fuit excita- tum. Plutarchus.

PUBLICA FORTUNA, in valle Quirini, quæ inter Esquiliis fuit, & Quirinalem collēm culta est. Ouidius meminit 4. Fastor.

VISCOSA dicta, quod nos eminus capteret, & rebus adhibeat. Plutarchus Quæstio- nibus Romanis, & Commentariolo de Fortuna Romanorum. Ædes hæc collocatur à P. Victore regione Vrbis.

PARVA dicta ab eodem Seruio, vel quod initio humilis & obscurus, matre natus Captiua, Fortunæ beneficio ad regnum Romæ euectus fuerit: vel quod significare C voluerit Seruius, animum rebus esse aduentendum, nihilq; eorum, quæ offeruntur, ob- paruitatem esse negligendum. Plutarchus Quæstionibus Rom. quest. 74.

MASCVLAE FORTVNÆ ædes, quæ propè templum Veneris fuit, meminit Plu- tarchus Commentariolo de Fortuna Romanorum, dedicata est à Seruio.

BARBATAE FORTVNÆ ædem in Regia sua Tullius habuit.

Fuerunt & Fortunæ Bonæ spei, auerruncæ, blandæ, conuertentis, benesperantis, & virginis à Seruio Tullio ædes extorta, & consecrata. Plutarchus Quæstionibus Rom. quest. 74.

DVBIAE FORTVNÆ vicus in Auentino fuit, regione Vrbis xiiii. ut P. Victor erudit. D

PLEBEYAE FORTVNÆ templum etiam à Seruio conditum est, quod is ex plebe ad Imperij gubernationem venerit. Ouid. 6. Fastor.

Plebs colit hanc: quia qui posuit, de plebe fuisse.

Fertur, & ex humili sceptra tulisse loco.

FORTUNA MULIEBRIS, culta, cique templum constitutum est, in memoriam liberæ Vrbis ab obsidione C. Marci. Coriolani, intercessione Veturia, & Volumnia, quam historiam prolixè describunt Dionysius Halicarnassæus libro 8. Plutarchus in Coriolano & alijs, qui etiam annotant, Fortunæ huius simulachrum, cum dedicatum esset matronis præsentibus, bis Latinè locutum esse, his verbis: *RITE ME MA- E TRONAE DEDICATIS.* Valerius Maximus libro 1. cap. 9. Fortunæ etiam Muliebris simulachrum, quod est via Latina, ad quartum miliarium, eo tempore cum æde sua consecratum: quo Coriolanum ab excidio Vrbis maternæ, preces repulerunt, non se- mel, sed bis locutum constitit, his penè verbis: *RITE ME MATRONAE VIDISTIS, RITEQVE DEDICATIS.* Addit Dionysius, mulieres monitu primæ Sacerdotis hunc morem instituisse, ne simulachrum hoc à nuptiis coronaretur, neque à viduis: sed vt solis recens nuptiis, hoc honoris & ministerij tribueretur. *P. Iura apud Dio- nyssum vide.*

EQUESTRI FORTVNÆ ædem Q. Fulvius Flaccus Prætor in Hispania F eo die, quo postremum cum Celtiberis pugnauit, vovit eandem Censor locauit, & cique studio fecit, ne vllum Romæ amplius, aut magnificenter templum esset, qua de causa Iunonis Laciniæ ædem in Brutis ad partem dimidiā dētegit, vt ædem suā ornaret regulis illis, quæ erant marmorea. Liuius lib. 41. & 42. Colocatur hæc ædes à F. Victore regione Vrbis ix. Corn. Tacitus autem lib. 3. Annal. scribit,

Tiberio

A Tiberio Romæ imperante; nullum ibi Fortunæ Equestris templum fuisse; quod certe mirum est.

FORTUNA, quæ à plerisque Fortis Fortuna appellatur, non rectè à Serui Tullio consecrata est; qui ei primus ædem fecit, extra vites in ripa Tiberis, quam bello Hetrusco, vel auxit, vel restituit Caruilius, multoq[ue] post Claudio Tib[erius] Imperator. Hanc Deam colebant qui sine arte aliqua viuebant. Vide Donat[us] in Terentij Phormionem, & in eundem Georgium Fabricium, idem huius Roman. cap. 9.

FORTUNA huiusc diei consecrata à Q. Catulo est, docet Plutarchus in Matio, de bello Cimbro agens: Vouit Catulus etiam sublati manibus, se consecratus Fortunam illius diei. Ad huius Deæ ædem signa seminuda fuisse à Pythagora Samio pictore facta Plinius lib. 34. cap. 8. scribit: vbi tamen pro Fortuna huius diei, perpetram legitur, Fortuna huius Deæ, quem errorem obseruarunt, ac notarunt Adrianus Turnebus Aduersariorum libro 16. cap. 12. Et paulus Leopardus Emendationis lib. I. cap. 14. Fortuna huiusc diei etiam meminit Cicero lib. 2. de Legibus.

FORTUNAE MALAE templum, seu (vt Cicero ait) ara consecrata in Esquilis fuit, de quo apud suspectum sibi scriptorem se legisse, scribit Liuius.

FORTUNAE SEIAE ædem extruxit Nero Imperator, de quo Plinius lib. 36. ca. 22. Neroe Principe in Cappadocio repertus est lapis duricia marmoris, candidus, atq[ue] translucens, etiam qua parte fulgore inciderant venæ, ex argumento Phengites appellatus: hoc construxerat ædem Fortunæ, quam Seiam appellatione dicebat, à Serui Rege sacratam, aurea domo complexus: quare etiam foribus operis interdiu claritas ibi diurna erat, haud alio, quam specularium modo, tanquam inclusa luce, non transmissa. Vnde cognomen hoc habuerit incertum.

MAMMOSÆ FORTUNAE ædes fuit in capire via Nouæ, à qua etiam vicus nomen accepit: dicta vel ab ubertate, vel à forma statuæ.

FORTUNAE REDVICIS templū à Domitiano factum est. Martialis lib. 8. Ara etiam Fortunæ reduci consecrata Romæ est, ob redditum August. Dio. lin. 54. Atque de Fortuna hæc iam sufficiant.

D De Dijs Indigetibus. CAP. XVII.

 ICERO secundo Nemothesia suæ libro, leges de religione ferens, tres Deorum classes, quibus diuini honores & cultus tribuendi essent, facit primam eorum, qui cœlestes semper sint habiti: alteram eorum, quos merita in cœlum vocarint: tertiam Diuarum, propter quas datur ascensus in cœlum. Hæc enim sunt ipsius verba: Diuos & eos, qui cœlestes semper habiti sunt, colunto: & Ollos, quos in cœlum merita vocarint. Herculem, Liberum, Esculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum. Ast Olla, propter quæ datur homini ascensus in cœlum, mentem, virrum, pietatem, fidem, eamque laudum delubra sunt. Cum igitur de prima Deorum classe hactenus satis multa attulerimus, consequens est, ut de altera etiam, & tertia classe quædam proferamus. Et quidem de alterius classis diis hoc capite agere propositum nobis est, qui dicti sunt Indigetes, vel quod nullius rei egerent, secundum Lucretium, vel quod in diis agerent, qui ex hominibus ad diuinatatem peruenissent. Sic Glossarium vetus testante Sealigerio: Indigetes οὐτε γένος τε. Alij alias appellations rationis afferunt quas hic omitto. Feltus Indigetes deos putat esse eos, quos indigerari, hoc est, vocari, & nuncupari nefas sit. Sed nos de iis tantum dicemus, qui ex hominibus dij facti sunt, quales apud Romanos fuerunt Hercules, Faunus, Camena, Euander, Castor, Pollux, Esculapius, Acca, Laurentia, Quirinus.

F

DE HERCULE.

HERCULEM dictum volunt* Macrobius libro 1. Saturnalium, cap. 2.

Plures autem hoc nomine fuerunt. Diodorus Siculus tres numerat, Ciceró sex, Terentius Varro quadraginta quatuor fuisse scribit. Ciceronis verba ex 3. libro de

Natura Deorum hæc sunt: Plures, inquit, Hercules tradunt nobis ij, qui interiores scruntur, & reconditas literas. Antiquissimum Ioue natum, sed antiquissimum item Ioue. Nam Ioues quoque plures in priscis Græcorum literis inuenimus. Ex eo igitur & Lisyto est is Hercules, quem concertauisse cum Apolline de tripode acceptimus. Alter traditum Nilo natus *Egyptius*, quem aiunt Phrygias literas conscripsisse. Tertius est ex Idæis Dactylis, cui inferias afferunt. Quartus Iouis est & Astrea Laronæ sotoris, quem Tyrii maximè colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur. Sextus ex Alcumena, quem Iupiter genuit, sed tertius. Haec tenus Cicero. De hoc Hercule, quem ille sexto loco commemorat, eiusque natalibus, videatur Plauti Amphitruo, & Hyginus. Meminit eius & Diodorus Siculus libro 5. capite 2. eius hæc sunt verba: Iouem, inquit, ferunt tribus noctibus, in unam redactis, alijs duas tantum ponunt. Alcmena operam dedisse, maximumque futuri roboris indicium, tantum temporis in eo puer creando impensum. Quod non amoris cupiditate, prout in aliis mulieribus contigit, factum est, sed pueri gignendi gratia. Itaque nolens vi Alcmenam aggredi, neque fidens posse illi eotum, ob eius prudentiam persuadere, dolo mulierem aggressus est, Amphytrionis forma assumpta. Adueniente partus tempore Iouem Dñs astantibus praedixisse ferunt, ea die puerum, qui nascetur, se perfidam regem facturum. Quibus verbis mota Iuno, Læcinam filiam iussit comprimere. Alcmena partum Eurysteum ante tempus in lucem edere. Iupiter licet consilio frustratus, quod praedixerat ratum, & Herculam clamare esse volens, dixisse Iunoni fertur permittere se, Eurysteum ut praedixerat, Regem esse. Herculemque ei subiici velle: duodecim quoque certamina ab eo perfici, quæ Eurytheus mandasset: quibus consummati fieret immortalis. Alcmena post partum Iunouem verita, puerum in loco exposuit, que nunc ab eo Herculeum campum dicunt. Quo tempore Minerua una cum Iunone profecta: cum infantis naturam admiraretur, Iunoni suavit, ut illi matrinam praebet. Qua præter etatem, violentius sumpta, Iuno dolore mota puerum abiectit. Minerua illum matri detulit nutriendum. Haec tenus Diodorus. Ex quibus verbis intelligitur, quomodo à Ioue procreatus sit. Cum autem tantæ virtutis hic Hercules fuerit, ideoque factum, ut omnes viri fortes Hercules dicerentur, & omnia præclaræ fortissimorum Herorum facinora viii Herculi adscriberentur. De duodecim laboribus Herculis multa habet Diodorus Siculus lib. 5. ca. 2. Hyginus, Seruius, & alij: & noti sunt versus Aufonij falso haec tenus Virgilio adscripti:

Prima Cleonæ tolerata erumna Leonis.

Proxima Lernaam ferro & face contulit hydram.

Mox Erymanthum vix tertia percubit aprum.

Aripedis quarto tulit aurea cornua cerni.

Stymphalidas pepulit volucres discrimine quinto.

Threictam sexio spolianit Amazona balteo.

Septimam in Augia stabulis impensa laboris.

Octaua expulso numeratur adorea taurea.

In Diomedis victoria nona quadrigis.

Geryone exincto decimam dat Iberia palmam.

Undecimum mala Hesperidum distracta triumphum.

Cerberus extremi suprema est meta laboris.

Quorum laborum mythologiam eruditissimo hoc carmine complexus est Andreas Alciatus Emblemate 137.

Roboris inuicti superai facundia landis.

Dicta Sophistarum, laqueosque resoluit inanes:

Non furor aut rabies virtute potentior illa est:

Continuum ob cursum sapienti opulentia cedit:

F

Spernit

A Spernit auaritiam, nec rapto aut foenore gaudet.
 Vincit foemineos, & polatique insignibus astus:
 Expurgat sordes, & culum mentibus addit:
 Illicitos odit coitus, abigitque nocentes:
 Barbaries, feritq[ue] dat impia denique paenam.
 Vnum virtus collectos dissipat hostes.
 Inuenit in patriam externis bona plurima ab oris.
 Docta per ora virum volat, & non interit unquam.

B Quos versus eleganter & multis verbis explicat Claudio Minos, in suo ad Alcibiadi
 Emblemata Commentario. Verum nos iis omisssis, hoc loco dicemus qua occasio
 ne à Romanis cultus fuerit. Id vero Dionysius, Liuius, Plutarchus, Diodorus, Sice
 lius, & Aurelius Victor in fragmento illo de Origine gentis Romanae, quod pri
 mus operi in lucem protulit. Antonius Schotus docent: videlicet eum (fragmen
 tum Aurelii Victoris referri, alio nomine Recarnatum dictum, quod sane apud nullum
 aliud scriptorem hodie legitur) Gerione deuicto, armata agentem in Italiam
 venisse, quamquam Dionysius & Diodorus Siculus ipsum non armata esse; sed
 cum exercitu in Italiam deuenisse scribant, quod etiam est verisimilium, quem vbi
 Euander adesse didicisset, admonitum à matre Garmenta esse. infatis, ut natus Ioue
 & Alcmena Hercules immortalis ex mortali, virtutis ergo fieri, diuinis donis di
 gnatum esse honoribus, exructaque ara ei iuuenium iumentum macasse, & oraculo
 prius cum hospite communicato, precatumque eum esset ut libaret. De hac ara ma
 xima Dionysius li. 1. Ara in qua Hercules obiit, à Romanis vocatur maxima, pro
 pe forum boarium, nulla inferior, quo ad ciuium venerationem attinet: nata & iu
 iurandum apud eam, ac confuta, quæ volunt esse firma, peragunt, & decimas fa
 cultatum ex voto sep[tem] illuc offerunt. Apparatus tamen diu parum responderet op
 nioni hominum. De decimis, quæ Herculi offerebantur scribit Diodorus Siculus,
 dixisse Herculem, eos qui sibi, postquam ad Deos translatus esset, decimam bono
 rum dicarent, vitam felicem viituros. Et addit, euenisce hoc usque ad sua tempo
 D ora. Multos enim Romanorum non solum mediocri sensu, sed & qui diuissimi habi
 habiti decimas Herculi vxisse, posteaque fortunatores factos bona sua ad quatuor
 talentorum millia Herculi sacrasse. De qua re vide etiam Plutarchum Question.
 Rom. quest. 18. Aurelium Victorem, Macrobiuum, Serbium & alios. Multa huius di
 ui cognomina furgunt. Dictus est enim Cubans, Defensor, Magnus, Triumphalis,
 Sylvanus, Victor, Musarum, quorum pleraque per se sunt aperta. Herculis Cubantis
 Simulachrum fuit regione Tiburis. Graecorum quoque tempora

HERCULIS DEFENSORIS templum regione eadem fuit, in quo, ut in Iouis propria
 tate milites honesta missione missi, & gladiatores emeriti, astma, clypeosque sus
 pendebant.

E HERCULIS MAGNI ædes fuit regione ix. quam L. Cornelius Sulla ex carmine
 Sibyllino edificasse dicitur. P. VI & oræ Herculis Magni custodis Circi Flaminii.

HERCULIS TRIUMPHALIS simulachrum fuit in foro Boario positum, quod sis
 diebus quibus Roma triumphus agebatur, triumphali habitu induebatur.

HERCULES VICTOR, dictus, quod omne genus animalium vincit. Vairo libro q.
 Rerum digniarum. Eius Romæ ædes duæ fuerunt, una ad portam vigintimam, altera
 ra in foro Boario. Haec ad aram Maximam exstructa fuit rotunda, in quam nec se
 uij, nec mulieres admittebantur. Plutar. Aurel. Victor, qui scribit ex Cassio, propter ea
 ab Hercule sanctum, ne cui scemina fas esset, vesci ex eo, quod aræ maximæ sacra
 tum esset, sed ut ab ea se diuina scemina in torum remouerentur, quod Garmentis
 E ab Hercule innitata, ad id sacrum non inuenisset. Hanc ædem nec insca, nec canes
 intrabant, Plinius lib. 10. cap. 49. In hac etiam æde nullum fieri loci sternum. Ma
 crobius ex Cornelio Balbo & Servius docent.

Alteram autem Herculis Victoris ædem, quæ ad portam Triagenianam fuit, con
 tra scemina extruxit Marcus Octavius Herenius, de quo Masurius Albicus lib. q. Memoria

bilium, apud Macrobius: Marcus, inquit, Octavius Herennius prima adolescentia A
tibicen, postquam arti sua diffisus est, instituit Mercaturam: & bene re gesta, deci-
mam Herculi profanauit. Postea cum nauigans hoc idem ageret, a prædonibus cir-
cumuentus fortissime pugnauit, & Victor recessit. Hunc in somniis Hercules do-
cuit sua opera seruatum, cui Octavius imperato a Magistratibus loco, aedem sa-
crauit, & signum: Victorēnque incisus literis appellauit. Dedit ergo epitheton Deo,
quo & argumentum veterum victoriarum Herculis, & commemoratione nouæ histo-
riæ, quæ recenti Romano sacro causam dedit, continetur.

H E R C Y L I M V S A R V M aedem extruxit M. Fulvius Nobilior, Cæsar anno 156. triennio post, quam de ætolis triumphauit, in qua Musarum signa, quæ capta Ambracia Romanam transtulerat, posuit. Livius lib. 38. Plinius lib. 35. cap. 10. Hanc aedem B
vetustate collapsam restituit Marcius Philippus Vitricus Augusti. Suetonius in Au-
gusto. Cur sic dictus fuerit, Plutarchus docet quæstione 59. videlicet, quod Euandrum literas docuerit. Melius Eumenius Rhetor oratione de Scholis instaurandis ad Præsidem Galliarum, cuius hæc sunt verba: *Ædem Herculis in Circo Flaminio Fulvius ille Nobilior ex pecunia Censoria fecit, non id modo securus, quod ipse literis, & summa Poëta amicitia duceretur: sed quod in Græcia cum esset imperator, accep- perat Herculem Musagetem esse, id est, comitem, ducemque Musarum idemque pri- mus signa novem, hoc est, omnium Camœnarum ex Ambraciensi oppido translata, sub turela fortissimi numinis consecravit: quia mutus operis, & præmiis iuvari ornati que deberent, Musarum quies defensione Herculis: Virtus Herculis voce Mu- sarum. Hæc ille: De Musis, quia notissima sunt quæ de ipsis traduntur, hic dicere su- perfedebo.*

H E R C Y L E M M V S A G E T E M nouem Musas diuerso habitu representat nummus Q. Pomponij Musæ, quem habet in suis Emblematis v. c. Ioannes Sambucus. Re- periuntur & alia Herculis cognomina in veteribus lapidum inscriptionibus, ut Pa- ciferi, Innuicti, Oliuanij, & alia, quæ petantur ex Thesauro Huberti Goltzii.

F A V N V S.

Duo fuit FAVNI Reges Aboriginum, testibus Manethone Ægyptio, Diony- D
fio Halicarnassæo, & aliis, prius & iunior: Priscus vixit circa annum mundi 2520. secundum Funcium, regnante apud Assyrios Amynta. Faunus iunior, anno 2724. regnare coepit. Hic Pici filius fuit, & ciues suos ritu feratum viuentes, mitiorem vi- tam docuit, & primus loca certis numinibus, & ædificia quædam ad lucos sacravit, a quo & fana sunt dicta: teste Probo, id est quæ cum inter homines esse desisset, anti- quitas eum tanquam Deum coluit. Sic enim Dionysius: Forte tum apud Aborigi- nes regnum à maioribus acceptum tenebar Faunus, à Marte, ut ferunt, oriundus, vir fortis ac prudens, à Romanis post, tanquam unus Indigetum sacris honoratus & car- minibus. Plutarchus enim Mercurij filium fuisse dicit, alij vero Picum patrem ha- buisse volunt, quorum verior est sententia. Virgilius eum Faunorum, Satyrorum, & E reliquorum agrestium numinum patrem facit. Hinc Terentius Varro Faunos Deos Latinorum à fando dictos esse scribit, propterea quod in sylvestribus locis soliti fue- rint fari, cuius rei exemplum Dionysius, quod in prælio inter Hernicos & Roma- nos de restitutione Tarquiniorum, vox è sylva propinquâ castris audita fuerit, quæ iussit Romanos bono animo esse, esse eos victores, & uno plus Herniscorum in acie cecidisse. Ibidem addit, ad hunc Deum Faunum Romanos solere referre Panicos ter- rores, spectaque variis formis formidinem mortalibus invenientia, & ab eo dicere edi horrendas voces Dæmoniacas. Porphyrio scribit, Faunum existimatum Deum inferum ac pestilentem. Apud Ciceronem: Cotta omnino negat Faunos esse, aut eo- rum voces unquam auditas fuisse. Habuit hic Deus Romæ post Romulum templum F in monte Cælio, circulari forma multis in ambitu colonis adornatum: & aedem in insula Tiberina, quæ Domitus Ahenobarbus & cui Scribonius Ædiles, cum mul- totis plurimis ad populi iudicium adduxissent ex eorum qui condemnati fuerunt, multatia pecunia.

C A R

CARMENTA.

CARMENTA, quæ alio nomine Themis, item Nicostrata dicta est, mater fuit Euandri, mulier vaticina. Sic enim de ea Dionysius scribit: Euander Mercurij filius, & Nymphæ cuiusdam Arcadiæ, quam Græci Themin dicunt, plenam numine, Romanarum antiquitatum scriptores Carmentam patria lingua nominant, quod Nymphæ nomen fatidicam significet, deductum à carmine, iuxta Romanam etymologiam. Hanc mulierem affirmant Dæmonis spiritu correptam, futura populo præcincere solitam. Hæc ille. Plutarchus qui etiam scribit, quosdam putare Carmentam esse Parcam, aliam huius appellationis rationem indicat, quod scilicet dicta sit Carmæta, **B** quasi carens mente; ob instinctus diuinos, quibus ad facilioqua fundenda carmina fuerit impulsa. Romani religiosè eam coluerunt: aram enim ei, ut Dionysius scribit, dedicarunt apud Carmentalem portam sub Capitolio. Eadem templum Romæ habuit in regione ix. quæ dicitur forum Romanum, quod templum ei matronas dedicasse. Plutarchus scribit, tali de causa: Cum vsu vehicularum, quibus trahendis iumenta iungentur, Senatus matronis interdixisset, conspirasse eas inter se, neque vereum gerere se, neque parere velle, ac viros hac ratione viciisci, idque fecisse, donec mutata sententia vsus vehicularum iis rursus concessus fuerit. Exinde cum patarent, fœcundas, & liberorum copia claras, templum Carmentæ posuisse.

EVANDER,

EVANDER Mercurij & Carmentæ filius, eo tempore quo Hercules in Italiæ venit, Aborigineum Rex fuit. Liuius tamen eum non Regem fuisse, neque imperio, sed auctoritate magis Aborigines texisse, auctor est, hunc Aborigines primùm propter excellentem eius eruditatem, & summam sapientiam, ut Deum coluerunt: deinde Romani etiam diuinos ei honores tribuentes, aram condiderunt, & quotannis sacrificia obtulerunt, sicut & aliis heroibus idem fecerunt, ut testatur Dionysius, libro primo. Ara autem ei dicata fuit apud Aventinum collem, propè portam trigeminam.

CASTOR ET POLLUX.

Hi duo fratres fuere, Græcis dicti Dioscuri, id est, Iouis filii, siue pueri. Cicero libro 3. de Natura Deorum: Dioscuri etiam apud Graios multis modis nominantur primi tres, qui appellantur Anaclæs Athenis, ex Ioue Rege antiquissimo, & Proserpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionysius. Secundi Ioue tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. Tertiij dicuntur à nonnullis Alco & Melampus, Emolus, Atrei filii, qui Pelope natus fuit. Hæc Cicero. De Castore & Polluce Iouis & Leda filiis, Helenæ fratribus varia fabula est: alij enim tradunt Iouem in formam stellæ mutatum Ledam vitiasse, & Castorem atque Pollucem genuisse; deinde Helenam. Alij scribunt, Iouem in cygnum conuersum Ledæ congressum, & nocte eadem Tyndarum: ex Ioue pollucem & Helenam natos, ex Tyndaro Castorem: mortalem hunc, immortales illos. Iuuat adscribere Hygini hac de re verba, quæ habet in Astronomico poëtico, in olore: Iuppiter, ait, cum Nemesis flectere non posset, ut secum cubaret, iussit Venerem, aquilam simularet, se in olorem versum infecuturum eam: quo facto ipse fugiens aquilam Venerem, in Nemeseos gremium configit: quem non auersata, & consopita, ab Ioue compressa est statutumq; tempore ouum peperit, quod Mercurius in gremium Ledæ proiecit, ex quo nata Hélène. Seruus auctor est, Helenam & pollucem de Ioue natos, immortales fuisse. Nam Castorem Tyndati filium fuisse, cuius mortem suo interitu fraterna pietas redemerit: & addit, hoc ideo finit, quia hotum stellæ ita se habeant, ut occidente una, oriatur altera, plura de iis paucim leguntur.

AEdem siue templum CASTORI & POLLVCI vovit, extruxitque bello Latino. Posthumius Dictator, anno Vibis col. vii. tali de causa, cum in bello Latino cum Octavio Mamilio Tusculano, & Tarquinis Equitibus Romanis, apparuissent

duo primæ lanuginis iuuenes, præstantiore statu & forma, quām quæ videri posset A mortalium, præcedentes Romanum equitatum, hōstēmque hastis ferentes comi-nus. & in fugam cogentes, ac russum post fusos fugatōsque Latinos, & castra eorum capta, fere iam finito prælio in Romanō foro vii essent adolescentes duo militari cultu procerissimi, & pulcherrimi, vultu adhuc retinente quām in pugna haberant speciem, & equis sudore madentibus, cūmq; de equis descendissent ambo, lauisserint fontana, quæ ad ædem Vesta profluens, paruam sed profundam facit lacunam, multis eos circumfidentibus, rogantib; que ecquid ab exercitu noui afferant, pugnam indicassent, atque victoriam: degressi; foro, nusquam comparuissent postea, quāvis valdē quæsiti à Praefecto viris essent. Senatus certior factus à Poithumio eos in prælio etiam viros esse, verisimili conjectura, creditit Castorum eas imagines fuisse. B Ideoque templum eis constructum in foro Romano, vbi visæ sunt eorum imagines, vicinusque fons hic sacer dicitur. Dionysius lib. 6. Liuius lib. 2.

Hanc ædem vetustate collapsam refecit de manibus hostium L. Metellus, qui subactis Dalmatis, Dalmaticus est appellatus. Cicero 3. Verrina, & in eandem Asco-nius: item pro M. Scario. l. Quamquam autem hoc templum vtrisque & Castori & Polluci consecratum esset, tamea vulgo plerunque, Castoris tantum, aut Castorum templum appellatum fuit. Vnde iocuſ ille M. Bibuli apud Suetonium, qui cum C. Cæsar in consulatu collega esset, & cum eo communī impensa veinationes aedulos ederet, omnium autem illarum impensarum & munificientiæ C. Cæsar solus gratiam caperet, dixisse ferrur, idem sibi euenisce quod Polluci. Ut enim geminis fratribus Cædes in foro constituta, tantum Castoris vocaretur: ita suam Cæsarique munificen-tiam vniuersitatem Cæsar dicit. Suetonius in Cæsare.

ÆSCULAPIVS.

Æsculapios tres fuisse Cicero lib 3. de Natura Deorum docet. Primum Apol-linis filium, quem Arcades colant, quiq; specillum inguenisse, primusque vulnus ob-ligauisse dicitur. Secundum, secundi Mercurij fratrem, qui fulmine petrussus, Cin-o-surus humatus sit. Tertium, Aræppi & Arsinoæ filium, qui primus purgationem alui, dentisque euulsionem ingueniter, cuiusque in Arcadia non longè à Luso flumine se-pulchrum & lucus ostendatur. Æsculapium autem illum nobilem Medicum, Tar-quitius de illustribus viris differens, vt est apud Lactantium, ait incertis parentibus natum, expositum, & à venatoribus inuentum, canino lacte nutritum. Chironique traditum, didicisse medicinam: fuisse autem Messenium, sed Epidauri habitaſſe. Huc Cornel. Celsus propterea in Deorum numerum receptum esse tradit, quod medici-nam adhuc rudem paulo subtilius excoluisset. Quia ratione Romæcoli cœpit, mul-ti tradunt. Cum enim Q. Fabio Maximi filio, Gurgite, D. Iunio Bruto Scæua Cos. ingens pestilentia Vibem & agros infestaret, libri Sibyllini adiri, & quæſitū quinam

finis, aut quod remediuū eius mali à diis daretur: inuentumque in libris, Æscula-pium ab Epidauro Romā accersendum, quod paulo post factum. Missi enim legati in Epidaurū, & ab incolis benignissime accepti, & in templum Æsculapij perducti, anguem, quem Epidauri pro-Æsculapio coluerant, sponte ad Roma-norum nauenam pergentem, Romam ve-xerunt, ibi; templo condito coluerunt. Scribunt hanc historiam Valerius Ma-zimus prolixè, Liuius lib. 10. & Florus F Epitome libri 11. Orosius lib. 3. cap. 22. Aurelius Victor de viris illustribus: qui liber haec tenus falso Cornelio Nepo-ritem Plinio secundo adscriptus fuit. Ouidius

A Quidius libro 25. Metamorph. ac alijs.

Templum ei Romæ conditum extra Vrbem in insula Tyberina , cuius rationem Plutarchus Quæstionibus Romanis , problem. 94. reddit, & Festus. In Insula, ait Festus, Aesculapio facta ædes fuit , quod ægroti à Medicis aqua maximè sustententur, eiusdem esse tutelæ draconem , quod vigilansimum sit animal , qua res ad tuerendam valerudinem ægroti maximè apta est. Canes adhibentur eius templo , quod is vberibus canis sit nutritus. Bacillum habet nodosum , quod difficultatem significat artis. Laurea coronatur, quod ea arbor plurimorum sit remediorum. Huic gallinæ immolabantur.

In hoc templo incubabant ægroti valerudinis causa, vnde qui morbo leuatus non
B erat, apud Plautum, his verbis incusat Deum:

Migrare certum est, iam nunc è fano foras,

Quando Aesculapi ita sentio sententiam.

Vide Hieronymum Mercuriale Variarum lectionum lib. 1. cap. 13.

ACCA LAVRENTIA.

Quæ ACCA LAVRENTIA, siue ut alii malunt, LARENTIA, fuerit, & qua occasio ne colicæpta, in tanta veterum scriptorum discrepantia sanè obscuræ est. Vix enim duos reperias, qui uno & eodem modo de ea scribant. Plutarchus auctor est, duas fuisse Accas, & vrasque à Romanis cultas: alteram Accam Laurentiam, quæ Anco C Marius regnante, Tarrutio, siue Taruntio nobilis ciuii nupserit, à quo fortè etiam Tarrutia, vel Taruntia, siue Tarratia est cognominata. Plutarchus, qui tamen etiam non ita distinctè de his scripsit, assentitur Varro, si verba eius ita, quemadmodum Ioseph. Scaliger emendauit, legamus Laurentinæ, inquit, sepius, is dies, quem diem quidam in scribendo Laurentia appellant, ab Acca Laurentia nominatus: cui Sacerdotes nostri publicè parentant festo die: quia altera dicitur ob item Tarantium Acca Taruntia. Hós ergo autores secuti hanc Accam Laurentiam Romuli & Remi nutricem esse dicemus, cui aram & ferias annuas Romulus constituerit, quæ mense Decembri sunt habitæ, sicuti alio loco dicetur. De altera vero Acca Tarrutia, siue Taruntia, quæ eadem Flora à plurimis putatur, infra agemus:

D

QVIRINUS.

CVRIS, inquit Festus, Sabinis est hasta, vnde Romulus Quirinus, qui eam ferebat, est dictus, & Romani à Quirino Quirites dicuntur. Quidam eum dictum putant à Curibus, quæ fuit vrbs opulentissima Sabinorum, cui postremæ sententiæ etiam adstipulatur Varro, nisi quod addit, Quiritum Martem esse, quemadmodum & Servius scribit, Quirinum Martem esse, qui præsit paci, & intra ciuitatem collatur. Sed non inepta est etiam eorum sententia, qui per Quirinum Römulum intelligent, cui diuinos honores tributos fuisse, & templum conditum, vel solus Flamen Quirinalis, cum aliis sit Martialis, testis esse potest, ne alias rationes & veterum E scriptorum testimonia, necesse habeam in medium afferre. De apotheosi autem Romuli, siue Quirini eleganter Plutarchus in Romulo, cum populus tumultuaretur, atque vociferaretur à Patribus sublatum è medio fuisse Romulum, cùsque extrema quæque minaretur. Iulius Proculus vir inter Patres genere, virtute, auctoritate primus, fidus Romulo in primis, & ex Albanis Colonis necessitudine & familiaritate coniunctus, procedens in forum, iuratus maximum & sanctissimum insurandum, præsentibus ait, Romulum sibi, dum iter faceret, è regione obuiam se obtulisse, specie ipsa & forma insigui, vt antea nunquam, ornatum fulgentibus armis, ac se priorem illum ita allocutum: Qua iniuria, ô Rex, & qua mente impulsus, nos iniquis & improbis criminibus circumuentos, Vrbem orphanam in luctu & gemitu, in squa- F lore & sordibus reliquisti? At contrà regem respondisse: O Procul, ita Diis visum, nos è caelo dimisso, condita Vrbe imperium permaximum, & gloriam habitura, rursus in celum reuerti: proinde bond animo sis, ac Romanis nuntia, vt prudenter & fortitudinem colant: his artibus forte, vt amplissimam inter homines potentiam consequantur. Ego vobis Quirinus facilis, propitiisque ero Deus. His verbis, & vi

& viri auctoritate, & iure iurando fide adhibita, veluti diuino quodam furore afflatis mentibus, nemo contradicere, nemo aduersari, sed reiecta omni suspicione & calunnia, inuocare Romulum votis, Definque appellare. Et paulo post: Quirinum autem Romuli cognomen, martium ac bellicosum quidam referre existimant: quidam ex eo ductum, quod ciues Quirites appellarentur. Alij tradunt, veteres lancea Quirini vocare solitos, ac Cureta Iunonis signum in pilo sublatum. Adhac lancea in Regia positam, Martem vocari: lancea quoque donari consueuisse illos, qui in bellis, quam acriter strenueque pugnantes fortitudinis laudem meruissent: proinde effectum esse, ut Romulus, veluti Martius quidam Deus, ac pugnar, Quirinus dicetur. Illius sanum in tumulo Quirino ab eo nuncupato, constitutum est: &c. id quod etiam Vario testatur lib. 4. de Lingua Latina. De proculo, quæ Plutarchus narrat, R etiam Liuius habet, sed breuius.

Renè præterissim de ANNA PERENNA dicere, quæ & ipsa à Romanis culta: cuiusque festum maxima hilaritate celebratum fuit, vt in Kalendatio in mense Martio dicemus. Quæ attēm fuerit hæc Anna Perenna, variè traditur. Plerique existimant suisse sororem Didonis, hoc nomine appellatam: cuius etiam Virgilius meminit, quæ extincta Didone, & Carthaginæ ab Iarba Gerulorum Rege occupata, relicta Africa in Melitam insulam fugerit: inde ob metum fratri Pygmalionis, nauis consensa in agrum Laurentum delata, & ab Aenea hospito excepta fuerit: ibi q; in somniis à Didone monita, insidas sibi à Launia Aeneæ vxore struimus, ideo suspectū hospitiū fugeret, per fenestram nocte dilapsa ad amnum Numicium venerit, ac in eum se precipitauerit. Postridie insanis clamoribus per Laurentum agrum diu quæsita, cum præter vestigia ad flumina usque nihil appareret, visa fuerit clamoribus ex fluvio respondere:

—placidi sum Nympha Numici

Anne perenne latens, Anna perenna vocor.

Itaq; deinde pro Dea colli cœperit: id quod Ouidius prolixè explicat: vbi etiam hoc adiicit, esse, qui hanc Annam Perennam Lunam esse putarint, quæ Anna vocaretur, quod annus ex mensibus, quos motu Luna metimur, fiat. Alios eam unam ex Atlantibus, quæ Ioui vbera præbuerit, putasse: alios Io: quosdam etiam Themim: sic enim scribit,

Sunt quibus hac Luna est, quia mensibus impleat annum,

Pars Themin Inachiam, pars putat esse bonem.

Inuenies qui te Nymphen Atlaniida dicant

Téque Ioui primos Anna dedisse cibos.

Postremò etiam hanc opinionem affert, suisse Annam vetulam quandam Bouillis oriundam, quæ plebi, cum in Aventinum montem secessisset, & iam comiteatu defitteret, placentas quosdam rusticas in montem detulerit. In cuius beneficij memoriam plebs, pace cum Patribus facta, statuerit, vt perenne nomen eius coleretur, ipsaque Anna Perenna nuncupareret. Quam narrationem sic concludit:

Pace domi facta signum posuere perenne;

Quod sibi defectis illa ferebat opem.

Macrobius à perennitate annorum Annam Perennam dictam scribit. Huius & Varro in Satyra Menippæa meminit apud Agellium lib. 13. cap. 21. his versibus, quemadmodum eos Legendos ceaser Ludouicus Carrio I.C. Comment. 1. Antiq. lect. cap. 1.

Ted, Anna Perenna, Panda, te Lato, Pales,

Nerienes & Minerua, Fortuna ac Ceres.

De celebritate quæ in eius memoria peragebatur, in Kalendario. Atque hactenus de his diximus, quos merita in cœlum vocârunt. De Tiberino, Pico, & aliis Latinorum Regibus quos Romulus consecrassæ fertur, nihil dicam: sicut nec de Imperatoribus quicquam agam, quæ tamen & ipsi post mortem consecrati, & templis, sacræ, ac Sacerdotibus honorati sunt, quod qua ratione factum sit, libro proximè sequenti exponemus.

A stuorta alia ratione explicantur. Dicit enim Veteres eas, ideo coluisse, quod ea omnia intelligi oportere existimarent, quae praeterita & futura essent. Quia ex re Comites diuinatus eas appellauerit, non secus ac consilium & prouidentiam, quibus humana omnia & diuina expendantur & praeuideantur.

Mulieri fœtæ, post partum tres Deos custodes adhiberi, commemorat apud Augustinum lib. 6. capite 9. Varro, ne Sylvanus Deus per noctem ingrediatur, & vexet, eorumque custodum significandorum causa tres homines circumire limina domus, & primo limen securi ferire, postea pilo, tertio deuertere scopis: ut his datis culturæ signis, Deus Sylvanus prohibeat intrare: quia inquit, neque arbores ceduntur, atque putantur sine ferro: neque far conficitur sine pilo: neque fruges coaceruantur sine scopis. Ab his autem tribus rebus, tres nuncupati Di, Intercidona à securis intercidione: Pilumnus à pilo: Deuerra à scopis, quibus Diis custodibus, contra vim Dei Sylvani fœta conseruatur.

Ad mulieres etiam propriè pertinet Mater Matura, quam, ut ait Festus, antiqui ob bonitatem sic appellavunt. Hæc fuit Ino Cadmi filia, quæ & Leucothea Græcis dicebatur. Fabulam eius habet. Quid. in 3. Metam. & 6. Fastor. Adem ei primus posuit Seruius Tullius rex, quam postea refecit Camillus, confessus bello Veienti, Luius lib. 5. Camillus Dictator satis iam omibus ad id bellum (Veientinum scilicet) paratis, ludo magnos ex senatusconsulto vovit, Veiis captis se facturum, & demque Matutæ matris refectam dedicaturum. Iam ante ab Rege Ser. Tullio refectam identit Plutarchus in Camillo. Ab huius Deæ templi aditu seruæ prohibebantur. Vnam duntaxat matrouæ introducebant, & calaphos genis eius infligebant. Cuius rei causam inquirit Plutarchus in Questionibus Rom. quest. 16. Ab hac Dea nulla mulier suis, sed sororum liberis bona precabantur. Plutarchus question. 17. Ideoque in sacris eius sororum liberos pro suis in vlnas accipiebat. Plutarchus in Camillo. Lib. 34. meminit in foro Oliotorio dedicatae adis Iunonis Matutæ. Verum Carolus Sigonius pro Matutæ Sospitam legendum, nec Matutæ cognomen Iunoni tributum fuisse, docet.

BONA etiam Dea, muliebris Dea fuit, de qua Plutarchus in Cæsare hæc scribit: Colitur Romæ Dea, quam Bonam appellant, ut Græci muliebrem. Hanc Phryges Mydæ Regis matrem fuisse putant. Romani Nympham Dryadæm Fauni vxorem, Græci de nutribus Bacchi vnam: eam scilicet, quam nominari nefas est: itaque apud hos, cum sacra ei fiunt, vitium palmitibus scandæ testæ gestantur: & secundum fabulam, draco sacer apud deam collocatur. Cum ea sacra peraguntur, virum accedere, aut iisdem in ædibus esse nefas dicitur: ipse inter se mulieres multa cum Orphicis conuenientia obire feruntur. Eorum orgiorum tempus & celebrandi munus cum ad Consulem vel Prætorem deuenit, ipse, & omne quod est masculum, ædibus egrediuntur: vix domum exornat, & pleraque noctu fiunt, iocis ad nocturna sacra admixtis, musicaque multa adhibita. Haec tenus Plutarchus. Lactantius ex Sext. Clodio refert, Faunam vxorem Fauni fuisse, quæ, quia contra morem deculque regium clam vini ollam ebibisset, & facta ebria esset, virgis myriteis à viro vixque ad mortem cæsa fuerit: postea cum Regem facti sui pœniteret, & vixoris desiderium ferre non posset, diuinum illi numen delatum esse: idcircoque in sacris eius obuolutum vni amphoram ponit solitam. Quæ Plutarchus in Quest. Rom. q. 10. paulò aliter narrat. Macrob. lib. 1. Satur. c. 12. multa de Bona dea habet, quam candem dicit esse Terram vel Tellurem, & appellari interdum Bonam deam, interdum Faunam, Opem, Fatuam, Bonam deam, quod omnium nobis ad victimum bonorum causa sit: Faunam, quod omni vñi animalium favet: Opem, quod ipsius auxilio vita constet: Fatuam, à fando, quod infantes partu editi non prius vocem edant, quam attigerint terram. Plura de hac apud Macrobius lege. Huius deæ sacra violavit P. Clodius, is qui postea Ciceronem in exilium pepulit, de quo Cicero ipse in Oratione de Aruspicum responsis, & alibi. Plutarchus in Cæsare, Ciccone, & alijs.

Fuit MANA GENETA à Romanis culta, quæ Plutarchus in Quest. Ro. q. 52. à mandando dictam fuisse; & ortui atque partui præesse putat, non aliter atque apud

Graecos. Hecate. Huic canem immolari, votóque ab ea peri dicit, ne quis domi natus bonus fiat.

Dij alij ab hominibus sumptis.

MURCIA Dea desidiae existimata est, quae faceret hominem murcidum, id est. nimis desidiosum. Augustinus lib. 4. cap. 16. Arnobius. Festus: Murcia Dea sacellum erat sub monte Auentino, qui antea Murcus dicebatur. Tertullianus libro de Spectaculis: Murcia quoque dolum fecit Murciam enim Deam moris esse volunt, cui illa parte ædæm vovere. Vide Iosephum Scaligerum castigationibus in Festum.

STRENUA, quæ impellebat homines, ut strenue quid agerent. Eius sacellum fuit in via sacra. Varro lib. 4. de Lingua Latina.

STIMVLÀ Dea, quæ ultra modum ad agendum stimularet. Augustinus.

AGENORIÀM vocabant quæ ad agendum excitaret, ab agendo dicta. Augustinus.

ACONIUS etiam Deus dictus, qui præcesset rebus agendis.

HORTAM ab hortando dictam, quod ad honestas actiones exhortaretur, & incitaret. Plutarchus in Questionibus Romanis, questione 46. ex Antistio Labeone docet: quam tamen ait alii videri eam esse, quæ post Hora fuerit appellata, Dea agilis, & multis intenta negotiis. Alios etiam dicit existimare, hoc nomen à Græco ὥρᾳ, quod est videre, cibatributum esse, quod sit Dea inspiciens res. Ennius & Ouidius memoriae produnt, eam Quirini, vel Romuli vxorem fuisse, quæ alio nomine Herilia dicta sit. Eius templum semper apertum mansisse Plutarchus scribit, vel quia Dea sit horatæ, & incitans ad honestas actiones, ut significetur industriam eam, semperque occupatam nuquam cunctari debere, nunquam inclusam, impeditamque teneri: vel ut significetur nunquam ab ea res humanas negligi debere, cum omnia obseruet, & sollicita sit de omnibus, vel etiam ut omnia videre possit. In qua Vrbis regione templum hoc sciti non potest. Nonius Marcellus, ubi Ennius versum ex lib. 1. Annal. recitat.

*T*éque Quirine pater veneor, Horámque Quirine.

Iluentutis Deam fuisse dicit. Agellius lib. 1. ca. 1. Quirini vxorem vocat. Viues D ad Augustinum lib. 4. cap. 16. eandem cum dea Stimula fuisse putat.

CATIVS Deus dictus, qui homines catos, id est, acutos faceret. August. lib. 4. cap. 21.

VOLVMNVS DEUS & VOLVMNA DEA, à volendo dicti, quod bona vellent: fuerunt etiam dij nuptiales, ut bene coniungerentur coniuges.

ADEONA & ABEONA DEA cultæ fuerunt, quæ adeundi & abeundi facultatē præstarent. Augustinus lib. 4. cap. 21. & lib. 7. cap. 3.

VACVNAM ait Varro lib. 1. Rerum diuinarum Victoriam dictam esse à Sabinis, & ea maximè gaudere eos, qui sapientia vincunt. Alij alia de ea tradunt. Porphyrio Horatij interpres aliquot auctorum sententias recitat, sic scribens Vacuna apud Sabinos plurimum colitur Dea, quæ est sub incerta specie formata, quidam Mineruam, alijs pianam putauerunt: nonnulli & Cererem esse dixerunt: sed Varro Victorię. Hæc ille. Quidam volunt, Vacunam Deam creditam fuisse, quæ vacantibus & otiosis præcesset. Eius templum Romæ fuit, quemadmodum in 1. Commentario Reipublicæ Romane, in descriptione xv. Vrbis regionum. Onophrius Panuinius docet: locus tamen ignoratur.

VITVLAM Deam Hyllus in libro, quem de Diis composuit, vocari dicit, quæ lætitiaz præcesset. Piso ait, Vitulam Victoriam nominari: huius rei argumentum hoc profert, quod postridie Nonas Julias, re bene gesta, cum pridie populus à Thuscis in fugam verius sit: unde Populi fugia dicuntur, post victoriam certis sacrificiis fiat vitulatio. Quidam nomen eius animaduersum putant, quod potens sit vitæ tolerandæ: ideo huic Deæ pro frugibus fieri sacra dicuntur, quia frugibus vita humana tolleratur. Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 2.

PELLONTA, pellendorum hostium potens credebat. Arnobius & Augustinus lib. 4. ca. 21.

A **N**UMERIA Dea, quæ numerare docere credebantur, vel ad numeros pertinere.

Augustinus lib. 4. cap. 11.

FESSONIA colebatur, vt fessos iuaret. Augustinus lib 4 cap. 21.

VIBILIA, quæ ab erroribus viarum liberabat. Atnobius lib. 4.

AVERRUNCVS Deus erat, qui auertere credebatur mala: sic dictus, ab auerruncare, quod pro auertere veteres dixerunt, quemadmodum verruncare, pro vertere: sic Placcunius, Dij nouerint meliora, atque amentiam auerruncasent. Ab hoc igitur Deo precari solebant, vt pericula auerteret Varro.

BANGERONA silentij Dea fuit, sic dicta, vt habeat Festus, quod angores ac animi sollicitudines propitiata depelleret. In huius Deæ tutela fuisset Romam à quibusdam proditur. Macrobius. Simulachrum Deæ fuit ore obligato atque assignato, & in area Volupia collocabatur, propterea quod qui suos dolores anxietatesque dissimularent, peruenirent patientia beneficio ad maximam voluptam. Sacrificari ei ideo dicit Iul. Modestus, quod pop. Rom. morbo & angina, qua omne genus animalium consumeretur præmisso voto, liberatus fuerit. Hæc fere Macrob. Fest. Pli. & alii.

CHEREM MARTEAM antiqui accepta hereditate colebant, que à nomine appellabantur Heredum: & esse una ex Martibus Comitibus putabatur Festus.

STATAE matris simulachrum, inquit Festus in foro colebatur, postquam id collustrauit. (Iosephus Scaliger, Cælius statuit legendum opinatur) ne lapides igne corrumperentur, qui plurimus ibi siebat nocturno tempore, magna pars populi in suos quisque vicos retulerunt eius Deæ cultum.

LAVERNAM Deam Romani fures præcabantur, vt instituta sua & consilia furandi ac mentiendi forunaret. Plautus Gornicularia: Mihi Lauerna in furtis celebrazis manus. Horatius: Pulchra Lauerna, Da mihi fallere. Erat autem hæc Dea tantum caput, sine reliquo corpore. Vide Iosephi Scaligeri castigationes in Festum. Huius Deæ locus erat Romæ, de quo Festus. Lauerniones fures antiqui dicebant, quod sub tutela Deæ Lauernæ essent, in cuius luco obscuro, abditoque soliti furtæ prædanique inter se luerent (id est diuidere) Hinc & Lauernalis porta vocata est.

DNAENIA Dea funerum erat. Eius sacellum extra portam Viminalēm fuit dedicatum. Aliás Nænia, vt ait Nonius significat ineptum & inconditum carmen, quod adducta mulier quæ præfica diceretur, iis quibus propinqui non essent, mortuis exhiberetur. Varro lib 4 de Vita populi Rom. Ibi à muliere, quæ optuma voce esset (sic legit Guil. Canterus) per quam laudari, deinde næniam cantari solitam ad tibias & fides. Festus: Nænia est carmen, quod infunere laudandi gratia cantatur ad tibiam. Sunt qui eo verbo sicut significari putant. Quidam volunt Næniam ideo dici, quod vocis simillor quatinus fluentum sit.

De Libitia. O'co, Plutone, &c. alias diximus. Hæc etiam non est silentio prætereundam, vereres singulis partibus humani corporis singulos Deos præfecisse. Caput E Ioui defebant, Neptuno pectus, et Iom Marti. Frontem Grenio sacram facit Servius: unde inquit, Deum venerantes frontem tangimus. Supercilia in Iunonis tutela fuisset ait Sextus Pompeius, quod iis protegantur oculi, per quos luce fruimur, quam à Iunone tribui putabant, Lucina inde dicta. Oculas Cupidini Veneris filio, in quibus excuber, teū Specula quadam tribuit Philostratus. Minera eos sacros tradidit Fulgentius. Aurem Memoria consecratam refert Seftius. Locus retro autem dextram Nemesis attributus fuit, quo referinus, vt Plinius verbis dicant, tacto ore proximum à minimo digitum veniam sermonis à Diis ibi recordantes. Dextra Fidei sacra est: nam in fide porrigitur. Dorsum & posticæ patres Plutoni propriæ adscribuntur ab Artemidoro Renes & inguina Veneti adiudicantur. Pedes Mercurio.

E Genua Misericordie consignavit antiquitas, quod ea supplices attingant, ad hæc manus tendant, hæc vt aras adorent, vt inquit Plinius. Tali, plantæ ve pedum in Theridis potestate sunt. Digitali Mineræ consecrati, Sernio teste. Vide Lilium Grégorium Cyraldi Syntagmate. Deorum gentilium & Hadrianum Iunium libro. Animaduersionum capite 12.

MARCUS TERENTIUS VARRO conscripturus præcepta de re rustica innovat XII. Deos consentes, non eos de quibus suprà diximus, qui à Ioue adhibebantur in consilium, sed eos, qui præterant agriculturæ. Verba eius sunt hæc: Quoniam, inquit, vi a iunt, Dei facientes adiuvant, prius invocabo eos: nec, ut Homerus & Ennius, Musas sed XI. Deos consentes. Neque tamen urbanos, quorum imagines ad forum aut aræ stant, sex mares, & fœminæ totidem: sed illos XII. Deos, qui maximè agricultorum duces sunt. Primum, qui omnes fructus agriculturæ cælo & terra continent. Iouem & Tellurem itaque duo hi parentes magni dicuntur: Iuppiter pater appellatur: Tellus terra mater. Secundò Sollem & Lunam, quorum tempora obseruantur, cùm quadam seruntur & conduntur. Tertiò Cererem & Liberum, quod horum fructus maximè necessarij ad victum. Ab his enim cibus & potio venit è fundo. Quarò, Robigum ac Floram, quidam proprium, neque rubigo frumenta, atque arbores corrumpt, neq; non tempestivè florent. Itaque publicè Rogibgo feria, Robigalia, Floræ, Iudi Foralja instituti. Item aduenero Mineruam & Venerem, quarum vnius procuratio oliueti, alterius hortorum: quo nomine rusticæ Vinalia instituta. Nec non etiam precor Lynpham ac Bonum euentum: quoniam sine aqua omnis arida ac misera agricultura: sine successu ac bono euentu: frustratio est, non cultura. Hactenus Varro: unde qui rusticæ Diæ præcipui fuerint, facile intelligimus. De Ioue, Tellure, Sole, Luna, Cerere, Libero, Minerua, Venere, & Nympha, sine Eymphis diximus antè: itaque de reliquis hoc capite agemus, quibus etiam alios hic pertinentes adiiciemus.

PALES.

DE PALE Dea quæ dicam, pauca habeo: Seruus air, eam fuisse Deam pabuli, cui sacrificati sunt pro felici prouento pabuli, & incolumitate pecorum. Idem scribit, alios putare eam Vestam esse, alios Matrem Deum. Festus: Pales dicēbatur Dea Pastorum. An templum ei Romæ constructum fuerat, nondum apud quemquam legi: custa tamen ab his fuit, in ciusque honorem festum, quod Patilia, vel Parilia dicebant, celebratum, ut alio libro ostendam, propterea multa eius mentio est apud Virgilium, Ouidium, Tibullum, Propertium, Varronem & alios. Notat etiam Seruus Palen à Virgilio genere fœminino dici: ab aliis genere masculino.

FLORA.

DIXIMVS suprà duas à Romanis Accas fuisse cultas, alteram Larentiam Romuli & Reminutricem, alteram verò Tarrutiam, De Larentia antè verba fecimus, de Tarrutia hic agemus. Scribunt Plutarchus in Questionibus Romanis Macrobius lib. I. Saturnal. cap. 10. Augustinus lib. 6. cap. 7. de Civitate Dei. & alij, Anco Martio regnante æditum Herculis per ferias ociantem. Æsum tessellis prouocasse, ipse vtriusque manum tuente, adiecta conditione, ut victus cena, scortoque mulctaretur. Viatore itaque Hercule, æditum Accam Larentiam, nobilissimum per id tempus scortorum, intra ædem inclusisse cum cena, eamque postero die distulisse rumorem, quod post concubitum Dei accepisset manus, ne commodum primæ occasionis, cùm se domum recipeteret, offerenda aspernaretur. Euenisse itaq; ut egressa mox templo à Tarantio, sive Tarrutio capto eius pulchritudine compellaretur, cuius voluntatem secuta, sumptuaque nuptiis, post obitum viri omnium bonorum eius facta compos, cùm decederet, populum Romanum nuncupari hæredem. Et ideo ab Anco in Velabro, loco Urbis celeberrimo sculpta sit, ac solenne sacrificium eidem constitutum, quo Diis manibus eius per Flaminem sacrificaretur. Addunt quidam, quod à vero non est alienum, ipsam hac populum Romanum hæredem reliquisse, ut sibi quotannis suum natalem celebrarent, editis ludis, quod cùm F. Senatui flagitosum visum fuisse, ab ipso nomine argumentum sumi placuisse, ut pudenda rei quedam dignitas adderetur. Deam igitur finisse, quæ floribus præfset, quamquam placari oportet, ut fruges cum arboribus aut vitibus benè, prosperè florescerent. Hæc Lactantius lib. I. Diuinarum institutionum, capite

A 20. & addit, Eum colorem secutum in Fastis Ouidium narrasse, Floram fuisse non ignobilem Nympham, quæ sit Chloris vocitata, eāmq; Zephīro nupram, quasi dōris loco id accepisse muneris à marito, vt haberet omnium florū potestatē. De Flora libūs quæ in huius Dæc honorem celebrabantur, póst dicemus.

POMONA Dæa fuit, quæ, vt Varro & Festus aiunt, leuisissimo agrorum fructū posmis præterat. Hæc proprium habebat Flaminem, qui dicebatur Flamen Pomonalis.

VERTVMNVS, siue vt alij scribunt, VORTVMNVS. Etiam hunc Dæum inter rusticos referre placuit. Sic autem appellabant eum Deum, qui præterat rebus contahendis, ac vertendis, id est permutandis: vel ab anno verso nomen hoc habebat: vel ab eo, quod anni vertentis poma percipiat. de quo Propertius lib. 4.

B Quid mirare meas tot in uno corpore formas?

Accipe Vertumni signa paterna Dei.

Tuscus ego Tuscis orior, nec poenitet inter

Prælia Volscinos defernuisse focos.

Nec me turba inuiat, nec templo lator ebruno,

Romanum satis est posse videre forum, &c.

Plura lege apud Propertiū. Propterea autem quod hic Deus ad omnes figuræ ac formas opportunus erat, credebatur etiam menteis hominum & cogitationes in re-

C bus emēdis ac vendendis verttere, immutare, ac variè efficere: itaque inobili in genio & inconstantes homines itaris vertumnis natos dicebant, vt Horatius Satyra 7.lib. 2. Antonius Fanensis in lib. 6. Fastorum Ouidij multa de Vertumno habet, & inter alia dicit, esse qui verrumnum affirment fuisse vetustissimum Thuscorum Regem, qui vinearum & pomiferarum arborum serendarum tradiderit rationem, cui Thusci illi, qui cum Lucumone in auxilium Romuli venisse dicuntur, Romæ templum ædificārint. Asconius in 3. Verrinam ait, Vertumnum Deum esse rerum inuentendarum, id est, mercaturæ. Huius signum & templum in vico Thusco ad Opis & Cereris aras constituerunt. Festa eius, quæ mense Octobri celebrabantur Vertuminalia appellārunt.

D SEIA & SEGETIA, siue SEGESTA, harum duarum Diuarum ex Varrone meminit Augustinus lib. 4. de Ciuitate Dei, cap. 8. cùm ait: Sata frumenta quandiu sub terra essent, præpositam voluerunt habere Deam Sciam: cùm verò iam super terram essent, & segetem facerent, Deam Segetiam. Quam verò hic Augustinus Segestam appellat, lib. 18. cap. 2. vbi etiam Seriae meminit. Verba eius sunt: Sciam a serendo, Segestam à segeribus appellabant, quarum simulachra in Circō videmus. Ex eodem Plinio discimus, à Nuna Pompilio eas consecratas esse. Has Deas qui nominasset, eum ferias obseruare solitus, Macrob. lib. 1. Saturn, capite 16. docet.

E TUTILINA, vel Tutelina à tuendo dicta, frumentis collectis, atque reconditis, ut tutò seruarentur præposita fuit, quemadmodum August. lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 8. docet. Hanc Adr. Turnebus arbitratur esse, cuius nomen sub Dio proferri non fas fuerit, Plin. lib. 18. cap. 2. auctore. Macrobius etiam lib. 1. Satur. cap. 16. docet, eos, qui eam inuocarent, ferias egisse. Ædicula eius in xiiii. Vrbis regione, in monte Auentino fuit, teste P. Victore. Simulachrum eius etiam in Circō fuit. Plinius lib. 18. cap. 2. Quid am etiam Titulinani vocant, cui aram in Auentino dicatam ad populi Romani tu telam, Iosephus Scaliger in Varronem scribit.

F TUTANVS & TUTILINA Dij, qui rebus tuendis prægerant. Nonius Marcellus. Huc Varro in periculis subiisque rebus inuocari dicit, non aliter arque Herculem malorum depularem. Tutilinam inauspicato nominari nefas est. Fuerunt & alij Dij, frumentis præpositi, de quibus Augustini verba adscribantur. Proserpinam, inquit, præfecerunt frumentis germinantibus: geniculis, nodisque culmōrem Deum Nodotum: inuolumentis folliculorum Deam Volutinam: cùm folliculi patescum, ut spica exeat, Deam Patelenam: cùm segetes nouis aristis æquantur, quia Veteres æquare hostiæ dixerunt, Deam Hostilinam: florentibus frumentis Deam Floram: latetcentibus Deam Lactuciam (Serius in 1. Geor Lactantem Deam esse ait, qui lac-

infundat segetibus, & eas faciat lactescere maturis Deam Matutam: cum Aruncantur, id est, à terra afferuntur, Deam Runcinam. Haec tenus Augustinus lib. 4. ca. 8. Idem cap. 22. meminit Dea Fructefex, quæ fructibus præset: Dei Spiniensis, quæ spinas ex agris eradicaret.

R O B I G U S. Deus à robigine, sive rubagine, dictus, rubiginem à segetibus auettere putabatur, cui etiam festa Robigalia celebrabantur. Eius multa mentio apud Varonem lib. 5 de Ling. Lat. & lib. 1. de Re rustica apud Festum, Augustinum lib. 4. de Civitate Dei, cap. 21. vbi dicitur Robigo, genere feminino. Viues Robigum quasi Rodigum dici putat, à rodendo. Meminit huius etiam Plinius lib. 18. cap. 17. & 29. De Robigalibus dicemus alibi.

B O N U S quoque Euentus ab antiquis cultus est. Huius simulachrum, vt Plin. lib. 35. scribit, ab Euphrasore ita factum erat, vt dextera pateram, sinistra spicam ac papaver teneret. Boni euentus meminit Varro in 1. de Re rust. inter colentes diuos agricolaram, vt modò diximus, Plinius auctor est, Praxilem eius simulachrum in Capitolio fecisse. Templi Boni Euentus quædam etiam hodie vestigia Romæ cernuntur, inter Mineruam & S. Eustachium, vt à plerisque creditur. Lilius Gyraldus.

P O P V L O N I A M & F V L G O R A M coluerunt, Augustinus lib. 6. de Civit. Dei. cap. 19. & Seneca in libro de Superstitione, fortasse ideo ne populationes & fulgura fierent.

P I L V M N Y S & P I T V M N V S, de his duobus Seruius in 6. Aeneid. Pilumnus & Pitumnus fratres fuerunt Dij.: horum Pitumna stercorandorum agrorum inuenit usum: unde & Sterquilinus dictus est. Pilumnus verò pilendi, seu pinsendi frumenti: unde à Pistoribus colitur, & ab ipso pilum dictum est. Haec tenus Seruius. Nomius Marcellus Pilumnus & Pitumnus Deos vocat, præsides auspiciis coniugalibus, citatque Varronem lib. 2. de Vita populi Romani. cuius hæc verba. Natus si erat vitalis ac sublatus ab obsterice statuebatur in terra, vt auspicaretur rectus, Diisque coniugaliibus, Pilumno & Pitumno in ædibus lectus sternebatur.

S T E R C V L I V S etiam cognomen erat Saturni, qui sic dicebatur, quod ipsi primùm stercore fecunditatem agris comparauerit. Maëbius lib. 1. Saturnal. cap. 7.

R Y B O N A Dea, præter bobus. Augustinus lib. 6. de Civitate Dei. cap. 9.

H I P P O N A Dea equarum & stabuli fuit. Meminit eius Plutarchus in Parallelis. Appuleius lib. 3. de Asino aureo. Tertullianus in Apologetico. Fulgentius de Obscuris. vocibus. & alij.

M E L L O N A mellificationis Dea erat. Idem codem loco, & Arnobius.

I V G A T I N U S Deus iugis montium præsidebat.

C O L I N A collibus: hæc tamen ab Augustino Collatina dicitur, mendosè vt puto **V A L L O N I A**, vallibus. Augustinus.

R V S I N A Dea à rure nomen habuit, quia ipsi rura commissa fuerunt. Augustinus lib. 4. cap. 8. Hanc Lilius Gyraldus ab aliis Rurinam dici scribit. Huc etiam pertinent Terminus, Pan, Siluanus & Priapus.

TERMINVS.

T E R M I N U S Deus, inquit Festus, dictus, quod in eius tutela essent agrorum fines. Hic secundum Varronem à T. Tatio consecratus est, secundum alias à Numa Pomplilio. Sic enim Dionys. lib. 2. vt Romani contenti propriis, aliena non concupiseret, Numa lege cauit, de terminandis praediis. Cum enim unumquemque iussisset agrum suum circumscribere, ac in finibus statueret lapides. Hos factos esse Ioui Terminali voluit, iussitque, vt quotannis statu die res diuina eo loco in paganorum cetero fieret, sacrato cum primis nobili festo in honorem Deorum, qui terminis tutelares præsident. Id Romani vocant Terminalia, sicut lapides ipsos terminos, quos nostri, variante una litera, Terminalas, quos si quis transferre auctor fuisse, aut tollere, lege terminali caput eius his Diis deuouit, interfectori ipsius tanquam saerilegi impunisca promissa, & puritate a sceleri. Nec de priuatum tantum agris hoc ius sanxit, verum etiā de publicis, Hos quoque certis complexus finibus, vt Romanum agrum à vicinarum virbiuum agris terminales. Dij discernerent, & priuatum à publico: qui nos ex illo seculo reliquis Romanis religiosè seruat, etiam nostro tempore.

Nama

A Nam Deos putant terminos, cūque sacra faciunt, non hostias cedentes, quod nefas sit cruentari hos lapides, sed liba Cerealia, frugumque afferentes primicias. Haec estinus Dionysius. Coluerunt Terminum in Capitolio, ubi cū Tarquinius Superbus templum amplissimum Ioui Optimo Maximo extruere vellet, & propterea omnium aliorum Deorum aedes exauguraret. Terminus & Iuventus ei cedere noluerunt, quae de re Liuius, Dionysius, Ouidius, Augustinus, & multi alijs. Et de hac re intelligendum enigma apud Agell. lib. 12. cap. 6.

*Semel, minisne, an bis minus sit, non sat scio
An vtrumque horum, ut quondam audiui dicier,
Ioui ipsi regni noluit concedere.*

B Significatur enim Terminus: & sic explicat Angelus Politianus Miscellaneorum cap. 33.

P A N.

C PAN Deus, Mercurij filius, Latinè Iunus dictus, nomen accepit, quod ~~nam~~ significat omne quia sub ipso vniuersa rerum natura colatur, sive mundus. Iunus dictus ab eundo passim cum omnibus animalibus. Simulachrum eius caprina facie effingebatur, rubro colore, hirtis cornibus pectore sideribus radiante, infima sui parte hispida & caprino pede: altero pede incurvum, quod eius simulachrum eleganter interpretatur Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 22. & ad rerum naturam transfert. De Pane etiam Silius Italicus lib. 13. Bellorum Punicorum. Antiquissimum hoc fuit & honorissimum Arcadum numen, qui cūm in Italiam venissent, sedibus sub colle acceptis, & exadiscatis more patrio domiciliis, omnium primum Pani Lyceo templum construunt, Themide iubente in loco, quem Romani Lupercal nominant, cuius meminerunt Liuius, Iustinus, Plutarchus, & multi alijs. Dionysius lib. 1. Erat tum, ut fertur, spelunca sub tumulo magna, denso querceto contexta, & sub petris profundi fonticuli, solumque rupibus contiguum, numerosum, & frequentibus ac proceris opacum arboribus. Ibi ara dicata Deo more patrio sacra fecerunt, quæ nostro quoque tempore faciunt Romani mense Febuario, post Brumam, nihil mutantes ex ritu pristino. Hæc ille. Plura habemns, ubi de Lupercis, & Lupercalibus dicendum erit.

S Y L V A N V S.

E Seruius scribit, Publicam ceremoniarum opinionem hoc habere Sylvanum esse Deum pecorum & agrorum: Prudentiores tamen dicere ὕγειαν θεόν, hoc est, Deum τῆς υγίειας, Hylen autem esse fecem omnium elemētorum: id est, ignem fordidorem, & aërem: item aquam & terram fordidorem, vnde cuncta procreentur, quam Graci υγίεια, Latini materiam appellārint, vnde Sylvani nomen factum. Est apud Ælianum de Historia animalium, Crathin Sybaritam concubuisse cum capra, & inde natum puerum, qui caprina haberet crura, & humanam faciem, qui fuerit in Deorum numerum relatus, & Sylvanus Deus appellatus. Quod Sylvanus infestus fuerit pueris Augustinus lib. 6. & 15. de Ciuitate Dei docet, & nos paulo antè meminimus.

P R I A P V S.

F IMPVRVS & obsecens hic Deus fuit, de quo, ut multa dicam, pudor meus non finit, hoc tantum moneo, fuisse ipsum hortorum Deum & custodem, quod ex illo Virgilij Ecloga 7. liquet:

*Sinum lactis & hac te liba Priape quotannis
Expectare sat est, custos es, pauperis horti, &c.*

G Seruius: Priapus fuit de Lampaco, ciuitate Hellesponti de qua pulsus propter virilis membra magnitudinem, post in numerum Deorum recepus, meruit numerum esse hortorum. Dionysij & Veneris filius fuit, cuius fabulam describunt Apollonij interpres, Stephanus, Suidas, & alijs. Fuit etiam Deus nuptialis, dictus Munitus, de quo suprà. Et de Diis rusticis haec tenus.

De

De alijs Dijis Misellaneis. CAP. XXI.

A

RESTANT pauci aliquot Dij, qui in prioribus capitibus locum habere non potuerunt de quibus hoc capite dicemus.

PAVOR ET PALLOR.

Hos deos Tullus Hostilius **III**. Romanorum Rex voulit in prælio contra Fidenates, tum cum Albani duce Metio Suffecio, siue, ut multis placet, Fufetio, discessu suo ab exercitu Romano, eos non parum turbassent. Ita Liuius lib. I. Tullus in re trepidia **II**. voulit Salios, sanque Pallori ac Pauori. Meminit eorum Aurel. Augustinus sæpe, ut lib. 4. cap. 15. & 25. & lib. 6. cap. 10.

CLOACINA.

B

ALIA hæc est à Venere Cluacina, quemadmodum ex veteribus Scriptoribus docet Ioannes Viues, quem hic libenter sequor. dicta est Cloacina à cloaca, quod Rome in Cloaca magna fuerit effigies eius inuenta, cùmque ignoraretur cuius ea esset, ex loco nomen ei inditum, Cloacinæ appellata fuerit. Lactantius. Apud Augustum Clacacina legitur, quod tamen Ludouicus Viues in Cloacinam mutandam esse contendit. Est igitur hæc dea à Tarquinio Prisco consecrata. Tertullianus adyta Cloacinæ ludens, cùm dicit, Cloacam intelligit, his verbis in libro de Pallio: sed omnino totum Empedoclem in adyta Cloacinæ detulisset. Vide & Turnebi Commentarios in Varro nem de Lingua Latina.

AVS LOCVTIVS.

C

HIC deus à loquendo nomen habet, quod locutus fuerit, & præmonuerit Romanos de aduentu Gallorum, de quo ita Liuius libro 5. M. Ceditius de plebe nuntiavit Tribunius, se in noua via, ubi nunc facillum est, suprà ædem Vestæ vocem noctis silentio audiuisse, clariorem humana, quæ Magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare, id ut sit, propter auctoris humilitatem spretum. Et paulò post: Camillo expianda etiam vocis nocturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum, audita, neglectaque esset, mentio illata, iussumque & templum in noua via Aio Locutio fieri. Eadem historiam recitat Cic. lib. I. de Biuinat. & Plutarch. lib. de Fortuna Rom. & in Camillo. Ædes huius dei à P. Victore ponitur in **IX**. Vrbis regione à Cicero tamen & M. Terentio Vartone apud Agelium, non ædes, sed ara tantum ei constructa esse scribitur.

RIDICVLVS, VEL REDICVLVS.

REDICVLVS etiam deus à Romanis cultus est, cuius extra portam Capenam famum constructum accepimus. Nam cùm secundo bello Punico Vrbem oppugnatus Annibal accessisset, à diis iniecto metu recessit. Festus.

TEMPESTAS.

TEMPESTATIS ædes à M. Marcelllo extra portam Capenam constructa fuit, cùm E is liberatus esset à periculo & tempestate, quam passus erat, cùm in Corsicam & Sardiniam nauigaret. Ouidius in Fastis.

FEBRIS.

Colebant veteres quosdam deos, ut professent: quosdam, ut ne obessent, placabant, ut Orbonam, Robigum, Febrim, &c. de Febrī dea ita scribit Val. Maximus: Febrim ad minus nocendum templis colebant; quorum unum adhuc in Palatio, alterum in arce Marianorum, tertium in summa parte vici Longi, in eaque remedia, quæ corporibus ægrotorum innexa fuerant, deferebantur. Meminit ædium huius deæ aliquoties Cicero.

FVGIA.

Fugiam existimat Lud. Viues: deam latitiae de fugatis hostibus fuisse ad August. F lib. 2. cap. 6.

FORNAX.

FORNAX. Dea etiam existimata est, quoniam ante triticum, & eius usum farina

A fornacibus torrebatur: unde est Dea Fornax constituta, cuius meminerunt Festus, Lætantius, & Ouidius in Fastis.

CACIA.

CACIA Dea culta Romæ, quæ Caci soror fuit, ut scribit Lætantius, quæ de furto boum Herculi fecit indicium: unde etiam saccellum meruit, in quo ei per Virgines Vestales siebat res sacra, ut Seruius scribit in 8. Aeneidos.

VICEPOTÆ.

Quæ hæc Dea fuerit, in certum. Apud Liuum libro secundo, cum de demolitione ædium Valerij Poplicolæ agit, sic legitur in vulgatis: Delata confessim materia infra Veliam, & ubi nunc vicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata, ubi pro B vicus Publicus Beatus Rhenanus annotat, se in uno veteri libro legisse, ubi nunc Vicepœa est: quod tamen in Viriplacis mutandum censer. Carolus Sigonius legit, Vbi nunc Vicus publicus est, quemadmodum & apud Plutarchum in Poplicola verit Xilander, Vbi nunc templum est, & vicus Publicus dicitur. Iustus Lipsius lib. 2. Epistolicarum quæstionum, epistola 11. legendum apud Liuum arbitratur, Vbi nunc Vicepotæ est templum: & sic Plutarchum etiam emendandum. Quæ autem, & qualis ea Dea fuerit, ignorare se dicit.

Meminit & MINUCIA Dei Festus, sed qualis is fuerit, non exprimit. Hæc enim sunt ipsius verba: Minucia porta appellata est, eo quod proxima esset sacello Minuci. Paulus Festi abbreviator: Minucia porta Romæ est dicta, ab ara Minuci, quem C Deum putabant.

Fuit & VOLTURNVS Deus cuius Festus his verbis meminit: Volturnalia Volturno Deo sua sacra faciebant, cuius Sacerdotem Volturnalem vocabant.

Floribus tres Deos praeficiebant, Forculum, Cardeam, & Limentinum: & Forculus quidem foribus dabant, ut ait Augustinus lib. 4. de Ciuitate Dei, cap. 8. Cardea Cardini: Limentinus, Limini. Cardeam quidam libentius Carnam vocant, quæ ut canit Ouidius in 6. Fastorum) ab Iano compressa, acceperit Cardinum potestatem, prius Crane nuncupata, deinde per antistichon Carna.

D De Dijs peregrinis. CAP. XXII.

SUPEREST ut adhuc de Dio Fidio, Iside, Osiride, & Serapide dicamus, quos peregrinos deos appellamus, quod ab aliis gentibus in Urbem receperi & culti sint. Quanquam eorum plures fuerunt, de quibus tamen ante occasione sic oblata egimus:

SANCTUS, VEL DIVS FIDIVS.

SABINORVM hic Deus fuit, à Reatinis plurimum cultus, ubi etiam editus esse putatur: de quo Dionysius Halicarnassus libro 2. hæc scribit: In agro Reatino, quo tempore Aborigines eum tenebant, virgo quædam indigena, clato genere prægnata choros ducebat in templo Enyali, quem Sabini, sicut & Romani Quirinū nominant, verum repente diuino furore correpta, choream deseruit, & in sacrarium se cursu propriupit. Deinde a loci genio compressa, ut vulgo visum est, filium edidit, nomine Medium, vel potius Dium Fidium cognomine, is virilem ætatem ingressus, & forma supra hominem fuit, & in re militari longe præcellentissimus est habitus. Cumque captus esset condenda Virbis cupidine, collecta magna manu ex agris finitimi, breui Cures repleuit habitatoribus, vocatas, ut quidam putant, à genio, cuius dicebatur filius: aut ab hasta, sicut malunt alii. Cures enim Sabini hastas nominant. Ita Terentius Varro scriptum reliquit. Paulò post Dionysius refert ex Portio Catone, vium illum Fidium. Sabum alio nomine dictum fuisse, quem Sabini coluerint.

Ædes dij Fidij in Urbe dedicata est à Sp. Posthumio Consule, anno Viibus cxxixvir. nonis Iunii in loco Bellona, locata ab ultimo Regum Tarquinio, non eamen ab illo consecrata. Dionysius lib. 9. qui etiam addit, eo de munus anno ex S. C. ad eum hanc à Posthumio Consule dedicatam esse, probari eius adiis inscripione.

Hanc diodorus Sicus lib. i. Rerum antiquarum, filiam Saturni & Rheæ Osiridis sororem atque vxorem fuisse, & eandem cum Cerere esse scribit. Quæ prima inuenit triticum & hordeum, hominibus prius incognita. Leges quoque statuerit, quibus iustitia æquæ omnibus seruaretur vi, atque iniuria timore poena sublatissima: qua de causa à Priscis Græcis Isis Legifera appelletur, tanquam prima legum inuentrix. Paulò post scribit, hanc deam a nonnullis Isidem, ab aliis Cererem, Thesmophoram, Lunam, Iunonem, ab aliis alio nomine appellari subiicit etiam inscriptionem columnæ eius, quæ talis est: Ego Isis sum Ægypti regina, à Mercurio erudita. Quæ ego legibus statui, nullus soluerit. Ego sum prima frugum inuentrix. Ego sum Ori Regis mater. Ego sum in astro Canis resplendens. Mihi Bubastia vix condita est. Gaudet, gaudet Ægypte, quæ me nutrita. Hæc & plura alia diodorus Sicus, quæ apud ipsum potius leges. Non pauciora, immo plura etiam sunt apud Plutarchum in libello de Iside & Osiride.

Iidis ædes & ædicularum Romæ multæ fuerunt, ut videre est in descriptione LVI Vrbis regionum, quam ab Onuphrio Panuinio mutuati, primo libro inseruimus.

OSIRIS ET SERAPIS.

OSIRIS etiam Saturni atque Rheæ filius fuit, Isidis frater & maritus, rex Ægypti. Hunc & Osiride dicunt, & Serapidem, Dionysum, Plutonem, Ammonem, & Iouem. Nolo hic prolixè commemorare, quæ plurima à diodoro Siculo, Plutarcho, & aliis de eo in medium afferuntur, nisi tantum inscriptionem columnæ eius, quæ apud diodorum extat talis: Mihi pater Saturnus, deorum omnium iunior. Sum vero Osiris rex, qui vniuersum peragrai orbem, usque ad desertos Indorum fines. Ad eos quoque profectus sum, qui Arcto subiaceant, usque ad Istri fontes. Et iterum alias quoq; orbis adj, usque ad mare Oceanum partes. Sum Saturni filius antiquior, gerumen ex pulchro & generoso ortu: cui non semel genus fuit. Neque ullus est in orbe, ad quem non accesserim locus, docens omnes ea, quorum inuentor fui. Hæc & alia plura in columna Osiridis scripta fuisse, diodorus auctor est.

De Osiride hæc Suidas, quemadmodum ea citata & versa sunt à Ioanne Ludouico Viue, ad cap. 5. lib. 18. Augustini de Civitate dei. Hunc peum alij Iouem esse dixerunt, alij Nilum, propter modium, quod in capite haberet, & cubitum, mensuram aquæ scilicet: alij vero Ioseph. Sunt qui Apim quendam fuisse dicunt hominem locupletem, & Regem in Memphide Ægypti vrbe, qui in difficultate annonæ maxima Alexandrinorum prouentibus eos propriis aluerit. Ideo mortuo templum est erectum, in quo bos nutritiebatur, indicium ferens agricultæ, & notas in colore certas habens: diciturque & bos ipse Apis de nomine regis illius. Sepulchrum autem huius Apidis, in quo est eius corpus conditum, Alexandriam translatum est, & a soro atque Apide composito nomine, vocarunt eum Sorapis, postea dictus est Serapis. Hactenus Suidas. Alij alia afferunt, quæ sciens prætereo. Cultus hic deus postremis temporibus etiam Romæ fuit, pluresque ei ædes & templa extructæ sunt, ut ex P. Victoris, & Onuphrii Panuinij descriptionibus XIV. regionum Vrbis, & ex aliis quoque Scriptoribus manifestum est. Verum de his Romanorum, eorumque ædibus, templis, ædiculari, &c. hactenus. De Ministris iam eorum dicemus.

LIBRI LI. FINIS.

NOBI

LIBRARY

NOBILITATE GENERIS, DOCTRINÆ, ATQVE VIRTVTIS EXIMIA SPE, PRAECELENTI ADOLES- CENTI Gebhardo à Meendorff, Andreæ, viri no- bilissimi, & præstantissimi F. S. P. D.

A **N**TA sunt Nobilissimi viri, Parentis tui in me merita, Gebharde nobilissime, ut ea satis prædicare non possim. Kerferrem vobis libentissime gratias: sed nec vestra fortuna desiderat renumerandi vicem: nec mea suggestum restituendi facultatem. Quod igitur solum mea opis est, gratias ago vobis maximas, agamque dum viuam. Atque ut aliquo modo grati animi significationem vobis ostenderem, volui hunc meum tractatum, ex varijs & optimis rerum Romanarum Scriptoribus cum antiquioribus, tum recentioribus collectum, in tuo nomine, nobilissime Gebharde apparere. Quod meum studium neque parenti tui, viro nobilissimo disfliciturum, B nec tibi ingratum futurum esse mihi plane persuideo: de parente enim tuo, ut pauca dicam, quomodo molestum ei esse hoc potest, quod ego tibi munus literariorum tale, quale a mediocri ingenio, exigua doctrina proficiuntur, offeram, tisque publicè compellem, ut vestigis paternarum virtutum insistas, atque eodem, quo ipse fauore eruditos, & artium optimarum studiosos complectaris. Vere dicunt, artem non habere hostem, nisi ignorante: ita è contrario, non habet ars fauorem, nisi eum, qui eiusdem gnarus & peritus sit. Cum igitur parens tuus, Vir præstantissimus, in optimarum artium & disciplinarum studio fuerit enutritus, omnes etiam eamdem cultores veneratur, & amore complectitur. Non cōmemorabo singula, sed ea tantum, quæ comperta mihi sunt, recitabo. Cum in inferioribus C literis, quæ viam ad superiores sternunt, tantum proficiet, ut dignus atque idoneus indicaretur, qui ad facultatem aliquam certam animatum applicaret, Lipsiam missus est, ubi breui in grauissimo iuris studio tantum profecit, ut publicè coram universo Candidatorum huius facultatis cœtu de materia non cœnus facili, aut levi summa cum laude disputauerit, quemadmodum edita propositiones testatur. Propter tantam igitur eruditionem & prudentiam, quam multis vigilis, ac indefesso studio acquisivera, multis viris Principibus, in primis autem Renerrendiss. ac illustriß. Principi Sigismundo Archiepiscopo Magdeburgensi, & Hallensi gratissimus fuit, ab eiusdem Celsitudine in numerum Confiliariorum cooptatus, & ad maximas & grauissimas deliberationes adhibitus. Propter tam eruditionem & prudentiam, hodie multi vestri ordinis in grauissimis

negotis & controversiis ad ipsum tanquam ad Oraculum configunt, & consilium A petunt, sine quo etiam nungua dimittuntur. Non enim assidua tantum lectione librorum de Iure conscriptorum, magnam affectus est prudentiam, sed ea auxit sedulo & diligentie lectione historiarum, veterum & recentiorum, in quo studio, quemadmodum & Geographiae, profecto excellit: ad hac addibuit etiam longam experientiam. Rerum quoque naturalium & Medicarum adeo non est expers, ut de multis cum doctissimis viris possit differere, & de nonnullis grauissimorū in re Medica virorum controversiis & disputationibus iudicium ferre, non contemnedum. Quid de sacrosancta Theologia dicam? In ea enim sic excellit, ut vni huic studio vacasse totum vitæ sua tempus videatur. Nullus dies abii, quo non aliquid in textu Bibliorum sacrorum legat. Sanctorum virorum scripta ita familiaria sibi fecit, ut sapè in collationibus non Tomum tantum & librum, sed paginā etiam citare possit. Ex horum lectione cum insigne omnium articulorum fides cognitionem percipisset, adiecit etiam animum ad considerationē controversiarum, quæ auctore malo genio in Ecclesia mouebantur. Illa scripta ab utraque parte de singulis controversiis edita, tanta diligentia perlegit, ut de omnibus grauissimam sententiam ferre, & ambigentes, cui parti adhaerere debeant, erudire optimè, & ex fundamento possit: quam ob causam multi prestantes viri iudicium eius sepissime expeterunt, & maximi fecerunt. Sed dies me deficeret, si velle hic instituere cōmemorationem virtutum, quæ in eo lucent. Huius igitur tati viri exemplum, ut semper ob oculos habeas & omni studio sequareis, te etiam atque etiam hortor. Non desunt tibi paterna admonitiones non deest preceptor eruditus, ac fidelis, Magister Iona Nicolai, amicissimus meus, qui propter pietatem, eruditioñem, & in te instituendo fidelitatem, parentibus tuis est charissimus. Non desunt etiam alia cōmoditates. O beatus igitur te tanti viri filius: Beatus etiam parentem, te, si ipsius exemplum secutus fueris, filio. De quo ut minimè dubitem, praelaram mihi spem facit generosa tua indoles, & in parentes pietas, & virtutum amor. Non fallor, haud diu erit, ubi propter animi dotes, & ingenij cultum apud eruditos in summo honore, & apud viros Principes in maxima gratia futurus. Sed logius prouehor, quam instituerā. Itaque ut redeas unde digressus sum, mitto ad te in te mei animi testem hunc de Sacrorum Romanorum librum, tenuem quidem illum, sed tamen à studijs tuis non alienum. Si enim Iuris fontes es deliberatus, multum iuuabit te antiquitatum Romanarum notitia, quarum vestigia in I.C. libris sunt frequentissima, id quod vel ex solius Barnabe Brissoni I.C. clariss. libris quatuor Selectarum ex Iure ciuili antiquitatum, & illis, quod de ritibus nuptiarum, & iure connubij scripsit facile cognoscitur: ut interdum de aliis taceam. Quod si quis preterea ad alios studiosos hinc redibit fructus, est cur lateri minus facultate non voluntate mihi defuisse, putabo. Vale nobilissime Gebharde, & Parenti tuo patrono, atque Mecenati meo, Marii etiam, & Praeceptorri Magistro Ione Nicolai amiciss. meo, plurimam à me salutem. Ratisbona Kal. Ianuarij anni a nato Christo 1580.

T. G.

Addictissimus

IOANNES ROSINVS.

ANTI

ANTIQUITATVM
ROMANARVM
LIBER III.

DE SACERDOTIIS.

A **V**ILLA vnquam in terris gens fuit tam fera , quæ absque omni Deorum meru fuerit : sed omnes naturali luce edoeti , esse aliquem , qui imperium in vniuersum mundum habetet , & cuius voluntate & nnu omnia gubernarentur , & fierent elegerunt sibi , quem colerent , ciusque cultus gratia templa , aras condiderunt , sacrificia instituerunt , ciusque Sacerdotes ceremoniarum & sacrorum peritos præfecerunt : id quod in omnibus , omniū gentium , historiis videre est . Præter omnes autem alias populos , præcipue Romani fuerūt in Deorum cultu superstitionissimi , & religiosissimi , vt haec tenus vidimus . Quot eam Deos Deasque effinxerunt : quo templo , delubra , fana , aræque iis construxerunt : & vt omnia , quæ ad Deorum cultum pertinent , ritè peragerentur , suos plerisque Diis Sacerdotes instituerunt : his Pontifices præfecerunt , qui reliquos sacrorum omnium rationem edocerent , atque , ne qua in re peccaretur , viderent : de quibus nobis hoc libro dicendum est , vt etiam ea in re horrenda Ethnicorum tenebra , nobis innotescant . Insistemus autem vestigiis L. Fenestella : sive , vt iam malunt nonnulli , Dominici Flocci Florentini , Pomponij Læti , Onuphrij Panuinij , & aliorum , qui ante nos de iis sunt commentati , initiumque à prima Latinorum religione , vnde Romanam suam illam hauserunt , sumemus .

C *De prima Latinorum Religione.* C A P . I.

HOMINEs priscos , agrestes , asperos , & more ferarum viuentes , ad mitiorem cultum , vitamque Saturnum , & Ianum , qui in Latio regnauit , redigisse fama est , cùm eos agrorum cultum , & politiorem quandam vivendi rationem docuissent . Ipsilon verò , qui haec tenus sine villa religione fuerant , primus Deorum cultum metumque iniecit Saturni filius , Faunus , qui lucos sacrauit , templo constituit , & sacrificiorum ius ordinavit . A quo etiam ædes sacræ fana appellata sunt . Post Faunum , cùm Picus , Latinus , Euander , & alij , qui in Latio regnauerunt , nouas semper ceremonias commenti essent , nouissima Dæmonum cultum maximè in Latio auxit Æneas , sacris Phrygiis in Italiam transportatis . Cuius postea exemplum secuti cæteri Reges , Albaei primùm deinde Romani , multa & ipsi sacra addidere , usque ad Numam , qui cùm omnia in certum ordinem sacra direxisset , diuini apud Romanos iuris conditor creditus est . Qui verò singulis illis sacris præfeci , & qui Sacerdotum ordines , munia , & ceremoniae fuerint , hoc libro quantum poterit , ex veterum monumentis ostendemus .

De Lupercis, Panos Lycei, vel Inni, Sacerdotibus.

CAPUT II.

LUPERCI, quod Panis Lyceo sacra facerent, sic dicti, Sacerdotes omniꝝ veracissimi fuerunt, ante Vibem conditam ad Euandro Arcade Arcadum rege, solenni ex Arcadia translati, in monte Palatino instituti, de quibus Dionysius libro 1. in hunc modum scribit: Arcades, inquit, in colle Palatino famari, cum a diuina aia more patrio exornarent, templo quoque construxere, ac primum quidem Panis Lyceo, admonente eos Carmenta, (est enim apud Arcadas Pan vetulus nomen, plurimamque in honore habitus) loco congruo inuenito, quem Romani Lupercal vocant, Graci Lyceum dicunt. Erat enim antiquitus a[n]trum magnum sub colle, arbusto denso contectum, & fontes sub petris profundis, adhæc ēt que rupibus saltus, crebris arboribus, & quidem magnis opacus, vbi ara Deo constructa, sacrificia patria perficiebant, quae Romani postea mense Februario peragebant. Et post scribit quidam auctor, oportuisse iuvenes Palatiū, qui postea Palatinus mons dictus est, incolentes, sacris peractis ex Lupercali circuire vicum cursu, nudos ipsos succinctos pudenda pellibus immolatorum paulò ante animatum. Hanc enim velut purgationem sive lustrationem quandam incolarum patrīam habitam fuisse. Meminerunt horum Sacrorum & Sacerdotum Itius libro 1. Iustinus libro 43. Varro libro 4. de Ling. Lat. Sext. Pompeius, Val. Maximus libro 7. cap. 1. & ali. Plutarchus in Questionibus Romanis, quæst. 68. & in Romulo, inquit: Luperci sunt, qui Lupercalibus per lasciviam discurrentes, pellibus obvios cedunt. Idem alibi: Iugulant capras, tum duos ex genere adolescentes eo sunt, quorum frontes alij cultro sanguine perfuso pingunt, alij statim lanae lacte madentem admoventes abstergunt: oportet etiam absteros adolescentes ridere. Deinde incisis in corrugias caprarum pellibus, discurrent in orbem, & si qui obstant, scutis cedunt. Mulieres adulta astate, vtrō se verbēa offerunt, ratæ eam tēm obsecundatatem conducere. Próprium ac suum eius celebritatis est, vt Luperci canem immolent. Meminit huius rei & Ouidius, ut alibi notamus. Porro duo Lupercorum ordines fuerunt, alij Fabiaui, alij Quinctiliati, à præpositis suis Fabio, & Quinctilio sic appellati, quorum Fabiani Romuli, Quinctiliiani Remi partium fuerunt, Festo & Ouidio testimoniis. Quibus deinde tertius o. do, vel sodalitas addicta est, eorum, qui Iuliani dicti sunt, quod in Cæsaris honorem sunt instituti. Suetonius in Julio. Dio lib. 44. initio. Adrianus Turnebus Aduersariorum libro 7. cap. 3. Meminit eorum etiam Cicero in Philippicis.

De Cereris Graeca Sacerdote. CAP. III.

SACERDOTIS Graecæ Cereris sapè fit in Liuio mentio: sed quænam ea sit, non explicatur: atque haud scio, an ab illo alio, præterquam à Dionysio lib. 1. eius origo referatur. Is enim de ea in hac verba scribit: Arcades post occupatum montem Palantium, sibi à Fauno Aboriginum Rege concessum, tum alia templa adificaverunt, tum verò & Cereri ædem extruxerunt, & per foeminas Sacerdotes sacræ fecerunt absternia, more Graeco: additq; deinde suæ etiam tempore nihil eorum mutatum esse. Pluta de ea reperiire non licuit.

De Potitijs & Pinarijs Herculis Sacerdotibus.

CAPUT IIII.

ANTRIQUSSIMM fuit etiam Potitiorum & Pinatoriū sacerdotib; ab ipso scilicet Hercule institutum, de quo Halicarnassæus libro 1. haec tradit: Postquam condita Herculi ara ab Euandro fuisse, & sacrificium factum, ferunt, incolas regionis (Aborigines) ab Hercule rogatos, vñ quando se vtrō inter Deos receperissent, seruarent honores ipsius perpetuos, quotannis

A annis iuuenium indomitum maectantes, & ritu Græco peragentes id sacrificium. Et vt semper libens aderet suis sacris, p[ro]fessit illis edictas prius ritum duas nobiles familias. Hi fuere Potitii atque Pinarij, penes quas gentes multis facultatibus cura sacerorum, ita, ut ille iuxta Græcorum disciplinam instituerat: Potitiis solis extoram dape vescientibus, a quibus arcebantur Pinarij, in communio officio semper potiorum partem cedentes collegis sacerdotiis Potitiis, ea fuit tarditatis mulcta & negligentia, quod iussi mane præstò esse, ad eis demum extis ad ceteram dapem venerint. Nunc tamen illorum posteritas non habet curam horum sacerorum, sed operantur eis seruienti ære publico. Hæc Dionysius. Eadem Liuius lib. 1. docet, & Seruius in 8. Æneid. cuius verba cum notatu digna sint, libet adscribere. Is postquam de ara Maxima Herculi constituta, verba fecisset, hæc subiungit: Cum Hercules de suo armamento ad sua sacrificia boves dedisset, inuenti sunt duo senes, Pinarius & Potitius: quibus qualiter se coli vellet, ostendit scilicet, ut mane & vesperi ei sacrificetur. Perfecto itaque matutino sacrificio, cum circa Solis occasum essent sacra repetenda, Potitius prior aduenit, Pinarius postea, extis iam redditis. Vnde iratus Hercules, statuit, ut Piniorum familia tantum ministra esset, epulantibus Potitiis & complentibus sacra. Vnde etiam Pinarij dicti sunt. *Appiis menses*, id est, à fame. Nam senem illum Pinarium constat alio nomine esse huncupatum. Hactenus ille. Porro addit Liuius, Potitios, qui ab Euandro edocet antistites sacri eius per multas eratates fuerant, postquam tradidissent seruis publicis solenne familie ministerium, ad unum omnes interiisse, id quod factum est, vt ex eodem auctore constat, anno ab urbe condita CDXI. Consulibus M. Valerius Maximo, P. Decio Mure. in Censura Appi Claudij, cui postea Cæci cognomen fuit. Sic enim in illius anni historia scribit: Eodem Appi auctore Potitia gens, cuius ad Aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictum mirabile, & quod dimouendis statu suo sacrificio religio nem facere posset. Cum duodecim familia ea tempestate Potitorum essent, Puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomine tantum Potitorum interiisse, sed Censorem etiam Appium memori Deum ita post aliquot annos lumenibus captum. Hæc Liuius, quæ etiam habet Valerius Maximus lib. 1. cap. 1.

D

De Regibus. CAP. V.

Est tam apud Græcos, quam apud Romanos Sacerdotes fuisse manifestissimum est. Virgilius enim de Rege Deli Año ita scribit:

Rex Anus, Rex idem hominem, Phœbique Sacerdos.

De Romanis autem Liuius lib. 1. & Dionysius lib. 2. scribunt, Numā, quamvis multa sacerdotia instituisset, ipsum tamen etiam quedam obliisse, ea maxime, quæ postea ad Dialem Flaminem fuerint delata. Eiectis vero Urbe Regibus, Rex Sacifculus creatus est, qui regia sacrificia curaret, de quo post dicemus.

De Fratribus Arualibus. CAP. VI.

FATRES Aruales, ut scribit Varro lib. 4. de Ling. Lat. dicti sunt, qui sacra Publica faciunt propterea, ferent arua, à ferendo, & arueis Fratres Aruales dicti. quia Fratris dixerunt. Eorum institutionem & originem tradidit apud Agell. lib. 6. cap. 7. Massurius Sabinius in 1. Memorb. Accam Laurentiam Romuli nutricem fuisse dicit: eamque mulierē ex XII. filiis maribus unum morte amississe, in eius locum Romulus Accæ Laurentiae sese filium dederit, sequentes & carceros eius filios Fratres Aruale appellari. Ex eo tempore Collegium manusse Fratrum Arualium numero XII. cuius sacerdotij insigne sit apicea corona, & alba insula. Easdē Plinius libro 17. cap. 2. tradit: ubi inter alia dicit, spicem coronam, quæ vitta alba colligaretur, & sacerdotio huic pro religiosissimo insigni data esset, primam apud Romanos fuisse coronam Honorem quoque hunc nonis vita finiri

faci, & exiles etiam captiisque comitari. De iis etiam Fabius Fulgentius in lib. I. de Vobis. antiqu. in hunc modum scribit; Acca Laurentia, Romuli nutrix consueverat, pro agris semel in anno sacrificare, xii. filii suis sacrificium praecedentibus, unde cum unus mortuus esset, propter nutricis gratiam Romulus in vicem defuncti succedere polliceretur, unde & ritus processit, cum xii. iam deinceps sacrificare & Aruales dici fratres, sicut Rutilus Geminius in libris Pontificalibus memorat. Hactenus ille. Fratres Aruales de finibus & terminis motis cognouisse. Iac. Cuiaci L.C. libro I. Obseruat. cap 5. docet, ex veteribus glossis, in quibus sic scriptum repetitur; Aruales sodales. *oi dei greci al greci mortes dixerunt.* Iteo autem Aruales de terminis motis cognouisse arbitratur, quod termini sancti & inuolati haberentur, de quibus Iuvenalis:

Improbis aut campum mihi si vicinus ademit,

Aut sacrum effudit medio de lumine saxum,

Quod mea cum vetulo coluit plus annua libo.

Seneca in Hippolyto.

nullus in campo sacer

Divisit agros arbiter populus lapis.

Adrianus tamen Turnebus libro Aduers. 2.1. capit. II. Non Sacerdotes illos Fratres Aruales de agris & eorum terminis iudicasse, sed iudices, qui de agrorum finibus cognoscere, mutuatis nomine, de Fratrum Arualium vocabulo, Aruales Sodales appellatos, scribit. Vtius sententia sit verior, iudicent erudit.

De LX Publicis Sacerdotibus. CAP. VII.

DE his LX publicis Sacerdotibus à Romulo institutis Dionys. lib. 2. scribit, Romulum post conditam Vrbem, & multitudinem in Tribus & Curias diuisam, multos addixisse diuino cultui, ita ut in nulla vrbie recens condita ostendi possint tot Sacerdotes & Sacrifici. Nam præter gentilia sacrificia, inquit, qui publicè pro ciuitate sacra tributum, & curiatim facerent, ex illo Dregnante designati sunt, vt Ter. Varro in Antiq. aucto est, vir ætate sua doctissimus. Deinde, quod cum alijs tenere plerunque ac inconsideratè Sacerdotes. eligant, quidam licitatoribus proponentes hunc honorem, quidam committentes sortibus, ipse neque venalia voluit esse sacerdoria, neq; sorti subditas legi sanxit, vt è singulis Curis legerentur binis, annuin ingressi quinquaginta, qui virtute ac genere præcellerent cæteros, sensumque sufficientem haberent, & integro essent corpore. His non ad certum tempus, sed in omnia vitam eum honorem concessit, immunibus æratem à militia, & properi priuilegium, exemptis ab vribanis negotiis. Hæc ille. Alibi non memini me quicquam de iis legere.

De Auguribus & eorum Collegio. CAP. IIX.

VEVRES nomen habent ab avibus, gerendóque qui per eos avium gestus educuntur, sive ab avium garritu, unde & augurium. Augurum disciplina veruissima fuit, à Chaldaëis & Græcis usurpata: maximè autem in Hebraj floriuit, unde ad Larinos & Romanos peruenit. Verum vobis nō est propositum eius rei originem hoc loco superstitione inuestigares, sed cõtentum enim, si quæ apud Romanos circa Augures obseruata sunt, habere poterimus. Apud eos igitur primi Augures à Romulo instituti sunt, quia & ipse excellens Augur fuisse constanter assertur, à Dionysio, Liuio, Plutarcho, & aliis. Fuit autem ab eo, trium Augurum Collegium institutum, ita ut singuli ex singulis Tribus legerentur, quorum sacerdotium, deinde confirmauit Numa. Is enim, vt Dionysius libro 2. scribit, cum octo genera Sacerdotiorum instituisset, & illorum omnium religiones & ceremonias octo libris complexus esset, quartum ordinem fecit de cœlo signa obseruantium, eaque publica à priuatis discernentiam, qui ab una sua artis specie Romanis.

A Romanis dicti fuerint Augures, Græcis hominibus διαγόμοις, totius diuinatoriae peritissimi, siue quid cœlestibus signis, siue terrestribus coniiciendum esset. Hactenus Diotyius. His tribus Auguribus deinde vnu additus. i.v. Augurum Collegium fecit. Putant nonnulli eum à Ser. Tullio vt Rom. Rege, cum in i.v. Tribus urbem diuisisset, additum reliquis esse: non enim traditur. Illud constat anno ab Urbe condita cccc. i.v. Q. Appuleio Panfa, M. Val. Corvo v. Cofsi. quatuor Augures fuisse; Patrios omnes, quibus vt v. ex plebe adderentur, & ix. Augurum Collegium fierer, Q. & Cn. Ogulnij Tribuni plebis ad populum tulerunt, & magnis contentionibus tandem obtinuerunt. Liujus. Tradit Alex Neapolitanus lib. 5. Genial. dier. ca. 19. Caurum fuisse tum Senatus consulro, vt non ultra nouem Collegiū excederet, quod

B quidem apud Liuium non inueniō. Mansit tamen hic numerus vsque ad dictaturam Sulla Felicis, quo tempore, vt ex Liuio Florus ep. it. lib. 89. tradit, Sulla Augurum Pontificumque Collegium ampliavit, vt essent xv. Augures, totidemque Pontifices, qui numerus postea mansit. Nam quod Alexander Neapolitanus refert, additis à Sulla xv. Auguribus, ad xx iv. numerum Collegium auctum fuisse, in eo fallitur, adductus haud dubie depravatis Epitomæ Liuiæ exemplaribus. Totus igitur Augurum cœtus collegium dicebatur, qui inter eos maior erat, & reliquos ætate anteibat, hisque præter, Magister Collegij appellabatur. Et hactenus de Augurum numeracione qua ratione creati illi sint, videbimus. Primi quidem Augures à Romulo instituti & creati sunt, fortasse Comitiis Curiatis. Postea vero in more fuit,

C vt ab Augurum collegio, si qui deceſſissent, alij crearentur, ea ratione, vt in defuncti locum vnu aliquis à duobus nominaretur, & à toto deinde Collegio experteretur & cooptaretur, qui postquam ad sacerdotium admisſus erat, mox inaugurus, vt mos erat, captatis auguriis in Collegium admittebatur. Et hic mos per multos annos à Romanis obseruatus suit, donec anno ab Urbe condita dcl. i. C. Mario 111. & L. Aurelio Oreste Consulibus, primus C. Domitius Ahenobarbus, Tribunus Plebis, Neronis Imperatoris atatus, Pontificibus offensis, quod alium, quam se sui patris in locum cooptasset, legelata, ius Sacerdotum subrogandorum à Calligriis ad populum tranſulit, cuius legis meminit Cicerò 2. Agraria: ubi tamen dicit, non ad vniuersum populum, sed ad minorem tantum eius partem selectam, Augurum, sicut & aliorum sacerdotum, creandorum ius translatum esse, vt qui ab ea factus esset, is à Collegio cooptaretur, & Tributis Comitij renunciaretur: permissum etiam ea lege esse dicit, vt absentes possent petere sacerdotia quod antea nemini licuit. Ea tamen Domitij lege postea sublata, Sulla Felix rerum potitus, sanxit, vt sacerdotes iidem à Collegiis crearentur, teste Pædiano in Diuinationis Commentario. Sed quemadmodum legeim Domitiam abrogauit Sulla, sic legem Sullæ aliquot annis post. T. Attius Labienus Tribunus plebis abrogauit. Domitiā inque restituit, M. Tullio Cicerone, & C. Antonio Cofsi, anno ab Urbe condita pxc. Fecit autem hoc auctore C. Cæſare, qui si populus in mandando sacerdotio suffragium ferret, se, qui popularis admodum erat, Pontificem Maximum in demortui Metelli

E Pij locum creatum iri, non sine causa putabat, quod & factum est. Rursus, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum sacerdotum à populo ad Collegia retulit, post eisdem Cæſaris, M. Antonius Consul, eo consilio, vt facilius, ac certius M. Æmilius Lepidus, cuius filio filiam suam collocauerat, Pontifex Maximus in Cæſaris locum subrogaretur. Cæterum cùm Antonij omnes leges anto sequenti, C. Vibio Panfa, Aul. Hirrio Cofsi ex Senatus consulo abrogata essent, quod ex M. Tullii Philippis, & Dione intelligitur: hæc quoque, quam de Sacerdotiis tulerat, fracta est, lexq. Domitia restituta. Postea sub Augusto abrogata tertio lege Domitia, Collégiorum primò, deinde Romanorum principum arbitrio, Pontifices, Augures, & reliqui Sacerdotes cooptari cœpti. Viguit autem Augurum Collegium Romæ usque ad Theodosij senioris Imperatoris tempora.

Potrò Augurum dignitatem non parum declarat, quod cum ceteris ferè omnibus Sacerdotibus simul ac in indicium incti & damnati essent, alium substitui posset, Augures hac lege inimunes essent. Dum enī viuerent, licet maxime rursum inimicū convicti essent, sacerdotio tamen porro cœtur, neque unquam priuari

poterant: cuius rei Plutarchus in Problematibus Romanis problem. 99. tres rationes A affert: vel, quod Romani sacrorum eorum arcana neminem, qui Augur non esset, cognoscere voluerint: vel quod, cum qui Augur esset cooptatus, iure curando adigetur. Auguram res nemini sese dictum, priuatum eum postea factum, eo sacramento liberum esse voluerint: addit deinde tertiam, quod Auguris vocabulum non honoris, nec magistratus, sed scientia atque artis cuiusdam nomen sit: eaque ob causam nemini Augurum vim ac facultatem diuinandi, vel augurandi detraha posse, licet appellatio ei detrahatur. Idem auctor Problemate 73. scribit, Augures, si vlceta haberent, inaugurandi causa federe prohiberi, ciusque rei causam recitat, si gnum hoc esse, non oportere eos, qui mortuorum aliquem, vt vlcus, & perturbationem in animo haberent, res diuinastriat: sed tum Deorum mentem hominibus prodere, cum & liquido & integrō animo essent: vel etiam hanc causam esse putat, cum neque victimam sanandi viceris causa, quisquam adhibeat, nec aibus vlcetatis ad auspiciandum vtratur, existimasse Romanos ea multò magis in ipsis Auguribus seruanda esse, vt ad ea, quæ à Diis significarentur, puri & integri accederent: cum vlcus mutilatio quædam & pollutio corporis videat.

Officium Augurum fuit, ex aibus vaticinia obseruare, signaque rerum futurum, & à Diis monita contemplari si opportune euolascent, aut sedes idoneas accipiant, obnunciare: de prodigiis, summis, auguriis, atque oraculis, & portentis responsa dare: tum obseruationes auspiciorum, procurations expiationsque vatum liberos, portentorum explanationes, & monita Deorum edicere: si quid ingruente facto casurum fore, & quod saluis auspiciis fieret. Quodvde augurium lætum, quodvde peculiare esset, quod minas cœlestes, incongruentesque calamitates, aut fatale exitium afferret, præmonere, & vaticinari: quæ omnia comprehenduntur lege Augurali, quæ apud Ciceronem lib. 2. de Legib. extat eiusmodi: Interpretes, inquit, Louis Optimus Maximi Publici Augures signis & auspiciis postea videntur: disciplinam tenentur: Sacerdotes vineta, virgeraque & salutem populi augurantur, quique agent rem duelli, quique popularem auspicium, præmonento: ollique obtemperanto: diuorumque iras prouidentiorisque apparente: cœlique fulgura regionibus ratis temperantur: Vrbemque & agros & tempora liberata, & effata habent: quæque augur iniusta, nefasta, vicia, dira deixerit, irrita, infectaque sunt: quique non paruerit D capitale esto. Et infra: Ipsique augurii auspiciis que captandis interesset debent, ea que notare, ac inspicere & referre: & an egregie esset litatum, declarare: quibusque hostiis, & quibus sacris ac supplicationibus, & quæ ad puluinaria tetra prodigia procurarentur, aut expiatentur, engneciare, &c. Hactenus Circo, qui etiam plura de Augurium dignitate & excellentia, ac differentia inter Augures sui temporis, & prios illos annotat.

De Auguriis CAP. IX.

DOSTAQVM de Auguribus præcedenti capite, quantum potui, non quantum debui, dixi: liber nunc ipsorum etiā Auguriorum rationem ostendere non dubitans, quin hæc tractatio præcedens caput mirum in modum sit illastratura. Augurium quasi augerium, quod aues gerunt, vt Seruus, vel vti Festus, ab auium garitu dictu, generaliter vocant quodvis omne, quod vel subito, & ex improviso, aut in corporibus nostris perciperetur aut intra ædes, aut extra domos in itineribus obiiceretur, cuiusque esset generis, vel quod ritu aliquo solenni, ratoque prænotatum, cœli regionibus circumspicit, ex aibus petetur, moneretque de ignotis & futuris, quæ ars & disciplina coniectorum atque interpretum signis penitus explanabat. Speciatim autem appellatio usurpata est de eo genere diuinationum, quod ex captu, volatuque auium & tripudiis pullorum futura auguraretur, ac presagiret. Nos hoc loco de utroque significato agemus, initium facientes ab augurioru divisionibus. Auguriorū alia erat prospera, quæ ex Augurum disciplina cœabantur annuere, ac suffragari deliberatis, & spondere successus rebus motis, aut de consilio Senatus incipiēdis, vel sancte decreta de magistratibus aut honoribus distribuēdis. Alia aduersa, infesta, & piacula Fria erant,

Aria erant, quæ proposito aduersari, vel ab rogare, aut improbare latas sententias, & facta de cœlo de rebus quibuscumq., vel detractare successus putabantur. Vt rōrumq. alia oblatiua dicebantur, quæ non poscebantur: alia impetratiæ, quæ optata veniebant. Oblatiua nihil adferre, & temere emissa esse, aut sine ratione sua quadam concitatione prorupisse putabantur; nisi commotos, & velut perculfos animos, ita afficerent, vt ad se pertinere assentirentur: si hoc negarent, nihil sese percipere aut experiri eorum, quæ illa prænunciarent, ex Augurum disciplina persuasum habebant, & in potestate nostra positum affirmabant, auspicio non petita amplecti, aut recusare. Impetratiua verò iuscitari diuinitus, & raro fallere, ex multorum euenuum notatione & collatione, ac sese ipsa afferere, atq. explicare obseruatione, constantia, & qualitate sua purabantur. Hæc igitur ritu solenni ab aubus petebantur, vel captabantur, hac vti accepimus, ratione: Augur captaturus auspicio ex arce cœlo non turbido: nec procelloso, sed silenti, placido sereno, & puro aere lituum sine nodo: hoc est, baculum à summo inflexum in parte, qua robustior est, manu tenebat. Erat is insigne augurale, quo cœli regiones describebat, & designabant, metas, intra quas se obseruatuos signa constituerant ut quod dextrum esset, quodve finistrū oculis animoq; metiri posset. Manu enim hæc spacia, quæ tēpla vocabatur, definire, & notare. saluis aulpi ciis nō licebat. Verba quibus Augures tēpla definiebat, vel affabantur ex tā apud Varronē, sed miris modis corrupta, quæ vti Ioseph. Scaliger emēdauit, hic adscribam. Cōcipitur templū, inquit Varro, nō iisdem verbis vñ quequaq;: in arce autē sic, *TEMPLA TESQVAQ. INCITA. SVNTO. QVA AD. EGO. CASTE LINGVA. NVNCVDA-VERO. OLLA. VETER. ARBOR. QVISQVIS. EST. QVAM. ME. SENTIO. DIXISSE. TEMPLVM. TECTVMQ. ESTO. IN. SI- NI. STERVM. OLLA. VETER. ARBOR. QVIDQVID. EST. QVOD. ME. SENTIO. DIXISSE. TEMPLVM. TECTVMQ. ESTO. IN. DEXTERVM. IETEREA. CONRECTI-ON. CONSPITIONE. CORTVMIONE. VTEIQ. RECTISSYME SEN- SI.* Hæc Varro ex emēdatione Scaligeri. Captato igitur prospectu in agros, atq; Vrbē, & cōuersa facie in ortum, regiones ab oriēte in occasum terminabat, limite decu-

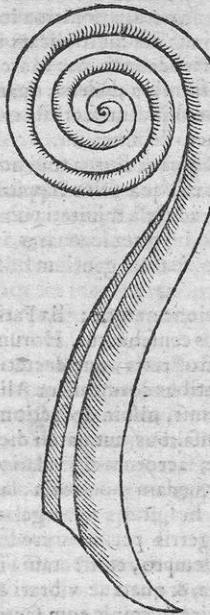
mano, & cardine ex trânsuerso signo metato, quo oculi ferēt longissimē. Ex distinctis regionibus antica in ortū vergebant, politica à tergo occasum, dextera meridiē, boreā sinistra respiciebat. His peractis cœla victimā, longū, præfatus carmen, preces effundebant, quibus signa illatū rerum, quas S.P.R. meditabatur, poscebant: & ne inter p̄ecandū fortē titubaret, aut hallucinaretur, vel aliquid omitteret, aliquo præte repe tebat. Vt ebatur autem inter p̄ecandū his fere verbis: *Ionis pater si mibi es auctor. Vrbi populoque Romano Quiritium hac sanè sartēque esse, vt tu nunc mibi bene que volueris.*

A precibus confidebat velato cap. & duplice amictus toga augurali, quæ leſa dicta est, vel trabea ex purpura & coccode, fixi q; in cœlum oculis & attēte sollicitęq. circumspetis, ac perlustratis cardinibus omnibus expectabat, nunquid alicunde ostenderet sese, & vnde naſceretur ac prodire: & si obiiceretur avis aliqua, huc ne an illic volaret: an prono, obliquo, supinō motu corporis ferretur: quo flecteret, contorqueret, porrigeret, contraheret membra: an hac, vel in illa se parte occultaret: à dextrano, vel sinistra parte canerent oscines. Visus auspiciis surgebat è templo. Non autem satis erat unum augurium vidisse, nisi confirmaretur ex simili. Nam si dissimilia essent posteriores, soluebantur priora. Quod si post acceptum augurium ad aquam venisset, inclinatus hauriebat ex inde manibus, & fusis precibus vota primittebat, vt visum perseveraret auspicio, quod aque interūtu disrumpi ete debatur. Seuius.

Potro Auguriorum genera erant quinque, ex quibus auspiciandi rebus, conti-

Libro 6.
de Ling.
Lat.

D

B

C

nuandisve, aut abrumpendis accommodata præsensio, prænotioq. futurorum even- A
tuum peri putabatur. Eorum primum è cœlo nascebatur: alterum præbebant aues:
tertium pulli: quartum quadrupedes: quintum diræ mouebant. Ex cœlo tonitrua &
fulmina auguria dabat in hunc modum. Si aut lœvum aut impari numero inton-
uisset, aut si ex ortu emissa fulmina cœli circumactu in eandem partem rediissent,
quale Sylla Dicτatori oblātū memorat, aut si in extortas recurrissent partes: vel
si excusia nubibus à terra resiliissent, & crebris in sublimi ignibus fulsissent: aut si
fulgura à sinistra, ad dextram emicissent: prosperos eventus, & summam felicitati-
tem nunciare hac à Diis putabantur. Non enim tam aduentus spectabatur fulmi-
num, quām reditus, siue ab isto resiliret ignis, siue opere confecto, aut igne consum-
pto spiritus remearet. Serena tempestate tonuisse, hominesque, aut ædes sacras de
cœlo tātas esse, infausti auspicij fuisse, sape notatum est. Si ab occasu tonitrua in-
crepitassent: aut per septentrionem in occasum transcurrisserent: aut multiplicati i-
stus pari desissent numero, diros eventus, & calamitates porrendebant. Sic Marco
Crasso castra, quæ trans Euphratem metatus fuerat, bis ita fulmine cladem, quam
paullò post perperius est, designauere. Paullo Æmilio ad Amphibolim sacrificanti,
fulmen cœlo elisum cum sacra combussisset, Regni amissionem denunciavit.

Pl. li. 2. c.

52. Distingebantur fulmina & auctoribus, & viu ac finibus. Romani diurna Ioui no-
cturna Summano (quem Plutonem dicebant) attribuebant: & ea, quæ solus Iuppiter
eiacularetur, lata promittere, quæ habito Deorum concilio, aduersa minitari puta-
bantur. Cumque quando vel solus, vel communicato consilio Iuppiter intonaret, in C
dubio esset: fulgetra adorare & popysmatibus obstrepere, consensum gentium fuis-
se, Plinius notauit.

c. 2.

Porro fulminum alia bruta erant, vanaque, quæ nulla ratione naturæ: alia Fati-
dica, quæ ex alto, statisque de causis, & ex suis venire sideribus censebantur. Horum
alia Consiliaria vacabantur, quæ negotiis cogitatis: alia auctoritatis, quæ decretis
ac susceptis iisdem superuenient, alia status, quæ nec opinantibus coruscassent. Alia
itē publica, alia priuata notabantur: publica non supra tricesimū, nisi in deductione
oppidorum: priuata non vltra decimum annum, nisi in sponſalibus aut natali die,
auspicata portendebant. Ex iisdem rursus quedam postulatia, factorum emendatio-
nem exigebant: quedam pestifera, mortem intentabant: quedam monitoria, la- D
tentia acriebant fata: quedam auxiliaria erant: quedam hospitalia seu regalia:
quedam peremptalia, quæ fata prædendentibus designata fulgetris perimere crede-
bantur. Familiaria prima siebant, familiam suam cuique adempto, & in totam vi-
tam faridica habebantur. Cumque in lucos pollutos crèbriora, & quat ac vibrari &
traici fulmina Haruspices notaſſerat, ea vt auerterent, reliquias fulminis cum sacri-
ficio sepelire, disperso que ignes in unum cogere, & tacita prece terra condere so-
bant in loco, quem Bitendal vocabant. Thusci in sedecim cœlum partes diuīſere,

Pl. li. 2. c.

54.

prima erat à Septentrionibus ad æquinoxialem exortum, secunda ad meridiem, tercia
ad æquinoxialem occasum, quarta obtinebat quod reliquum est ab occasu ad se-
ptentriones. Has iterum in quaternas diuīſerunt partes, ex quibus oſto ab ortu fini-
stras, totidem è contrario appellauerunt dextras. Ex his maximè dita, quæ in Sep-
tentriō ab occasu porrigebantur, omninoque multum referebat, unde venirent ful-
mina, & quo ferrentur, atque excurrerent.

Agelli li.

6. cap. 6.

Seruus.

in 2. Ae-

xied.

Secundò augurium præbuſſe aues diximus. Auium aliæ erant oscines, aliæ Pre-
petes, Ocines aues dicebantur, quæ ore canentes faciebant auspicium, vt coruus,
cornix, noctua: Præpetes, quæ secundo volatu ante eum, qui auspicabatur, volabant
& auspicium faciebant. Et hæ quidem aut superiora tenebant, & præpetes vocaban-
tur: aut inferiora, & infera dicebantur. Præpetes autem ideo, quia omnes aues prio-
rapetunt volantes. Erant etiam aliæ auium differentiaz. Quedam enim diceban-
tar Sinistra, quæ sinebant aliquid fieri. Quedam funebres, quæ auero omne im- F
pediebant aliquid fieri. Et hæ aut arcuæ dicebantur, ab arcendo, quod arcerent, vel
verarent: aut Clivizæ, quia difficulter vocabant clivia, aut remores, à remorando: aut
inebræ, & euebræ, ab inhibendo: quo nomine omne obſtagulum intelligebatur: aut
alteræ aues: cū alteræ superuenirent, quæ felici auspicio vitiū facerent: aut Volsgra-
quæ

A qua se vellendo malum auspiciū faciebant. Suprauacanæ erant, qua ex summo acumine vocem emittebant. Ex Præperibus erant aquilæ, vultures, buteones, fanqualis, immusculus, &c aliae. Picus autem Martius, Feronius, Parra, & in oscinibus, & in præperibus habebantur.

Aquilæ si dextra parte aduolarent, sique patulis & porrectis perstreperebant alis, omen futuri boni certissimum præbebant, Homero teste. Aristander augurio aquilæ traicentis in hostes, Alexandrum victorem portendit ante conflictum. Cum *Dionys.*
l.3. Tarquinio Prisco aquila pileum detractum capiti euexisset in sublimè, móxque reponfuisset, regnum ei ominatum ferunt. Fætus aquilarum implumes à vulturibus rostro, pedibusq. à pastu abacti, & raptari, concertique cum ipsis nidis, Tarquinio Subperbo exilia portenderunt, ac regni amissionem. Iaculum de satellitum manibus rostro extortum & deiectum in profundum ab aquila, *Dionysio* Syracusano regnum abrogauit, & diras incussit calamitates.

Duodecim vulturum numerus Romulum condentem Vrbem, de tempore duratioonis monuit. Sæpe tamen vulturem in ædem Iouis, aut Deorum volasse, prodigi loco habitum est. Vultures, corui, & aquilæ si coiissent, conflictus & cædes indubias denunciabant. Ciconiæ concordiam ferebant. Ex accipitrum genere Circi nuptias & tem pecuariam fortunabant. Buteones quos *τειόχοις* vocant, à numero testium, & Falcones futuri maximi boni spem certam, si apparuerint, faciebant. Dario conspectus accipitrum, duo paria vulturum vellicantium, spem de Regno Persico inicit, quo coniuratis suppicio affectis, esset potitus. Milui diti semper, inauspicatiq.
Pli. l.10.
ca. 13. fuête omnis, sicut & incendiaria auis. Ea qua sit nec inuenitur, nec traditur. Quidam ita interpretantur, eam incendiariam esse, quæcumque appareat carbonem ferens ex artis, vel altariis, alij Spinturnicem eam vocant: sed & hæc ipsa qua sit, nescitur.

Pli. l.10.
cap. 18. Picus Martius & Luscinia, atque inter ardeolas illa, quam *λύκην πέλλαν*, vocant, si ad austrum volatu contendenter, aut septentrionem, prospera feliciaque decernere, & omni periculorum metu soluere existimatum est. Pici Martij præcipue Latio fuerunt in auguriis, à Rege, qui nomen huic aui dedit. Cùm in capite Prætoris urbani L. Tuberonis in foro iura pro tribunali reddentis, picus sedisset ita placide, vt manu prehenderetur: responderunt vates, exitium imperio portendi, si dimitteretur: si examinaretur, Prætori. Ille autem protinus concerpsit, nec multo post prodigium impleuit.

Hirundinum circumvolutationes decubitusve, aut infessus infausti habiti. Earum conspectus Dario in Scythes cum exercitu proficisci interitum: confessus verò in Pyrrhi tabernaculo & naue Antonij funestus virisque clades attulisse creditum fuit.

Columbam augurium designare felix Homero placuit. Præposteros aut vespernos gallorum cantus optimi euentus signe aliqui notaerent. Gallinarum cantus nunquam exauditi, nisi quando dirum aliquid imminerer. Corui inauspicatae garrisulatas aues, à dextra, vt cornices à sinistra spes non ambiguas: si ab ortu occinerent *E* clara voce, præsentem felicitatem significabant. Ab occasu vel leua, si proclamarent: aut glutirent vocem, velut strangulati, exictum, apportabant.

Corui discerpentes deuorantes pullos, reliquiasque deferentes in nidum, ante Cidue bellum inter Syllam & Marium, quo plurimo depugnatum est sanguine, visi, & crudelitatem, qua in sua illi sequierunt viscera, portendisse iudicati sunt. Aëdæ aues Alexandro Babylonem ingressuro, & Ciceroni vitaturi insidias ab Antonio structas, garritu, strepitac, ingratu impendens periculū, & æruminas extremas minitatæ sunt. Bubo funebris, & maximè abominatus, publicis præcipue auspiciis, noctis móstrum, nec cætu aliquo vocalis, sed gemitu, si in vrbibus, aut omnino in luce viseretur, dirū ostentum præbuit. Cùm Sexto Papellio Istro, & Lucio Pedonio Consulibus cellam *F* Capitolij Bubo intrasset: eo anno Nonis Martii Vrbs lustrata est. Idem factū Luc. Cassio, C. Mario Consulibus, bubone viso. Piuatarum si domibus insedisset, aut si taceret, non semper feralis compertus, vt pote qui Agrippæ captiuo Iudeorum Regi, regnum promississe purabatur.

Bubonis vox audita anno Vrbis *DCXIX.* & sequenti, exercitus Romani oppresſi.

nem ad Numantiam portendisse credita est. Rursus visus non auditus bubo felix A omen atrulisse, iudicatus est aliquoties.

Noctua si volasset, victoriam nunciare: si sereno cecinisset, turbare aerem: si tempestate occineret, serenare obseruatim est. Hæc cum in hasta Pyrrhi Regis, contra Argos euntis consedisset fatum illi, & discriminem extremum portendit, & attulit, Ante Pharsalicam pugnam apes aræ insidentes, & in nauibus conspectæ Dionis & Pompei Magno, cladem paulo post secutam prænotarunt: idcirco cum in Brutii exercitu examen apum procubuisse, Haruspices castra mutare eum iusserunt, ne in hoc loco damni aliquid, & detrimenti acciperet. Caterarum etiam avium, & infectorum volatus multiplici discriminè in omnia conuersa sunt. Chalcas apud Homerum, ex passerum numero, belli Troiani annos auguratur. De tripudio pullo- B sum post dicam, capite peculiari.

Ex quadrupedibus lupos, vulpes, capras, iuuencias, asinos, arietes, lepores, mustelas, mures, omnia mouisse & auspicia, quæ pedestria dicebantur, compertum est. Lupus si ad dextram commearet pleno ore, prosperæ & magnæ rei argumentum putabatur. Lupos castra introiisse, & laceratis obuiis intactos abiisse, exercitibus cladem portendisse: eosdem si in foro Romano visi essent, & incolumes evasissent, oppressionem Vrbis, aut alia designasse pericula animaduersum est. Romanis coloniam in Lybiam ducturis. C. Gracchus Tribuno plebis legem rognante, cum lupus metas aggeri definitas subruiisset, & dissipasset fecit ut a proposito desisterent. Ceru à lupo fugata, & inter duas acies illæsa evasisset, Romanis victoriam addixit. Adeò inauspicatus luporum in Vrbe conspectus habitus est, ut quotiescumque viserentur, siue oppressi infectantum industria interficerentur, siue euaderent, semper Vrbs solenni lustratione expiareretur, qua auerti atque depelli calamitates, quas apportassent lupi credebantur. Examina apum, quacunque se demissent, polluere, & infornare locum credita sunt: quare quoties in Vrbe comparuerunt, lustratam Vibem ex Sibyllinis institutis legimus. Bouem, si loqueretur, (quod saepe compertum est) Vrbem læsi numinis ream peragere, & lustrationem Vrbis exigere censuerunt Romani. Agmina etiam locustarum anxia semper ac sollicita procreatione eorum, quæ ad placanda facerent numina depulerunt. Mulam gemellos peperisse, aut leonem conspectam, aut ab asino laceratum esse leonem, aut mures derosissimæ liquidum tristis, dirisque fuit ominis, & magni terroris. Saburbana colubris plena, & equi ab illis depasti, præsagierunt Cræso Lydorum Regi, fore, ut regnum ab exteris subigeretur.

Dirarum nomine complector tum ea, quæ in nostris sicut corporibus, aut iisdem alioquin accidente insolite, tum quæ in domibus, agris itineribus, quocumque modo præter rationem & morem eueniunt atque obiciuntur.

Loporem iter ineundum transuerso saltu velut deremisse, aut factam-vulpem, vel prægnantem canem obuiasse, aut serpentem commenantum iter interrupisse, aut procidisse, aut offendisse pedibus, aut laciniam adhesisse, aut subito constitisse, aut expauisse, vel defecisse viribus absque manifesta causa, aut spectra conspexisse, E aut circumfusas, aut scintillantes flammæ, aut risus, gemitus, compellationem sui exaudiuisse, & quidquid fuit huiusmodi infortunata præfigire, & festa itinera creditum est. Mulieres per itinera ambulantes torquere fusos, aut omnino detectos ferre, spei omnium præcipue frugum aduersabatur. Introire in ædes atrum alienum canem, Anguem per impluviuum decidere de tegulis, infaustum erat vtrumque.

Plin.lib. 28.cap.1. Mustela conspecta, aut serpens, poculum, salinumve euersum, dispersi cineres, oleum effusum aut mel, si quis à muribus effret corrosum, quod de sua Platonis Politia Cicero annotauit: Si cibus prolaberetur, si incendia nominarentur inter epulas, aut sub mensas aquæ profunderentur, recedente aliquo ab epulis simul verri solum, aut bibente coniuia mensam vel repositoryum tolli: aut repente conticesce- F re coniuium, inauspicatissima erant. Reuocari sternutamento mensas & fécula inter diras erat. Ita si tigna genuissent, aut crepassent mensæ, trabesve, dira portentabant.

Vinum effusisse, aut vino vestes inquinasse, bona fortunæ signum erat.

A Si vibrata salitione insuetum alter oculorum , dexter vel sinister palpitaret : si concuterentur , ac veluti exilirent , aut trepidarent musculi , humeri aut fœmora : si pruriere pedes inciperent : si in quali vibratu cohorresceret cutis: si tinniret alterutra auris , aut insolitus striderent dentes : si sternutationes pari impariue numero crebræ vel rarae fierent , si vagis incertis motibus huc illuc membra iacterentur : si membra obrigescerent subito , velut stupore affecta: aut titubaret , vel in insistere lingua , mali erunt omnis.

B Voces etiam vel ex occulto missæ , vel responsi instar redditæ , suspicione sèpè de variis mouerunt euentibus in utramque partem . Sèpè veridicæ exauditæ voces in rebus turbidis , & tanquam monita Deorum accepta sunt , quale in ex luce Vestæ extitisse memorant , non multò antè captam à Gallis Urbem , vt muri & portæ reficerentur: futurum enim , nisi præstitum hoc , atque effectum esset , vt Urbs caperetur . Larvatus canum euulantum gemitus imitantes , & noctuarum vularus , diri semper fuere omnis . Equos hinnitu alaciore , & ferociore fremitu victoriam omniat prælia inituris , etiam nunc militibus persuasum est .

Cùm maximas Urbs clades perpesta esset , & ancipiti contentione agerent patres , an relieto solo patrio: Veios migrarent: vox Centurionis audita , *Hic manebimus optimè* , retinuisse in Urbe ciues , & confirmasse fertur . Hostilio Mancino Consuli Romano , anno Urbis DCXVII . Conscensuro nauem & Numantiam petituro , vox obicitur .

Livius lib. 2. Extrem.

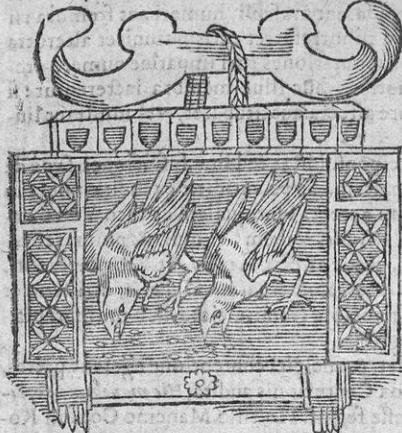
C Etia de improviso scribitur , *Mane Mancine* : paulò post deuictus ipse , & Numantinis deditus est . Crasso in Parthos ituros qui Caueas ficus venales clamabat , omen illud innuit , quo paulò post fortunis expoliatis omnibus , fama , vita , & exercitu amissis , interiit , Neronem paucis diebus ante mortem vox è Mausoleo reditta appellauit : Augustum Cæsarem supremo digressu ab Urbe vox temere emissa monuit , non amplius eum Romæ futurum . Casio & Bruto proditoris in aciem , Aethiops obuius euentum pugnæ præsignificauit . Quin etiam ab ovis & piscibus auguria potebant veteres , vt Plinius & Plutarchus docent . Sed sufficiente ista hoc loco , plura ex veterum monumentis magna cura & diligentia conquisiuit Alexander Neapolitanus , & eum secutus Casparus Peucerus in suis doctissimis Commentariis , de Diuinatio- num generibus , quæ videri & consuli possunt .

De Pullarijs & Tripudijs , C A P . X .

PVLLARIJ à pullis dicti sunt , teste Cicerone , qui in I. de Diuinat . sic scribit : Attulit in cauea pullos , qui ex eo nominatur Pullarius . Hic caueæ pullorum curam agebat , è quorum pastu auguria Augures captare solebant : quæ , quoties offa , quæ pullis dabatur , aliquo modo cadebat in solum , tri- pudia solistima dicebantur . Ita Fefus : Puls potissimum dabatur pullis in auspiciois , quia ex ea necesse erat aliquid decidere , quod tripodium ficeret : id est , terri pauium : Paupire enim ferire est . Captabantur autem auguria ex pullis hoc modo : Quotiescunque de incoanda re quapiam , exequendaque , Deorum per pullos sensa , placitâq; exploratum ibant (oportebat autem id fieri summo manè , & primo diluculo) imperato de more silentio , pultem illis aut offam cauea reclusa obiiciebant . Quod si ad oblatam escam mox pulli è cauea non prossilirent , aut serius egressi , vel non attingerent eam , vel aliarum planctu dissiparent , vel relicta esca oberrarent , aut occinerent , aut prorsus non vescerentur , vel auolarent penitus , omen præ se ferebant magni terroris , & solicitudinis , euentusque tristissimos , & pullarius exitum animo præmetiens , ne quid molirentur , sed vel desisterent ab incepto , vel differrent deliberationes , vel mutarent hoc prorsus , quod præ manus erat , hortabatur . Quod si pulli mox prouerent cum impetu , cerratimque in escam inuolarent , & audeat depascentur , ita ut vescentibus illis aliquid ex ore relaberetur , & terram pauiret , quod tripodium ficeret solistimum : inde spe hausta mirifica , pullarius , ut constanter fortiterque cœpra negotia vrgerent , iubebat , & successus optatos , ac prospera à Diis omnia spondebat . Caueæ & pullorum hæc icon in antiquis monumentis cernitur .

Solchanc

Solebant autem, ut Cic. lib. 2. de A.

pulli ceciderat, tum auspicanti tripudium solistimum nunciambat. Extabat decre-
tum Collegij Augurum vetus, auctem omnem tripudium facere posse. Hunc angu-
randi modum Claudius 1. bello Punico & 2. Flaminio dirisere. De P. Claudio Val-
erius Maximus libro 1. capite 4. sic scribit: P. Claudio bello Punico primo, cum
prælium nauale committere vellet, auspiciaque more maiorum petiisset, & pullari-
lius non exire cauea pullos munitasset, abiici eos in mare iussit, dicens: Quia esse
nolunt, bibant. Et L. Iunius P. Claudi collega, neglectis auspiciis classem tempesta-
te amissit. Quorum ille populi iudicio concidit, damnationisque hic ignominiam
voluntaria morte præuenit, cuius meminit etiam Polybius libro 1. Cicero lib. 1. &
secundo de Divinatione, & lib. secundo, de Naturâ Deorum. De Flaminio vero Li-
uius libro 22. scribit, quod is, cum tripudio auspicaretur pullarius, diemque commi-
tendi pralij propretra differret, ex eo quaesierit, si ne postea quidem pulli pa-
cerentur, quid faciendum esset, cum ille quiescendum cenferet, dixerit ei: Praclaræ esse
auspicia, si esurientibus pullis res geri, saturis autem nihil geri possit: signa itaque
conuulserit, atque pugnauerit ad Trasimenum, & cum xv. Romanorum milibus ab
Hannibale cæsus fuerit.

Quod si pullarius, quæ Dij diuulgata voluissent, dissimulasset, aut veteratorie
suppressisset, idem contrahi nefas credebatur, ac si quæ occulenta & tacita ferenda
erant, palam fecisset. Si vero mentitus fuisset, aut omnie cōficit, aut eo, quod ostend-
sum esset, subdolè & fraudulenter depravato, & in contrarium detorto, sensum non
illi, qui consulebat, fraudi esse, sed in auctoris retorqueri caput censebatur, cuius rei
exemplum refertur à Liuio libro decimo, vbi Pullarius mentiri aūsus, & tripudium E
solistimum Consuli Papirio nuncians, paulò pōst parefacta fraude ab altero Pulla-
rio, in initio pugnae emissò temerè pilo ictus cecidit, & sui mendacij peccas dedit.
Potrò quia de Tripudiis dixi, addendum & hoc est, fuisse etiam Tripudium Soni-
uum, de quo ita apud Festum legendum docet Iosephus Scaliger: Soniuio significat
in carmine Saliari: item in commentario Augurali, sonanti. Soniuim tripudium
dicitur, ut ait Pulcher, quod sonet, ut cum pullo excidit puls, quadrupedive aliquid
ex ore. Seruus ad illud Virgilij: Tremere omnia visa repente. Hoc augurium, in-
quit, iuxta auguralem disciplinam dictum est, quod appellatur Tripudium Soni-
uum: id est, à iōno. Ad quod pertinet, si arbor sponē radicibus cadas, si terra tremat,
quod hic Aeneas factum ostendit, antequam voce diuina responsa perciperet. Pli-
nius libro decimoquinto, cap. viii, secundo etiam eius meminit, his verbis: Que
causa eas (de nucibus iuglandibus loquitur) nuptis fecit religiosas, tot modis faci-
munt, quod est verisimilius, quam quia cadendo tripudium soniuim faciant.

Meminit Eustus & Tripudij Oscini: Oscinum, inquit, tripudium est, quod oris
cantu

A cantu significat quid portendi, cùm cecinit coruus, cornix, noctua, parva, picus. Atque hæc etiam de Pullariis, de auguriis, quæ ex pullis captarentur, & tripidiis. Restant de Aruspibus, Aruspicina, & Extispicio quædam, de quibus capite sequenti.

De Haruspicibus, Haruspicina, & Extispicio, C A P . X I .

A R U S P I C E S à victimis in ara aspiciendis, dici, quia postquam hostia immolata est, inspectis extis futura, prædican: vnde Extispices appellantur, ignotum non est. Cùm igitur distincti ab Auguribus sint, primum eis caput attribuimus, quo quid noratu de iis dignum est, trademus. A Romulo primum sunt instituti, teste Dionysio libro 2. Primum autem Haruspices omnes Hetruscii fuerunt, in quorum patria hæc disciplina maximè viguit. Hinc est illud apud Ciceronem libro 2. de Legibus: Prodigia, portenta ad Hetruscos & Haruspices, si Senatus iussit, deferunto. Et hoc spectat, quod Liuius libro 5. refert: Prodigia interim multa nunciari, quorum pleraque, & quia singuli auctores erant, parum credita, spretaque, & quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, Haruspices non erant, &c. Postea verò Senatus decreuit, vt Principum filij sex singulis Hetruriæ populis in disciplinam traderentur, teste Cicerone libro primo de Dini-
Cnatione: id quod & Valerius Maximus libro primo, capite primo, confirmat: qui tam non sex docet, verum decem Principum filios mitti solitos in Hetruriam, verba eius sunt. Tantum autem studium antiquis, non solum obseruandæ, sed etiam amplificandæ religionis fuit, ut è florentissima cum & opulentissima ciuitate decem Principum filij Senatus consulto singulis Hetruriæ populis, percipiendæ sacrorum disciplinæ gratia traderentur. Hæc ille. Quo in loco, quemadmodum & apud Ciceronem, non sex, vel decem, vel duodecim legendum esse censet Henricus Glareanus: vt, cùm duodecim Hetruriæ populis fuerint, singulis unus fuerit traditus. Huc lex illa Ciceronis pertinet: Hetruria Principes disciplinam doceto. Fuit igitur Haruspicum officium victimas in ara inspicere, considerare, & ex iis futura, arte Dæmonum diuinare, qua de re libet nonnulla hic annotare. Considerabant Haruspices,
D aut hostias ipsas priusquam iugularentur: aut earum, postquam dissectæ erant, exta: aut flammam, quæ ex incensis & ardentibus euolabat victimis: aut farinas, vel fari-
næ materiam, ex quibus liba pinsebantur, & molæ: aut thus, quod adolebatur: aut vi-
na, & aquas.

Primum in viuis adhuc victimis dum producerentur, aut consisterent ad aras, & tractarentur sacrificantium manibus, obsernabant indicia & notas futurorum. Malum ominis erat, si victima ductorem non sponte sequeretur, sed vi trahenda esset: vel si *Macrobius*, ex ducentiū manibus se prospicisset, & profugisset: vel clapsa iustum fecellisset: vel *lib. 3. Sæpius*, percussa aut exiisset altius, aut horridius exclamasset, aut non statim, & quidem *turnal.* placide concidisset: vel si semianimis prouoluta in terram, eandem pedibus calcaretur: *cap. 5.* Etraffet importunus: vel difficulter expirasset: vel iugulata non copioso diffluxisset sanguine: vel si inter iugulandum tristis aliquid, infraustumque oculis, auribus occurrisset. Signa hæc offensi & alienati numinis, pœnasque minitantis esse putabantur. Contraria, læti ominis indicia, & fauientes Dei testimonia adferebat, cùm emissâ ad aram sponte acceleraret, & sine tumultu iustum perficeret, collapsaque placidè, si néque deformi strepitu, aut pedum complotione animam exhalareret, & confossa tandem copiosum spirantemque, & cum imperu, stridoréque prorumpente effundet cruentem. Talem læti, & cum gratulatione, acclamationeque excipiebant: ad alterius conspectum expauescebant, & animis consternabantur, móxque & triplidè suspectas aras adibant, ritusque absolvebant cæteros, & solicite, qua ratione offendisse numen reconciliarent, deliberauerunt. Deinde in dissectis iam victimis, ex signis salubribus, noxiisque, ex habitu, coloréque extorum, & fibrarum, defectu aliquarum particularum in præcipuis organis, aut præter naturam adnatam, collæctis ue ex humorum adfluxu abscessibus, sumebant conjecturas de euentuum conditio-
Fne & in quam partem numen, cui adornabatur sacrificium, inclinata esset, ac pro-

penderet. Extra autem dicebantur, quod ea Diis prosecarentur, quae maximè extra-
rent, eminerentque, qualia erant iecur, pulmo, lien, cor, præcordia, renes, & lingua,
&c. in quibus præcipuum erat iecur. Ab hoc igitur contemplationem extorum in-
choabant. Id si grata & nativa purpura ruberet, nullaque esset contaminatum labe:
vel si caput iecinoris auctum, duplicatumque, aut geminum iecur reperiretur: vel si
extremæ fibræ versus interiora replicataæ, ac conuolutæ viscerentur: hæc eximiæ fe-
licitatis argumenta cerrissima dare, & magnas accessiones, potentiaz amplificatio-
nem, prolationem finium, triumphos, summa dignitatum fastigia designare augu-
rabantur. Constitutis etiam in hepate geminis capitibus vnum hosti, alterum illi,
in cuius gratiam instituebatur diuinatio, destinabant, alterum eorum vel si cor-
rugatum emarcuisset, vel colorem habitumque suum quovis modo mutasset: rui-
nam aut inclinationem, aduersaque omnia minitari: si velut inflatur, atque disten-
tum intumuisset, & florido enituisset colore, motisque alacri & continuo micasset:
victoriæ certam spondere, & successus felicissimos illi putabatur, cuius nomine
cædebar. Si vero aut oblitum viceribus, pustulæ, aut liuore deforme, aut
duricie contractum, corrugatumque abscessibus, aut humoribus vitiosis imbutum
esset, atque obstructum: vel in sua non conspiceretur sede, sed aut à præcordiis
auulsum subsedisset, aut permutatis sedibus, lienis locum occupasset, illo in dex-
tram regionem translato, aut procidisset in anteriora: vel si contubuisset, aut alio-
quin gracilis iusto, arduisque appareret: vel si tortum defuisset, aut solo caru-
set capite: denique si inter coquendum purulenta inquinaretur sanie, aut ad eum
exaresceret modum, ut inter extra non emineret, aut colliquatum dissolueretur in
pulmæ: hæc piacularia esse, funestaque adeò persuasum erat, ut secus accidere, at-
que de his demonstratū erat, nihil posse affirmaretur. Anno Vrbis MCCXXXVI. Catoni
Consuli immolanti extra emarcuerunt, & caput iecinoris euanuit. Caio principi &
M. Marcello iecur subito extabuisse annotatum est: quare prelio periisse existima-
tus est.

A iecinore cor inspiciebant: id si palpitaret, aut exiliret, aut flaccesceret, aut mi-
nus iusto appareret, aut omni destitueretur pinguedine, aut coiuisset in rugas, aut in-
ter extra omnino non viseretur, exitij, diræque atque infectæ fortune omnia præbe-
hat. Nam & Iulio Cæsari, quo die purpurea ueste processit, & à coniuratis interfe-
ctus est, cor bis in opimis bobus defecit, & Caio Mario Vticæ immolanti. Pertina-
ci Cæsari vtriusque visceris, heparis & cordis defectus, in ea, quam ante mortem
mactari iussit viætima, interitum portendit. Si verò aut solito grandius, aut spissum,
glabrumque & humectum, nec flacidum, nec ex ariditate in plicas rugasque con-
tractum inueniretur, aut si in summa basi largiore pinguedine vestitum forer, aut
abriperetur ab aquila: propicios hæc Deos, & ceptus aannentes, flatusque secundos
aspiratores confirmabant.

Corde explorato, ad fellis, lienis, pulmonum, & membranarum viscera ambientium considerationem se vterebant, si κύστις ζητίδη γενιam, qualem Augusto
exhibitam ferunt, eo die, quo Antosium profigauit ad Actium: aut copioſa bile E
turgentem, atque effluentem notassent: acria & felicia prælia expectabant. Si suo lo-
co positum lienem sine pustulis, duritie, corrugatione, sineque alieno colore conſe-
xissent, felicia propositæ rei ominabantur. Si contra in dextrum lien vergeret, aut
antrorum propenderet, aut repereret deorsum, aut notas alienas à natura sua habe-
ret: Si extra ex sacrificantium manibus decidissent: Si viscera aut crux fœdus as-
persa, aut liuido fœdata colore, aut maculis variata forent: Si peritonæum ruptum
alicubi hiaret, aut sanguine suffusum esset: Si phlyctenæ & ampullis pure aut falsi-
lagine refertis scaterent intestina, aut lacerata esset intus, vel rupta ac diuulsa: Si
dracones inter extra seriperent: Si facterent viscera aut putrilagium redolerent: fata-
lium hæc, & iam imminentium malorum indicia erant, qua pro conditione carum F
rerum, de quibus viætima codisulebantur, vates interpretabantur. Pulmones bifidi,
incisiisque, moras adferebant rebus, & cunctationes simplices & solidi mora rupta
continuabant rerum curricula, & exequitionem maturabant. Hinc sacrificiorum
alia Muta erant, in quibus nulla nerant signa: alia Arguta, qua conspicuas, &
illustres

A illustres notas exhibebant: alia Regalia vocabant, quæ vultum fortunæ & felicitatis pollicebantur. Et tanti faciebant has diuinationes Romani, vt & libris describirationem consulendi, eosque instar oraculorum custodiri publicè, & in ea disciplina suos exerceri à teneris curârint liberos nihilque mouerint, aut cœperint, nisi sacrificijs diligenter perlustratis, & examinatis. Affici enim victimas, notisque monitribus euentorum subito seu consignari ab iis numinibus, quæ adessent coram vota, & ritus spectarent, persuasiſſimum habebant.

B Tertiò flamas in sacrificiis considerabant, & ex ijs furura diuinabant hac ratione: Si admota flamma victimas statim contiperet, & diffusa repeatè totas occuparet, ac consumeret: Si tranquilla, pura perspicua & nitida, nullis infectâ coloribus alienis, vt nigro, rutilo, aut pallido, nec permixta vel sordibus, vel caligine fumifue, sinéque strepitu, & sine egestione, arque eiaculatione fauillarum turbulenta, & crepitante, recto ductu turbinata pyramidis instar attolleretur, & insurgeret: Sique non nisi tota victima depasta, atque exusta moretetur: placide numen hostiam acceptare, ac complecti, annueréque, quæ requirebantur, conisiebant: Si contrâ multo vix excitari flatu posset, & cum exarcisset, non coiret, se funderetur, atque in hiatum dehisceret nec in totam subito spargeretur, ac penetraret victimam, sed viciniora sensim velut serpens, lamboret, atque vstularet, nec recto ductu niteretur sursum, sed in vertigines, giro, que conuolutus atram secum & densam eueheret caliginem, aut reperet deorsum, aut dilaberetur ad latera, aut aliena nasceretur species: Sique aut ventis dispioderetur, aut restingteretur pluuiis, aut insolitus crepitaret, & circunquaque multum eructaret ardentiū fauillarum: aut si palleret plus nimio, vel nigraret, aut evanesceret sponte, priusquam tota conflagrasset victimam: aut si intactæ aliquæ partes remanerent, & integræ: lñsi infestique numinis & sacrificium respuntis omen esse suspicabantur.

C Scrutabantur & fumos, quos vertigines facerent, quantûmque se attollerent, & quo motu, rectâ, an oblique, vel in orbis contorno, aut complicato agglomeratione quadam in tortiles spiras: & quo redoleret nitore, alienâ, an eo, qui ex canibis vstis effumaret.

D Quin & pice, quæ ex tedis colligitur, comminuta in puluerem, & hoc in ignem coniecto, futura diuinabant, hoc modo: Si ex ardescens inde flamma coiret, nec dispergeretur, Fausta: si diuidideretur, aut dissiliret, infausta designare credebarat. Sic pugnantem, deductum in diuersa, procumbentem in focum, crepitantem, ægris malu, evanescerent illedem mortem minitari putabatur.

E Ex incenso thure diuinabant: Si ignis mox illud arreptum dissolutumque vertearet in fumum, & suffitum cieret gratum, læta Si refugeret, aut odorem exprimeret inde fœdum & à natura thuriis diuersum abominanda ostendi putabantur. Meminit loci cuiusdam Dion in historia Romana, quem Nymphæum appellat, in quo hoc modo ex suffito thure præscita de omnibus rebus petita fuerint, præterquam de morre & coniugio. Tandem etiam ex vini cœférati ad libationes, & ex sacræ aquæ, qua abluebantur, & decoquebantur victimæ, coloribus, sapore, motu, strepitu, subtritis mutationibus, argumenta euentuum colligebant, tum melas, & libamenta, & præcipue materiam eorum, vt hordeum, far, & inde confectas farinas, quibus victimæ conspergebantur, scrutabantur, & expendebant. Sed quis omnia posse enumerare. Collegit hac diligenter, & eruditè tractauit Clarissimus vir. D.D. Casparus Peucerus, in suis generibus Diuinationum commentariis, ex quibus ea desumsimus. Extrat apud Agel. exemplum perfidiq. Hatuspicum Herruscorū & eorundē pœna, unde verus ille scitè factus & pueri decantatus sit: Malum consilium cōsultori pessimum est.

F Vnum adhuc, antequâm ad aliorum sacerdotiū considerationem accedamus, inveniendum videtur, quis acto huius disciplinæ fuerit. Celebrâvut autem Herrusci viuersæ huius disciplinæ inctorem, puerum, proscissione terræ exaratum, nomine. Tagem qui vt ex Herruscorum lib. Cic. commemorat, cum terra arareretur, & fulcus altius impressus esset, repente exitit puerili specie, sed senili prudentia & cum affatus est, qui arabat. Ad huius conspectum cum obstupuisse bubulcus, clamore in quæ maiorem cum admiratione edidisset, concursus est factus, totaq. breui tem-

Lib. 2. de pote in eum locum Hetruria conuenit. Tum plura ille est locutus multis audientibus, qui omnia eius verba excepérunt, literisque mandarunt: omnis autem oratio fuit ea, qua haruspicinæ doctrina continebatur. Atque hæc de Auguribus & Haruspicibus hactenus. Progrediemur in instituta sacerdotum descriptione.

*nus Mar-
cellinus
Lib. 21.*

De Tribuno Celerum CAP. XII.

E Tribuno Celerum nihil hoc loco dicturus eram, nisi Dion. Halie. lib. 2. mouisset, ipsum etiam quædam sacra peregisse. Hæc enim sunt eius verba: Tertium sacerorum administrandorum partem Numa Tribuno Celerum tribuit, quem Romulus equitum, quos Celeres vocabant, Præfectum constituit. quos equites ac pedites Regum stipatotes fuisse diximus. Nam & hi solennia quædam habebant sacrificia. H. Etens Dionysius: præter quæ de sacris Tribuni Celerum nihil inuenio.

De Curionibus XXX. & Curione maximo CAP. XIII.

V R I O N E s à Curijs dicti sunt: cùm enim Romulus populum Romanum in tres Tribus & triginta Curias distribuisset, singulis Curijs præpositu vnum aliquem virum, quem Curionem dixit, qui sacra pro Curia sua curaret. Hoc sacerdotium Numa Pompilius Rex 11. confirmavit: sic enim de eo Dionysius lib. 2. Numa, inquit, omnia quæ ad religionem ac ceremonias pertinent, octo libris iuxta totidem Sacerdotum genera complexus est. Primus sacra triginta Curionum continebat, quorum erat publicè pro suis Curialibus rem diuinam facere. Hæc ille. Curiæ autè non tantum erat triginta illæ partes populi, sed sic etiam singularum earum partiū ædes dicebantur, in quibus quæc; Curia sua sacra publica faceret, feriasque obseruaret. Ad hæc ritè efficienda singulæ Curiæ singulos sacerdotes habebant, qui Curiones dicebantur. Quia igitur triginta Curiae, seu partes populi erant, Curiones erant tot fuisse necesse est. Hi singuli à singulis Curijs eligebantur. Vnus autem, qui reliquis omnibus præsidebat, & Curio Maximus dicebatur, cuiusque auctoritate cæteri Curiones regebatur, omnium Curiarum suffragijs. Comitijs Curatiis creabatur, vt alio loco pluribus ostendemus. Sacra, quæ in curijs fiebant, Curonia dicebantur, & curionum æs, quod dabatur Curioni ob sacerdotium Curionatus. Festus.

De Sodalibus Titij, vel Titienibus

CAP. XIV.

E

O R V M Sacerdotum Dionysius & Liuius non meminerunt. M. Terentius Varro libro 4 de Lingua Latina, eorum meminit, Scribens, Sodales Titios dictos esse à Titij auibus, quas in augurijs certis obseruare sunt soliti. Hi Sacerdotes quando, & à quo sunt instituti, incertum est: cùm quia antiquissimi Scriptores id in suis monumentis non tradiderunt, tum quia Tacitus, qui duobus locis eorum meminit, non uno modo de iisdem scribit: iam enim tradit, eos à T. Tatio Sabinorum Rege, & à Romulo in Vibem Romam recepto, mox eos non à T. Tatio, sed à Romulo post Tatij obitum, in eius honorem institutos fuisse. Verba Cornelij Taciti Historiarum lib. 11. sunt hæc: Faces Augustales subdidere; quod Sacerdotium, vt Romulus Tatio Regi, s̄ta Cæsar Tiberius luliae geuti sacrauit. Alibi vero ita scribit: Idem annus nouas ceremonias accepit, addito Sodalium Augustalium sacerdotio, vt quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris Sodales Titios instituerat. Hæc Tacitus: quem si sequimur, coniicere possumus, Titios Sodales non à Titij auibus, vt Varro vult, sed à Tito Tatio ita appellari s̄ esse,

*L. 11.
Anna-
lium.*

A esse, quemadmodum etiam Titiensis Tribus. Liber tamen etiam addere, quæ de his Adrianus Turnebus Aduers. lib. 2 i. cap. 1. tradit: Titios, inquit, Varro dictos esse ait à Titiis aibus: sed illæ aues cui hodiè aucti notæ sunt? Evidem esse neminem puto, qui eas magis cognoscat, quam spinturnicem, hominibus ignotam, ut censet Plinius. Et post paucæ: vetus Interpres Persi in illum locum, Ingentes trepidare Titios, à titis Titos vocatos ait. Seruius dicit palumbes vulgo appellari tetas. Isidorus, Palumbes, inquit, eò quod sunt fastæ pabulo, quas vulgo tetos vocat. An hæ sint Titiaæ aues intelligentioribus & doctioribus iudicandum relinquo. Hæc ille. Eadem haber Commentario in Varronem.

B

De Flaminibus in genere. CAP. XV.

E Flaminum sacerdotio dicturus, primùm in genere, quinam Flamines, & vnde dicti fuerint, explicabo: deinde cùm præcipua dignitas Flaminis Dialis fuerit, de eo, quæ passim reperiuntur, recitabo: ad extremum de aliis Flaminibus verba faciam.

F Flamines vnde dicti fuerint, notum satis est, videlicet à Filo, quasi Filamines. Sic enim Terentius Varro lib. 4. de Lingua Latina: Flamines, quod licio in capite velati erant semper, ac caput cinctum habebant filo, Flamines dicti. Horū singuli cognomina habeant ab eo Deo, cui sacra faciunt: sed partim sunt aperta, partim obscura. Sic C Seruius: Flamines in capite habebant pileum, quod cùm per æstus ferre non possent, filo tantum capita religare cœperunt. Nam nudis penitus capitibus incedere nefas erat vnde à filo, quo vtebantur, Flamines dicti, quasi Filamines: cum quo facit etiam Sext. Pompeius Festus. Plutarchus eos à pileo, Pileamines primo, post Flamines dictos purat. Sunt etiam, qui eos à sacris infulis Flamines dictos existimant, quas in capite gestabant, quæ ab antiquis Flamae dicebantur: sive à flammæ, quod genus est tegminis capitis: mulierum tamen potius, quam virorum. At hæc quidem de nomine eorum traduntur, vbi videmus plures inclinare in eam sententiam, quod à filo Flamines nomen acceperint. Et cùm torties pilei Flaminum mentio fiat, non videtur alienum ab hoc loco, si descriptio eius quoq; addatur quam habet Iosephus Scaliger D in Coniectaneis in Varronem: Torus pileus inquit, vel potius velamenta, Flammæ dicebatur: vnde Flamines dicti. Portò desinebat in conum, vnde Apex dictus. Summum autem fastigium vocabant Tutulum. Addebat virgula ex felici arbore, quæ in Flaminibus dicebatur Stroppus, in Flaminicis Inarculum. Torus apex filo lanceo velebat, dicebatur apiculum. Ab hoc putat quasi Filamines dictos Varro. Infra mentum pertinebant amenta, qua pileum retinebant: ex dicuntur offendices, quod se mutuo offenderent, & conuenirent. Solius tamen Flaminis Dialis pileum dicebatur Albogalerus: sicut enim ex hostia alba, Iovi cæsa, quæ die ebatur Idulis, de qua alibi. Haec tenus Scaliger, quæ omnia veterum Scriptorum testimoniis confirmari possunt. Apex enim, inquit Festus, Sacerdotum insigne, dictus est ab eo, quod

E comprehendere antiqui vinculo, apere dicebant: vnde aptus is, qui conuenienter alicui iunctus est. Tutulum vocari aiunt Flaminicarum capitinis ortamentum, quod fiat ritta purpurea innixa crinibus, & extructum in altitudinem, quidam pileum lanatum, forma tali figuratum, quo Flamines ac Pontifices vtantur, eodem nomine vocari aiunt. Stroppus est, vt Ateius Philologus existimat, quod Gæc spop. vocarur, & quod Sacerdotes pro insigni habent in capite: quidam coronam esse dicunt, aut quod pro corona insigne in caput imponatur, quale sic strophium. Inarculum, dicit, virgula erat, ex malo Punica incurvata, quam Regiae sacrificans in capite gestabat. Seruius etiam, quemadmodum doctiss. Scaliger ex schedis Petri Daniellis docet, scribit Arculum esse virgam ex malo Punica incurvatum, quæ fiat quasi corona. Et iam summamus, inter se alligari vinculo lanceo albo, quam in sacrificiis certis Regina in capite haberet: Flaminica autem Dialis omni sacrificeatione vti deberet. Apiculum, filum est, quo Flamines velati, apicem regerunt: sic legendum Scaliger docuit, & addit: Ponè enim regerent apicem, ne grauis esset hummis æstatis caloribus. Ambris enim, quæ offendices dicebantur, sub mentum adductis, religabant, vt cùm vellent regerent, & pone pendere permetterent. Offendices Titius ait esse

F

n o d o s , q u i b u s a p e x r e t i n e a t u r , & r e m i t t a t u r . A t V e r a n i u s C h o r i o l a e x i s t i m a t , q u æ A
f i n t i n l o c i s a p i c i s , q u i b u s a p e x r e t i n e a t u r & r e m i t t a t u r , q u æ a b o f f e n d e d o n d i c u n-
t u r . N a m q u i m a d m e n t u m p e r u e n t u m e s t o f f e n d i t m e n t u m . A l b o g a l e r u s , à g a l e a
n o m i n a t u s . E s t e n i m p i l e u m c a p i t i s , q u o D i a l e s F l a m i n e s : i d e s t , S a c e r d o t e s I o u i s
v t e b a n t u r . F i e b a t e n i m e x h o s t i a a l b a

I o u i c a s a : c u i a d f i g e b a r u r a p e x v i-
g u l a o l e a g i n a . H u i u s i c o n i n a n t i q u i s
m o n u m e n t i s v i d e t u r t a l i s . C a t e r i t u
q u o t e m p o r e c r e a t i p r i m u m F l a m i n e s
f u e r i n t , d e e o i n t e r v e t e r e s S c r i p t o r e s
n o n c o n u e n i t . P l u t a r c h u s e n i m e c o r u m B
p r i m a m c r e a t i o n e m & i n s t i t u t i o n e m
R o m u l o a t t r i b u i t : D i o n y s i u s v e r o R o-
m a n a r u m r e r u m i n u e s t i g a t o r a c c e r-
r i m u s , & I o u i s e a n d e m N u m e a d s c r i-
b u n t . P l u t a r c h i i n N u m a v e r b a s u n t
h a c : I o u i s M a r t i s q u e S a c e r d o t i b u s à
R o m u l o c o n s t i t u i t , t e r t i u m i p s e R o-
m u l i c o n s t i t u i t , q u e m F l a m i n e m Q u i-
r i n a l e m n o m i n a u i t . L i u i s lib . i . T u m
S a c e r d o t i b u s c r e a n d i s a n i m u m a d i e c i t C

q u a m q u a m i p s e p l u r i m a s a c r a o b i b a t , e a m a x i m è , q u æ n u n c a d D i a l e m F l a m i n e m
p e r r i n e n t . S e d q u i s i n c i u i t a t e b e l l i c o s a p l u r i m e R o m u l i , q u à m N u m a s i m i l e s R e g e s
p u t a b a t f o r e , i t u r o s q u e i p s o s a d b e l l a : n e s a c r a r e g i a v i c i s d e f e r e n t u r , F l a m i n e m
I o u i a s s i d i u m S a c e r d o t e m c r e a u i t , i n s i g n i q . e u m V e l t e , & C u r u l i r e g i a f e l l a a d o-
r n a u i t : h u i c d u o s F l a m i n e s a d i e c i t , M a r t i V n u m , a l t e r u m Q u i r i n o . H a c L i u i s . q u æ
c e d e m c o n f i r m a u i t D i o n y s i u s . M a x i m è i g i t u r c o l e n t a h e u m v e r o e s t , N u m a P o m-
p u l i u m . i i . R o m a n o r u m R e g e m , F l a m i n e s p r i m u m i n s t i t u i s s e , t r e s v i d e l i c e t n u m-
e r o , D i a l e m , M a r t i a l e m , & Q u i r i n a l e m . N o n a u t e m s e m p e r h i c n u m e r u s m a n s i t . S e d
p r o c e s s u s t e m p o r i s x i i . a l i j a l i s a d d i t i s u n t , & i t a a d x v . n u m e r u m F l a m i n e s a u c t i .
E r a t t a m e n i n t e r e o s d i f f e r e n t i a : p r i o r e s e n i m t r e s q u o r u m o r i g o a d N u m a r e f e r-
r i d i x i m u s , e x P a t r i c i i s c r e a b a n t u r & m a i o r i s d i g n a t i o n e s e r a n t , i d e o q u e F l a m i n e s
m a i o r e s d i c e b a n t u r : r e l i q u i & p l e b e i i , & m i n o r e s a p p e l l a b a n t u r . D o c e t S e x t . P o m-
p e i u s F e s t u s , c u m s c r i b i t : M a i o r e s F l a m i n e s a p p e l l a b a n t u r P a t r i c i i g e n e t i s , m i n o-
r e s P l e b e i j . I n t e r o m n e s a u t e m m a x i m æ d i g n a t i o n e s e r a n t F l a m e n D i a l i s , t e s t e e o-
d e m P o m p e i o h i s v e r b i s : M a x i m æ d i g n a t i o n i s F l a m e n D i a l i s e s t i n t e r q u i n d e c i m
F l a m i n e s , & c u m c a t e r i d i s c r i m i n a m a i e s t a t i s s u æ h a b e a n t , m i n i m i h a b e t u r P o m-
o n a l i s , q u o d P o m o n a l e u i s s i m o f r u c t u i a g r o r u p r a e s i d e t , p o m i s . P r i o r e s i t e m t r e s F l a-
m i n e s e x P a t r i c i i s c r e a t o s e s s e d o c e t C i c . i n O r a t i o n e p r o d o m o s u a . Q u a m q u a m a u-
t e m x v . F l a m i n e s e s s e n t , q u i n o m i n e c o n u e n i r e n t : c o l l e g æ t a m e n n o n e r a n t , n e q ; e o-
r u m q u o d d a m c o l l e g i u m v o c a b a n t u r . S i qu i d e m F l a m e n v n i s D e i S a c e r d o s e r a t , h a-
b e b a r i q u e s u a q u i s q u e s a c r a q u e p e r s e q u i s q u e p r o c u r a r e t , q u e q u e a d a l i o s n i h i l o m-
n i n d o t t i n e r e n t : q u o d C i c . l i b . 2 . d e L e g i b u s , s a t i s i n d i c a t , h u i u s m o d i l e g e m r e c i t a s
D i u i s q u e a l i j s S a c e r d o t e s , o m n i b u s P o n t i f i c e s , s i n g u l i s F l a m i n e s s u n t o . F l a m i n e s
a u e m (d e m a i o r i b u s p o t i s s i m u m l o q u o r) t a m e n s i n o n e s s e n t P o n t i f i c e s : i r a t a m e n
e r a n t a d s c r i p t i i n C o l l e g i u m P o n t i f i c u m , v t s i q u a d o n e r a l i q u a a p u d P o n t i f i c e s
a g e r e r e t , i p s i v n a I u d i c e s f e d e r e n t e i u s r e i , d e q u a a d C o l l e g i u m P o n t i f i c u m r e l a-
t u m e s s e r : q u o d p o t e s t e x O r a t i o n e C i c . p r o d o m o s u a , i n t e l l i g i , q u æ c u m s i t h a b i t a
a p u d P o n t i f i c e s , a d q u o r u m c o l l e g i u m r e i c t u m e t a t d e d o m o à C l o d i o c o n s e c r a t a
i u d i c i u m : i n e a t a m e O r a t i o n e I u d i c e s s e d i s s e R e g e m s a c r o r u s , & F l a m i n e s , o f f e n d i t .

C r e a b a n t u r F l a m i n e s à p o p u l o . C o m i t i s C u r i a t i s , v t i e x L a e l i o F e l i c e d o c e t F
A g e l l . l i b . 1 5 . c a p . 2 7 . C r e a t i i n a u g u r a b a n t u r à P o n t i f i c e M a x . q u o d c u m f i e r e t , c a p t i
d u c e b a n t u r à p a r t i b u s , v e l u t a b h o s t i b u s , i d e o q u e F l a m i n e s c a p t i d i c e b a n t u r , e o d e m
A g e l l i o l i b . 1 . c a p . 1 2 . t e s t e . E i u s d i c t o o m n e s s u b e r a n t , i d q u o d e x p l u t i m i s v e t e r u m
s c r i p t o r u m l o c i s p a t e t , v n i c o L i u i l i b . 3 7 . c o n t e n t u s e r o , c u m d e Q . F a b i o P i d o r e
f i c i a

A sic scribit: Priusquam in prouincias Prætores irent, certamen inter P. Licinium Pont. Max fuit, & Q. Fabium Pictorem Flaminem Quirinalem, quale Patrum memoria inter Q. Metellum & Posth. Albinum fuerat. Consulem illum cum C. Lutatio Collega in Siciam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus Pont. Max. Prætorem hunc ne in Sardiniam proficeretur P. Licinius tenuit. Et in Senatu, & ad populum magnis contentiōibus certarum est, & imperia inhibita vltro citrōque, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & Tribuni appellati, & prouocatū ad populum est. Religio ad extremum vicit, & dicto audiens esse Flamen Pontifici iussus. Hactenus Liuius. Qua de causa Flamini Diali antiquitus nec magistratum petere nec capere permisum erat. In cuius rei gratiam ei lictore & Regia Sella Curuli vii

B permisum est. Inde Cornelium Merulam Flaminem Dialem Cof. in locum Cinx. Urbe pulsi suffetum, poenas dedisse violati antiqui iuris quidam crediderūt. In magistratu enim paulo post occisus est. Flaminium autem Sacerdotium ita perpetuum erat tamen ob certas quasdam causas Flamines etiam sacerdotio priuari possent, dicebaturque Flaminio abire, alisque subrogabatur. Quod si nullis illarū causis coacti fuissent sacerdotium deponere, id dum viuebat, retinere solebat. Sic enim Val. Max. lib. i. cap. i. Consimili ratione post. P. Clælius Siculus, M. Cornel. Cethagus, C. Claudius propter extarparū curiosè admota aris Deorum immortalium, variis rēporibus, bellisque diuersis Flaminio abire iussit, coactique etiam. At Sulpitio inter sacrificādū apex è capite prolapsus, eidē sacerdotiū abstulit. Sed & alia erat causa eius depo-

C nedī sacerdotij, de quibus alibi dicetur. Flaminū vxores Flaminicæ vocabātur, ut trādit Festus, quibus diuortium facere non licebat. Ministri eorum Flaminij dicebātur, & ministra Flaminia. Flaminia ædes, domus Flaminis Dialis, &c. His ita in genere de Flaminibus præmissis: seorsim nūc desingulis dicemus, incipientes à Flamine Diali.

De Flamine Diali. C A P . XVI.

L A M E N Dialis, inquit Festus, dictus, quod filo assidue veletur, indeq; appellatur Flamen: Dialis autem appellatur à Dio, à quo vita dati hominibus putabatur. Terentius Varro à Ioue eum dictū ait, qui sit Diouis. Constitutus igitur à Numa erat, ut assidue Ioui præsto esset, eiq; sa-

D cra faceret. Plurimæ huius erant ceremoniæ, quas obseruare cogebatur. Agellius lib. io. cap. decimoquinto, ex libris, qui de Sacerdotibus publicis compositi fuerant, & ex primo Fabij Pictoris libro has recenser: i. Equo Dialem Flaminem vehi, religio est. i. Item Classem procinctam extra pomerium, id est, exercitum armatum vide: id circò rarenter Flamen Dialis creatus Consul est, cùm bella Consulibus manabantur. ii. Iurare Dialem, fas nunquam est. iv. Annulo vti, nisi per uno, castoq; fas non est. v. Ignem è Flaminia, id est, Flaminis Dialis domo, nisi in sacrum efferriri ius non est. vi. Vinctum, si ædes eius introierit, solvi necessum est, & vincula peti implu- uium in regulas subduci, atque inde foras in viam demitti. vii. Nondum in apice, neque in cinctu, neque in alia parte vllum habet. ix. Si quis ad verberandum du-

E catur, si ad pedes eius supplex procubuerit, eo die verberari piaculum est. ix. Capillum Dialis, nisi qui liber homo est, non deronset. x. Capram & carnem incostam, & hederam, & fabam, neque tangere Diali mos est, neq; nominare. xi. Propagi- nes è vitibus altius prætentis non succidet. xii. Pedes lecti, in quo cubat, luto tenui-

Succidet
prossec-
det anti-
quæ.

circumlitos esse oportet, & de eo lecto trinotum continuu non decubat: neq; in eo lecto cubare aliū fas est, neq; apud eius lecti fulcrū, capsula esse cum strue atq; fer- ro oportet. xiii. Vngui Dialis, & capilli scgmina subter arbore siliqua (alij felicem legunt) terra operiuntur. xiv. Dialis quotidie festatus est. xv. Ac sine apice, sub diuo esse licitum non est, sub teato, vti liber, & non pridè à Pontificibus constitutu. Addit

F hoc loco Agellius, Masurium Sabinum scripsisse, & alia quædā ei remissa, gratiam aliquot ceremoniarum factam esse. xvi. Farinam fermento imbutam attingeret ei fas non est. xvii. Tunicam intimam, nisi in locis teatis, non exuit, ne sub corlo, tamquam sub oculis Iouis, nudus sit. xix. Super Flaminem Dialem in coniuvio, nisi Rex sacrificulus, haud quisquam alias accumbit. xix. Vxorem si amisi, Flaminio decedit. xx. Matrimonium Flaminis, nisi morte dirimi nō est ius. xxi. Locum in quo

in quo bustum est, nunquam ingreditur, xxii. Mortuum nunquam attingit. Funus **A** tamen ex qui religio non est. Hæc Agellius, & paulò post subiicit verba Prætoris ex edicto perpetuo de Flamine Diali, & Sacerdote Vestæ hæc: **SACERDOTEM VESTALEM, ET FLAMINEM DIALEM IN OMNI MÆA IVRISDICTIONE IVRARÆ NON COGAM.** Addit etiam verba ex 2. libro Rerum diuinarum Varroñis, quod Flamen Dialis solus album habeat galerum, vel quia maximus sit, vel quia Ioui immolata hostia albato fieri oporteat. Nec poterat Flamen Dialis antiquitus aut magistratum petere, aut capere, ne facris auocarerur, & multa contra religionem facere cogeretur. Plutarch. in quæst. Rom. q. 113. Hæc fieri fuerunt Flaminis Dialis ceremoniæ, quarum quidem in Scriptoribus antiquis testimonia extant. Plutarchus aliquot earum causas inquirit, in Problemi, vel Quæst. Rom. q. 109. vt, quod non licet Flamen Dialis farinam, aut fermentum tangere: quia videlicet farina alimentum sit imperfectum & crudum, & neque manserit triticum, id quod fuerat, neque factum sit, quod fieri debebat, nimisrum panis: sed simul seminis vim amiserit, & vsum cibi non sit assecutum. Eandem ob causam eidem interdictum esse dicit contactu carnis crudæ. Fermentum autem tangere ei non licere ait, quod & ipsum natum sit ex corruptione, & farinam, cui admiscetur, corruptat, vt languidior fiat, & inefficax. Cur à tactu & nominatione capræ & canis abstinere cogatur, causas has assert: de capra quidem, vel quia esset lasciva & foetida, idèque abominari, vel quod morbo Contumaciam animal istud obnoxium esset, idèque meruerint, contagionem mali ad eos peruenturam, qui tunc vescerentur capra, aut eam tangerent, cum in morbo esset. De cane vero hanc caufam assert, quod sit animal pugnax, idèque asylis & sacraudis prohibetur sacrificiis, in quibus omnis periculi exsors perfugum supplicibus concedatur. Cum ergo Iouis quoque Sacerdotem, ut potè viuum, sacrûmque perfugij simulachrum, debeat ad se liberè admittere quosvis supplices & deprecantes, nemine arcente, aut terrente, à canibus ipsi abstinendum esse dicit, ne illi petituros hanc veniam ternerent, atque arcerent. Non licere ei hederem tangere dicit, vel quod sit sterilis & inutilis hominibus, imbecillaque, & ea de causa aliis, quibus innatur, opus habeat, umbrâque & virore suo multis quasi præstigiando imponat: vel quod ad eam mulieres Bachicis furoribus dedita recte ferantur, eamque manus diserpant, & voren: idèque nonnullos existimare, inesse spiritum hederæ, qui de statu rationis deturbet, mentemque abalienet, exagitetque, & proflus ebrietatem a nullo ortam vino inducat. Debet autem Iouis Sacerdotem Orgia Bacchi vitare. Quam etiam ob causam scribit eidem vetitum esse transire per viam, vbi vitium propagines in sublimi pietatæ sint: voluerunt videlicet significare, nefas esse eum inebriari, sed vino moderari, nec ab eo vinci, cum, qui ebrij sunt, corum superius capitibus sit vinum, eaque degrauet & premat. Fabam nec tangere, nec nominare Flaminini Diali licebat, quod ea putaretur ad mortuos pertinere: & in flore eius luctus literæ, apparete viderentur, testibus Sext. Pompeio Fefto, & Plinio. Cæterum à Numa vsque ad Marij & Sullæ tempora, perpetua & cōtinuata serie Flamines Diales semper fuerunt, vsque ad L. Cornel. Merulam, qui in seditione ciuili L. Cornel. Cinnæ, & Cn. Octavij, anno DC LXV I. in magistratu occisus fuit. Post quem, E cum C. Iul. Cæsir, qui postea Dic̄tator fuit, id sacerdotio consecutus fuisset, nō longè post à victore Sulla, & sacerdotio, & vxoris dote mulieratus est: ita ut nullus deinceps Flamen Dialis inauguratorus fuerit, vsq; ad finem Imperij Augusti Cæsaris. Sub quo anno plus minus c. postquam id sacerdotium vacauerat, Flamen Dialis inauguratorus est Sext. Corn. Maluginensis, post quem perpetuo ordine Flamines Diales multi fuerunt, vsque ad nouissima imperij tempora, quibus cum reliquis sacerdotiis veteris superstitionis ab Imp. Theodosio id sacerdotium omnino sublatum est. Hæc de Flamine Dial. Eius vox dicebatur Flaminica, quam & ipsam scorsum eadem fere ceremonias obseruare solitam, idem Agell lib. 10 cap. 15. docet: videlicet, 1. quod bene nato operiretur: 2. & quod in rica succulum de arbore siliqua (sive felici) habet: 3. & quod schalas, quæ Græcæ κλιπανæ appellantur, ascendere ei plus tribus gradibus religiosum esset: 4. atque etiam cum it ad Argios, quod neq; comerer caput neq; capillū depesteret. Haec eus Agellius. Accedemus nunc ad reliquos Flamines.

De reli-

Quæstio-
ne 110.**Quæstio-**
ne 111.**Quæstio-**
ne 112.

C

D

E

F

De reliquis Flaminibus. C A P . XVII.

DI X I M V S antè primùm à Numa Pópilio tres Flamines institutos fuisse, Dialem, Martialem, & Quirinalem: postea temporis progressu pluribus additis ad quindecim numerum eorum excrenisse. Cùm igitur de Flamine Diali satis multa in medium attulerimus, consequens est, vt reliquorum etiam rationem explicemus: quod quidem paucis expediemus, cùm multa ad eos pertinientia antè sint dicta.

MARTIALIS igitur, qui dignitate proximus erat Diali, & maior Flamen, atq; ex Patriciis creabatur, Marti, qui Romuli pater esse putabatur, institutus est, eisque sacra fecit, quod clarè docet Varro. Sed & **QVIRINALIS** Flamen maior, & Patricij generis, à Numa in Romuli honorē institutus est, quod Romulus Quirinus appellatus, parens & Vrbis conditor fuisse. Frequens huius Flaminis mentio extat apud Liuiū, Varronem, Sext. Pompeium, Festum, & alios. Reliquorum aliquot Flaminum cognomina docet nos Ter. Varro li. 4. de Lingua Latina, cùm scribit: Flaminum singuli cognomina habent ab eo Deo, cui sacra faciunt: sed partim sunt aperta, partim obscura. Aperta, vt Martialis, Volcanalis: obscura, Dialis & Furinalis: cùm Dialis à Ioue sit, qui est Diuīus: Furinalis, à Furina, cuius etiam in Fasteis Furinales Feriae sunt. Sic Flamen Falacer à diuo Patre Falacre. Idem alibi: Eundem Pompliū. **C**man Ennius ait fecisse Flamines, qui omnes sunt à singulis Deis cognominati, in quibusdam apparent etyma: vt, cur sit Martialis, Quirinalis. Sunt in quibusdam Flaminum cognominibus larent origenes: vt, qui sunt in versibus plerique: Volturnalis, Palatalis, Furinalis, Floralis, Falacer, Pomonalis: obscura est eorum origo. Voltumnus, Palatua, Furina, Flora, Falacer, Pomona, pomorum patrona.

VOLCANALIS igitur Flamen & minor fuit, & plebeius, Volcano institutus.

VOLTURNALIS, Voltuno, vel Deo, vel Fluminī fuit dicatus, vt ei sacra faceret.

PALATALIS, Flamen fuit constitutus ad sacrificandum ei Deæ, in cuius tutela Palatum erat. Sext. Pompeius Festus. Eam Deam Varro Palateam vocat.

FURINALIS, Dea Furinæ institutus est.

D FLORALIS, Deæ Flora, de qua, sicut & de reliquis Diis & Deabus, libro præcedenti multa.

FALACER, quemadmodum Varro scribit, Diuo Patri Falaci est institutus. Quis autem iste Deus fuerit, à nemine veterum traditur. Adr. Turnebus Comment. in Varronem, suspicatur, Falacrem fortasse fuisse eum Deum, qui præfuerit Falis Circi, quorum meminit Iueinalis:

Consulit ante fas, Delphinorūmque columnas.

POMONALIS, Pomona, Deæ pomorum, institutus est: & quemadmodū Sext. Pompeius Festus docet, minimi habebatur, quod Pomona leuissimo fructui agrorum præsideret, pomis.

E Fuit etiam **FLAMEN CARMENTALIS**, qui Carmenta Enandri Arcadis matris sacra curabat, cuius Cicero in Bruto ita mentionem facit: M. Pópilius, cùm consul esset, codémque tempore sacrificium publicum cum Læna faceret, quod erat Flamen Carmentalis, plebis contra Patres concitatione, & seditione nunciata, vt erat Læna amictus, ita venit in concionem, seditionemque, tum auctoritate, tum oratione sedauit. Et hic quoque Flamen minor, & plebeius fuit, quia Lænas hic, cuius à Cicero ne mentio fit, ex plebe Consul electus est.

FLAMINIS VIRBIALIS, qui Deo Virbio, id est, Hippolyto consecratus fuit.

LAVRENTIALIS, qui Accæ Laurentiæ institutus fuit.

LAVINALIS, quoque, & **LVCVLARIS**, nullus veterum Scriptorum, sed epigram mata tantum quædam, quæ ab Onuphrio Panuinio proponuntur, meminerunt. Hæc itaque xv. illorum Flaminum nomina sunt, Officia autem, vt singuli suis Diis sacra facerent.

Præter hoc verò aliorum Flaminum in Scriptoribus & lapidum epigrammatis vestioribus sit mentio, eorum scilicet, qui Imperatoribus Augustis vita defunctis, &

Inter Diuos relatis fuerunt instituti, iisque sacra peregerunt, quorum quidem tot fuerunt, quot Imperatores à Romanis consecrati sunt, quorum omnium nomina & testimonia summa diligentia collegit Onuphrius Panuinius, secundo suo Reipublike Romanae commentario.

Cum autē hīc mentio incideret Consecrationis Imperatorum Romanorum vita defunctorū, opera precium me facturū arbitror, si quibus ceremoniis ea peracta sit, paucis hoc loco explicē: id quod capite sequenti faciā, ex traditione Huberti Goltzii.

De consecratione Imperatorum vita defunctorum apud Romanos. CAP. XIX.

ROMANIS mos erat à Cæsare Augusto primūm institutus, deinde à Tiberio instauratus, eos consecrare Imp̄. qui superst̄ib⁹ filiis, vel successori⁹, moriebantur: quīque eo erant honore affecti, inter diuos relati dicebātur. Sic primus omnium Augustus Iulium Cæsarem, Tiberius Augustum mortuos consecrātū. Cum Imperator vita defunctus consecrandus erat, tota Vrbe primūm quasi luctus quidam esse videbatur, festa celebratissima promiscua: quippe funeris vita corpus ritu hominum sumptuoso funere sepeliebatur: ceteram deinde imaginem defuncto quām simillimam fingebant, eāmque in Palatij vestibulo propositam supra eburneum lectum maximum, atque sublimem, vestibus instratum aureis, locabant. Et quidem imago illa ad ægroti speciem pallida recumbebat. Circa lectum verò vtrinq̄ue magnam partem diei sedebant, à lœua quidem Senatus omnis vestibus atris amictus, à dextra verò matronæ, quas virorum aut parentum dignitates honestabat. Harūmque nulla vol aurum gestans, vel ornata monilibus conspiciebatur, sed vestibus albis exilibus induitæ, in carentium speciem præbebant. Hac ita per septem dies continuos faciebant, Medicis ad lectum quotidie accedentibus inspectūmque veluti ægrum deterius se habete subinde pronunciabitibus. Dein vbi iam viuis esset obiisse diem, lectum humeris attolabant Equestris, Senatoriisque ordinis nobilissimi, ac lectissimi iuvenes, pérque viam sacram in vetus forum deferabant, vbi Magistratus Romani deponere Imperium consueuerant. Extructum autem erat in ipso Romano foro coloris lapidei tribunal ligneum, super quod ædificium quoddam fabrefactum erat, quod columnæ vndique sustinebant, eratque ebore variè ornatum, & auro: eō allatus fuerat alijs lētus consimilis, cui stragulis purpureis, atque auro intextis ornato erant circum capita belluarum terra, marisque: in eoque statuam ceream Principis consecrandi, vt dixi, ex Palatio allatam, ornata triumphali collocabant, à qua puer egregia forma, ita vt Imperator dormiret, pennis pauonis mynas agebat. Et ita iacentes superfites Imperatores & Senatus, Senatoriūq; vxores vestibus iisdem induiti accedebant pone lectum, dum in forum ipsi deuenissent, vbi mulieres quidem in porticibus, Senatus verò sub dio sedebant. Ab vtrq; autem fori parte, gradus quidam erant ad scalarum similitudinem extructi, in quibus altera ex parte puerorum chorus erat ē Nobilissimis, atque Patriciis, altera fœminarum illustrium, hymnos in defunctum, panāisque canentium, verendo ac lamentabili carmine emodulatos. Quibus ita dispositis funebris pompa in foro inchoabatur extra Vrbem in campum Martium tendeas. Primum autē ferebantur statuæ omnium veterum Romanorum illustrium, qui vñquam ab ipso Romulo, vñque ad eius consecrationis tempus fuissent. Deinde Provinciarum, & nationum omnium, quæ Romano Imperio subiectæ erant, ænea simulachra, variis distincta ornamentis, vt erat cuiusque gentis patria consuetudo. Sequebantur post varia genera Ciuium, Lictorum, Scribarum, Praconum, & qui sunt eiusdem generis. Sequebantur deinceps signa diuersorum illustrium viorū, quos præclarè fecisse aliquid, aut ex cogitatione, aut in aliquo studio floruisse constaret. Veniebant postea equites, ac pedites armati, certatores equi, atque ea quæ ad parentandum pertinebant, quæ ab ipsis Principibus & Sacerdotiis, corum vxoribus, & à clarissimis Equitibus, ac populis, & à ciuium congregacione missa fuerant. Postremò ferebatur altare inauratum, ornatumque

A tuncque ebore, & lapillis Indicis. Quæ postquā transierant, Imp. viius Rostra ascen-debat, defunctūque Imp. laudabat. Cūnque oraret, cēbrò à Senatoribus adstanti-bus exclamabatur, partim laudantibus defunctū, partim lugentibus: sed oratione habita multo magis id factitabant, ac tandem cū lectum de loco, in quo erat, mo-ueri oportet, omnes simul Senatores lamentabantur, ac flebant. Quibus peractis, iterum lectum à tribunali tollebant Pontifices & Magistratus, non modò qui dum erant, sed etiam hi, qui in sequentem annum designati fuerant, eundemque postea tradebant nonnullis Equitibus ferendum. Pars Senatorum lectum anteibat, ex qui-bus multi dolere se simulabant, querulas voces emitendo, multi canebāt flebile car-men ad tibias. Imperatores postremi sequebantur. Ita extra urbē in Martium cam-pum veniebant. Vbi quā latissimē campus patet, rogos siue suggestus quidam spe-cie quadrangula, lateribus æquis assurgebat, nulla praterquam lignorum ingētiū materia compaetus in tabernaculi formam: id quidem interius totum erat aridis fomitibus oppletum: extra autem intextis auro stragulis, atque eboreis signis, va-riisque exornatum: suprà verò alterum minusculem quidem tabernaculum positi-um erat, sed forma & ornatu persimile, portis, ianuissque patentibus. Tertiū item, & quartum, semper superiore tabernaculo contractius, ac deinceps alia, donec ad extreum, quod est omnium breuissimum perueniebatur. In summo eius currus in-auratus, quo mortuus Imperator olim vehebatur, collocatus erat. Potest eius ædifi-cij forma comparari turribus his, quæ portubus immunentes, noctu igne prælato-naues in tutas stationes ditigunt. Phari vulgo appellatur. Eius quoquā taberna-culi formam adhuc in antiquis numismatibus Sabinæ Augustæ, Ant. Pij, Faustinæ Augustæ, & matris & filiæ M. Aurelij Antonini, L. Aur. Veri, P. Heluij Pertinacis, L. Septimij Seuerij, & Iulij Pij Augustæ consecratorum videntur, quorū duo subiec-

B

C

Igitur leto in secundum tabernaculum, quod primò contractius est, sublatu, aro-mata & suffimenta omnis generis, fructus, herbásque & succos omnes odoratos conquitos, aceruatim effundebant. Quippe neque gens erat, neque ciuitas, neque qui honore vlo, aut dignitate præcellerer, quin certatim pro se quisque supra illa munera Principis honori deferret. Vbi verò ingens aromatum, ac eorum, quæ parentandi causa allata fuerant, suffimentorum aceruus magnus aggetus est, ac lo-D-cus omnis oppletus, Imperator superstes, ceterique Imperatoris mestai propinquui eius statuam osculabantur: quo facto Princeps in tribunal consendebat: Senatores verò exceptis Magistratibus, in tabula parata assidebant, ut tuò simul, & commode spectarent, quæ gerebantur. Magistratus & ceteri ex ordine collocabantur, ut cuiusque dignitas postulabat. Tum circa ædificium illud adquitabant viuierū. Equestris ordinis certa quadam lege, ac recurso, motuque Pyrrichio, numeroque in or-be decurrentes: pedites quoque circum ipsum rogum cursus urbano & cōfictos peragebant. Currus item circumagebantur infessi purpuratis Rectoribus, qui per-

sonas ferebant. Dux omium Romanorum, Principumque illustrium. Quæ vbi A celebrata erant, facem capiebat Imperij successor, cāmque tabernaculo admouebat, tum Consules primò, cāterique omnes Magistratus, & alij ordine vndique ignem subiiciebant, cunctaque illico fomitibus illis aridis, odoramentisque referta, igni valido corripiebantur. Mox ab extremo minimoque tabernaculo, tanquam ē fastigio quodam, simul cum subiecto igni aquila dimittebarat, quæ in cœlum ipsam Principis animam deferre credebat. Ac iam ex illo, vna cum cāteris Numinibus Imperator defunctus colebatur: vnde etiam in nummis quibusdam videntur aquilæ, vel pauones expressæ defunctos Imperatores, vel Augustas in cœlum ferentes.

Hæc autem habentur in Pertinacis & Seueri consecrationibus à Dione & Hero-
Lib. 56. diano descriptis: quibus, quō omnia accuratiū percipientur, Augusti quoque con-
secrationem adiiciam à Dione ita descriptam: Postquam eiusmodi præcepta recitata
sunt, funus Augusti dicitur. Erat lectus ex ebore & auro factus, stratus, atque stragu-
lis purpureis aurōque intextis ornatus, subter quem tanquam in feretro corpus eius
iacebat occultum. Ante omnia verò statua eius cerea vestitu triumphali videbatur,
cāque ex palatio ferebatur ab iis, qui in sequentem annum Magistratus designati
fuerant: deinde ex Curia altera aurea, tercia curru triumphali vehebantur, fereban-
turque statuæ maiorum ipsius, atque propinquorum, qui ē vita discesserant, vno tan-
tum Cæsare excepto: propterea quod iam esset in Deorum numerum relatus: porta-
bantur deinde statuæ ciuium Romanorum omnium, quicunque in Magistratu
ynam ab ipso Romulo ad ea usque tempora fuissent. Sed & quædam Cn. Pompeij C
Magai statua ferri visa est. Aderant etiam omnes prouinciae & nationes pietæ, quæ
aut in societatem ab ipso acceptæ, aut deuictæ fuerant. Eadem propemodum ratio-
ne mulieres Augustas, quæ consecrabantur, inter Diuas referri solitas crediderim:
neque enim alia mulierum consecrandi ratio tradita est: prima autem omnium
Liuia Augusta consecrata est. Porro autem tam Imperatoribus, quam eorum uxori-
bus, vel filiis, aut sororibus consecratis, Flamen & Sodales, qui ab eo nomen acci-
perent, ex S.C. addebandur, sempliisque in quo hymnos in eius honorem compo-
sitos canerent, construebatur. Hactenus Golzius.

De Virginibus Vestalibus. CAP. XIX.

VESTALES dicebantur hæc, quod Vestæ sacra curarent, & ignem eius custodirent. De quarū prima apud Romanos institutione non admodum inter Scriptores conuenit. Fuisse quidem eas Lauinij, & Albæ ante Ro-
 manam conditam, dubium non est, cūm, quod Æneas Vestæ sacra vna cum Penatibus & Palladio ex Troia in Latium rulerit, & condito Lauazio, Vestæ ibi ædem sacraverit, cui deinde Ascanius etiam condita Alba longa templum in monte Albano

- A Albano extruxit: tū verò quod Rhea Silvia, Romuli mater, à Numitore patruo virgo Vestalis creata fuerit. Vtrum verò Romulus, vt quidam volunt, an qui ei succedit, Numa Pompilius, quod pluribus placet, Vestae adem Romæ construxerit, & eique Virgines custodes ignis æterni assignauerit, de eo valde discrepant. Dionysius certe, *lib. 2.*
- cuius in historia Romana non minima est auctoritas, Numæ id institutum tribuit, & contrarium sentientes grauiter refutar, cuius verba, quæ quidem huc spectant, libertas materni dedecoris, quæ inter illius ministeria virginitatem amiserat: haudquam idoneus futurus iuxta leges patrias, si quam violasse pudorem deprehendisset, ne sibimet refricaret probrum domesticum. Hæc ille, quem sequuti dicemus à Numa Pompilio Virgines Vestales primum esse creatas, & institutas. Quo verò numero, quod earum officium, quæ dignitas fuerit, de iis porrà Dionysium loquentem au-*lib. 2.*
- diamus. Sie autem is scribit: *Quinto loco erant virgines ignis sacri custodes, quas illi à sua Dea Vestales nominant, cui Rex hic primus templum sacravit, & cultrices virgines.* Et paulò post: *Virgines autem, quæ Deæ saceris operabantur, quatuor erant ab initio, & ius optandi eas penes Reges esse Numa voluit: postea tamen propter sacrificiorum multitudinem ad senarium numerum aucta,* (à L. scilicet Tarquinio Prisco V. Romanorum, vt idem auctor alibi docet) *in eo hodiisque permanent de-* *Dionysius*
gentes in Deæ fano, à cuius aditu nemo arctetur interdiu, sed per nocte intus fas *lib. 3.*
est viro nemini. Has necesse est per xxx. annos manere puras à nuptiis, sacrario ser-
vientes, & legitimis ceremoniis, ac primò decennio rationem sacerorum eas oportebat discere, sequenti exercere, postremò docere alia. Post exactum verò annum tri-
gesimum nihil veterabat eas positis coronis, reliquisque insignibus sacerdotij, cui vel-
*lent, nubere: feceruntque id panca aliquot, sed parum latro vita exiit, & ominoso apud cæteras, ita, vt libenter posthac virgines æcum exigenter in Deæ contubernio, ac cum demum in defuncta locum alia sublegebatur à Pontificibus. Honores autem eis exhibentur à ciuitate multi & eximi, propter quos nec liberorum, nec nuptriarum tanguntur desiderio. Pœnæ quoque, si qua delinquat, graues sunt propositæ, quas Pontifices ab illis exigunt, flagris cædentes deprehensas in leuiore criminis, stu-
pratis verò miserabiliter longèque factissimo tradentes supplicio. Viuæ enim funebri*

D pompa effteruntur, auncis ac cognatis cum lachrymis lecticam prosequentibus: de-
lataque ad Collinam porrā extra muros in subterranea cella sepeliuntur, nec mo-
numento dignitate, nec parentatione, aliisve solennibus defunctorum honoribus. Admissum autem circa sacra piaculum, tum aliis prodigiis deprehenditur, tum maxime, si ignis extinguitur, quod formidolosissimum Romanis habetur, vt peiniciem ciuitati minitans, quacunque tandem cauſa acciderit: & post multam procurationem, alium ignem in templum inferunt. Hæc tenus Dionysius: *Vbi quæ scribit de pena Vestalium impudicarum, quām quidam à L. Tarquinio Prisco instituā esse volunt,* *lib. 3.* *plenus à Plutarcho explicantur: cùm de iis verba faciens in hunc modum scribir: Si quid deliquerit, inquit, Vestalis, verbora ei à summo Pontifice infliguntur, aliquando in Numa.*

E etiam nuda, linteo prætenso, in obscuro, & umbroso loco. At quæ virginitatem pol-
luit, viua defoditur iuxta portam Collinam. Est ibi intra vībem tumulus quidam terreus, in longum porrectus, Aggerem Latini vocant: in eo domus subterranea non magna, in quam ex superiori parte descensus sit, paratur: in cæque lectus constatus, lucerna ardens, paucæque eorum, quæ ad vitam souvendam necessaria sunt, primitæ reponuntur, vt panis, aqua, lac in vasculo, & oleum, tāquam nefas putent fore, si corpus summis consecratum sacramoniis fame pereat. Tum illam, quæ supplicio est af-
ficienda, lecticæ impositam extra operæ, lorisque, reuinctam, ita vt ne vox quidem exaudiri possit, per forum vehunt: ei omnes via decedunt raciti, & ingenti cum mœ-
stitia silentes transmitunt, neque est horribilis ullum spectaculum, audiens, quam
F vrbs agat tristiem. Vbi ad locum, quem dixi, lectica pevenit, vincula lictores sol-
luntur: at princeps sacerorum secreto quædam comprecatus, manibus ad Deos subla-
tis, ante quām necessitatí supplicij satisfaciat, obuelatam educit, & in schalis deor-
sum in domum deferentibus constituit, ita ipse cum reliquis Sacerdoribus reuer-
sus. Postquam damnata descendit, sursum gradus attrahunt, mulâque superne terra

ingesta domus oculitur, complanaturque. Haec tenus Plutarchus. Sextus Pompeius A
 Plutarch. Festus tradit, Sceleratum campum appellari proximè portam Collinam, in quo vir-
 Quaest. Ro- gines Vestales, quæ incestum fecerint, viuæ sint defossæ. Caussas autem, propter quas
 manis, q. 96. Vestales tali suppicio, non alio afficiantur, idem auctor inquirit, & tradit has: vel,
 quod mortuos tantum crement, iniustum autem esse eam cremare, quæ sacrum
 ignem non pie custodierit: vel quod corpus summis consecratum ceremoniis in-
 terficere, & manus adferre sacræ mulieri, nefas censeant, ipsamque ultro mori
 volentes, infra terram demittant, in extructum ad hoc domicilium. Hæc Plutarchus.

Nouaru lib. 7. ca. 6. Morem eum à Græcis desumptum esse Gulhelmus Canterus docet. Quod si ignis
 lectionum negligientia carum extictus esset, nequam eum accendere ab aliò igni licebat,
 sed renouabant eum, flammamque elicentebant à Solis radiis puram & sinearam. Eam B:
 ad rem instrumentis vtuntur, quæ οὐφέα nominant. Sunt autem excavata in mo-
 dum turbinis rectanguli: hæc si aduerso soli opponantur, fit ut radij Solares in cir-
 cumferentiam vndique incidentes, ad centrum omnes concurrant, itaque & aërem
 tenuem reddant, & materiam (quæ levissima, siccissimaque instrumentis imponitur)
 statim inflammet, quia videlicet radij Solares à corpore teniente ita coguntur, &
 spianuntur, ut naturam ignis accipient. Haec tenus Plutarchus. Cum quo etiam Festus:
 Ignis Vestæ, inquit, si quando interstititus esset, virginis verberibus afficiebantur
 à Pontifice, quibus mos erat tabulam facilis materia tamdiu terebrare, quoisque
 exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret. Honores illis redditii fuerunt,
 ut etiam viuo patre testamentum condere, ac cætera gerere sine curatore possent, C
 quemadmodum & trium filiorum matres, ut cum fascibus, si prodirent, deducerentur.
 Et si casu in quemquam incidissent, qui ad lethum ageretur, necari eum non li-
 cebat: verum deicere virginem oportebat, se non ultro, sed foitè, non autem de-
 dita opera, & de industria obuiam factam. Qui autem occurseret, cum ipse feretro
 veheretur, moriebatur. Plutarchus. Plinius scribit, Vestales virginis seruos fugiti-
 uos, ne vrbe exirent, precationibus suis retineret, item critem suum ad Lotum ar-
 borem Romæ vetustissimam, cognométo capillatam, consecrandum deferre suffe-
 solitas. Ceterum cuius ætatis, ex qua familia, & quo ritu virgo Vestalis capi solita
 cap. 44. fuerit, eleganter docet Agellius, cuius verba, quemadmodum à Lud. Carrione re-
 lib. 1. ca. 12. Anti-
 quarum lectionū D: Diliqentissime scripsit Labeo Antistius) minorem quam annos vi. maiorem, quam
 annos x. natam, negauerunt capi fas esse. Item, quæ non sit patrima & matrima.
 li. 2. ca. 6. Item, quæ lingua debili sensuvi aurum diminuta, aliâve quavis corporis labe in-
 signita sit. Item, quæ ipsa, aut cuius pater emancipatus sit, etiam si viuo patre in au-
 potestate sit. Item, cuius parentes alter, ambò vœ seruerint, aut in negotiis sordidis
 deseruerint. Sed eam, cuius soror ad id sacerdotium lecta sit, excusationem mereri
 aiunt. Item, cuius pater Flamen, aut Augur, aut Quindecimuitus sacris faciundis, aut
 qui Septemviri Epalorum, aut Salius sit. Sponsæ quoque Pontificis & tibicinis fa-
 crorum filiae vacatio à sacerdotio isto tribui solet. Præterea Capito Atteius scriptu
 reliquit: Neque eius legendam filiam, qui domicilium in Italia non haberet, &
 excusandum eius, qui liberos tres non haberet. Virgo autem Vestalis, inquit Agel-
 lius, simulatque capta, atque in atrium Vestæ deducta, & Pontificibus tradita est, eo
 statim tempore sine emancipatione, ac sine capitis minutiōne è patris potestate exit,
 & ius testamenti faciundi adipiscitur. De more autem, rituque capiundæ virginis,

Hunc lo- cù. refi- literæ quidem antiquiores non exstant: nisi quod fertur, quæ capta prima est à Nu-
 ria Ludo ma Rege esse capti. Sed Papiam legem inuenimus, qua cauetur, ut Pontificis Ma-
 nicus Car zimi arbitratu virgines è populo viginti legantur: sortitiōque in concione ex eo
 rīo Antiq. numero fiat: & cuius virginis ducta erit, ut eam Pontifex Maximus capiat, eaque
 lectionū Vestæ fiat. Sed ea sortitio ex lege Papia non necessaria nunc videri solet: nam si quis
 lib. 3. c. 1. honesto loco natus adeat Pontificem Maximum, atque offerat ad sacerdotiū filiam F:
 & Iacob. suam, cuius duotaxat saluis religionum obseruationibus, ratio habeti possit, gratia
 Rewardus Papiae legis per Senatum fit. Capi autem virgo propterea dici videtur, quia Ponti-
 lib. 2. Va- fex Maximus manu prehensa ab eo parente, in cuius potestate est, veluti bello ca-
 riorū. 17. pta abducitur. In lib. i. Fabij Pictoris, quæ verba Pontificem Maximum dicere oportet.

A teat, cum virginem capit, scriptum est. Ea huiusmodi sunt: SACERDOTEM. VESTALEM. QVAE. SACRA. FACIAT. QVAE. LOVS. CIEI. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. POPVLO. ROMANO. QVIRITIB' SQVE. VT. QVAL. OPTVMA. LEGE. FIAT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. Præterea in Commetaris Labeonis, quæ ad duodecim tabulas composuit, ita scriptum est: Virgo Vestalis neque hæres est cuiquam intestato, neque intestata quisquam; sed bona eius in publicum redigi ait. Id quo iure fiat, queritur. Amata inter capiendum à Pontifice maximo appellatur, quoniam quæ prima capta est hoc fuisse nomine, traditum est. Hactenus Agellius, qui etiam alibi recitat verba Prætoris ex edicto perpetuo de Flamine Diali, & de Sacerdote Vestæ, hæc: SACERDOTEM VESTALEM ET FLAMINEM DIALEM IN *Liber. I. cap. 15.*

B OMNI MEA IVRISDICTIONE IVRARE NON COGAM. Alebantur Vestales sumptibus publicis. Durauit autem earum sacerdotium usque ad Theodosij senioris Imperatoris tempora, quo regnante, vñà cum aliis Sacerdotiis, nè quicquam reclamante Senatu, omnino est sublatum, id quod ex Epistolis Symmachii, & Ambrosij responsonibus manifestum est.

De Salij Palatinis XII. CAP. XX.

Sexta pars legum ad religionem pertinentium, inquit Dionysius, tractabat iura eorum, quos Romani vocabant Salios, de quibus nos hoc capite agemus. Vnde nomen acceperint, dubitatur inter veteres scriptores. Plerique enim à saliendo, vel saltando eos dictos fuisse scribunt, quod id facere in comitio in sacris quotanis & solarent, & deberent. Quidam tamen eos à Salio quodam, vel Saone sic appellatos volunt, id quod Sextus Pompeius, Festus, his verbis docet: Salios, inquit, à saliendo & saltando dictos esse, quamvis dubitari non debeat, tamen Polemon ait, A cada quandam fuisse nomine Salium, quem Æneas à Mantinea in Italiam deduxerit, qui iuuenes Italicos cœravat, saltationem docuerit. At Critolaus Saonem ex Samothrace cum Ænea Deos Penates, qui Lauinium transtulerit, Salare genus saltandi instituisse, à quo appellatos Salios. Plerique tamen à saltando id nomen deducunt, quos & nos sequimur. Instituti primùm sunt Linio, Dionysio, & Plutarcho testibus, à Numa Pompilio Rege, qui, ut pleraque sacra instituit, & Sacerdotes singulis praefecit, ita etiam Salios XII, ex Patricio ordine elegit, qui Marti sacra in Palatio celebrarent: vnde etiam Palatini sunt appellati. Hi erant, ut Dionysius lib. 2. inquit, saltatores quidam, & laudatores Deorum bellii præsidum. Festum autem eorum incidit in panathenæa Græcorum, mensimque Martium, agitürque publicè ad dies aliquot, per quos tota Urbe choreas ducunt usque in forum & Capitoliū, aliisque loca, tam priuata, quam publica, æreis balteis succincti super pictas tunicas, & induiti astrictas fibulis prætextas, quas vocant trabeas: quæ Romanorum vestis est propria, & honorata cum primis. Gestant etiam capitibus, quos vocant apices, fastigiatos in altum pileos Græci appellant Cyrbasias. Accinguntur autem singuli gladio, dextræ tenentes lanceam, aut virgam, aut tale quid aliud: sinistra verò ancyle Thraciæ, carre simile. Et paulò post: Gesticulantur militariter ad tibiae modulos, nunc simul, nunc per vices, interim canentes poëna quendam patrium. Saltationem autem armatam, quæ collis ad scutum gladiis crebros ciet strepitus, si quid credendum est antiquis Scriptoribus, primi Curetes inuentam tradiderunt posteris, &c. Hactenus ille Eadem Liuius tradit, sed brevius Salios, inquit, duodecim Marti Gradiuo legit, tunicaque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegmen: cœlestiaq; arma, quæ Ancylia appellantur ferre, ac per vibem ire canentes carmina cum tripludiis, solennique saltatu iussit. Cœtus Saliorum dicebatu Collegium, quibus qui præcerat, & eos p' quasi moderabatur, dicebatur Magister Saliorum: item Praeful, vnde Lucilius:

Praeful ut ampriruat, inde & volgi redemprruat olli.

Redemprruate, ait Festus, quemadmodum Toseph. Scaliger in lucē edidit, dicitur in Saliorum exultationibus, cūm præful amprirauit, quod est, motus edidit, & referuntur in uicē iude motus. Cœterum carmina, quæ à Salis fiebant, & caneabantur, vel in Deos facta

facta erant, & dicebantur ab eorum nominibus versus Ianuarij, Iunonij Mineruij: vel A in viueros homines componebantur, & appellabantur axamenta, auctore Festo, ab axare, quod est nominare: vel vti Scaligero placet, quod in axibus, seu tabulis describabantur, quemadmodum apud Graecos leges. Primum Saliae carmen compusisse fertur Numa Pompilius, quod omnium Latinorum carminum antiquissimum fuisse dicitur, & idcirco obsterrissimum id quod & Cic. ac alijs veteres Scriptores sa- pissime testantur, & multa vocabula ex eo a veteribus Grammaticis citata, probant.

q[ue]nter in cantibus Romani frequentabant. Vide & Seruium, Plurarch. Ald. Manu- C tium lib. 2. de Quæstis per epistol. & alios.

VIRGINES SALIARES.

Virginum Saliarium solus, quod ego sciam, meminit Sext. Pompeius, his verbis: Saliares Virgines Cincis ait esse conduxitias, quæ ad Salios adhibeantur, cū apici- bus paludatae, quas Aelius Stilo scriptis sacrificium facere in Regia cum Pontifice, paludatas cum apicibus, in modum Saliorum. Hæc ille.

De Fetialibus, & Patrepatrato, CAP. XXI.

FETIALES dicti, quod fidei publicè inter populos præterant. Nam per hos D fiebat, vt iustum conciperetur bellū, & inde desitū, & vt fœdere fides passis constitueretur. Ex his mitrebant, antequam conciperetur, qui res reperi- rent: & per hos etiam nunc fit fœdus. Haec tenus Varro. Quando Fetiales primum Romæ instituti & creati sunt, quæque eorum munera fuerint, perspicuè docet Dionysius lib. 2. Cuius hæc sunt verba: Septima legum sacrarum pars dictata erat Collegio Fetalium, quos Graeci ἐγένετος dicerebant: hi sunt selecti è præstantissimis familiis, fungunturque per omnem vitam eo sacerdotio, primo Numa huius sacri magistratus auctore, &c. Et paulò post: Longum autem effet recensere omnia Fetalium officia, sed in summa sunt hæc: Dare operam, ne Romani vlli fœderatæ ciuitati iniustum bellum inferant: quod si qua prior contra fœderis conditiones E aliquid commiserit, Legatos agere, & verbis primò suum ius repetere, quod si dedi- gnetur facere postulata, tum verò bellum indicere. Itidē si qui illatā sibi contra fœ- dus querantur iniuriā, causam eorum cognoscere, & comperto criminē fontes cō- prehensos lœsis dedere: iudicare item de Legatorum iniuriis, & dare operam, vt ser- uentur conditions fœderum: pacem etiam confidere, aut si parum legitimè facta vi- deatur, irritam reddere: præterea si quid Imperatores contra iusitandum peccauerint, cognoscere atque expiare. Eadem fere Plutarchus scribit in Numa, sed brevius: Fetiales, inquit, quidam pacis custodes, & (vt mea fert opinio) ab re ipsa nomen capientes, controuerrias verò sedabant, cùm non permetteret prius militare, quām om- nis iudicij species absissa esset. Etenim pacem Graeci vocant, quando verbo non vi F inter se vrentes, controuerrias soluunt. At Romanorum Fetiales sèpè ad eos ibant, qui iniuriam inferrent, illisque suadebant, vt se benevolè & amicè gererent. Iis autē inimicè ferebantur, & pro voluntate gerentibus, Deos testari, & multa grauia in eos eorum- que partiam imprecati nisi iuste rem aggrediantur, sic eis bellū indicebāt. Fetialibus vero

A verò prohibentibus, aut minus comprobantibus, neque militi fas erat, neque Regi Rom. arma mouerer: sed ab his necesse erat initium belli pio iure Princeps accipere, & tum demum communi commodo prospiceret. Haec tenus Plutarch. Vnus Fetialium dicebatur Paterpatratus. Erat autem is, cui pater & cui filij erant, & maximus habebatur, teste Plutarcho, vbi appellationis causas inquirens, has adserit, vel quod & liberos reuereantur suos, & timeant genitores: vel quod sint perfecti, ut ipsum nomen sonat. Paratum enim esse quasi perfectum & absolutum, perfectio nem autem esse, qui viuo patre pater esset factus: vel quod iure iurandi & pacis pre-
sidem oporteat simul prorsum & retrosum videre. id verò maximè præstare posse In qua-
eum, qui & filium habeat, de quo consultet, & patrem qui cum deliberet. Addit Plu-
tarch. ^{Rom. q.} ^{62.}

B ^{Etiam} ^{tempore} Fetales suo tempore priuilegium, auctoritatēque aliquam retinere. Prætores enim corpora, quæ ob formam & florem ætatis custodia opus habuerint pudica, eorum fidei commendasse. De Fetalibus loquitur lex Ciceronis: fœderum, pacis, belli, induciarum, Oratores, Fetales iudices duo sunt, bellaque disceptant. Obsoleuisse autem hunc morem per Fetales res repetendi & bellum indicendi suo tempore M. Ter. Varro docet, cum ait: per eos factum esse, ut iustum conciperetur bellum, & inde desitum. Sic enim illud verbum Andr. Turnebus, & Ioseph. Scaliger exponunt & lib. 12, de vita populi ad Nonium sic scribit Varro: Itaque bella & tardé, & nulla licentia suscipiebant, & quod bellum nullum nisi prius putabant geri oportere, priusquam indicerent bellum iis, à quibus iniurias factas sciebant. Fetales legatos repetitum mittebant i.v. quos Oratores vocabant. Et lib. 3. Si cuius legati violati essent, qui id fecissent, quamvis Nobiles essent, ut dederentur ciuitati, statuerunt, Fetales que xx. qui de his rebus cognoscerent, iudicarent, statuerūt, & constituerunt, &c. De ritibus indicendi belli & feriendi fœderis, libro de militia dictum.

De Pontificibus, & Pontifice Maximo.

CAP. XXII.

D **V**ITIMA Numæ institutorum, inquit Dion. lib. 2. continebat sacra Maximi apud Rom. sacerdotij, & cuius potestas est amplissima. Hi ab uno suorum operum, videlicet sarcendo ponte sublico, vocantur Pontifices, summa auctoritate prædicti, &c. Quod hic de etymologia nominis Dion. tradit dictos eos esse Pontifices, à ponte & facere: id confirmat Varro, cum lib. 4. de Ling. Lat. sic scribit: Pontifices ego à ponte arbitror dictos. Nam ab iis sublicius est factus primum, & restitutus saxe, quum ideo sacra & vls & cis Tiberim nō medicioci ritu fiant. Idem tamen annotat Q. Sexuolun Pontificem Maximum voluisse, eos à posse & facere hoc nomen habere: quod scilicet facere, id est, offerre, vel sacrificare possant. Hi, quemadmodum Dion. lib. 2. scribit à Numæ temporibus usque ad annum Virbis circiter 100. à Collegio Pontifici cooptari soliti fuerunt. Non enim Comitiis à populo creabantur, donec Cn. Domitius, Cn. F. Ahenobardus Trib. pleb. Pontificibus offendior, quod alium quam se in locu patri sui Cn. Domitij cooptas-
sent, lege lata, ius Sacerdotum subrogandorum à Collegiis ad populum transtulit, id quod & Cic. in Rullum, & Tranquil. in Neroni tradunt. Hanc verò legem à L. Sulla Dictatore plebi offendiore abrogatam, restituit M. T. Cicerone, M. Antonio Coss. T. Labienus Trib. pleb. teste Dione lib. 37. Postea sub Augusto iterum abrogata, telege Domitia, Collegiorū primo, deinde Romanorum Principum arbitrio Pon-
tifices & reliqui Sacerdoti cooptari cœperunt.

E Ad numerum Pontificum quod attinet, iv. tantum à Numæ instituti traduntur, qui omnes ex Patriciis semper cooptati sunt, vtque ad annum Virbis **ccliv.** quo tempore Q. Appuleio Panfa, & M. Val. Corvo v. Cols. Q. & Cn. Ogulnij Trib. pleb. legē tulerunt, vt númerus Augurum & Pontificum augeretur, & pars eorū ex plebe crea-
rentur. Qua de re Liuius ita scribit: Hoc anno, ne vndique tranquilla res essent, cer-
tamē in iecū est inter Primores ciuitatis, Patricios, Plebei osque à Tribunis pl.
Q. & Cn. Ogulnisi. Qui vndique criminorum patrum apud plebem occasionibus
qua sitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem suscepserunt, qua nomi-
nata est.

infimam modò plebem accenderent, sed ipsa capita plebis. Consulares, triumpha. A
lesque plebeios, quorum honoribus nihil præter sacerdotia, quæ nondum promitt
scua erant, decesserat. Rogationem ergo promulgârunt, ut cum iv. Augures, iv. Ponti
fices ea tempestate essent, placeretque augite Sacerdotum numerum, iv. Pontifices;
v. augures de plebe omnes alegerentur. Nam enim iuxta ægredi passi Patres, quem eu
Consulatum vulgari viderent: simulabant ad Deos id magis; quam ad se pertinere,
ipsos visuros, ne sacra sua polluantur: Id se optare tantum, ne qua in Rempubla claus
des veniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminum vincere; & cer
nebant aduersarios non id quod olim vix sperauerint, affectantes magnos honores:
sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adepsos multiplices
Consulatus, Censurales & Tribunos, &c. Et paulo post: Vocare Tribus ex tem
plo populus iubebat, apparebat accipi legem, ille tamen dies est intercessio ne sublat
tus: postera die deterritis Tribunis ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur,
sua foris legis P. Dec. Mus. P. Sempr. Sophus, C. Marc. Rutilius, M. Luius Denter. &c.
Ita ix. Pontificum numerus est factus, qui usque ad L. Sulla Felicis dictaturam
manxit. Is enim cum aduerteret partis factionibus casus, Dictator renuntiatus furserat;
inter multa, quæ aut abrogavit, aut addidit. Pontificum quoque & Augurum Colle
gium ampliavit, ut essent xv. Pontifices, & xv. Augures. Florus Epit. 89. Ex quo Sul
la facta duplex factus est Pontificum ordo. Primi enim ix. & si deinceps, qui in
eorum locum cooptati sunt, Pontifices maiores appellati, reliqui vero vii. minores
Pontifices dicti sunt, quorum paucim & apud veteres Scriptores, & in vetustis Epi
gram. mentio sit. Vniuersus Pontificum cœtus collegium vocabatur, quemadmo
dum ex Cicerone ad Pontifices pro Domo, & de Haruspicum responsis item ex
antiquis inscripionibus liquet.

De Pontificum muneribus & dignitate hæc tradit Dionysius. Pontifices, in
quit, de omnibus causis ad sacra pertinentibus iudicant, tam inter magistratus sacri
ficos, quam inter priuatos homines: nonaque leges de sacris arbitratu suo condunt,
sicubi destituuntur scriptis legibus: & magistratus penes quos ceremonia sunt, ac sa
crificia, Sacerdotésque omnes examinant: ministros quoque sacerorum in officio
continent, ne quid præter solennes ritus faciant, à profano etiam & imperito vulgo
consuluntur de cultu Deorum, ac geniorum, aliisque religionibus, quod si quæ au
maduertant prescripta sua contemnere, eum mulctat pro delicti magnitudine. Ipsi
nullius potestati sunt obnoxii, nec tenentur ad reddendam rationem vel Senatui, vel
populo. Id genus Sacerdotes, siue Sacri Doctores, siue sacrarum legum consulti, siue
sacerorum custodes recte dicendi sunt: ego Hierophantas nostris appellari dixerim.
In defuncti locum alias solet subrogari, non populi suffragiis, sed qui Collegio maxi
mè videatur idoneus ex omni numero; nec nisi inaugurus ad sacerdotium admittit
tur. Hactenus Dionysius. Quæ ferè eadem etiā à Cicerone referuntur, cum in Ora
tione pro Domo sua ad Pontifices sic loquitur: Cum multa diuinities, Pontifices, à
maioribus nostris inuenta, atque instituta sunt, tum nihil præclarius, quæ quod vos
eosdem & religionibus Deorum immortalium, & summa Reipublica præesse volu
runt, ut amplissimi & clarissimi ciues Rempublicam benè gerendo, Pontifices, reli
gionem sapienter administraudo, Rempublicam conseruarent. Quod si vlo tempore
magna causa in Sacerdotum populi Romani iudicio, ac potestate, versata est:
hæc profecto tanta est, ut omnis Reipublicæ dignitas omnium salus, vita, libertas,
aræ, foci, Di, penates, bona, fortuna, domicilia, vestrae sapientiae, fidei, potestatisque
commissa & credita esse videantur. Et paulo post ad Lentulum, unum ex Pontificibus:
Te appelliō, inquit, Lentule, tui Sacerdotij sunt tensæ, curricula, prætentio, ludi,
libationes, epulaeque Deorum. Vosque Pontifices, ad quos Epulones Iouis Optimi
Maximi, si quid est prætermissum, aut commissum afferunt: quorum de sententia
illa eadem reuocata, atque instaurata celebrantur, &c.

F
Pontificum Collegium usque ad Theodosij Senioris Imperatoris tempora Ro
mæ fuit. Quibus, religione Christiana omnia iam obtinente, Imperatoribusque an
tique superstitioni aduersantibus, vno edito Sacerdotum omnium redditus si
applicati sunt. Quare postea plauē Pontifices, Augures, & reliqui Sacerdotes fieri
deserunt,

A. desierunt, cum redditibus omnibus multati essent. Zosimus.

Vix Pontificum omnium supremus erat, qui Maximus dicebatur, à Numa institutus, quod, ut Dionysius tradit, maximarum rerum, quae ad sacra & religionem pertinent, iudex esset, & index contumaciae priuatorum & magistratum. De eius creatione sic scribit libro primo Liuius: Minoribus Pontificibus creatis, Numa Pontificem deinde Maximum Numam Marcius: M. Ex Patribus legit, eisque sacra omnia exscripta, ex signataque attribuit: quibus hostiis, quibus diebus, ad que tempora sacra fierent, atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica; priuariaque sacra Pontificis seitis subiecit, ut esset, quo Consultum plebs veniret, ne quid diuini iuris negligendo patios ritus, peregrinosque adscendendo, turbaretur. Nec ecclesies modo ceremonias, sed iulta quoque funebria, placandosque manes, ut idem Pontifex edoceret, quaque prodigia fulminibus, aliquo viso misa susciperentur, atque curarentur. Hactenus Liuius. Festus etiam ait, Pontificem Maximum iudicem atque arbitrum rerum diuinorum, atque humana- rum esse. Ceterum Pontifex Maximus ex Collegio Pontificum creabatur, non quidem Collegarii cooptatione, ut in ceteris Sacerdotiis mos erat, sed populi tributis comitiis, ut ex omni Liuij historia facile intelligi potest. Multo etiam tempore non nisi ex patribus creabatur, donec postremo omnibus honoribus plebi comunicatis, Pontifex quoque Maximus ex plebe primus creatus est T. Coruncanius. Post quem multi tam Patricij, quam Plebeij Pontifices Maximi creati fuerunt, usque ad C. Iulium Cæsarem. Quo mortuo in eius locum Pontificatum maximum per vim inuasit Lepidus. Post cuius mortem id sacerdotium suscepit Augustus, quod Lepido viuo nunquam, quanquam oblatum, recipere sustinuerat, ut Tranquillus tradit. Decens autem vi sum est, cum qui totius imperii possessionem adeptus esset, ipsam quoque supremam diuinorum rerum auctoritatem, que hoc sacerdotio comprehendebatur, habere. Quare post Augustum omnes Romani Principes, qui sub Imperatoris nomine rei Romanae præfuerunt, Pontificatum maximum vel suscepserunt, vel se Pontifices Maximos appellari passi sunt: ut Constantius, Constantius, Valentianus, Valens, & Gratianus Augustus: qui Christianæ religioni addicti, quanquam à Pontificis Maximinu[m] abhorrent, id tamen elogiis suis adscriptum non aspernati sunt, vel reiecerunt.

Primus omnium Gratianus Imperator editio proposito (ut Zosimus docet) se Pontificem Maximum appellari vicit, atque ita ea sacerdotij dignitas in Imperatoribus defecit. Seriem Pontificum Maximorum à Numa Marcio, usque ad Titum Flauium Vespasianum Imperatorem Augustum collegit Onuphrius.

De Salij Collinis XII. CAP. XXIII.

SALI Palatini, de quibus ante diximus, à Numa instituti sunt. Hos vero Fullus Hostilius Rex ex voto creavit, de quibus Dionysius libro 3. hæc memoria prodit: Pugnarum est ad Heretum cv. ii. ab Urbe studio, multis utrinque cadentibus. Cumque cum quoque diu æquo Marte certaret, Tullus protensis ad cælum manibus votum Diis fecit, si eo die Sabinos vincere, Saturno & Opis institutum ferias, quas Romani post comportatas terræ fruges celebrare solent publicè: duplicaturumq; Saliorum numerum. Hi sunt generes Nobiles, certis temporibus armari saltantes ad tibicæ modulos, & patios quedam hymnos concinnentes. Et ante cum de Salij Palatinis loquitur: Agonales, inquit, siue, ut quidam appellare malunt, Collini Salij, habent in collino tumulo sacrarium, post Numam instituti à Rege Hostilio, sicut bello Salino voverat. Meminit horum & Varro lib. 5. de Ling. Lat. his verbis: In libris Saliorum, quorum cognomen Agonefum, &c. Ex quibus omnibus manifestum est, Salios hos non à Numa, verum à Tul. Hostilio Rege ex voto institutos fuisse, ideoque à prioribus aliquo modo distinctos: & Collinos vel Agonenses dictos fuisse à monte, in quo sacrarium habuerunt. Altera tamen de iis Servius Virgilij Interpres scribit, qui à Iosepho Scaligerio sic citatur: Duo sunt genera Saliorum, ut in Saliatibus carminibus inuenitur, Collini &c.

Quirinales à Numa instituti : ab Hostilio verò Pauorij & Pallorij. Addit Scaliger: A Quos Quirinales h̄c vocat , fuit , qui pliter Agonēs. Nam & mons Quirinalis dicebatur Agonalis. Quæ præter hæc ad horum munus pertinent, ex Saliorum Palatinorum descriptione reperantur.

De Duumuiris, Decemuiris, & Quindecimuiris sacris faciundis. CAP. XXIIII.

SECUNDUM hoc à Tarquinio Superbo Rege institutum est. Quæ de re Dionysius lib. 4. ex Varronis traditione hæc scribit: Venit ad tyrannum externa quædam mulier ix. libros Sibyllinorum oraculorum venales offerens: cumque Tarquinius nollet eos tanti emere, quanti illa indicauerat, abiit, & tres exsuffit ex eo numero: nec multo post reliquos relatos tantum obtulit: derisaque pro delira, quod tantum pro patricioribus peteret, quantum pro pluribus obtinere non potuerat: rufum discedens reliquorum cremauit dimidium: relatissq; tribus, auri quantū antea petiti. Tum rex miratus mulieris cōsilium, accersuit Augures: rēq; denarrata quid faciendū esset, eos consuluit. Illi auguriis quibusdam edocti, aspernatum eum rem missam diuinitū, & piaculum graue admissum, quod non omnes libros emerit, iusserunt numerari mulieri auri quantum peteret, & reliquum oraculorum redimi. Mulier datis libris diligenter eos seruare monuit, nec posthac vsquam viā est inter homines. Tarquinius Duumuiros creauit C ex numero Nobilium, hisq; addidit duos ministros publicos, & per hos custodiri libros voluit. Duumuirorum alterum M. Atilium, visum non bona fide rem gerere, & ab uno ministrorum delatum paricidij, in culeum insutum proiecit in mare. Expulsi postea Regibus Sibyllinorum cura deuenit ad populum: is nobilissimos viros custodes eorum creauit, qui per totum vitæ tempus fungentur eo munere, liberi alioqui ab omnibus militaribus atq; ciuilibus muniis: hōsq; libros publicè accepunt, nec sine his cuiquam licet eos inspicere. Et vt compendio dicam, nullam rem, ne sacra quidem Romani tam diligenter quam Sibyllina oracula custodiunt. Utuntur autem eis ex S. C. si quando seditionibus turbatur status Reip. aut in bello insignis aliqua clades accepta est, aut prodigia quæpiam dubia, magnūmque ali- D quid portendentia nuntiata sunt, vt plerunque fit. Hi libri manferunt incolumes usque ad bellum Mariscum, in templi Capitolini cellâ subterranea, inclusi arcæ la- pideæ, asseruati à Decemuiris: post exactam verò iiii. supra c. & l. Olymp. cremato Capitolio, siue de industria, vt quidam autumnum, siue fortuito incendio, cum aliis donariis Louis, hi quoque igne absunt: nam qui nunc extant è multis locis comportati sunt, partim al' ati ex Italiciis vrbibus, partim ex Erythrīis Asia, ex S. C. legatis illuc ad transcribendum missis, partim ex aliis vrbibus, etiam à priua- tis hominibus descripti, in quibus inueniuntur quædam supposititia. Haec tenus Dionys, quæ etiam habet Agell.lib. 1. cap. 19. Solin.cap. 8. & alij. Laetant. tamen cap. 6. lib. 1. Diuinarum Institut. & Seruius non Tarquinio Superbo, sed Prisco id adscri- bunt: quod temporibus est conformius. Nam (vt Solin.auctor est) fuit hæc Sibylla Romæ Olymp. 1. qua regnauit Tarc. Priscus. Ad libros etiam illos quod attinet, scribit Plin. lib. 13. cap. 13. non ix. fed iiii. tantum ad Tarquinium allatos esse, quo- rum iiii. fuerunt cremati, non vi. unus à Tarquinio emptus. Duumuiri creati sunt vsq; ad annum ccxxxix, tum numerus eorum auctus est. Tulerunt enim ad populum Tribun. pleb. C. Licinius, & L. Sextius, vt pro Duumuiris sacris faciundis De- cemuiri crearentur, ita, vt pars eorum ex plebe, pars ex patribus fieret. Liuius lib. 6. id quod usque ad L. Sullæ Felicis tempora est obseruatum, inde Quindecimuirorum metio fit, ita vt verisimile sit, L. Sullam qui & reliquorum aliquot Sacerdotium nu- merum auxit, Decemuiris aliis quinque additis, Quindecim viros instituisse. Post F Sullam idem Sacerdotium mansit usq; ad Theodosij tempora, quibus cum cæteris veteris superstitionibus sacris abrogatum est. Porro autem ex 4. Celij ad Cic.episto- la colligi potest, populi suffragiis Sacerdotes huius Collegij aliquando creatos, id- que per legem Domitiam. Nam quod à Collegis ante eam legem cooptarentur, pas- sim

A sim in Liuij historia legitur , vbi de suffectis in demortuorum locum Sacerdotibus loquitur. Munus horum Sacerdotum quod fuerit, ex iis Dionisijs, quæ actulimus, verbis satis intelligitur, videlicet libros Sibyllinos custodire, cum ex S.C. adeundi essent. adire, & quæ legissent, Senatui renunciare, & ea S.C. decreta procurare, ludos Sæculares celebrare, & postrem omnia peragere, quæ Sibyllinorum carminum iussu facienda erant, id quod præter Dionysium, & Liuius, Suetonius, Tacitus, & alij docent. Libet tamen hoc loco addere Varonis locum de libris Sibyllinis & Sibyllis, qui extat apud Laetantium Firmianum libro primo Diuinorum Institutionum, cap. sexto, Sibyllini libri, inquit, non fuerunt ynius Sibylæ: sed appellantur uno nomine Sibyllini, quod omnes fœminæ vates Sibylæ sunt a veteribus nuncupatae, vel ab ynius Delphidis nomine, vel a consiliis deorum denunciandæ. Σιβυλλας enim Deos, non Θεος, & cōsilium non βεληνου, sed βεληνου appellabant, Ἀεlico genere sermonis, itaque Sybilla dicta est, quasi Θεοβεληνη. Ceterum Sibylæ decem numero fuerunt: Prima fuit de Persia, cuius mentionem fecit Nicanor, qui res gestas Alexandri Macedonis scripsit. Secunda Lybica, cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo. Tertia Delphica, de quo Chryippus loquitur in eo libro, quem de Diuinatione composuit. Quarta Cumæa, in Italia, quam Naevius in libris belli Punici, Piso in Annalibus annotat. Quinta Erythræa, quam Appollodorus Erythræus affirmat suam fuisse ciuem: eamque Graiis Ilium petentibus vaticinataam, & peritaram esse Troiam, & Homerum mendacia scripturum. Sexta Samia, de qua scripsit Eratosthenes, in antiquis Annalibus

C Samiorum reperisse se scriptum Septima Cumana, nomine Amalthea, quæ ab aliis Demophile, vel Herophile nominatur. Ea nouem libros attulit ad Regem Tarquinium Priscum, ac pro eis trecentos Philippeos postulauit. Rex aspernatus pretij magnitudinem, derisit mulieris insiniam. Illa in conspectu Regis tres combusisti: ac pro reliquis idem pretium postulauit. Tarquinius multò magis mulierem insinare putauit, quæ denuo tribus aliis exustis, cum in eodem pretio perseveraret, motus est Rex, ac residuos trecenteis aureis emit: quorum postea numerus est austus, Capitolio refecto, quod ex omnibus ciuitatibus & Italicis, & Gracis, & præcipue Erythræis coacti, allatique sunt Romanam, cuiuscunque Sibylæ nomine fuerunt. Octaua Helleponistica in agro Troiano nata, vico Marpesso, circa oppidum Gergithium: quam scribit

D Heraclides Ponticus, Solonis & Cyri fuisse temporibus. Nona Phrygia, quæ vaticinata est Ancyra. Decima Tyburs, nomine Albunea, quæ Tyburi colitur ut Dea, iuxta ripas Antenæ: cuius in gurgite simulachrum eius inueniunt esse dicitur, tenens in manu librum. cuius sacra Senatus in Capitolium transtulit. Addit Laetantius: Harū omnium Sibyllarum carmina & feruntur, & habentur, præterquam Cumææ, cuius libri à Romanis occuluntur: nec eos nisi à Quintideciuimis inspicí fas est. Et sunt singularum singuli libri: qui quia Sibylæ nomine inscribuntur, ynius esse creduntur sicutque confusi, nec discerni, atque suum cùijs assignari potest, præter Erythræam: quæ & nomen suum Carmini verū inseruit: & Erythræam se nominat, vbi prælocuta est: cum esset orta Babylonia, &c. & paulò post de Erythræa plura verba faciens, adducit

E Fenestellam de xv. viris sic scribentem: Restituto Capitolio retulisse ad Senatum C. Curionem Consulem, ut legari Erythras mitterentur, qui carmina Sibylæ conquista Romam deportarant. Itaque missos esse P. Gabinium, M. Otacilium, L. Valerium qui descriptos à priuatissimis versus circiter mille Romanum deportarunt. Hactenus Laetatius de Augusto Imperatore scribit Taci. lib. 6. Anna. cum eo tempore multa vana nomine Sibyllarum ferrentur, iussisse eum conquista Samo, Eritrea, Ilio, Africa, & per Italicas colonias carmina intra certum diem ad Praefatum Vrbis adferri, & iudiciū censuramque Quintideciuorum adhiberi, ne haberet priuatim licet, quod iam à maioribus erat cautum.

F Trium Sibyllarum statuæ Romæ erant iuxta rostra: una, quam Pacuvius Taurus Ædilis Plebis instituit: duæ, quas M. Messala. Plin. lib. 34. capite 5. Solidus eas nominat Cumananam, Delphicam, & Erythræam Heriphylem. Plura de Sibyllis videoas apud Ludouicum Viuem ad cap. 23. lib. 18. Aurelij Augustini de Ciuitate Dei, & alios.

De Rege Sacrorum, sive Sacrificio.

C A P . X X V .

SV. A causa hoc sacerdotium institutum sit, & vnde nomen habet, eleganter docet Lilius lib. 2. his verbis: Regibus exactis, & parva libertate, rerū deinde diuinarum habita cura: & quia quædam publica sacra per ipsos Reges facilitata erant, nec vbi Regum desiderium esset, Regem sacrificulam creant, id sacerdotium Pontifici subiicie, nec additus nomini honos, aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Et Dionys. lib. 5. sic scribit: Sed quoniam multa magna beneficia collata videbantur in Rempublica, à Regibus volentes hòc nomen in Urbe seruari perpetuo, iussérunt vt Pontifices & Augures designarent unum aliquem è senioribus, ad hoc idoneum, qui sacris tantum præcesset, immunis à militia, vocareturque Rex sacrificulus, primusque hunc honore Romæ accepit Manius Papirius, vir Patricius, quietis amantissimus. Creabatur Rex sacerorum Comitiis Centuriatis, quemadmodum apud Agellium lib. 15. cap. 27. refert Lælius Felix, & quidem quantum religio mansit, semper ex Patriciis, vt Cicero scribit pro Domo. Huic neque magistratum gerere, nec orationem ad populum habere licebat. Cuius rei causam hanc Plutarchus in Quæstionibus Romanis, quæst. 63. assert, vt scilicet nunquam nisi in sacrificiis seruire, vt, in gratiam Deorum regnum sustinere videretur. Vnde etiam hunc ritum à maioribus traditum esse Plutarchus dicit, vt Rex sacerorum ante Comitium: postquam rem diuinam fecisset fuga se se inde è foro proriperet.

Non licebat Regi sacerorum feris opus videre, quemadmodum nec Flaminibus ideo per Praeconem denuntiabat, ne quid tale ageretur, & præcepti negligens mulctabatur. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 16. Ad regem sacerorum virginis Vestales certa die ibant, & dicebant, Vigilans Rex: vigila. Seruatis in 10. Æneid. Mansit autem hoc sacerdotium usque ad Theodosij senioris tempora, quibus cum reliquis sacrificiis abrogatum est.

Regis sacerorum vxor appellabatur Regina sacerorum, quæ & ipsa aliquot sacra facere solebat: cuius meminit Plutarchus in 4. Satr. cap. 15.

De Sacerdotibus fœminis Bonæ Deæ.

C A P . X X V I .

SACERDOTES Bonæ Deæ dicitur fuerunt, matronæ illæ, quæ operæ sunt sacræ. Faunæ, sive Fatuae. Cum enim ea tantæ fuisset pudicitæ, vt nemo illam, dum vixit, præter virum suum, mas viderit, nec nomen eius audierit, propterea illi mulieres sacrificabant, & Bonam Deam nominabant. Varro. De huius Deæ sacris Plutarchus in quæstionibus Romanis, quæst. 20. scribit E. matronas domi suæ sacellum muliebris Deæ, quam Bonam vocent, ornantes, myrtum non inferre: cum tamen omnibus aliis germinantibus & florentibus studiose ea reveriantur, & causam eius moris hanc fuisse dicit, quod mulieres cum ab aliis rebus puræ, cum maximè te Venerea, sacra ista peragant, quodque non solum mariatos, sed omnes in viuenter sum mares domo exterminent, cum Deæ sacræ operantur ritibus: itaque myrtum vt Veneri sacerbam abominantur. Hæc sacra P. Clodius Ciceronis ætate polluit: cum enim C. Cæsarlis Pontificis Maximi vxorem Muriam adamat, muliebri habitu in operto Bonæ Deæ inuentus est, ab Aurelia C. Cæsarlis matre, quo non nisi mulieribus ingredi fas erat. Vnde Cicero in P. Clodium acerimè inuestus est, quod ausus fuisset ea sacra, quæ in operto pro salute populi p. Romani in Pontificis Maximi ædibus siebant, sua præsentia polluere. Tantum de his.

De

De Gallo & Archigallo sacerdotibus Deae Cybeles.

CAP. XXVII.

DE Cybele, quę eadem est Mater Dēum, diximus libro superiore: eius sacerdotes dicti fuerunt Galli, quorum præfes, vel summus Archigallus fuit appellatus.¹ Nōmēni habent flumine Phrygiae Gallo: sic enim Sext. Pomp. Festus: Galli, qui vocantur, Matris Magnæ comites dicti sunt, à lumine, cui nomen est Gallo, quia qui ex eo bibissent, in hoc fuere incipiant, vt se priuenient virilitatis parte, quod etiam Ouidius, Herodianus, & alii testantur. Quam alii afferant etymologiam, dictos videlicet eos fuisse à Gallo quodam, qui primus Cybeles Sacerdos fuerit. De Archigallo Gallorum Antistite testimoniū dicunt & veterum aliquot marmorum inscriptiones, quales à Lilio Gyraldo Syntagmate 4. historiæ Dēorum gentilium, & ab Onuphrio Panuno recitantur, & Plinius atque Tercullianus, qui eorum meminerunt, vt de reliquis taceant. Testes sibi præcidebant Samia testa, vt Plin. lib. 11. cap. 49. & lib. 35. cap. 12. scribit, cuius rei origo hæc fuisse fertur. Cùm Dea Cybeles puerum Phrygem formosissimum Attyn nomine, suis sacris ea lège præfecisset, vt perpetuo castitatem seruaret, haud longè post sangritidem Nympham comprescit: quare ab ira Dea in furorem actus, cum Dyndina venisset, manuq; sibi afferre conaretur, miseratione Dæ furore liberatus à le interficio abstinuit, virilitatem ramen sibi amputauit, & ideo Cybeles castratos Sacerdotes habere mauult: quia de re extat prolixum carmen Catulli, De his Sacerdotibus in hunc modum scribit Dionys. lib. 2. Romæ nulla peregina sacra sunt recepta publicè, vt sit in multis vrbibus: sed etiam si qua oraculorum iussu aliunde introducta sunt, suo more coluntur à ciuibus, abdicatis fabularum miraculis, sicut in matris Ideæ facris sit. Prætores enim quotannis Romano ritu victimas ei cœidunt & ludos faciunt: sacerdotio vero eius funguntur Phryges, vir & mulier, cāmque victimam circumferunt more suo circulatorio, pectora plangentes ad cantum tibiarum, timpanorumque sonum: ingenui autem Romanus nemo est. Mitracus, nec oberrat ad Phrygios modulos induitus sinthesin. neq; ex decreto Senatus initiatur magne matris Orgii. Hæc tenus Dion. His Sacerdotibus licebat stipem colligere, cùm reliquis id prohibitum esset. Sic enim Cic. lib. 2. de Legib. Præter Ideæ matris famulos, eosque iustis diebus, ne quis stipem cogito, Et paulo post interpretans hanc legem: Stipem, inquit, sustulimus, nisi eam quam ad paucos dies propriam Ideæ matris exceptimus. Implet enim superstitione animos, & exhaustit domos. Plura de his Sacerdotibus habebimus libro sequenti, ubi sacra huius Dæ explicabimus,

De Septemuiris Epulonum. CAP. XXVIII.

VT ferè omnes veterum Sacerdotes, sic epulones vario numero fuerunt: Quando enim primum instituti sunt, tres creari sunt, quemadmodum ait Liuius lib. 33. qui ita scribit: Anno VI. lis. LV. V. I. Fatio Epulone, M. Cl. Marcello Cos. Romæ eo primum anno 111. Epulones viiri facti, C. Licinius Lucullus, T. Romuleius, qui legē de creādis his tulerat, & P. Porcius Leca His trimuiris item, vt Pontifici lege datum togæ prætextæ habenda ius. De his Triumuiris Cic. lib. 3. de Orat. ita scribit: Sed vt pōfices veretes propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, quum essent ipsi à Numa, vt etiam illi ad ludorum epulare sacrificium facerent, instituti. A posterioribus temporibus Septemuiris Epulones fuisse ex veteribus cum scriptorū, tum lapidum monumentis intelligi potest, Antistius enim Labeo apud Agellium lib. 1. cap. 12. ita scribit: Item cuius pater Flamen, aut Augur, aut Quindecimuir. S. P. aut qui Septemuir epulonum, aut Salins est. Quis autem cum numerum auxerit, vt pro Triumuiris Septemuiris crearentur, nemo tradit. Onophrius aliquot conjecturis duclus, putat à L. Cornelio Sulla id factum fuisse. Cui interim afferimur, dñm alij certijs aliquid in mediū proferent. Cæsarem quoque Dictatorem alii tribus ad Collegium Septem

Septemuirorum additis, Decemuiri epulonum constituisse, auctor est Dio qui lib. A 43. extremo, hæc scribit: Cum Cæsar plurimis beneficia deberet, Magistratibus & Sacerdotis collatis eis satisfecit. Iaque xv. Sacerdotibus vnū: Collegio Septenario tres addidit. Notar Hubertus Golzrius, Septemuiris epulonum à C. Julio Cæsare tres alias additos esse, ita ut Decemuiri facti sint. De munere horum Sacerdotum, Cic. Oratione de Aruspis, respon. ita loquitur: Ludos min⁹ diligenter factos, polluti⁹ que Quos ludos? Te appello Lentule cui sacerdotij sunt tensa, curricula, præcertio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorū: vōlque Pontifices, ad quos Epulones Iouis opt. Max. si quod est prætermissum, aut commissum adferunt, quorum de sententia eadem reuocata celebrantur. Ludi sunt minus diligenter facti & quanto aut B quo scelere polluti⁹ respondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro collegio Pontificum, nihil cuiusquam aut negligientia contemptum, aut scelere esse pollutum. Ex quibus verbis intelligimus, non modò quod esset munus Epulonum, sed etiam fuisse eorum quoddam collegium. Et hi, ut cœteri Sacerdotes à collegiis subrogabantur ante legem Domitiam, quod ex tota Liuiana historia liquet. Post legem vero Domitiam populi suffragiis is quoque honor mandari cœptus. Tantum de his.

De Duumuiris ædis locandæ, faciundæ, dedicandæ, &

Triumuiris ædibus Sacris incendio consumptis

restituendis, & sacris conquirendis,
donisque persequendis.

CAP. XXX.

I quidem propriè Sacerdotes non erant: sed tamen verisimile est ex D Sacerdotibus eos potissimum creatos fuisse. Duumuirorum frequens mentio est apud Liuium: & præsertim lib. 7. & 22. Nam vbi ædes aliquo casu vora erat, statim qui locarent, facerent, & dedicarent, Duumuiri populi Comitiis tributis lege Papiria renunciabantur, quod ex Agellio lib. 15. cap. 17. facile intelligi paret.

De Triumuiris Liuius lib. 25. ita scribit Comitia deinde à Prætore urbano de Senatu sententia, plebisq; scito sunt habita, quibus creati sunt. Quinqueuiri, muris turribusq; reficiendis, & Triumuiri bini, vni sacrīs cōquirendis, donisq; præsignandis, alteri reficiendis ædibus, Fortunæ & matris Matutæ intra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant. Plura de his addere superuacaneum.

E

De Pontificibus & Sacerdotibus Deorum singulorum.

CAP. XXX.

PRAETER eos, de quibus haec tenus diximus, inquit Onuphrius lib. 2. de Republ. Rom. multi quoque erant in Vrbe Sacerdotes publici, variis nominibus appellati, & recentioribus temporibus instituti, quorum memoria in E verutis tantum superest Epigrammaribus, ex quibus quanta potius diligentia eos collegi, atque hac ratione hoc loco in antiquitatis studiosorum gratiam accurate descripta subiunxi. Haec tenus ille. Nos cum ad propositum nostrum nihil faciant, epigrammata illa, quæ ipse adduxit, omisimus.

De

De Ministris Sacerdotum populi Romani.

CAP. XXXI.

ACERDOTIS populi Romani explicatis, de Ministris etiam quædam addenda sunt, id quod nos hoc capite faciemus.

CAMILLI, & CAMILLÆ.

Hi à Romulo sunt instituti, de quibus Dionys. lib. 2. scribit: Romulus voluit vxores cum suis maritis fungi sacerdotio, & si qua sacra viros obire veterat, mos patrius, ea relinqui fœminis, in eiusque ministerij partem debitam venire illorum etiam liberos, quod si qui prole carerent, eis licere optare ex quacunque tribu puerum, puellamque, elegantissimos: alrerum ministraturum sacrificis donec pueresceret: alteram tantisper dam pura esset à nuptiis.

FLAMINII, vel FLAMINIÆ.

De his in hunc modū scribit Festus: Flaminius Camillus puer dicebatur ingenuus, patrimus & matrimus, qui Flaminii Diali ad sacrificia præministrabat. Antiqui enim ministros Camillos dicebant. Flamina dicebatur sacerdotula, quæ Flaminicæ Diali præministrabat, cæque patrima & matrima erat, hoc est, patrem & matrem adhuc viuos habebat.

ÆDITVS, vel ÆDITVMVS.

Agellius libro 12. capite 6. Varro, inquit, censet æditum duci oportere, nō æditum, quod alterū sit recenti nouitate factum, alterū antiqua origine incorruptum. Quo respexit etiam Varro lib. 1. de Re rustic. cap. 2. cùm scribit: Semeterinis feriis in ædem Telluris venerā, rogatus ab æditumo, vt dicere didicimus à patribus nostris: vt corrigimur à recentibus urbanis, ab ædituo. At lib. 6. de Ling. Lat. notat, alias æditum dici malle. Hæc enim sunt ipsius verba: Tueri duo significat, vñ ab aspectu, vt dixi: vnde est istud, Tueor te senex, proh Iupiter? Et, Quis pater aut cognatus voleat nos contra tueri? Alterum à curando, ac tutela: vt cum dicimus, Bellum tueor, & tueri villam, à quo eriam quidam dicunt, illum qui curat ædeis sacras. Æditum, non Æditum. Quod officium huius fuerit, manifestum est. Fuerunt præter hos Scriba Pontificum à Commentariis Quindecim virūm, sacris faciundis, Adiutores Haruspicum, & Kalatores, quorum mentio extat in vetustis Epigrammatis. Vide Thesaurum Huberti Goltzij.

TIBICINES.

TIBICINVM Romanorum frequens apud veteres autores mentio est: hi tibias concinantes sacrī populi Romani interesse solebant. De his scribit M. Varro lib. 4. De Lingua Latina: Quinquatus minusculæ dictæ Junia Idus ab similitudine maiorum, quod tibicines tum feriati per Vrbem vagantur, & conueniunt ad ædem Minorum. Quomodo hi aliquando, quod prohiberentur in æde Iouis vestri, Tibur secesserint, & post Romam inde reduci fuerint, alibi ex Liuio, Valerio Maximo, & Plutarcho docemus.

TVBICINES.

De Tibicinibus sic scribit Sextus Pompeius: Tibicines iij appellantur, qui Sacerdotes viri speciosi publicè sacra faciunt, tubarum lustrādarum gratia, &c. Qui enim tubis canebant, Tibicines dicebantur.

POPÆ.

POPAE ministri sacerorum erant, qui hostias & victimas ligabant, & laureati succinæque, arque ad illa vsque nudis, eas ante aras deductas feriebant. Vnde Suetonius in Caligula: admota altaris victimæ succinætus poparum habitu cultarium mactauit. Et Spartianus in vita Géras: Percussit hostiam popa.

VICTIMARI.

Et hi Sacerdotum ministri erant, qui victimas ligabant, & cultrum, aquam & me-

lam parabant, & reliqua, quæ sacræ erant necessaria. Valerius lib. i. cap. i. libros Petilius Prætor vibianus ex auctoritate Senatus, per v. etimarios facto igne in conspectu populi cremauit. Liuius lib. 40. Libri in comitio igne à victimariis facto in conspectu populi cremati sunt. P. Victor Romæ castra victimarioium fuisse refert.

P R A E C I A E.

Præciae, siue præclamitatores dicebantur, qui à Flaminibus præmittebantur, ut denunciarent opificibus, ut manus abstinerent ab opere, ne si vidisset Sacerdos facientem opus, sacra polluerentur. Habuerunt etiam Flamines & virgines Vestales suos lectores, de quibus alias dicetur.

P R A E F I C A .

Terentius Varro libro 6. de Lingua Latina: Præfica, ut Aurelius scribit, mulier ab luctu, qua conduceretur, quæ ante domum mortui laudes eius caneret. Hoc factatum Aristoteles scribit, in libro, qui inscribitur *vñpia cap*8*euia*, quibus testimonium est quod Fretum est Næuij.

Hac quidem hercle opinor præfica est.

Nam mortuos collaudat.

Claudius scribit, ea quæ præficeretur ancilleis, quemadmodum lamentaretur præfica est dicta utrumque ostendit à præfectione, præfica dictam. Plautus in Truculemo:

Sine virtute argutum ciuem nisi habeam pro præfica.

Sext. Pompeius: Præfica dicuntur mulieres ad lamentandum mortuum conductæ, quæ dant cæteris modum plangendi, quasi in hoc ipsum præfæctæ. Nonius Marcellus: Præficae (inquit) dicebantur apud veteres, quæ adhiberi solet in funeri mercede conductæ, ut & Herent. & fortia facta laudent. Lucilius 12. Mercede quæ conductæ sunt alieno in funere præfica multò, & capillos scindunt, & clamant magis.

DESIGNATOR ET VESPA, SEV

Vespillo.

Designatores dicebantur, qui constituenda funebri pompa prærant, vnicuique incedendi locum ordinemque præscribentes: ita Sext. Pompeius.

VESPILLONES autem cadaverum funeratores erant: ita, quod vespertino tempore mortuos efferre solerent: vnde & funera, à funeralibus dici autumnat. Donatus, quia noctu efferebantur ob sacrorum celebrationem diurnam. Hi Vespæ à Sexto Pöpicio appellatur: Vespæ, inquit, dicuntur, qui fune, adis corporibus officiū gerunt, non à minutis illis volucribus, sed quia Vespertino tempore eos efferunt, qui funebri pompa propter inopiam duci nequeunt. Hi etiam vespillones dicuntur. Haec tenuis de Sacerdotibus, & ministris eorum, ea, quæ à veteribus memoriaræ prodita sunt, expoluimus, quibus adiiciemus quædam generalia de Sacrificijs, si prius vasa, quorum usus in sacrificiis fuit, explicauerimus, atq; ita huic libro finem imponemus.

De Vasis, quorum usus apud Romanos in Sacrificijs fuit

C A P . XXXII.

 Asa, quibus veteres in sacrificiis vñ sunt, plurima fuerunt, de quibus Lilius Gregorius Gyraldus peculiarem librum conscripsit: qui ratiō ad meas manus non pertinet. Nos hōc capite quādam, & quidem præcipua enumerabimus: eorumq; iconas ex Guilhelmi Brasseiani Antiquitatibus, Gallica lingua æditis, subiuncimus. Sunt autem præcipua vasa hæc: Aceræ, Thuribela, Præsericula, Simpula, seu Simpuiæ, & quas Cicero in Paradoxis, Capedines & Fictiles vñnulas vocat: item Candelabra, Pateræ, Disci, Seceſpitæ, Seuæ, Enclabria, Dolabre, Ollæ, Aquiminaria, Asperatoria.

ACERRA, inquit Festus, ara, quæ ante mortuum poni solebat, in qua bōdes iacebantur. Alij dicunt arca amēssæ, thurarium, scilicet ubi thus reponebant, sic Glosarium vetus, acerra thuraria, *aliorum rebus*.

THYRIBVS.

^ THVRIBVLVM. PRÆFERICVLVM.

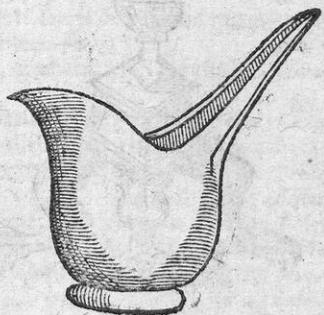

THVRIBVLVM, vas, quo thura adoleantur.

PRÆFERICVLUM, vas æneum, sine ansa patens summum, velut pelvis, quo utuntur in sacrario Opis Confus.

D

SYMPVLVM sine CAPEDVNCLVA.

E SYMPVLVM, sive SYMPVVYVM, vas partuum; non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis libabatur, vnde & mulieres rebus diuinis deditæ simpulatrices dicuntur. Vaso libro 4 de Lingua Latina, simpulum à sumendo dictum vult: Iosephus Scaliger diminutivum esse dicit, à Sympone, quod sit à Gæco σίφων, ac significet vasculum cum tenui fistula, vel angusto collo ad pitisandum vinum.

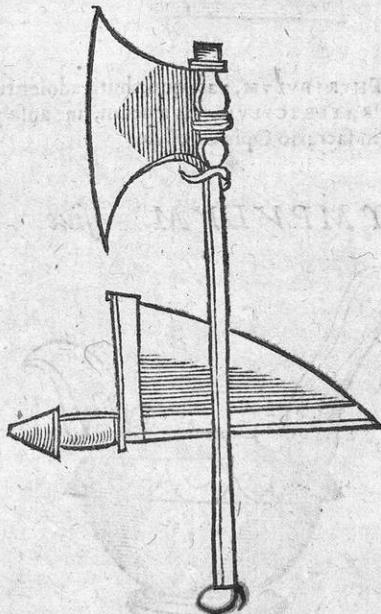
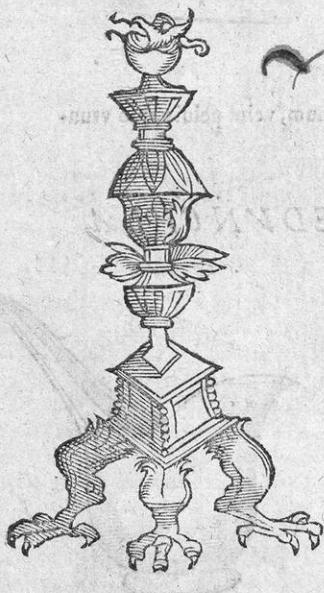

C A P I S poculi genus, dictum à capiendo. Festus. Varro: Capis & minores Capulæ à capiendo, quod anfaræ, ut prehendi possint, id est, capi. Harū figuræ in valesis sacreis ligneas, & fistiles antiquas etiam nunc videmus. Idem lib. 1. de Vita pop. Rom. etiamnum pocula, quæ vocant Capulas, ac Capides, quod est poculigenus. Has Cic. in Paradoxis Capedines & Capedunculus, & fistiles vrnulas appellat.

CANDELABRA, vase erant, in quibus candelæ figebantur. Varro lib. 4. de Ling. Lat. Candelabrum à candelæ. Ex heis enim funiculi ardentes figebantur. Festus: Candelabrum dictum, quod in eo candelæ figantur.

Pateræ, eò quod pateant, Latinæ ita dicæ. Heisce etiam nunc in publico conuicio, antiquitatis retinendæ causa, cum Magistri sunt, potio circumfertur, & in sacrificando De eis, hoc poculo magistratus dat Deo vinum. Varro lib 4. de Ling. Lat. Hinc diminutum patellæ, vase picata, parua, sacrificiis faciendis apta.

CANDELABRVM. SECVRIS, & SECESPITA.

S E C E S P I T A M, inquit Festus, alij securim, alij dolabram æneam, alij cultellum purant. Et mox: Secespita cultrum ferreum oblongum, manubrio eburneo, rotundo, solido, vincito ad capulum auro, argentóque, fixo clavis ænis, ære Cyprio, quo Flamines, Flaminicæ virgines, Pontificesque ad sacrificia vrebantur, dicta autem secespita à secando.

Discys lanae dicebatur, & magis in quo assæ carnes reponebantur.

DOLABRA

A DOLABRA instrumentum, quo in delando vtebantur.

ENCLABRIA, sive portus ANCABRIA, appellabantur vasa ænea, quibus Sacerdotes vtebantur Anclabris mensa ministerijs diuinis aptas Sext. Pomp. Festus Dicentur autem Anclabria & anclabris ab ancilare, quod erat ministrare, sive ab ancilate, quod erat haurire.

ASPERSORIUM, quo aquam lustralem aspergebant: dicebatur etiam Aspergillum & Lustrica,

AQVINARIVM, sive AMVLA, vas lustrale, deportandæ aquæ religionis expiationisq; ergo deputatum. Hæc & alia vasa sacrificijs destinata erant, quibus explicatis de sacrificijs etiam quædam in genere dicemus: plura sequenti libro explicabuntur.

De veterum Sacrificijs, CAP. XXXIII.

ACRIFICIUM, inquit Isidorus, est victimæ, & quæcumq; in ara cremantur, sive ponuntur. Victimæ vero, vt idem ait sunt sacrificia, quæ post victoriæ deuictis hostibus immolabatur: sic dicit, quod vi iictus percussæ caderent, aut quod vinclæ ad aras dicerentur. Erant autem victimæ maiora sacrificia, quam hostiæ: plerumq; tam confunduntur haæ voces. Festus: Hostia, inquit, sacrificium quod Laribus immolabant, quod ab illis hostes arceri putabant. Alibi dicit hostias ab antiquo verbo hostio, quod ferio significat, dictas esse Ouidius:

Hostibus à victimis hostia nomen habet.

Hostiarum multæ erant differentiæ: alia enim Præcidaneæ, quæ ante solennia sacrificia pridiè mactabantur. Festus: Præcidaneam porcam dicebant, quam immolante ante erant soliti, quam nouam frugem incidenter. Idem Præcidanea agna vocabatur, quæ ante alias cædebatur.

SUCCIDANEAE dicebantur, si primis hostiis litatum non erat, alia post easdem succidæ hostiæ cædebatur, quæ quasi prioribus iam cœsis, Juendi piaculi gratia subdendæ hostiæ.

D EXIMIAE HOSTIAE erant, teste apud Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 5. Veranio in Pontificalibus Questionibus, quæ ad sacrificium destinatæ eximebantur è greg: Eximia vel quod eximia specie quasi offerendæ numinibus eligerentur. hostiæ

AMBEGNI bos, aut veræx appellabantur, cum ad eorum utraque latera agni in sacrificium ducebantur. Festus.

AMBEGNAE, vel AMBIEGNAE, vel AMBIGNAE oues in sacris dicebantur, quam circum alia hostiæ constituebatur. Varro, Fulgentius Placiades. Ambe-gna oues.

HARVIGA, vel, vt Iosephus Scaliger legit, ARINGA, dicebatur hostia, cuius adhærentia inspiciebantur extæ.

CAVIARES hostiæ dicebantur, ait Festus, quod Cauiaræ, id est, pars hostiæ cauda tenus diceretur, & ponebatur in sacrificio pro Collegio Pontificum quinto hostiæ. quoque anno.

PRODIGIAE hostiæ appellabantur, quæ consumebantur. Prodigia hostiæ.

BIDENTES hostiæ, quæ fuerint variè disputatur. Festus, Ambidens, sive bidens ouis appellatur, quæ superioribus & inferioribus dentibus, & hoc probat Ioseph. Scaliger, cum in Varronem scribit: Bidentes erant hostiæ, quæ & cornigera essent, & duos denteseminulos haberent.

AMBVRBALES hostiæ, quæ circum terminos urbis Romæ ducebantur, hostiæ.

AMBARVALES HOSTIAE appellabantur, quæ pro aruis à xii. fratribus sacrificabantur. Festus. Et mox: Ambarvalis hostia est, quæ rei diuinæ causa, circum arua du citur, ab ijs qui pro frugibus faciunt.

INVIGES HOSTIAE, quæ nunquam domitæ, ac iugo subditæ fuerunt. Trebatius apud Macrobi. lib. 3. Saturn. cap. 5. duo in primis hostiarum genera fuisse dicit: alterum, in quo voluntas Dei per extæ disquirebatur: alterum, quo sola anima Deo la-crabatur: unde & animales hostiæ vocabantur.

Cæterum sacrificia hac ratione peragebantur. Cum Sacerdos victimam ad aram adduxisset, stans manu aram prehendebat, & preces fundebat. Principium precationis à Iano & Vesta fieri oportebat, quæ in omnibus factis præcipua numina erant, & in votis nuncupandis compellationem primum meruerant: inde, quod per eos aditus ad cæteros patrē opinio erat. Et obseruabar in ea preicatione, ut lupiter patet Opt. Max. omnésque Dij cæteri patres aduocarentur. Ne quid verò verborum præteriretur, aut præpostolerè recitaretur, descripto præire aliquem, rursusque alium custodem dari, qui attenderet sedulè alium qui fauere linguis iuberet, & tibicinem canere, ne quid in faustum exaudiretur, oportebat: quod, cum diræ obstrepentes noxiissent, aut precatio errasset, repente extis capita adimi, vel corda, geminariue, stante adhuc victimam compertum, esset. His peractis sacrum ab immolatione Sacerdos inchoabat. Fruges aut molam salsa in caput victimæ deponebat, addito thure masculo. Vocabatur ritus ille Immolatio, quasi molæ in caput victimæ collatio. Deinde vinum aspergebat: sed prius quam id affunderet, scipulo, aut simplicio ligneo, vel fæstili admodum paruo & ipse leuiter delibabat, & astantibus gustandum deserebat, ut pariter libarent. Vocabatur hic ritus Libatio: quo facto letas inter cornua victimæ manu evulsas tanquam prima libamina proiiciebat in ignem, conuersusque ad ortum, obliquum cultrum à fronte victimæ ad caudam ducebat, tandem victimam Diis exhibicam & dedicatam iubebat iugulare ministros: qui quod mactare eas cultratij & victimarij, à nonnullis Popis & Agones vocabantur: reliqui partim admotis vasculis emanabente cruentem excipiabant, partim victimam excoriabant, & abluebant, partim ignem accendebat. Vbi per purgata erat, mox Aruspex, Flamen, aut Sacerdos cultro ferreo viscera rimabatur, autentique explorabat, ut perlitatum foret. Non autem manu licebat contractare viscera, ne qua offensa pollutis sacris intercideret. Inspectis tandem, & exquisitis singulis, ex omni viscere & membro ministri partes certas, decisas, farina farris inuoluebant, & in calathis sacrificanti offerebant: sacerdos aris impositas, foculo incenso comburebat, quod reddere erat, & latere. Eum ignem ex olea, lauro, aut quercu corticis crassioris, aut cuius caudex cauus fungofusque esset, accendere, vel numinibus adole nefas erat: suspecta enim erant ligna illa tanquam diri & mali ominis. Vbi quod Diis tributum erat, conflagrasset, ad epulas ipsi, & conviuia conuertebantur. Inter descendum Diis laudes caneabant, pedibusque circum aras compludentes ad numeros psallebant, & pulsari cymbalis choreas agebant. Cuius rei causam Sernius in 5. Virgil. eclog. hanc annorat, voluisse nimirum maiores, nullam corporis partem esse, quæ non sentirer religionem: Cantus autem ad animum, Saltationem ad mobilitatem pertinere corporis. Porro suæ singulis Diis victimæ etiam deputate erant, superis albae & impares: inferis nigrae, & pares mactabantur. Ioui prodigiiali thure & mola salsa: Ioui Flaminio boue candido litabantur. Neptuno, Apollini, & Marti, tauro, verre & ariete. Heroibus taurō, capro, & Arietē. Cereri primum lacte, viño, & fauis, postea porca. Cybeli itidem porca. Aesculapio capris, & gallinis. Laribus gallo. Soli, & marti equo. Luna taurō. Iunoni agna. Veneri columba, Pani & Ei. Minervæ capra. Diana cerua. Libero patri melle, viño, & lacte, interdum capro. & hircu. Sylvano porco. Fauno agna vel hædo, de quibus alibi. Atque haec de Sacerdotiis, & in genere de sacrificiis haærenus. Dicemus iam de diebus festis.

NOBILITATE GENERIS ERUDITIONE ATQUE VIRTU- TIBVS PRÆSTANTISSIMIS VIRIS, DO- mino Francisco A DOMSDORFF, & Domino HERMANNO KOTZEN, Dominis & Mecœ- natibus suis colendis.

A NGRATVS planè essem, Nobilissimi viri, Domini atque Mecenates colendi, si in his libris nullam vestrorum nominum mentionem facerem. Ut enim taceam de summis vestris, & parentum vestrorum in me, & parentes, imo in totam nostram familiam beneficijs, quibus hanc gratitudinem deberi a me iudico: vel istud solum hoc à me requirebat, quod in itinere Italico hac transceuntes, me amicè atque humaniter compellaveritis, deque bonis literis suauissimè mecum confabulati fueritis. Itaque peccarem equidem, nisi illorum, quae iam tum in manibus habebam, vos quoque participes facherem: simili tamen vos horum librorum, quia Italianam perlustrasti, atque cum de alijs, tum de Antiquitate cum multis clarissimis & præstantissimis viris, id eoque luminibus Italiae & literatorum, variis sermones cōtuleris, indices, constituerem: denique vos rogarem, ut si quid ex Itala vobis scum attulissetis, quo hi libri exornari, atque illustrari possent, id mecum cōmunicaretis. De quo quidē tu Nobilissime, atque Generosissime Francisce, ultrò spem p̄aclaram mihi fecisti: & hoc ipso etiam testatus es, te meis conatibus fauere, cum mihi notitiam atq; amicitia clarissimi Medici, Ioachimi F. Camerarij conciliaueris, qui, ut est vir humanissimus, & ad iuuanda studia aliorum prōp̄is imus, ita me quoque non parium iuuit in ijs, qua proposueram absoluendis. Huius beneficium tum **B** alia multa, tum Wolfgangi Lazi Commentarios Republica Romana, quorum alioqui nec videndi quidem hic locorum copia mihi fuit, legi. Et cum superiore estate ipsum Noriberga conuenirem, bone Deus, quamiam Antiquitatum cris formis excusarum copiam mihi exhibuit: ut ei meriù multum debere, ne & agnoscam, & publice profitear. Facere etiam, ut promptitudinem animi mei ad referendum gratiam benemeritis, vobis probarem, nisi ea vestra esset humanitas, ut nihil al'ud nisi gratiam beneficiorum memoriam à clientib; vestris, in **C** ter quos me unum esse pal'm pre me fero, requiratis. Quare pro eo beneficio, ago tibi Francise, maximas gratias, maiores Domino Camerario habeo, vobisque recipio, atque sancte policeor, me ea, qua haec tenus à vobis accepi, & in posterum.

accep

accepturus sum, beneficia (eo enim impudentie prolabor, ut magis de cumulan-
do, quam de exoluendo are alieno cogitem) qua, inquam, in posterum accepta-
rus sum, perpetuis laudibus celebraturum, nec concessurum, ut illo unquam
tempore eorum memoria ex animo mea effluat. Neque me pentelei praconium
facere (nostis morem veterem) eaque quo à vobis accepero, & didicero cum stu-
diosis publicè communicare, si modò me dignum eo munere indicaueris. Ve-
rum de his alias. Ad librum hunc quod attinet, videtis ipsiusmet, viri Nobilissi-
mi, me phig, ferè, quantum fieri potuit, inde his vestigis Kalendarij: non quod
omnia alia auctiorum veterum testimonia ijs postponenda indicauerim. Nequa-
quam enim ea sum sementia, vt putem veteres Scriptores omnes, dñe sum ali-
quid à Fatis illis proferentes errare: sed tamen quum mira etiam inter ipsos B
Scriptores sit discrepancia, arbitriatus sum, me minus erroribus implicari posse, si
vnico illo Kalendario insisterem. Habetis rationem mei consilij. Quod si videri-
tis, me nihilominus interdum à scopo aberrare, non mirum id vobis videbitur:
cum etiam veteribus auctoribus, quiq ijs temporibus, quibus hec omnia in
flore fuerunt, vixerunt de multis non constiterit, quod in literas referrent: cuius
rei vel solus Macrobius locuples testis esse potest. Vos igitur Nobilissimi viri,
Domini atque Mecenates colendi, hoc tenue munusculum, indicium meæ in
eos obseruantia & gratitudinis, hilarifronie à me accipite, & animum meum
potius, vobis cerié dediissimum, quam ipsum munus respicie: quodque haec tenus
fecistis, vobis me porrò commendarum esse, patiamini. Valere Nobilissimi viri,
Domini atque Mecenates colendi, parentibꝫque vestris, à me & parentibus
meis plurimam salutem dicite. Ratisbona, ipsis ferijs Natalitijs Salvatoris no-
stri, inchoantiibus annum ab orbe redempto 10 xxci. qui ut vobis, vestrisq
omnibus felix, ac fortunatus euemat, ex animo precor.

V. N.

Deditissimus

IOANNES ROSINVS.

ANTI

ANTIQUITATVM ROMANARVM LIBER IV.

DE ANNO, MENSIBVS, ET DIEBVS.

A OSTEAQVAM de Diis, quos Romani coluerunt, tum de Deorum ministris, sive Sacerdotibus diximus: requirit nunc proposita tractationis ordo, ut de sacris etiam eorum, & diebus in eorum honorem feriatis, quædam subiiciamus: qua quidem in re, quartu*s* fieri aut præstatu*s* à nobis potest, sequemur potissimum Kalendarium, sive Fastos Romanos ex verutis marmoribus descriptos, & ab aliquot doctissimis viris in publicum editos: à quibus tamen Ouidius in iis, qui adhuc extant, vi. Fastorum libris non raro discrepat, cui nos illorum auctoritatem semper præculimus, discrepantiam simul illam annorantes. Cum autem hic de diebus potissimum festis, & eorum ceremoniis agere instituissimus, opere p̄cium nos facturos arbitratu*s* sumus, si paulo altius initium reperentes, tractationi huic de festis quædam, de anni ratione apud eos obseruata praemitteremus, ut ita vniuersam doctrinam de anno, mensib⁹ & diebus coniunctam in conspectu habere studiosi possent. Et quum præterea erat, ut de partibus in hoc libro dicturi, de diebus videlicet prius rationem totius, nimur anni explicaremus. Sed omisso longiore præfatione, rem ipsam aggrediemur, dicturi primū de Annī ratione: post Kalendarium Romanum ē marmore descriptum, sicuti à Paulo Manutio, Huberto Goltzio, & Benedicto Aria Montano editum est, in medium proponemus: huic subiiciemus explicationem & diuisionem dierum: postremū, secundum ordinem mensium de diebus festis, ut quicquid ocurrerent, disseremus, non neglectis etiam iis, quorum hoc in Kalendario nulla fit mentio. Atque hæc de ordine.

De triplici anno Romanorum. CAP. I.

T RIPLICI anno Romani, diuersis temporibus, vii sunt: primo Romuli, altero Numæ Pompilij, tertio C. Iul. Cæsaris. Primus annus a Romulo ordinatus habuit menses x, dies ccc iv. (quoniam alii velint, Romani annum in xxii i. menses distributum, ccc i. v. dies habuisse, nos tamen priorem numerum, quem etiam Varro Romanorum doctissimus probat, retinebimus) Numæ annus in xii. mensibus, c. cl. iv. dies habuit. Julius autem ex diebus ccc xv. & quadrante annum constituit. De his singulis Macrobius disputantem audiemus, qui libro primo Saturnal cap. 12. hæc scribit: Romani auctore Romulo annū suum x. mensibus ordinatum habuerunt: qui a Martio incipiebat, & conficiebatur diebus ccc iv. Ut vt quidem menses id est, Aprilis, Iunius, Scxtilis, September, Nouember, December, tricenū essent dierum, quatuor vero, Martius, Maius, Quintilis, October, tricensis & singulis expedirentur, qui hodièque septimanas habent Nonas, cæteri quintanas. Septimanas aurem habentibus, ab Idibus reuertebantur, Kalenda ad diem septimum decimum, verum habentibus quintanas, ad decimum octauum.

Dd

remeabat initium Kalendarium. Hæc Romuli constitutio. Sed cùm hie numerus, ut A idem Scriptor tradit, neque Solis cursui, neq; Lunæ rationibus conueniret, nonnunquam vñlū veniebat, vt frigus anni æstiuī mensibus, & contrà calor hyemalibus proueniret. Quod vbi contigisset, tantum dierum, sine vñlo mensis nomine patiebantur assumi, quatum ad id anni tempus adduceret, quo cœli habitus instanti mensi aptus inueniretur. Sed secutus Numa, quantum sub celo rudi, & sacerculo adhuc impolito, solo ingenio magistro comprehendere potuit: vel quia Græcorum obseruatione forsitan instructus fuit, quinquaginta dies addidit, vt in trecentos quinquaginta quatuor dies, quibus duodecim Lunæ cursus confici credidit, annus extenderetur: atque his quinquaginta diebus à se additis, adiecit alios sex, retrahitos illis sex mensibus, B qui triginta habebant dies, id est, de singulis singulos: factosque sexaginta & sex dies, in duos nouos menses pari ratione diuisi: ac de duobus priorem Ianuarium nuncupauit, primum q; anni esse voluit, secundum dicauit Februò Deo, qui lustracionem potens creditur. Paulò verò post in honorem imparis numeri, vnum adiecit diem, quem Ianuario dedit, vt tam in anno, quam in mensibus singulis præter vnum Februarium, impar numerus seruaretur. Nam quia duodecim menses, si singuli, aut pari, aut impari numero putarentur, consummatiōne parem facerent: vnum pari numero institutus, vniuersam putationem parem fecit. Ianuarius igitur, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, Nouember, December, vndericenis cenebantur diebus, & quintanas Nonas habebant. Ac post Idus in omnibus septemdecim ad Kalendas C computabantur. Martius verò, Maius, Quintilis, & October, dies tricenos singulos possidebant. Nonæ in his septimanæ erant. Similiterque post Idus decem & septem dies in singulis, vñq; ad sequentes Kalendas computabantur. Sed solus Februarius vi-ginti & octo retinuit dies, quasi inferis & diminutio, & par numerus conueniret.

Cùm ergo Romani ex hac distributione Pompilij, ad Lunæ cursum, sicuti Græci, annum proprium computarent, necessariò & intercalarem mensem instituerunt more Græcorum. Nam & Græci cùm animaduerterent temerè se trecentis quinquaginta quatuor diebus ordinasse annum, quoniam appareret de solis cursu, qui trecentis sexaginta quinque diebus, & quadrante Zodiacum conficit, deesse anno suo D vñdecim dies, & quadrante, intercalares statuta ratione cōmenti sunt, ita vt octauo quoq; anno nonaginta dies, ex quibus tres menses tricenū dierum composuerunt, intercalarent. Id Græci fecerūt, quoniam erat operosum, atque difficile, omnibus annis vñdecim dies, & quadrante intercalare. Itaq; maluerunt hunc numerum octies multiplicare, & nonaginta dies, qui nascuntur, si quadrans cum diebus vñdecim octies componatur inserere, in tres menses (vt diximus) distribuendos. Hunc ergo ordinem Romanis quoque imitari placuit, sed frustra: quippe fugit eos, diem vnum (sicut supra admonuimus) additum à se ad Græcum numerum, in honorem imparis numeri. Ea re per octennium conuenire numerus, atque ordo non poterat. Sed nondum hoc errore comperto, per octo annos, nonuginta quasi superfundendos Græcorum exemplo computabant dies: alternisque annis binos & vicenos, alternis ternos, vicenosque intercalares, expensabant intercalationibus quatuor. Sed octauo quoque anno intercalatores octo affuebant dies ex singulis, quibus vertentis anni numerum apud Romanos, super Græcum abundasse iam diximus. Hoc quoque errore iam cognito, hæc species emendationis inducta est. Tertio quoque octennio ita intercalandos dispensabant dies, vt non nonaginta, sed sexaginta sex intercalarent, compensatis vigintiquatuor diebus pro illis, qui per totidem annos supra Græcorum numerum creuerant. Omni autem intercalationi mensis Februarius deputauis est, quoniam is vltimus anni erat. Quod etiam ipsum de Græcorum imitatione faciebant. Nam & illi vltimo anni sui mensi superfluos interserbant dies. Verum vna re à Græcis differebant: nam illi confecto ultimo mense, Romani non confecto Februario, sed post vigesimum tertium diem intercalabant, terminilibus scilicet iam peractis. Deinde reliquos Februarij mensis dies, qui erant quinque, post intercalationem subiungebant: Credo, veteræ religionis suæ more, vt Februarium omnino Martius sequeretur. Sed quum sœpè eueniret, vt nundinæ modo in anni principem diem, modo in Nonas caderent, (vtrumque autem perni- E ciolum

A eosum Reipubl. putabatur) remedium, quo hoc auerteretur excogitatum est. Dies ille, quod abundare annum diximus, eorum est permisus arbitrio, qui fastis prærant, vt cùm vellent, intercalarent: dummodo eum in medio ter minaliorum, vel mensis intercalaris ita locarent: vt à suspecto die celebritatem auerteret nundinarum. Et hæc anni ordinatio à Numæ regis regno, ad Iul. Cæsaris Imperium Romæ duravit. Is enim tertius fuit, qui annum ordinârit, quem nos adhuc hodie sequimur. Illam verò constitutionem Macrobius libro 1. Stat. cap. 14. sic scribit: Verum fuit tempus, inquit, cùm propter superstitionem intercalatio omnis omissa est, nonnunquam verò per gratiam Sacerdotum, qui cum Publicanis proferri, vel imminui consultò anni dies volebant: modò auctio, modò retractio dierum pro-

B ueniebat, & sub specie obseruationis emergebat maior confusione occasio. Sed postea C. Cæsar omnem hanc inconstantiam temporum, vagam adhuc & incertam, in ordinem statutæ definitionis coegerit, admittenti sibi M. Fausto Scriba, qui scriptos dies singulos ita ad Dictatorem tetulit, vt & ordo eorum inueniri facilime posset, & inuenito certus status perfueraret. Ergo C. Cæsar exordium nouæ ordinationis initurus, dies omnes, qui confusione adhuc poterant facere, consumpsit: eaque re factum est vt annus confusonis ultimus in C. B. L. IIII. dies pretendetur.

Post hoc imitatos Agyptios, solos diuinatum terum omnium conscos, ad numerum Solis, qui diebus CCCLXV. & quadrante cursum conficit, annum dirigere contendit. Nam sicut Lunaris annus mensis est, quia Luna paulò minus quam men-

C sem in Zodiaci circuitione consumit, ita Solis annus hoc dierum numero colligendus est, quem peragit, dum ad id signum se denuò vertit, ex quo digressus est. Vnde annus vertens vocatur, & habetur magnus, cùm Lunæ annus brevis putetur. Iulius ergo Cæsar x. dies obseruationi veteri superadiecit, vt annum CCC. & LXV. dies, quibus Sol lustrat Zodiacum, efficerent & ne quadrans deesset, statuit, vt quarro quoque anno, Sacerdotes qui curabant, mensibus ac diebus unum intercalarent dies: eo scilicet mense ac loco, quo etiam apud veteres mensis intercalabatur: id est, ante quinque ultimas Februarii mensis dies, idque bissextum censuit nominandum.

Dies autem decem, quos ab eo additos diximus, hac ordinatione distribuit: In Ianuarium & Sextilem, & Decembrem binos dies inferuit. In Aprilem autem, Iunium,

D Septembrem, Nouembrem singulos. Sed neque mensi Februario, addit die, ne Deo infero religio immutaretur: & Marvio, Maio, Quintilio, Octobri seruauit pristinum statum, quod satis pleno erant numero. id est, dierum singulorum tricenorūmque. Ideo & septimanas habent Nonas, sicut Numa constituit, quia nihil in his Iulius mutauit: Sed Ianuarius, Sextilis, December, quibus Cæsar binos dies addidit, licet tricenos singulos habere post Cæarem cooperint, quintanas tamen habent Nonas, & ab Idibus illis sequentes Kalendas in undeincecum revertuntur: quia Cæsar, quos addidit dies, neq; ante Nonas, neque ante Idus inferere voluit, ne Nonatum, aut Iduum religionem, quæ statuo erant die, nouella comprehendendatione corrumperet. Sed nec post Idus voluit inferere, ne feriarum quarumque violaretur indicatio.

E Sed peractis cuiusque mensis feriis, locum diebus adueniēs fecit. Et Ianuarii quidem dies, quos dicimus quartum & tertium kalendas Februarias dedit: Aprili tertium, kalendas Maias: Iunio, tertium kalendas Iulias: Augūsto, quartum & tertium kalendas Septembres: Septembri, tertium kalendas Octobris: Nouembri tertium, kalendas Decembres: Decembri vero, quartum & tertium kalendas Ianuarias. Ita factum est, vt cùm omnes hi meses, quibus dies addidit, ante hanc ordinationem, habuissent mensis sequentis kalendas ad septimumdecimum revertentes, postea ex augmentatione additorum dierum, hi qui duos accepérunt ad nonumdecimum: qui vero vnum, ad octauumdecimum haberent redditum calendarum. Feriarum tamen cuiusque mensis ordo seruatus est: Nam si cui feriē tertius ab Idibus dies festus, aut feriatus fuit, & cùm ad sextumdecimum dicebatur, etiam post augmentum dierum, ea- dem religio seruata est, vt tertio ab Idibus die celebraretur: licet ab incremento, non iam ad decimūsextum kalendas, sed ad septimumdecimū. Si vnum ad decimūoctauum, si duo essent additi, diceretur. Nam ideo nouos dies circa fine cuiusque mensis inferuit, vbi fine omnium, quæ in mense exant, reperit feriarum, adieclōsque

F D. d. 2

omnibus à se dies fastos notauit, ut maiorem daret actionibus libertatem, & non solum nullum nefustum, sed nec Comitialem quemquam de adiectis diebus instituit, ne ambitionem magistratum augeret adiectio. Sic annum civilem Cæsar habitis ad Luuani dimensionibus constitutum, editio palam posito publicauit.

Et hoc usque error stare poruisset, ni Sacerdotes sibi errore nouum ex ipsa emendatione fecissent. Nam cum oportaret diem, qui ex quadratibus confit, quarto quoque anno consecro, antequam quintus inciperet, intercalare: illi quarto non peracto, sed incipiente intercalabunt. Hic error sex & triginta annis permanet, quibus annis intercalati sunt dies duodecim, cum debuerint intercalari nouem.

Sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus, qui annos duodecim sine intercalari die transfigi iussit, ut illi tres dies, qui per annos triginta, & sex, B vitio Sacerdotalis festinationis excrueantur, sequentibus annis duodecim nullo die intercalato deuorarentur. Post hoc unum diem, secundum ordinationem Cæsaris, quinto quoque incipiente anno, intercalari iussit, & omnem hunc ordinem æreæ tabulae ad eternam custodiam incisione mandauit. Haec tenus Macrobius.

Cum quibus eadem tradunt Censorinus de die Nacali Dio, Suetonius, Plinius, Solinus, Florus. Dissentit aliquo modo Plutarchus, qua de re vide Lili Gyraldum in lib. de Anno, Mensibus, ac Diebus, & Aldum Manutium libro primo de Quæstis per epistolam, epistola tertia. Ut autem lucis his accedat, illam annorum & mensium differentiam breui tabella letori ob oculos ponemus.

*ANNVS ROMVL I DIE-
rum CCCIV. menses
habet decem.*

MARTIVS,	
APRILIS,	
MAIVS,	
IVNIVS,	
QVINTILIS,	
SEXTILIS,	
SEPTEMBER,	
OCTOBER,	
NOVEMBER,	
DECEMBER,	

XXXI.	
XXX.	
XXXI.	
XXX.	
XXXI.	
XXX.	
XXX.	
XXXI.	
XXX.	
XXX.	

dies habuit

*ANNVS NVMÆ DIE-
rum CCCLIV. menses
habet duodecim.*

IANVARIVS,	
FEBRVARIVS,	
MARTIVS,	
APRILIS,	
MAIVS,	
IVNIVS,	
QVINTILIS,	
SEXTILIS,	
SEPTEMBER,	
OCTOBER,	
NOVEMBER,	
DECEMBER,	

XXXI.	
XXX.	
XXXI.	
XXX.	
XXXI.	
XXX.	
XXX.	
XXXI.	
XXX.	
XXX.	

dies habuit

XXIX.	
XXIX.	
XXXI.	
XXIX.	

D

*ANNVS CÆSARIS DIERVM CCCLXV.
menses habet duodecim.*

IANVARIVS,	
FEBRVARIVS,	
MARTIVS,	
APRILIS,	
MAIVS,	
IVNIVS,	
QVINTILIS,	
SEXTILIS,	
SEPTEMBER,	
OCTOBER,	
NOVEMBER,	
DECEMBER,	

dies habuit

XXXI.	
XXIX.	
XXXI.	
XXX.	

XXX.	
XXXI.	
XXX.	

E

De

De Kalendario Romano. C A P . II.

O G N I T I S his, quæ de triplici anni ordinatione apud Romanos passim tradūtur, de singulis mensibus & diebus in iis festis agemus: quod antequam aggrediamur, operæ preclum nos facturos arbitramur, si præmittamus Kalendarium Romanum antiquum è marmore, quod est Roma in ædibus Maffiorum ad Agrippinam, descriptum, & à Paulo Manutio, ac filio illius Aldo aliquoties editum, cum quo etiam contentit illud, quod in charta patente, curante Benedicto Aria montano Antwerpiz excusum est, & illud quod à Huberto Goltzio in publicum datum est, quod meum studium benevolus Lector boni consulat.

V E T V S K A L E N D A R I V M R O M A N V M
è marmore descriptum, in ædibus Maffiorum ad Agrippinam,
in tabula marmorea supernè fracta.

IANVARIVS.

- A. K.IAN.F.
- B. F.
- C. C.
- D. C.
- E. Non.F.
- F. F.
- G. C.
- H. C.
- A. AGON.
- B. EN.
- C. CAR.NP.
- D. C.
- E. EID.NP.
- F. EN.Dies vitios.ex S.C.
- G. CAR.
- H. C.
- A. C.
- B. C.
- C. C.
- D. C.
- E. C.
- F. C.
- G. C.
- H. C.
- A. C.
- B. C.
- C. C.
- D. C.
- E. F.
- F. N.
- G. C.

XXXI.

FEBRVARIVS.

- H. K.FEBR.N.
- A. N.
- B. N.
- C. N.
- D. Non.
- E. N.
- F. N.
- G. N.
- H. N.
- A. N.
- B. N.
- C. N.
- D. EID.NP.
- E. N.
- F. LVPER.NP.
- G. N.
- H. QVIR.NP.
- A. C.
- B. C.
- C. C.
- D. FERAL.F.
- E. C.
- F. TER.NP.
- G. REGIF.N.
- H. C.
- A. EN.
- B. EQ.NP.
- C. C.

XXIX.

D.	K.MAR.NP.	C.	K.APR.N.
E.	F.	D.	C.
F.	C.	E.	C.
G.	C.	F.	C.LVDI Matri Magox.
H.	G.	G.	NON.LVD.
A.	NP.Hoc die Cesar Pöt.Max.factus	H.	NP.LVDI.
B.	NON.E.	A.	N.LVDI.
C.	F.	B.	N.LVDI.
D.	C.	C.	N.LVDI.
E.	C.	D.	N.LVD.in Circ.
F.	C.	E.	N.
G.	C.	F.	N.LVDI Cereri.
H.	EN.	G.	EID.NP.LVDI.
A.	EQ.NP.	H.	N.LVDI.
B.	EID.NP.	A.	FORD NP.LVDI.
C.	F.	B.	N.
D.	LIB.NP.	C.	N.LVDI.
E.	C.	D.	N.LVDI.
F.	QVIN.N.	E.	CER.N.LVD.in Circ.
G.	C.	F.	N.
H.	C.	G.	PAR.NP.
A.	N.	H.	N.
B.	TVBIL.N.P.	A.	VIN.NP.
C.	Q.Rex.C.F.	B.	C.
D.	C.	C.	ROB.NP.
E.	C.	D.	F.
F.	NP.Hoc die Cesar Alexad.recepit.	E.	C.
G.	C.	F.	NP.LVDI Flor.
H.	C.	G.	C.LVDI.
A.	C.	H.	C.LVDI.
B.	C.		

XXXI.

XXX.

MAIUS.

JUNIUS.

A.	K.MAI.N.	H.	K.IVN.N.
B.	F.COMP.	A.	F.MART.Car.Monet.
C.	C.	B.	C.
D.	C.	C.	C.
E.	C.	D.	NON.
F.	C.	E.	N.
G.	NON.N.	F.	N.
H.	F.	G.	MENTI.in Capit.
A.	LEM.N.	H.	VEST.N.FER.Vesta:
B.	C.	A.	N.
C.	LEM.N.	B.	MATR.N.
D.	NP.LVDI Mart.in Circ.	C.	N.
E.	LEM.N.	D.	EID.N.
F.	C.	E.	N.
G.	EID.N.P.	F.	Q.ST.D.F.
H.	E.	G.	C.

A. C.